

PAPIESKI WYDZIAŁ TEOLOGICZNY WE WROCŁAWIU

Ks. Roman Skarżyński

**STRUKTURA ORGANIZACYJNA KOŚCIOŁA
I ŻYCIE RELIGIJNE WIERNYCH OKRĘGU
DREZDENECKIEGO W LATACH 1945-1992**

Praca doktorska
napisana na seminarium naukowym
z historii Kościoła pod kierunkiem ks. prof.
PWT dr. hab. Mieczysława Koguta

Wrocław - Stare Kurowo 2005

SPIS TREŚCI

WYKAZ SKRÓTÓW	5
WYKAZ TABEL	6
BIBLIOGRAFIA	10
WSTĘP	22

ROZDZIAŁ I KOŚCIÓŁ KATOLICKI NA ZIEMI STRZELECKO-DREZDENECKIEJ DO 1945 ROKU

1. Przemiany polityczne, demograficzne, gospodarcze nad Wartą i Notecią	29
2. Początki chrześcijaństwa nad Wartą i Notecią	33
3. Reformacja	36
3.1. Reformacja w Wielkopolsce i na Pomorzu Zachodnim	36
3.2. Upadek katolicyzmu i przejęcie kościołów na terenach leżących nad Wartą i Notecią	40
3.3. Protestantckie placówki duszpasterskie na terenie powiatu Strzelce Kraj.	43
a. Strzelce Krajeńskie	43
b. Drezdenko	44
c. Niegosław	47
d. Rapin.....	48
e. Stare Kurowo	51
f. Trzebicz	54
4. Rekatolizacja	56
4.1. Kościół katolicki na terenach pomiędzy Odrą, Wartą i Notecią w latach 1918 – 1945	56

ROZDZIAŁ II NOWE STRUKTURY PAŃSTWOWE I KOŚCIELNE PO 1945 ROKU

A. STRUKTURY PAŃSTWOWE	63
1. Włączenie Ziemi Zachodnich i Północnych w ramy państwa polskiego w 1945 r.	63
2. Proces tworzenia się administracji państwowej na ziemi strzelecko-drezdeneckiej	64
3. Problemy demograficzne	68
3.1. Akcja osiedleńcza w powiecie strzeleckim	68
3.2. Rozwój ludności powiatu strzeleckiego	73
3.3. Struktura ludności według płci i wieku	79
3.4. Ruch naturalny ludności	80
4. Charakterystyka gospodarcza regionu	81
4.1. Ważniejsze gałęzie gospodarki i struktura zatrudnienia ludności	81
a. Rozwój przemysłu	81
b. Gospodarka rolna	82
c. Struktura zatrudnienia	83
4.2. Komunikacja	83
5. Oświata	84
6. Kultura	84

B. STRUKTURY KOŚCIELNE	86
1. Ustanowienie Administracji Apostolskiej w Gorzowie Wlkp. w 1945 r, ...	86
2. Powstanie dekanatów	92
3. Rozwój sieci parafialnej	93
4. Parafie dekanatu	95
4.1. Przynależność administracyjna miejscowości parafialnych	96
4.2. Okręgi parafialne	99
4.3. Liczba wiernych parafii i dekanatu	107
4.4. Wierni innych obrządków i wyznań	110
a. prawosławni i grekokatolicy	110
b. protestanci	112
c. Świadkowie Jehowy	112
5. Ośrodki życia religijnego w parafiach	112
5.1. Dawne kościoły katolickie	112
5.2. Przejęcie kościołów poprotestanckich	113
5.3. Wezwania kościołów	117
5.4. Kapliczki, krzyże i figury przydrożne	119
6. Cmentarze	123

ROZDZIAŁ III

DUCHOWIEŃSTWO I OSOBY KONSEKROWANE W PARAFIACH OKRĘGU DREZDENECKIEGO

1. Duchowni pracujący w dekanacie	126
1.1. Dziekani i wicedziekani	126
1.2. Proboszczowie	129
1.3. Wikariusze	135
1.4. Liczba księży pracujących w duszpasterstwie i współpraca duchowieństwa	139
1.5. Wykształcenie duchowieństwa	145
2. Zakony męskie	147
2.1. Kanonicy Regularni Laterańscy	147
2.2. Zakon OO. Bazylianów św. Jozafata	154
a. Zarys dziejów zakonu OO. Bazylianów w Polsce	154
b. Praca duszpasterska OO. Bazylianów św. Jozafata w parafii p.w. św. Apostołów Piotra i Pawła w Starym Kurowie w latach 1947-1978.	158
3. Zakony żeńskie	159
3.1. Zgromadzenie SS. Służebnic NMP Niepokalanie Poczętej	159

ROZDZIAŁ IV

PRACA DUSZPASTERSKA W OKRĘGU

1. Działalność duszpasterska	161
1.1. Sprawowanie Eucharystii	161
1.2. Głoszenie słowa Bożego	168
1.3. Katechizacja	170
1.4. Ewangelizacja dorosłych	178

1.5. Misje i rekolekcje	180
1.6. Nabożeństwa paraliturgiczne	182
1.7. Odpusty parafialne	183
1.8. Działalność charytatywno-społeczna	185
1.9. Wizytacje pasterskie	190
2. Tworzenie grup duszpasterskich	194
2.1. Żywy Różaniec	195
2.2. Straż Honorowa	196
2.3. Apostolat Maryjny	197
2.4. Liturgiczna Służba Ołtarza	197
2.5. Inne grupy i stowarzyszenia kościelne	198

ROZDZIAŁ V

ŻYCIE RELIGIJNE WIERNYCH PARAFII OKRĘGU DREZDENECKIEGO

1. Praktyki religijne	203
1.1. Praktyki jednorazowe	204
a. Chrzest	205
b. Pierwsza Komunia św.	209
c. Bierzmowanie	210
d. Ślub kościelny	212
e. Pogrzeb kościelny	213
1.2. Praktyki obowiązkowe powtarzane	215
a. Niedzielna Msza św.	216
b. Komunia św.	218
1.3. Praktyki religijne nadobowiązkowe	220
a. Codzienna Msza św.	221
b. Częsta komunie	222
c. Nabożeństwa paraliturgiczne	226
d. Pielgrzymki i procesje	227
2. Nadzwyczajne akcje duszpasterskie	230
2.1. Nawiedzenie obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej	230
2.2. Milenium chrztu Polski	236
3. Powołania kapłańskie i zakonne	239
4. Moralność religijna (próba charakterystyki)	242
4.1. Znajomość norm i ocen moralnych	244
4.2. Zachowania moralne	247
ZAKOŃCZENIE	255
ANEKSY	259
INDEKS GEOGRAFICZNY	291
INDEKS OSOBOWY	309

WYKAZ SKRÓTÓW

- ABW – Archiwum Bazylianów Warszawskich
 ADD – Archiwum Dekanatu Drezdenko
 ADZ-G – Archiwum Diecezji Zielonogórsko – Gorzowskiej
 AKD – Archiwum Kanonii w Drezdenku
 AP – Archiwum Parafii
 SPS – Akta Starostwa Powiatu Strzeleckiego
 APSK – Archiwum Parafii Stare Kurowo
 ATK - Akademia Teologii Katolickiej
 AZSJM – Archiwum Zgromadzenia Sióstr Jezusa Miłosiernego
 CRL – Zakon Kanoników Regularnych Laterańskich
 DSW – Dziekańskie Sprawozdanie Wizytacyjne
 Dz. U. – Dziennik Ustaw
 Dz. U. RP – Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej
 Dz. Urz. MZO – Dziennik Urzędowy Ministerstwa Ziem Odzyskanych
 GUS – Główny Urząd Statystyczny
 GWK – Gorzowskie Wiadomości Kościelne
 KPK – Kodeks Prawa Kanonicznego
 KRN – Krajowa Rada Narodowa
 KSK – Kronika parafii p.w. św. Apostołów Piotra i Pawła w Starym Kurowie
 MAP – Ministerstwo Administracji Publicznej
 MZO – Ministerstwo Ziem Odzyskanych
 MP – Monitor Polski
 OO. – Ojcowie
 OSBM – Zakon OO. Bazylianów św. Jozafata
 PDW – Poznański Dziennik Wojewódzki
 PRL – Polska Rzeczpospolita Ludowa
 PUR – Państwowy Urząd Repatriacyjny
 PWP – Protokół Wizytacji Pasterskiej
 PZPR – Polska Zjednoczona Partia Robotnicza
 RP – Rzeczpospolita Polska
 SAAK, L i PP – Schematyzm Administracji Apostolskiej Kamieńskiej, Lubuskiej i Prałatury
     Pilskiej
 SDG – Schematyzm Diecezji Gorzowskiej
 SDZ-G - Schematyzm Diecezji Zielonogórsko – Gorzowskiej
 SPS – Starostwo Powiatu Strzeleckiego
 WAP – Wojewódzkie Archiwum Państwowe
 ZAA – Zarządzenia Administracji Apostolskiej
 ZAAK, L i PP – Zarządzenia Administracji Apostolskiej Kamieńskiej, Lubuskiej i Prałatury
     Pilskiej
 ZKG – Zarządzenia Kurii Gorzowskiej
 ZSRR – Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich

WYKAZ TABEL**ROZDZIAŁ II**

- TABELA nr 1. Liczba mieszkańców w miastach powiatu strzeleckiego
w lipcu 1945 r.
- TABELA nr 2. Zasiedlanie powiatu w 1945 r.
- TABELA nr 3. Zasiedlanie powiatu w roku 1946
- TABELA nr 4. Stan osadnictwa w dniu 31.01.1949 r.
- TABELA nr 5. Stan ludności w dniu 31.01.1946 r.
- TABELA nr 6. Liczba mieszkańców powiatu w dniu 1.01.1947 r.
- TABELA nr 7. Liczba mieszkańców powiatu w dniu 28.02.1947 r.
- TABELA nr 8. Liczba mieszkańców w gminach powiatu w dniu 26.01.1948 r.
- TABELA nr 9. Ludność powiatu w latach 1957, 1958 i 1999
- TABELA nr 10. Zaludnienie na 1 km kw. w latach 1939-1948
- TABELA nr 11. Zaludnienie na 1 km kw. na wsi w latach 1947-1948
- TABELA nr 12. Zaludnienie na 1 km kw. na terenie całego powiatu
- TABELA nr 13. Powierzchnia i ludność powiatu po reformie administracyjnej w 1975 r.
- TABELA nr 14. Gęstość zaludnienia po 1948 r.
- TABELA nr 15. Zmiany struktury ludności powiatu strzeleckiego w latach
1958-1999
- TABELA nr 16. Struktura ludności według płci w latach 1957-1999
- TABELA nr 17. Ruch naturalny ludności miejskiej i wiejskiej powiatu
strzeleckiego w latach 1958-1999
- TABELA nr 18. Ilość szkół i liczba uczniów w 1948 r.
- TABELA nr 19. Stan Kościoła w Administracji Apostolskiej
w Gorzowie Wlkp. 1945 i 1956 r.
- TABELA nr 20. Parafie dekanatu strzeleckiego w 1959 r.
- TABELA nr 21. Przynależność administracyjna parafii dekanatu
Strzeleckiego w latach 1949-1972.
- TABELA nr 22. Przynależność administracyjna parafii w 1992 r.
- TABELA nr 23. Okręgi parafialne dekanatu strzeleckiego w 1949 r.
- TABELA nr 24. Okręgi parafialne dekanatu Strzelce Kraj. w 1951 r.
- TABELA nr 25. Okręgi parafialne dekanatu Strzelce Kraj. w 1959 r.

- TABELA nr 26. Okręgi parafialne dekanatu Strzelce Kraj. w 1976 r.
- TABELA nr 27. Okręgi parafialne dekanatu drezdeneckiego w 1982 r.
- TABELA nr 28. Okręgi parafialne dekanatu Drezdenko w 1992 r.
- TABELA nr 29. Liczba wiernych dekanatu strzeleckiego w latach 1949 – 1982
- TABELA nr 30. Liczba wiernych okręgu drezdeneckiego w latach 1983– 1992
- TABELA nr 31. Liczba wiernych w parafiach dekanatu strzeleckiego
w latach 1949 – 1976
- TABELA nr 32. Liczba wiernych w parafiach okręgu drezdeneckiego
w latach 1983 – 1992
- TABELA nr 33. Wezwania kościołów okręgu drezdeneckiego
- TABELA nr 34. Kapliczki przydrożne
- TABELA nr 35. Figury przydrożne
- TABELA nr 36. Krzyże przydrożne
- TABELA nr 37. Cmentarze dekanatu drezdeneckiego

ROZDZIAŁ III

- TABELA nr 1. Wykaz duchownych pełniących urząd dziekański do 1982 r.
- TABELA nr 2. Wicedziekani dekanatu drezdeneckiego w latach 1982 – 1992
- TABELA nr 3. Wykaz proboszczów pracujących w okręgu drezdeneckim w latach
1945 – 1992
- TABELA nr 4. Wykaz wikariuszy pracujących w parafiach okręgu drezdeneckiego
w latach 1945 – 1992
- TABELA nr 5. Liczba księży pracujących w duszpasterstwie w okręgu drezdeneckim
w latach 1945 – 1992
- TABELA nr 6. Ilość świątyń w dekanacie drezdeneckim obsługiwana przez kapłanów
w latach 1945 – 1992
- TABELA nr 7. Zmarli kapłani okręgu drezdeneckiego
- TABELA nr 8. Wykaz duchownych pracujących w dekanacie posiadających stopnie
naukowe
- TABELA nr 9. Wykaz przeorów kanonii drezdeneckiej w latach 1958 – 1992

ROZDZIAŁ IV

- TABELA nr 1. Kościoły, w których odprawiano Mszę św. w 1949 r.
- TABELA nr 2. Kościoły, w których odprawiano Mszę św. w 1951 r.
- TABELA nr 3. Kościoły, w których odprawiano Msze św. w 1959 r.
- TABELA nr 4. Kościoły, w których odprawiano Msze św. w 1976 r.
- TABELA nr 5. Kościoły, w których odprawiano Msze św. w 1988 r.
- TABELA nr 6. Kościoły i godziny odprawiania Mszy św. w 1992 r.
- TABELA nr 7. Ilość szkół i liczba uczniów w 1948 r.
- TABELA nr 8. Wykaz szkół w okręgu drezdeneckim w 1992 r.
- TABELA nr 9. Misje św. w okręgu drezdeneckim
- TABELA nr 10. Odpusty parafialne
- TABELA nr 11. Wizytacje kanoniczne w parafiach okręgu drezdeneckiego
- TABELA nr 12. Grupy duszpasterskie
- TABELA nr 13. Liczba ministrantów w parafiach dekanatu w 1992 r.
- TABELA nr 14. Parafialny Zespół Synodalny w Starym Kurowie

ROZDZIAŁ V

- TABELA nr 1. Liczba chrztów w parafiach okręgu drezdeneckiego
w latach 1945 - 1995
- TABELA nr 2. Liczba chrztów dzieci małżeństw niesakramentalnych w parafiach okręgu
drezdeneckiego w latach 1945 - 1995
- TABELA nr 3. Liczba bierzmowanych w okręgu drezdeneckim w latach 1947 – 2000
- TABELA nr 4. Małżeństwa katolickie zawarte w latach 1945 - 1995 w okręgu
drezdeneckim
- TABELA nr 5. Liczba pogrzebów kościelnych w latach 1945 - 1995 w okręgu
drezdeneckim
- TABELA nr 6. Stan „dominantes” w parafiach okręgu drezdeneckiego
w poszczególnych latach
- TABELA nr 7. Uczestnictwo wiernych parafii w Drezdenku i w Starym Kurowie
w niedzielnej Mszy św. w latach 1961 – 1992 ukazane w %
- TABELA nr 8. Uczestnictwo wiernych w komunii św. wielkanocnej
- TABELA nr 9. Uczestnictwo wiernych w komunii św. wielkanocnej wyrażone w procentach

TABELA nr 10. Uczestnictwo wiernych w codziennej Mszy św.

TABELA nr 11. Liczba wiernych codziennie komunikujących się św.

TABELA nr 12. Liczba wiernych komunikujących się św. w pierwsze piątki miesiąca

TABELA nr 13. Ilość komunii św. rozdanych w ciągu roku

TABELA nr 14. Stosunek procentowy rozdanych komunii św. w stosunku do liczby wiernych
w parafii Drezdenko i Stare Kurowo

TABELA nr 15. Pielgrzymki wiernych do sanktuariów maryjnych

TABELA nr 16. Powołania kapłańskie i zakonne w okręgu
drezdeneckim w latach 1945 –1992.

TABELA nr 17 . Urodzenia nieślubne

BIBLIOGRAFIA

I. ŹRÓDŁA

A. Źródła rękopiśmienne

Archiwum Państwowe w Szczecinie Oddział w Gorzowie Wlkp.

Akta Starostwa Powiatowego Strzeleckiego

Sygn. 4.
 Sygn. 12.
 Sygn.16.
 Sygn.27.
 Sygn. 59.
 Sygn. 72.
 Sygn. 74.
 Sygn. 79.
 Sygn. 83.
 Sygn. 89.
 Sygn. 117.
 Sygn. 122.
 Sygn. 126.
 Sygn. 307.

Akta Starostwa Powiatu Skwierzyńskiego

Sygn. 106.

Archiwum Państwowe w Szczecinie

Akta Urzędu Wojewódzkiego Szczecińskiego.
 Sygn. 430.

Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Poznaniu

Państwowy Urząd Repatriacyjny.
 Sygn. 2831.
 Sygn. 2835.
 Sygn. 2838.

Archiwum Diecezji Zielonogórsko-Gorzowskiej

Dekret o ustanowieniu Sądu Biskupiego, L. dz. 7374/50.
 Teczka Niższego Seminarium Duchownego w Słupsku.

Archiwum Dekanatu Drezdenko

Dekrety nominacyjne na urząd dziekański.
 Dekrety nominacyjne na urząd wicedziekana: Znak: E 1a – 9/97, E 1a – 19/91, E 1a – 20/91,
 F 5 – 3/92, E 1a – 3/92, Ha 7 – 14/98, E 1a – 4/2000.
 Dekret: Znak: Ha 7 – 7/73, Ha 7 – 1/91.
 Dekrety nominacyjne proboszczów.
 Dekrety nominacyjne wikariuszy.
 Kronika wizytacji z 1980 r. i 1988 r.
 Protokoły konferencji dekanalnych z lat 1982-2000.

Protokoły Wizytacji Pasterskich.
 Sprawozdania z wizytacji dziekańskiej z lat 1961-1998.
 Sprawozdania z wizytacji biskupiej z lat 1961-1998.
 Sprawozdania katechetyczne.

Archiwum Kanonii w Dreźnie

Kronika kanonii drezdeneckiej.

Archiwum Zgromadzenia Sióstr Służebnic

Zarys historii Prowincji Matki Bożej Nieustającej Pomocy w Polsce, msp.
 Zarys historii Zgromadzenia Sióstr Służebnic NPM, msp.

Archiwum Bazylianów Warszawskich

Akt notarialny z 14.04.1977 r.
 Akt notarialny z 13.11.1981 r., Repertorium Nr A-II-6581/81.
 Ankieta Statystyczna z 20.05.1955 r.
 Decyzja Urzędu Dzielnicy Warszawa Śródmieście z 28.08.1981 r., nr SA-II-6017/70/81.
 Dekret z 4.12.1980 r., nr 122/80; z 29.07.1985 r. nr 221/85; z 29.07.1985 r., nr220/85;
 z 13.10.1985 r., nr 317/85; z 30.05.1959 r., nr 3262/59.
 Dekret erekcyjny z 12.11.1983 r.
 Kopia pisma do prezydenta m. st. Warszawy z 20.11.1980 r.
 List o. P. Puskarskiego do ks. prymasa S. Wyszyńskiego z 25.05.1959 r.
 List Biskupa Gorzowskiego, Zespół III, Spr. 6.
 Pismo Protoarchimandryty z 7.06.1960 r., nr 188/60.
 Romanek J., Zwit z działalności Hreko-katolickiej Cerkwy w Polsce, msp., Warszawa 1985.
 Zaświadczenie Wydziału Oświaty i Kultury, Strelce Kraj. 15.06.1964 r.

Archiwa parafialne

Drezdenko

Kartoteka parafialna.
 Kronika Apostolatu Maryjnego.
 Księga bierzmowania.
 Księga chorych.
 Księgi chrztów w latach 1945 – 2000.
 Księga kazań.
 Księga małżeństw.
 Księga Pierwszej Komunii św.
 Księga zgonów.
 Ogłoszenia parafialne.
 Sprawozdanie duszpasterskie z lat 1988-2000.
 Sprawozdanie z wizytacji z lat 1961 – 1993.
 Złota księga trzeźwości.

Niegosław

Kartoteka parafialna.
 Kronika Apostolatu Maryjnego.
 Księgi chrztów z lat 1974 – 2000.
 Księga chorych.

Księga małżeństw.
 Księga Pierwszej Komunii św.
 Księga zgonów.
 Ogłoszenia parafialne.
 Sprawozdanie duszpasterskie z lat 1988-2000.

Pszczew

Kronika parafialna.

Rapin

Kartoteka parafialna.
 Księgi chrztów z lat 1945 – 2000.
 Księga chorych.
 Księga małżeństw.
 Księga Pierwszej Komunii św.
 Księga zgonów.
 Ogłoszenia parafialne.
 Sprawozdanie duszpasterskie z lat 1988-2000.
 Sprawozdanie z wizytacji z lat 1961 – 1993.

Stare Kurowo

Dekret Kurii Administracji Apostolskiej w Gorzowie Wlkp., Gorzów 30.04.1948 r.
 Dekret o wyłączeniu parafii p. w. św. Apostołów Piotra i Pawła w Starym Kurowie z dekanatu strzeleckiego i włączenie do dekanatu drezdeneckiego, Znak: E 2-1/9.
 Instrukcja duszpasterska w sprawie przygotowań do Nawiedzenia Kopii Cudownego Obrazu Matki Bożej Częstochowskiej w Diecezji Gorzowskiej.
 Kartoteka parafialna.
 Kronika Apostolatu Maryjnego.
 Kronika nawiedzenia rodzin przez Królową Różańca
 Kronika nawiedzenia obrazu Matki Bożej w latach 1987-1988.
 Kronika parafialna.
 Księga bierzmowania.
 Księga chorych.
 Księgi chrztów z lat 1945 – 2000.
 Księga finansowa.
 Księga kazań.
 Księga małżeństw.
 Księga Pierwszej Komunii św.
 Księga zgonów.
 List OO. Bazylianów z 07.08.2003 r
 List pasterski na I niedzielę września 1975 r. Gorzów Wlkp. 1975.
 Ogłoszenia parafialne.
 Protokoły Parafialnych Zespołów Synodalnych w latach 1991 – 1994.
 Rozporządzenie duszpasterskie L 1-42.
 Spis grup duszpasterskich w parafii Stare Kurowo w latach 1980 – 1992.
 Sprawozdanie duszpasterskie z lat 1988-2000.
 Sprawozdanie z wizytacji z lat 1961 – 1993.
 Wykaz członków Parafialnego Zespołu Synodalnego w parafii p. w. św. Apostołów Piotra i Pawła w Starym Kurowie.
 Złota księga trzeźwości.

Trzebiecz

Kartoteka parafialna.
 Kronika Apostolatu Maryjnego.
 Księga bierzmowania.
 Księga chorych.
 Księgi chrztów z lat 1945 – 2000.
 Księga małżeństw.
 Księga Pierwszej Komunii św.
 Księga zgonów.
 Ogłoszenia parafialne.
 Sprawozdanie duszpasterskie z lat 1988-2000.
 Sprawozdanie z wizytacji z lat 1961 – 1993.
 Złota księga trzeźwości.

B. Źródła drukowane

Appendix pro Dioecesis Wratislaviensis, Breslau.
 Catalogus OSBM 1978-1979, 1982, 1986.
 Dziennik Ustaw., 1933, Nr 51;1936, Nr 80; 1944, Nr 2, Nr 14;1945, Nr 5, Nr 51;1946, Nr 3, Nr 28, Nr 43;1949, Nr 4;1951, Nr 4.
 Dziennik Urzędowy Ministerstwa Ziem Odzyskanych, 1946, Nr 4, Nr 5.
 Dziennik Urzędowy Ministerstwa Administracji Publicznej, 1947, Nr 2.
 Ecclesiastica 1992, nr 1-3;1993, nr 4-6, 7-9, 10-12;1994, nr 1-4, 9-12.
 Gall Anonim, Kronika Polska, Wrocław 1965.
 Gall Anonim, Kronika Polska, Wrocław 2003
 Gorzowskie Wiadomości Kościelne 1957, nr 2, 6; 1958, nr 9; 1959, nr 1-12; 1960, nr 11; 1961, nr 8; 1962, nr 2; 1966, nr 3, 6; 1967, nr 12; 1970, nr 7; 1973, nr 1; 1982, nr 3-5; 1986, nr 11-12; 1988, nr 6-8,11; 1989, nr 1-4; 1991, nr 1-3, 4-5, 6-8, 9-10.
 Hreko-katołyckij Cerkownyj Kałendar, Warszawa 1988.
 Informator Diecezji Zielonogórsko - Gorzowskiej 1998, 1999, 2000/2001.
 Jan Paweł II, Adhortacja apostolska do biskupów, kapłanów i wiernych całego Kościoła katolickiego o katechizacji w naszych czasach, Watykan 1979.
 Kodeks Prawa Kanonicznego 1917 r.
 Kodeks Prawa Kanonicznego 1983 r.
 Konstytucja o Liturgii świętej, nr 13; w: Nauczanie Kościoła Katolickiego, Teksty soborowe, Kraków 2003.
 Kościół Katolicki w Polsce 1918 – 1990. Rocznik statystyczny, Warszawa 1991.
 Kronika Thietmara, Poznań 1953.
 Listy Pasterskie Episkopatu Polski 1945-1974, Paryż 1975, s. 54.
 Monitor Polski, 1945, Nr 29.
 O Caritas Diecezji Zielonogórsko – Gorzowskiej, Parafialnych Zespołach Caritas i Gronie Wspierających Ubogich, Zielona Góra 2002.
 Okólnik Kurii Biskupiej Diecezji Gorzowskiej, Nr 2/83, Nr 1/91, Nr 2/97, 5/97, Nr 4/2001.
 Okólnik nr 55 Ministerstwa Administracji Publicznej z dnia 19.10. 1945 r.
 Okólnik Wojewody Poznańskiego, Nr O. Org. 3394/45.
 Pismo wojewody poznańskiego, Nr O. Org. II-4/30/48, z dnia 31.12.1948 r.
 Poznański Dziennik Wojewódzki, 1945, Nr 1; 1946, Nr 29; 1948, Nr 9; 1949, Nr 17, Nr 30.

- Rocznik gospodarczo – statystyczny województwa zielonogórskiego 1959, Zielona Góra 1959.
- Rocznik statystyczny województwa gorzowskiego, Gorzów Wlkp. 1979.
- Rocznik statystyczny województwa lubuskiego 2000, Zielona Góra 2000.
- Schematismus des Bistums, Berlin für das Jahr 1940.
- Schematyzm Administracji Apostolskiej Kamieńskiej, Lubuskiej i Prałatury Pilskiej 1946, 1949.
- Schematyzm Diecezji Koszalińsko – Kołobrzeskiej 1998.
- Schematyzm Diecezji Gorzowskiej 1957, 1959, 1969, 1976, 1988.
- Schematyzm Diecezji Zielonogórsko – Gorzowskiej 1995.
- Schematyzm Ordynariatu Gorzowskiego 1955.
- Wykaz instytucji i parafii diecezji zielonogórsko-gorzowskiej w roku duszpasterskim 1993-1994, Zielona Góra – Gorzów 1993.
- Zarządzenia Administracji Apostolskiej 1945, nr 1, 2.
- Zarządzenia Administracji Apostolskiej Kamieńskiej, Lubuskiej i Prałatury Pilskiej 1946, nr 5, 8; 1947, nr 3, 6; 1948, nr 11-12; 1949, nr 1-2; 1950, nr 3-4, 5-6, 7-8, 9.
- Zarządzenia Kurii Gorzowskiej 1951, Gorzów 1951, nr 1-3, 7-12.
- Zarządzenie wojewody poznańskiego z dnia 31.08.1947 r., z dnia 29.03.1949 r., z dnia 27.08.1949 r., z dnia 31.12.1949 r.

II. OPRACOWANIA

- Abraham W., Gniezno i Magdeburg, Kraków 1921.
- Abraham W., Organizacja Kościoła w Polsce do połowy XII w., Poznań 1962.
- Adamski F., Socjologia małżeństwa i rodziny. Wprowadzenie, Warszawa 1984.
- Amtliche Bekantmachungen der Apostolische Administratur. Schneidemühl.
- Anschriftenverzeichnis der Geistlichen der Freien Prälatur Schneidemühl, Fulda 1948.
- Apostolische Administratur Schneidemühl, Schneidemühl 1927.
- Atlas historyczny – gimnazjum. Praca zbiorowa, Warszawa 1999.
- Baciński A., Diecezja kamieńska w świetle historii, w: GWK 1961, nr 2.
- Baciński A., Kościół katolicki na ziemiach Ordynariatu Gorzowskiego, w: Tygodnik Katolicki, Gorzów 1952, nr 10.
- Bartkowski T., Wielkopolska i Środkowe Nadodrze, Warszawa 1970.
- Bertisch A., Materiały do dziejów organizacji osadnictwa wiejskiego na Dolnym Śląsku w latach 1945-46, Sobótka nr 3, Wrocław 1953.
- Bochnak W., Religijne stowarzyszenia i bractwa katolików w diecezji wrocławskiej od XVI w. do 1810 roku, Legnica 2000.
- Borchers W., Der Camminer Domschatz, Szczecin 1933.
- Brückner A., Dzieje kultury polskiej, Kraków 1931.
- Brückner A., Słownik Etymologiczny języka polskiego, Kraków 1952.
- Cabaj J., Wtedy powracała tu Polska, Ziemia Strzelecko Krajeńska, Jednodniówka: 1969.
- Cabaj J., Gmina Stare Kurowo. Z zapisków kronikarskich. Wiadomości Gminy Stare Kurowo, Stare Kurowo 1991, R. 1, nr 1.
- Cieszyński L., Kamień - pierwsza stolica Pomorza Zachodniego, w: Słowo Powszechne, Warszawa 1946, nr 145.
- Chorzępa M., Biskupstwo Kamieńskie, w: GWK 1962, nr 12.
- Chorzępa M., Krótki rys historyczny biskupstwa lubuskiego, w: GWK 1961, nr 9.
- Chorzępa M., Podział administracyjny ziem diecezji gorzowskiej dawniej i dziś,

- w: GWK 1961, nr 10.
- Cieszyński L., Kamień – pierwsza stolica Pomorza Zachodniego, w: Słowo Powszechne, Warszawa 1946, nr 145.
- Czernecki J., Żytops monastyrja CC. Wasyljan w Krystopoli od jeho osnowanija 1763 r. do 1890, Lwiv 1893.
- Das Neumarkische Lanbuch Markgraf Ludwig's des Aelteren von Jahr 1337. Frankfurt 1862.
- Davies N., Boże igrzysko. Historia Polski, Kraków 1991.
- Długopolski E., Władysław Łokietek na tle swoich czasów, Wrocław 1951.
- Dobraczyński J., Rozdarty Kościół, Warszawa 1970.
- Dobrowolski K., Pierwsze sekty religijne w Polsce, „Reformacja w Polsce”, t. 3, Kraków 1924.
- Dec I., Matwijowski K., Z dziejów wrocławskiego Kościoła katolickiego. Kościół w XIX wieku, Wrocław 2000.
- Dębowski B., Odnowa w Duchu Świętym – problemem pastoralnym; w: Program duszpasterski na rok 1994/95, Katowice 1994.
- Diecezjalne Wyższe Seminarium Duchowne. Gorzów Wlkp. – Paradyż 1947-1997. Księga Jubileuszowa, Paradyż 1997.
- Dingemans, Remy J., Kryteria żywotności katolicyzmu, w: Socjologia religii, opracował F. Adamski, Kraków 1983.
- Dopierała B., Polskie losy Pomorza Zachodniego, Poznań 1970.
- Dowiat J., Chrzest Polski, Warszawa 1969.
- Dowiat J., Historia Kościoła katolickiego w Polsce (do połowy XV wieku), Warszawa 1963.
- Dowiat J., Metryka chrztu Mieszka I i jej geneza, Warszawa 1961.
- Dratwa B., Diecezja Kamieńska, w: GWK 1961, nr 2.
- Dratwa B., Innowiercy na terenach pomiędzy Odrą, Wartą i Notecią, w: GWK 1985, nr 10-12.
- Dratwa B., Organizacja niezależnej Prałatury Piłskiej; w: GWK 1985, nr 10-12.
- Dratwa B., Początki chrześcijaństwa w dorzeczu środkowej Odry i dolnej Warty, w: GWK 1985, nr 10-12.
- Dratwa B., Więzy dziejowe polskości z diecezją berlińską, w: GWK 1985, nr 10-12.
- Dworzaczek W., Szlichtyngowie w Polsce, Poznań 1938.
- Dymaszewska U., Hołowińska Z., Z dziejów Santoka i kasztelanii santockiej. Poznań 1961.
- Encyklopedia II Wojny Światowej. Wał Pomorski, Warszawa 1975.
- Gębala K., Myśmy tu nie przyszli, myśmy tu wrócili, Wiadomości Gminy Stare Kurowo 1992, nr 4.
- Gębala K., Przemiany społeczno – gospodarcze w powiecie Strzelce Krajeńskie. Praca magisterska, Wrocław 1977, w: Archiwum Parafii Stare Kurowo.
- Golczewski K., Pomorze zachodnie na przełomie epok 1944-46, Poznań 1965.
- Graliński G., Historia kościoła mariackiego w Strzelcach, w: Ziemia Strzelecka 1995, nr 25.
- Graś F., Wśród swoich i obcych, Ziemia Strzelecka, Jednodniówka: 1968.
- Grodecki R., Ziemia Lubuska i jej rola w dziejach Polski, Śląsk 7 (1946).
- Grzgorczyk J., Każda dusza to inny świat, Poznań 1998.
- Harasim I., Bazylianie w Polsce. Praca magisterska, Warszawa 1988.
- Heck R., Maleczyńska S., Ruch husycki w Polsce, Wrocław 1953.
- Herbordi Vita Ottonis Episcopi Babenbergensis, w: Monumenta Poloniae Historica, Lwów 1872 (Księga II/9).

- Historia. Encyklopedia szkolna PWN, pod red. Bartłomieja Kaczorowskiego, Warszawa 2002.
- Jańczak P., Miler Z., Dzieje Górek Noteckich, Górki Noteckie 1994.
- Kaczmarczyk Z., Monarchia Kazimierza Wielkiego, Poznań 1946.
- Kamiński R., Przynależność do parafii katolickiej, Lublin 1987.
- Karasiewicz W., Działalność polityczna Andrzeja Zaręby w okresie jednoczenia państwa polskiego na przełomie XIII i XIV w., Poznań 1961.
- Kardewicz G., Z badań nad wezwaniami kościołów, Roczniki Humanistyczne 22 (1974), z. 2.
- Karłowicz W., Kryński A., Słownik języka polskiego, t. II, Warszawa 1902.
- Katedra w Kamieniu Pomorskim. Informator, Wrocław 2001.
- Kisielewski J., Ziemia gromadzi prochy, Poznań 1938.
- Klafkowski A., Podstawy prawne granicy polsko-niemieckiej, Życie i Myśl 39 (1985), nr 3.
- Kłoczowski J., Wspólnoty chrześcijańskie. Grupy życia wspólnego w chrześcijaństwie zachodnim od starożytności do XV wieku, Kraków 1964.
- Kodeks Dyplomatyczny Wielkopolski, t. I-IV, Poznań 1887-1891.
- Kondracki J., Geografia fizyczna Polski, Warszawa 1965.
- Korcz W., Początki władzy ludowej na Ziemiach Pogranicza, w: Rocznik Lubuski (IX) 1975.
- Kostrzewski J., Kultura prapolska, Poznań 1947.
- Kowalska F., Dzienniczek Miłosierdzie Boże w duszy mojej, Warszawa 1998.
- Krajan T., Ziemia Lubuska wolna, Zielona Góra 1955.
- Kronika Wielkopolska, Poznań 1953.
- Krygowski B., Geografia fizyczna Niziny Wielkopolskiej, Geomorfologia, Poznań 1961.
- Krygowski B., Zajchowska S., Ziemia Lubuska, Poznań 1946.
- Krygowski B., Zajchowska S., Ziemia Lubuska opis geograficzny i gospodarczy, Poznań 1946.
- Księga pamiątkowa 50 – lecia organizacji Kościoła katolickiego na Ziemi Lubuskiej, Pomorza Zachodnim i Północnym (1945 – 1995), Zielona Góra – Gorzów Wlkp. 1998.
- Kucharski B., Między Odrą a Drawą, Warszawa 1988.
- Kukiel M., Dzieje Polski porozbiorowej, Paryż 1983.
- Kumor B., Granice metropolii i diecezji. Wolna Prałatura w Pile, Lublin 1969.
- Kumor B., Historia Kościoła, cz. 2, Lublin 1973.
- Kurzepa J., Młodzież pogranicza – juma, Zielona Góra 1998.
- Kwiatkowski S., Powstanie i kształtowanie się chrześcijańskiej mentalności w Polsce do końca XIII w., Warszawa 1980.
- Laag H., Ein Gang durch die Kirchengeschichte Pommerns, Potsdam 1921.
- Labuda G., Słowiańszczyzna pierwotna, Warszawa 1954.
- Le Bras G., Études de sociologie religieuse, t. II, Paris 1955-1956.
- Le Bras G., Żywotność religijna Kościoła we Francji, w: Ludzie – Wiara – Kościół. Analizy socjologiczne, Warszawa 1966.
- Lutyński K., Rozdział Kościoła od państwa w Polsce Ludowej, w: Chryścijanin w świecie, Zeszyty ODiSS 1994, nr 1.
- Łatak K., Kanonicy regularni laterańscy na Kazimierzu w Krakowie do końca XVI wieku, Ełk 1999.
- Łatak K., Kongregacja krakowska kanoników regularnych laterańskich na przestrzeni dziejów, Kraków 2002.

- Łowmiański H., Początki Polski, Warszawa 1963.
- Łoziński B., Leksykon zakonów w Polsce, Warszawa 2002.
- H. Łuczak, Katecheza młodzieży w Polsce, Kraków 1988.
- Macek J., Husyci na Pomorzu i w Wielkopolsce, Warszawa 1955.
- Majka J., Kościelna działalność dobroczynna w Polsce w XIX i pierwszej połowie XX wieku, w: Miłość miłosierna, Wrocław 1985.
- Majka J., Socjologia parafii. Zarys problematyki, Lublin 1971.
- Majka J., Socjologia religii w ujęciu prof. G. Le Bras a socjologia duszpasterska, Zeszyty Naukowe KUL 3 (1960), nr 1.
- Majka J., Socjologiczne badanie parafii, w: Homo Dei, R. 28, 1959, nr 5.
- Maleczyński K., Bolesław Krzywousty, Kraków 1950.
- Malinowski T., Wielkopolska u schyłku starożytności, Poznań 1975.
- Marcinkowski Z., Czas pierwszych osadników, w: Kwartalnik Drezdenecki 1995, nr 1.
- Mariański J., Industrializacja a postawy religijne, w: Socjologia religii, opr. F. Mariański, Kraków 1984.
- Mariański J., Moralność w okresie przemian. Szkice socjologiczne, Warszawa 1990.
- Mariański J., Religijność w procesie przemian. Szkice socjologiczne, Warszawa 1991.
- Mariański J., Przemiany religijności ludowej w środowisku wiejskim, w: Religijność ludowa. Ciągłość i zmiana, Wrocław 1983.
- Mariański J., Przemiany religijności ludowej - środowisku wiejskim, w: Religijność ludowa, s. 257; tenże, Moralność w procesie przemian, Szkice Socjologiczne, Warszawa 1990, s. 45nn.
- Maroński S., O założeniu biskupstwa lubuskiego, Biblioteka Warszawska 170 (1883), z. 5.
- Matuszewski J., O biskupstwie lubuskim. Uwagi krytyczno-polemiczne, Czasopismo prawno-historyczne II (1949).
- Mertinat F., Die Evangelischen Kirchenbucheintragungen der Grenzmark, Schneidemühl 1939.
- Miler Z., Stare Bielice zawsze modliły się po polsku, w: Ziemia Gorzowska 1995, nr 4.
- Misiło E., Akcja „Wisła”. Dokumenty, Warszawa 1993.
- Monumenta Poloniae Historica, t. II, Lwów 1872, przedruk anastatyczny Warszawa 1961.
- Nawrocki S., Teologia pielgrzymek, Homo Dei 3 (1960).
- Nowa ewangelizacja u progu Trzeciego Tysiąclecia. Program duszpasterski na rok 2000/2001, Katowice 2000.
- Nowacki J., Archidiecezja poznańska w granicach historycznych i jej ustrój, Poznań 1964.
- Nowak S., Społeczeństwo polskie drugiej potowy lat 80, w: Studia Socjologiczne 1988.
- Nowicki E., Wspomnienia z pierwszych lat urzędowania w diecezji gorzowskiej, w: Księga pamiątkowa 50 – lecia organizacji Kościoła katolickiego na Ziemi Lubuskiej, Pomorzu Zachodnim i Północnym (1945 – 1995), Zielona Góra – Gorzów Wlkp. 1998.
- Nowicki E., Zagadnienia organizacyjne Kościoła Katolickiego na Ziemiach Odzyskanych, GWK 1970, nr 7.
- Olejniki J., Powrót Polski nad Odrę, to nie darowizna historii, w: Słowo Powszechne, nr 93, 1985.

- Olejnik S.,
 Ossowska M.,
 Pałka P.,
 Paszylka – Paterczyk I.,
 Patryło I.,
 Pawluk T.,
 Pecuch M.,
 Pietras R.,
 Pietrzak M.,
 Piętka B.,
 Piwowarski W.,
 Piwowarski W.,
 Piwowarski W.,
 Piwowarski W.,
 Piwowarski W.,
 Piwowarski W.,
 Piwowarski W.,
 Pomorze Zachodnie, Praca Zbiorowa, Poznań 1949.
 Potocki A.,
 Poznańska S.,
 Prężyna W.,
 Przywuska A.,
 Puzkarski P.,
 Rezenkranz E.,
 Rusiecki M.,
 Rymar E.,
 Rymar E.,
 Rymar D.,
 Seweryn T.,
 Sikorski J.,
 Sikorski J.,
 Silnicki T.,
 Silnicki T.,
- Katolicka etyka życia osobistego, Warszawa 1969.
 Socjologia moralności. Zarys zagadnień, Warszawa 1963.
 Cmentarz, w: Encyklopedia Katolicka, t. 3, Lublin 1989.
 Strzelce Krajeńskie wczoraj i dziś, Gorzów Wlkp. 1997.
 Delegatura w Polsce, w: Analecta, Roma 1982.
 Miejsca święte w świetle kodeksu Jana Pawła II, W WK 40 (1985) nr 7.
 Ukraińcy w Gorzowskiem, w: Nadwarciański Rocznik Historyczno – Archiwalny, Nr 4, Gorzów Wlkp. 1997.
 50 lat Szkoły Podstawowej w Starym Kurowie, Gorzów Wlkp. 1995.
 Prawo wyznaniowe, Warszawa 1979.
 Spis miejscowości w Polsce, Katowice 2001, Powiat strzelecko - drezdenecki.
 Moralność jako sprawdzian żywotności religijnej katolików południowej Warmii, Studia Warmińskie 3 (1966).
 Praktyki religijne w diecezji warmińskiej. Studium socjologiczne, Warszawa 1969.
 Problemy duszpasterskie w strefie urbanizacji, Przegląd Powszechny, 240 (1982), nr 3.
 Religijność miejska w rejonie uprzemysłowionym, Warszawa 1971.
 Religijność wiejska w warunkach urbanizacji, Warszawa 1971.
 Z badań nad percepcją ideologii katolickiej na południu Warmii, Studia Warmińskie, 2 (1965), Ossowska M., Socjologia moralności. Zarys zagadnień, Warszawa 1963.
 Sekularyzacja systemu oświaty w Polsce po II wojnie światowej a katechetyczna praca Kościoła, Ateneum Kapłańskie, 84 (1992), nr 498.
 Idea Zgromadzenia Sióstr Jezusa Miłosiernego; w: GWK 1974 nr 10.
 Funkcja postawy religijnej i osobowości człowieka, Lublin 1981.
 Starostwa powiatowe oraz powiatowe rady narodowe i wydziały powiatowe woj. gdańskiego w latach 1945 – 50 (ustrój, kancelarie, akta), Archeion L II, 1969.
 Spomyny, Warszawa 1964.
 Geneza miasta Lubusza, w: Przegląd Zachodni, nr 9/10 1953.
 Wiarygodność Kościoła wobec przemian w Polsce, Lublin 1994.
 Panowanie von der Osten (Drzeńscy) z Drezdenka, Nadwarciański rocznik historyczno – archiwalny, nr 4, Gorzów Wlkp. 1997.
 Pobyt elektorów i margrabiów brandenburskich w Nowej Marchii w latach 1454 – 1535, w: Nadwarciański rocznik historyczno – archiwalny, nr 4, Gorzów Wlkp. 1997.
 Starostwo Powiatowe Strzeleckie 1945-1950, Gorzów Wlkp. 1993-1995.
 Kapliczki i krzyże przydrożne w Polsce, Warszawa 1958.
 Milenium kontra Tysiąclecie, w: Ziemia Gorzowska, 2002 (Rok XXIII), nr 2.
 Msza przy katedrze, w: Ziemia Gorzowska, 2002 (Rok XXIII), nr 3.
 Z dziejów Kościoła w Polsce, Warszawa 1960.
 Początki chrześcijaństwa i organizacji kościelnej na Pomorzu, w: Życie i Myśl 1951, nr 3-6.

- Siuta Z.,
Skarżyński R., 50 lat służby Bogu i ludowi Bożemu, Drezdenko 1995.
Działalność zakładu leczniczo-wychowawczego p. w. św. Józefa w Świebodzinie w latach 1871-1951. Praca magisterska, Wrocław – Stare Kurowo 2000, w: archiwum własne.
- Słownik Etymologiczny języka polskiego, Kraków 1952.
- Smolka S., Mieszko Stary i jego wiek, Warszawa 1959.
- Stanowski A., Moralność jako wskaźnik religijności, Roczniki Filozoficzne 14 (1966), nr 2.
- Starostwo Powiatowe w Strzelcach Kraj., Strategia zrównoważonego rozwoju powiatu strzelecko – drezdeneckiego na lata 2001 – 2006, Strzelce Kraj. 2001.
- Sułowski Z., Pierwszy Kościół w Polsce, w: Chrześcijaństwo w Polsce, Lublin 1980.
- Szczaniecki M., Dzieje Ziemi Lubuskiej, w: Odzyskane gniazda, Poznań 1963.
- Szczaniecki P., Służba Boża w dawnej Polsce. Studia o mszy św., Poznań 1966.
- Szegda M., Bazylianie, EK II.
- Szegda M., Działalność prawno organizacyjna metropolity Józefa IV Welamina Rutskiego (1613-1637), ATK, Warszawa 1967.
- Szelązek Z., Orędzie Ordynariusza do Kapłanów i Wiernych w dziesiątą rocznicę diecezji, msp., Gorzów 1955.
- Sztafrowski E., Prawo kanoniczne w okresie odnowy soborowej, t. 2, Warszawa 1979.
- Szwerbel M., Odnowa w Duchu Świętym; w: Gazeta Parafialna, Nr 4, Drezdenko 2000.
- Talarczyk S., Osadnictwo prehistoryczne, w: Przegląd zachodniopomorski 1991, t. 5, z. 1.
- Talarczyk S., Początki osadnictwa w Pradolinie Noteci. Przegląd zachodniopomorski 1992, t. 7, z.1.
- Talarczyk S., Reformacja na obszarze dolnej Noteci, w: Przegląd Zachodniopomorski 1994, t. IX, z. 1.
- Talarczyk S., Rozbudowa miast w powiecie Friedeberg Nm. (Strzelce Krajeńskie) oraz unowocześnianie ich infrastruktury w XIX i początku XX w., w: Nadwarciański rocznik historyczno – archiwalny, nr 4, Gorzów Wlkp. 1997.
- Talarczyk S., Rozwój kościoła ewangelicko – augsburskiego w południowej części pradoliny Noteci, w: Przegląd Zachodniopomorski 1995, t. X, z. 4.
- Talarczyk S., Udział mennonitów w zagospodarowaniu pradoliny Noteci, w: Przegląd Zachodniopomorski 1994, t. IX, z. 2.
- Talarczyk S., Życie religijne i budownictwo sakralne w Drezdenku, w: Miesięcznik Drezdenko, wyd. w latach 1988-1989.
- Tomczak R., Historia Diecezjalnego Wyższego Seminarium Duchownego w latach 1947-1997; w: Diecezjalne Wyższe Seminarium Duchowne Gorzów Wlkp. – Paradyż 1947 – 1997. Księga Jubileuszowa, Paradyż 1997.
- Topolski J., Wielkopolska poprzez wieki, Poznań 1999.
- Topolska M., Zarys dziejów ziem województwa, w: Poznańskie – rozwój województwa w Polsce Ludowej, Warszawa 1972.
- Treu C., Geschichte der Stadt Friedeberg, Friedeberg 1909.
- Turowski J., Przemiany współczesnej rodziny, Zeszyty naukowe KUL 2 (1959).
- Turpis J., 50 lecie powrotu Drezdenka i okolic do Macierzy, w: Kwartalnik Drezdenecki 1995, nr 1.

- Tutko R., Życie religijno – moralne parafii p. w. Świętych Apostołów Piotra i Pawła w Starym Kurowie w latach 1978-1995. Praca magisterska, Wrocław-Gorzów 1998, w: Archiwum Parafii Stare Kurowo.
- Tygodnik Powszechny 1945, nr 22.
- Umiński J., Powstanie biskupstwa poznańskiego i zależnego odeń archidiakonatu czerskiego, w: Wiadomości Kościelne, Wrocław 1952, nr 1-2.
- Umiński J., Rola Bolesława Krzywoustego w uchrześcijanieniu Zachodniego Pomorza, *Collectanea Theologica*, Warszawa 1950, nr 4.
- Walachowicz J., Geneza i ustrój polityczny Nowej Marchii od początków XIV w., Warszawa-Poznań 1980.
- Walicki J., Przynależność metropolitalna biskupstwa kamieńskiego i lubuskiego na tle rywalizacji Magdeburga i Gniezna, Lublin 1960.
- Wanat B.J., Zakon Karmelitów Bosych w Polsce – klasztory karmelitów i karmelitanek bosych 1605-1975, Kraków 1979.
- Waszczur O. Z., Świętymi bądźcie, Bartoszyce 2002.
- Wąsicki J., Grenzmark - Posen-Westpreussen, Zielona Góra 1967.
- Wehrmann M., Geschichte von Pommern, t. I, Gotha 1919.
- Weidemann E., Ocalić od zapomnienia, w: Miesięcznik Drezdenko 1987.
- Weidemann T., Weidemann E., Rys historyczny kościoła i parafii w Drezdenku, w: Gazeta parafialna, nr 2 (26), Drezdenko – kwiecień – czerwiec 2000.
- Weidemann T., Weidemann E., Drezdenko. Miejsowość – Parafia – Kościół, Drezdenko 2002.
- Weidemann T., Weidemann E., Jubileusz Kościoła p. w. Przemienienia Pańskiego w Drezdenku 1902 – 2002, Drezdenko 2002.
- Weidemann T., Weidemann E., Rys historyczny kościoła w Niegosławiu; w: Gazeta Parafialna, Nr 3 (27), Drezdenko 2000.
- Weidemann T., Weidemann E., Rys historyczny kościoła w Niegosławiu; w: Gazeta Parafialna, Nr 4 (27), Drezdenko 2000.
- Weidemann T., Weidemann E., Rys historyczny parafii p. w. Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny w Rapinie, w: Gazeta Parafialna, Nr 1 (33), Drezdenko 2002.
- Weiss A., Organizacja diecezji Lubuskiej w średniowieczu, Lublin 1977.
- Welykyj A., Narzys istorii Zhromadzenia SS. Służebnyć P.H.D.M., Rzym 1968.
- Wenk Z., Śp. Ks. Michał Rozlepiło, w: ZAAK, L i PP 1950, nr 3-4.
- Westpfahl F., Apostolische Administratur Schneidemühl, Schneidemühl 1928.
- Wędzki A., Drezdenko, w: Studia nad początkami i rozplanowaniem miast nad środkową Odrą i dolną Wartą, t. I, Zielona Góra 1970.
- Wittlieb M.J., Ból niedowierzania, Szczecin 1993.
- Wiśniowski - Prus T., Kamień – stary gród słowiański, w: Tygodnik Katolicki, Gorzów 1952, nr 5.
- Wojciechowski M., Wojciechowski Z., Polska Piastów Polska Jagiellonów, Poznań 1946.
- Wojciechowski T., Szkice historyczne XI wieku, Kraków 1951.
- Wojciechowski Z., Państwo Polskie w wiekach średnich, Poznań 1948.
- Wołoszyn F., Formacja religijnego życia parafii, Łomża 1980.
- Wołoszyn F., Jak pojmować parafię, w: Homo Dei, R. 12, 1973, nr 1.
- Wołoszyn W., Wyzwolenie Ziemi Lubuskiej, w: Nadodrzańskie historyczne, Zielona Góra 1960.
- Wójtanowicz S., Niedzielna frekwencja wiernych na Mszy św., Homo Dei 39 (1970), nr 3.
- Zaborowski J., Kościół nad Odrą i Nysą, Warszawa 1969.

- Zajchowska S., Ziemia Lubuska, Poznań 1950.
- Zdaniewicz W., Zareba S. H., Kościół katolicki na początku trzeciego tysiąclecia w opinii Polaków, Warszawa 2004.
- Zdanowicz W., Kalendarium dziejów Świebodzina i okolic do roku 1939, Świebodzin 1985.
- Zieleniewski W., Środowisko geograficzne powiatu Strzelce Kraj., w: Zeszyty Lubuskie, 1972, t. 12.
- Ziemia Lubuska, praca zbiorowa, Poznań 1950.
- Ziemia Strzelecko-Krajeńska, Zeszyty Lubuskie nr 12, LTK, Zielona Góra 1972.
- Zysnarski J., Między Śląskiem a Wielkopolską. w: Ziemia Lubuska, 1984, nr 46.
- Zysnarski J., Miler Z., Słownik Gorzowski, w: Ziemia Gorzowska, nr 6, 45 z 1988 r.; nr 35, 36, 37 z 1990 r.; nr 32, z 1992 r.; nr 14, 16, 17 z 1997 r.; nr 12, 13, 15 z 2000 r.
- Żywczyński M., Hlond August kard., w: Polski Słownik Biograficzny, t. IX, Wrocław – Warszawa – Kraków 1960 – 1961.

WSTĘP

W 1945 r. rozpoczęto tworzenie polskiej organizacji kościelnej na Ziemiach Zachodnich i Północnych. Była to praca pionierska, przed 1945 r. mieszkała tu ludność niemiecka, wyznania ewangelicko – augsburskiego, stanowiąca 90% ogółu ludności. Katolicy stanowili mniejszość wyznaniową. Od czasów reformacji do końca XIX w. na terenie powiatu Friedeberg (Strzelce Krajeńskie) nie było parafii katolickiej, wierni korzystali z posługi duszpasterskiej kapłanów z katolickiej parafii w Landsbergu (Gorzów Wielkopolski). Duszpasterstwo katolickie zostaje przywrócone w Drezdenku w 1867 r., parafię erygowano w 1895 r. W Strzelcach Krajeńskich pierwsza Msza św. zostaje odprawiona po 350 latach przerwy, w 1921 r. Teren erygowanej w 1936 r. parafii obejmował okoliczne miejscowości.

15 sierpnia 1945 r. kardynał August Hlond powołał do istnienia na terenach przekazanych Polsce przez zwycięską koalicję antyhitlerowską, pięć nowych okręgów kościelnych, administracje apostolskie: w Gorzowie Wlkp., we Wrocławiu, w Opolu, w Gdańsku i Olsztynie.

Administracja Apostolska z siedzibą w Gorzowie Wlkp. nawiązywała do historycznych korzeni administracji kościelnej na tych ziemiach: do diecezji kamieńskiej z 1140 r. i wcześniejszej, z 1124 r., diecezji lubuskiej. W jej skład weszły również tereny, które przed 1945 r. należały do archidiecezji wrocławskiej i poznańskiej (Drezdenko), diecezji berlińskiej i prałatury pilskiej. Z powodu historycznych korzeni otrzymała nazwę: Administracja Apostolska Kamieńska, Lubuska i Prałatury Pilskiej.

Gorzowska Administracja Apostolska należała do najbardziej rozległej w Polsce. Liczyła 44 229 km kw. Jej wschodnia granica biegła wzdłuż granic powiatów: Lębork, Bytów, Człuchów, Złotów, Piła, Strzelce Kraj., Międzyrzecz, Babimost, Wschowa i Zielona Góra. Północna prowadziła wzdłuż Bałtyku. Zachodnia sięgała do Odry i Nysy Łużyckiej. Administratorem apostolskim został mianowany ks. dr Edmund Nowicki.

Z dawnych ziem niemieckich zostali wysiedleni jej dotychczasowi mieszkańcy, na ich miejsce przywieziono Polaków wysiedlonych z Kresów, które Polska utraciła w wyniku porozumień jałtańskich. Wraz z wiernymi przybywali kapłani, jednakże prześladowania ze strony okupantów, Niemiec i ZSRR, sprawiły ogromne straty wśród duchowieństwa. W pierwszych latach istnienia Administracji Apostolskiej brakowało kapłanów, były parafie, do których nie przybył żaden ksiądz.

28 czerwca 1972 r. Paweł VI, bullą „Episcoporum Poloniae”, ustanowił na Ziemiach Zachodnich nowe diecezje z administracji apostołskich. Powstały wówczas: diecezja Gorzowska, diecezja Koszalińsko – Kołobrzaska i diecezja Szczecińsko – Kamieńska.

Bulla „Totus Tuus Poloniae Populus” papieża Jana Pawła II z 25 marca 1992 r. ustanowiła nową organizację kościelną w Polsce. Jej konsekwencją było powołanie nowych metropolii i diecezji oraz zmianę granic terytorialnych dotychczasowych diecezji. Diecezja Gorzowska otrzymała nazwę: Diecezja Zielonogórsko – Gorzowska, przeniesiono stolicę diecezji z Gorzowa Wlkp. do Zielonej Góry, zmieniono również granice; do Diecezji Koszalińsko – Kołobrzaskiej odeszły dekanaty: pilski i trzaniecki oraz cztery parafie dekanatu drezdeneckiego.

8 czerwca 1946 r. administrator apostołski, ks. dr E. Nowicki, erygował 23 dekanaty. W skład erygowanego dekanatu strzeleckiego weszły trzy parafie (Drezdenko, Krzyż Wlkp. i Strzelce Kraj.) i cztery samodzielne placówki duszpasterskie (Dobiegiew, Stare Kurowo, Trzebicz i Wielen Płn.). W 1971 r. dekanat strzelecki liczył 12 parafii. Mocą bulli „Episcoporum Poloniae” dwie parafie dekanatu strzeleckiego, Breń i Bierzwnik, zostały włączone do Diecezji Szczecińsko – Kamieńskiej.

W 1982 r. bp Wilhelm Pluta dokonał podziału dekanatu strzeleckiego. Dekretem z 1 kwietnia został erygowany dekanat Drezdenko, w jego skład weszły parafie: w Drezdenku, w Dzierżążnie, w Krzyżu Wlkp., w Niegosławiu, w Trzebiczu, w Wieleniu Płn., w Żelichowie i samodzielny wikariat w Rapinie. Kolejna zmiana granic dekanatu Drezdenko nastąpiła 25 marca 1992 r., bullą „Totus Tuus Poloniae Populus” parafie w Dzierżążnie, w Krzyżu Wlkp., w Wieleniu Płn. i w Żelichowie zostały włączone do Diecezji Koszalińsko – Kołobrzaskiej; bp J. Michalik parafię w Starym Kurowie wyłączył z dekanatu Strzelce Kraj. i włączył do dekanatu Drezdenko.

Na apel prymasa Polski, kardynała A. Hlonda, do administracji apostołskiej zaczęli przybywać kapłani zakonni. Na teren dekanatu strzeleckiego przyjechali Kanonicy Regularni Laterańscy i w 1945 r. rozpoczęli pracę duszpasterską w parafii Drezdenko, w latach 1950-1978 OO. Bazylianie obsługiwali parafię w Starym Kurowie, w Krzyżu Wlkp. parafię obsługiwali Księża Salwatorianie. Przybyły również siostry zakonne, aby pomagać kapłanom. W latach 1951-1978 w parafii p. w. św. Apostołów Piotra i Pawła swój dom zakonny miały SS. Służebnice NMP Niepokalanie Poczętej.

Ramy czasowe pracy (1945-1992) wyznaczają ważne wydarzenia w życiu Kościoła nad Odrą, Wartą i Notecią: początek organizacji kościelnej po drugiej wojnie światowej w 1945 r., erygowanie Diecezji Gorzowskiej w 1972 r., zmiana jej granic i nazwy na

Zielonogórsko-Gorzowską w 1992 r. oraz podział 1 kwietnia 1982 r. dekanatu Strzelce Kraj. na dwa dekanaty: Strzelce Kraj. i Drezdenko.

Autor starał się przedstawić struktury organizacyjne parafii okręgu drezdeneckiego i życie religijne wiernych w latach 1945-1992. W wyniku reformacji przestały istnieć parafie katolickie. Wcześniej na tym terenie była diecezja kamińska i poznańska, granica między diecezjami przebiegała na Noteci. Do diecezji poznańskiej należały parafie położone na południe od rzeki – Drezdenko i Trzebiecz, do diecezji kamińskiej na północ – Strzelce Kraj. Po reformacji przestała działać diecezja kamińska, jej dotychczasowe terytorium weszło w skład diecezji wrocławskiej, a od 1930 r. do erygowanej diecezji berlińskiej. Noteć była również naturalną granicą między Wielkopolską a Pomorzem Zachodnim. Do 1945 r. zamieszkiwała tu ludność niemiecka, w zdecydowanej większości protestancka, która wyemigrowała lub została wysiedlona za Odrę. Wraz z napływającą ludnością polską, w przeważającej większości katolicką, rozpoczął się nowy etap historii Kościoła katolickiego na tej ziemi. Jedyną spuścizną, którą przejęli Polacy w 1945 r. były budynki sakralne, także te, które wybudowali protestanci, nie można więc mówić o kontynuacji tradycji katolickich, lecz o nowej organizacji struktur kościelnych. W 1947 r., w wyniku akcji „Wisła”, na tereny powiatu strzeleckiego przesiedlono Ukraińców, Łemków i Bojków, którzy zostali przymusowo osiedleni w okolicach Strzelce Kraj. i Dobiegniewa. Dlatego uzasadnionym wydaje się omówienie dziejów katolicyzmu na tym terenie przed i po reformacji, przebieg reformacji, osiedlenie się ludności polskiej w 1945 r. i omówienie struktur organizacyjnych dekanatu strzeleckiego i erygowanego w 1982 r. dekanatu Drezdenko oraz parafii okręgu drezdeneckiego w latach 1945 – 1992, aby ukazać jak w tych parafiach organizowano struktury kościelne, jak rozwijało się życie religijne wiernych i na jakie trudności napotykali duchowni i wierni ze strony ówczesnych władz komunistycznych.

W pracy zajmę się odpowiedzią na pytania: jakie warunki znalazł Kościół katolicki dla pełnienia swojej misji w nowej rzeczywistości oraz jaką rolę pełnił w zagospodarowaniu tych ziem przez Polaków. Następne rozważania związane są z duszpasterstwem, z całą dziedziną organizowania życia kościelnego, tworzenie sieci parafialnej, odbudowy świątyń, dostosowywanie zborów protestanckich do kultu katolickiego, wreszcie podejmę próbę wejrzenia w życie religijno - moralne wiernych.

Dotychczasowy stan badań nad dziejami Kościoła katolickiego na terenie obecnych dekanatów, strzeleckiego i drezdeneckiego, został nielicznie zaprezentowany w publikacjach historyków niemieckich sprzed 1945 r. Opracowania przedwojenne: *Amlichte Bekantmachungen der Apostolische Schneidemühl* i *Apostolische Administratur*

Schneidemühl oraz wydana po wojnie, w Fuldzie, Anschriftenverzeichnis der Geistlichen der Freien Prälatur Schneidemühl, omawiają dzieje Kościoła katolickiego w Samodzielnej Prałaturze Pilskiej. Niestety nie zachowały się dokumenty archiwalne dotyczące przedwojennych parafii katolickich w Drezdenku i Strzelcach Kraj. Również w latach 1945-1988 na ten temat nie ukazały się żadne publikacje.

Na uwagę zasługują natomiast liczne artykuły publikowane w „Ziemi Gorzowskiej” podejmujące tematy z dziedziny historii miejscowości położonych na terenie dekanatu Drezdenko. Artykuły te zaczęły się ukazywać od 1988 r. Liczne teksty dotyczące regionu publikowali miejscowi historycy: Z. Miler¹, J. Cabaj², F. Graś³ i S. Talarczyk⁴. Były to opracowania dotyczące historii Drezdenka i okolic, gospodarki, kultury, sportu, a w mniejszym stopniu ukazana była tematyka kościelna. Problematykę kościelną poruszyli Teresa i Edward Weidemann, ich artykuły ukazujące się w „Gazecie Parafialnej”, przedstawiały życie religijne parafii w Drezdenku, w Niegosławiu i w Rapinie. Życie religijne parafii p. w. św. Apostołów Piotra i Pawła w Starym Kurowie w latach 1978-1995 omówił w pracy magisterskiej Ryszard Tutko. Ukazały się też publikacje w „Gorzowskich Wiadomościach Kościelnych”; ks. A. Baciński, ks. M. Chorzępa i ks. B. Dratwa, omówili historię diecezji istniejących na tym terenie. Przy opisie życia religijno – moralnego wiernych, pomocne były prace W. Piwowarskiego⁵, J. Mariańskiego⁶ i J. Majki⁷;

¹ Z. Miler, Stare Bielice zawsze modliły się po polsku, w: Ziemia Gorzowska 1995, nr 4.

² J. Cabaj J., Wtedy powracała tu Polska, Ziemia Strzelecko Krajeńska, Jednodniówka: 1969; Gmina Stare Kurowo. Z zapisków kronikarskich. Wiadomości Gminy Stare Kurowo, Stare Kurowo 1991, R.1, nr 1.

³ F. Graś, Wśród swoich i obcych, Ziemia Strzelecka, Jednodniówka: 1968.

⁴ S. Talarczyk, Osadnictwo prehistoryczne, w: Przegląd zachodniopomorski 1991, t. 5, z. 1; Początki osadnictwa w Pradolinie Noteci. Przegląd zachodniopomorski 1992, t. 7, z.1; Reformacja na obszarze dolnej Noteci, w: Przegląd Zachodniopomorski 1994, t. IX, z. 1; Rozbudowa miast w powiecie Friedeberg Nm. (Strzelce Krajeńskie) oraz unowocześnianie ich infrastruktury w XIX i początku XX w., w: Nadwarciański rocznik historyczno – archiwalny, nr 4, Gorzów Wlkp. 1997; Rozwój kościoła ewangelicko – augsburskiego w południowej części pradoliny Noteci, w: Przegląd Zachodniopomorski 1995, t. X, z. 4; Udział mennonitów w zagospodarowaniu pradoliny Noteci, w: Przegląd Zachodniopomorski 1994, t. IX, z. 2; Życie religijne i budownictwo sakralne w Drezdenku, w: Miesięcznik Drezdenko, wyd. w latach 1988-1989.

⁵ W. Piwowarski, Moralność jako sprawdzian żywotności religijnej katolików południowej Warmii, Studia Warmińskie 3 (1966); Praktyki religijne w diecezji warmińskiej. Studium socjologiczne, Warszawa 1969; Problemy duszpasterskie w strefie urbanizacji, Przegląd Powszechny, 240 (1982), nr 3; Religijność miejska w rejonie uprzemysłowionym, Warszawa 1971; Religijność wiejska w warunkach urbanizacji, Warszawa 1971; Z badań nad percepcją ideologii katolickiej na południu Warmii, Studia Warmińskie, 2 (1965), M. Ossowska, Socjologia moralności. Zarys zagadnień, Warszawa 1963.

⁶ J. Mariański, Industrializacja a postawy religijne, w: Socjologia religii, opr. F. Mariański, Kraków 1984; Moralność w okresie przemian. Szkice socjologiczne, Warszawa 1990; tenże, Industrializacja a postawy religijne, w: Socjologia religii, opr. F. Mariański, Kraków 1984; Moralność w okresie przemian. Szkice socjologiczne, Warszawa 1990; Religijność w procesie przemian. Szkice socjologiczne, Warszawa 1991; Przemiany religijności ludowej - środowisku wiejskim, w: Religijność ludowa. Ciągłość i zmiana, Wrocław 1983; Przemiany religijności ludowej - środowisku wiejskim, w: Religijność ludowa, s. 257; Moralność w procesie przemian, Szkice Socjologiczne, Warszawa 1990, s. 45 nn.; Religijność w procesie przemian. Szkice socjologiczne, Warszawa 1991; Przemiany religijności ludowej - środowisku wiejskim, w: Religijność ludowa.

wykorzystano również badania socjologiczne J. Kurzepy⁸ dotyczące postaw moralnych młodzieży żyjącej w diecezji zielonogórsko – gorzowskiej.

Podstawę źródłową do opracowania dziejów Kościoła w okręgu drezdeneckim w latach 1945-1992 stanowiły przede wszystkim zasoby archiwalne dekanatu Drezdenko. Zasoby te tworzą teczki każdej parafii. Najwięcej materiału dostarczyły protokoły i sprawozdania z wizytacji biskupich i dziekańskich. Te ostatnie były systematycznie sporządzane przez długoletniego dziekana ks. Stefana Zagrodzkiego (1950-1973). Wiele informacji zawierają sprawozdania duszpasterskie, dekrety nominacyjne, krótkie sprawozdania dotyczące akcji duszpasterskich.

Wykorzystano również materiały zebrane w Archiwum OO. Bazylianów św. Jozafata i Zgromadzenia SS. Służebnic NMP Niepokalanie Poczętej.

Przebadano również zasoby Archiwum Państwowego w Szczecinie, oddział w Gorzowie Wlkp., zwłaszcza te materiały, które dotyczyły osiedlania się ludności polskiej w powiecie strzeleckim, organizacji struktur powiatu, szkolnictwa, kultury i gospodarki.

Istotnym dla pracy źródłem były Archiwa Parafialne, mianowicie: księgi chrztów, ślubów, zgonów, bierzmowań, kazań, chorych, Pierwszych Komunii św., kronik, ogłoszeń duszpasterskich, intencji mszalnych, sprawozdań duszpasterskich. Źródła te można podzielić na dwie grupy. Do pierwszej należą te, które opisują życie religijne parafii: kroniki, sprawozdania, wizytacje, ogłoszenia duszpasterskie. Do drugiej te, które ukazują religijność w ujęciu statystycznym, a więc księgi chrztów, ślubów, Pierwszych Komunii św., pogrzebów. Analizując metryki starano się uchwycić problemy ogólniejsze niż tylko statystyka, jak np. urodzenia nieślubne czy udzielanie sakramentu chorych.

Istotną wartość poznawczą posiadają kroniki parafialne. Niestety nie każda parafia prowadziła je od początku swego istnienia, np. w parafii Stare Kurowo prowadzenie kroniki rozpoczęto w grudniu 1961 r. Nie wszystkie też w zadawalający sposób ukazują obraz parafii. Często są w nich tylko dane statystyczne. Dobrze była prowadzona kronika w parafii Stare Kurowo w latach 1979-1987, gdy proboszczem był ks. Janusz Idzik. Również wielu wiadomości na temat krzyży, figur przydrożnych i kapliczek dostarczył Schematyzm Diecezji

---

Ciągłość i zmiana, Wrocław 1983; Przemiany religijności ludowej - środowisku wiejskim, w: Religijność ludowa, s. 257.

⁷ J. Majka, Kościelna działalność dobroczynna w Polsce w XIX i pierwszej połowie XX wieku, w: Miłość miłosierna, Wrocław 1985; Socjologia parafii. Zarys problematyki, Lublin 1971; tenże, Socjologia religii w ujęciu prof. G. Le Bras a socjologia duszpasterska, Zeszyty Naukowe KUL 3 (1960), nr 1; Socjologiczne badanie parafii, w: Homo Dei, R. 28, 1959, nr 5.

⁸ J. Kurzepa, Młodzież pogranicza – juma, Zielona Góra 1998.

z 1995 r. - zostały one podane przez proboszczów parafii. Informacji o nabożeństwach przy kapliczkach lub krzyżach, dostarczyły wywiady z mieszkańcami wszystkich miejscowości, które autor odwiedził. Przeprowadzono także wywiady z księżmi proboszczami dotyczące życia religijnego i pracy duszpasterskiej, zwłaszcza z ks. Marianem Dudzikiem z parafii w Niegosławiu, który pochodzi z Drezdenka.

W kwerendzie naukowej sięgnięto również do prasy gorzowskiej. W 2002 r. w „Ziemi Gorzowskiej” ukazały się dwa artykuły napisane przez J. Sikorskiego, autor ukazał stosunek ówczesnych władz do Kościoła, wrogość, która szczególnie ujawniła się w czasie obchodów milenijnych. Skorzystano również z relacji ks. Mariana Dudzika, obecnego w czasie aresztowania ks. wicedziekana Stanisława Stępnia oraz z ustnych relacji starszych mieszkańców Starego Kurowa, m. in. Stanisława Bałdyki i Heleny Zabłockiej.

Treść niniejszego opracowania zależna jest od podstawy źródłowej. W miarę wyczerpująco starano się przedstawić organizowanie parafii, przejmowanie i odbudowę kościołów, pracę duszpasterską oraz próbowano wnikać w życie religijne wiernych dekanatu. To ostatnie zagadnienie opracowano na podstawie zapisów znajdujących się w aktach dekanatu i parafialnych oraz z relacji księży proboszczów. Starano się również ukazać zmiany terytorialne dekanatu strzeleckiego i drezdeneckiego oraz parafii, jakie dokonały się w latach 1945-1992.

Temat niniejszej rozprawy został opracowany w pięciu rozdziałach. W rozdziale pierwszym przedstawiono rys historyczny Kościoła na ziemi strzelecko – drezdeneckiej, jego organizację i rozwój do czasów reformacji protestanckiej, reformację, upadek katolicyzmu i przejęcie kościołów przez protestantów, powrót katolicyzmu i stan Kościoła w latach 1918-1945.

Rozdział drugi omawia proces tworzenia się administracji państwowej i kościelnej w powiecie strzeleckim po II wojnie światowej, problemy demograficzne i gospodarcze, oświatę i kulturę, rozwój sieci dekanalnej i parafialnej, przejmowanie kościołów.

W rozdziale trzecim ukazano duchowieństwo dekanatu Drezdenko, omówiono pracę duszpasterską Zakonu Kanoników Regularnych Laterańskich i Zakonu OO. Bazylianów św. Jozafata oraz posługę sióstr zakonnych.

Rozdział IV przedstawia pracę duszpasterską w parafiach okręgu drezdeneckiego. Znalazły tutaj miejsce kwestie związane z szafowaniem sakramentów, głoszeniem Słowa Bożego, katechizacją, ewangelizacją dorosłych, działalność charytatywno-społeczna, tworzenie grup duszpasterskich.

Piąty rozdział zawiera próbę charakterystyki życia religijno - moralnego wiernych parafii okręgu drezdeneckiego. Baczną uwagę autor zwrócił na obowiązkowe praktyki religijne. Zostały ukazane nadzwyczajne akcje duszpasterskie oraz powołania kapłańskie i zakonne. W oparciu o dostępne materiały podjęto próbę ukazania życia moralnego katolików.

Aneksy zawierają mapy diecezji, dekanatu i parafii, które ilustrują jak kształtowały się ich granice w latach 1945-1992 oraz zdjęcia kościołów parafialnych i filialnych okręgu drezdeneckiego.

Za przyjęciem takiej konstrukcji pracy przemawiała przede wszystkim praktyka Kościoła, która realizowała polecenie Chrystusa: „Idźcie i nauczajcie wszystkie narody”. Wysłani w świat Apostołowie realizowali ten nakaz poprzez głoszenie Słowa Bożego, udzielanie sakramentu chrztu, czemu towarzyszyło budowanie kościoła i tworzenie jego elementarnych struktur. Na przestrzeni wieków budowano struktury parafialne, dekanalne i diecezjalne, które ułatwiały pracę duszpasterską. Taka konstrukcja pracy ma swoje uzasadnienie również w zachowanych przekazach źródłowych. Dlatego właśnie wzbogacono problematykę wchodzącą w zakres tej pracy o zebrane informacje źródłowe. Aby otrzymać logiczną konstrukcję pracy, przyjęto rzeczowy układ pod kontem chronologicznym. Zastosowaną metodę badawczą można w dużym stopniu scharakteryzować jako historyczno-statystyczną z rozbudowaną częścią opisową. To ostatnie określenie ma swoje źródło w znacznej fragmentaryczności i niejednorodnym charakterze zachowanych dokumentów. Należy dodać, że autor, w celu zebrania wielu istotnych informacji, przeprowadzał wywiady z żyjącymi mieszkańcami okręgu drezdeneckiego. Byli to przeważnie starsi mieszkańcy okolicznych miejscowości oraz kapłani pracujący w parafiach okręgu drezdeneckiego i dekanatu strzeleckiego. Osobiście także udał się do wszystkich, wymienionych miejscowości, w celu odnalezienia materialnych dowodów kultu religijnego, np. krzyży, przydrożnych figur i kapliczek zbudowanych po 1945 r.

ROZDZIAŁ I**KOŚCIÓŁ KATOLICKI NA ZIEMI STRZELECKO- DREZDENECKIEJ
DO 1945 ROKU****1. Przemiany polityczne, demograficzne, gospodarcze nad Wartą i Notecią**

Określenie granic między Wielkopolską a Pomorzem nie jest jednoznaczne, z konieczności opiera się na bardzo małej liczbie, niejasnych źródeł językowych i archeologicznych. Ogólnie mówiąc, wśród specjalistów ścierają się dwa poglądy. Jeden z nich głosi, że pierwotną granicę tworzył lesisty grzbiet moreny czołowej, z którego wypływały źródła prawych dopływów Noteci. Wynikałoby z tego, że ziemie przylegające do doliny dolnej Warty oraz leżące w dorzeczu Drawy i Gwdy stanowiły obszar pierwotnego osadnictwa polańskiego. Drugi, każe dopatrywać się biegu wspomnianej granicy plemienną wzdłuż Warty i Noteci, aż pod Wałcz, która prawdopodobnie należała już do obszaru osadnictwa polańskiego¹.

Granice Wielkopolski wyznaczone zostały zasadniczo wyznaczone w czasach plemiennego państwa Polan. Są to tereny leżące wzdłuż środkowego i dolnego biegu Warty oraz jej głównych dopływów – Noteci, Obry i Proсны. W okresie średniowiecznym mają jeszcze miejsce pewne zmiany obszarów nad dolną Notecią u jej ujścia do Warty, wraz z Santokiem i Drezdenkiem².

W wieku XIII, w czasie rozbicia dzielnicowego, stałym obiektem ataków brandenburskich były Santok, Drezdenko i Międzyrzecz, ciągnęły się one aż do śmierci Bolesława Pobożnego³.

W okresie panowania Kazimierza Wielkiego wzrastają polityczne wpływy Wielkopolan na dworze królewskim, sprzyjają one rewindykacyjnej polityce króla wobec Brandenburgii. W roku 1365 poddała się królowi polskiemu można rodzina von Osten, władająca ważnymi strategicznie zamkami nadnoteckimi w Santoku i Drezdenku⁴. Trzy lata później Kazimierz zawarł przymierze z ostatnim margrabią brandenburskim Ottonem, zachęcając go do zerwania umowy z Karolem IV, na jej podstawie Marchia Brandenburska miała przejść w posiadanie Luksemburgów. Ten krok groził Ottonowi wojną z Karolem, król polski zapewnił mu jednak pomoc, uzyskując w zamian obszerny pas ziemi między Drawą a Gwdą, Wałczem, Czaplankiem i Starym Drawskiem. W ten sposób, dzięki nabytkom

---

¹ B. Dopierała, Polskie losy Pomorza Zachodniego, Poznań 1970, s. 28.

² J. Topolski, Wielkopolska poprzez wieki, Poznań 1999, s.12-13.

³ Tamże, s. 65.

⁴ J. Topolski, Wielkopolska..., dz. cyt., s. 79; B. Dopierała, Polskie losy..., dz. cyt., s. 90.

Kazimierza Wielkiego z 1368 r., granica państwa polskiego zbliżyła się do okolic Połczyna, skąd ku brzegom Bałtyku w okolicach Kołobrzegu było już tylko około 70 km. Równocześnie rozerwane zostało terytorialne połączenie zaborów brandenburskich z krzyżackimi i przywrócona bezpośrednia granica pomiędzy państwem polskim a księstwami szczecińskim i słupsko – wołogoskim⁵.

Bezpośrednie sąsiedztwo polsko – pomorskie było tym ważniejsze, że zwiększyły się wówczas bardzo niebezpieczne dla Polski wpływy Luksemburgów na bieg spraw pomorskich. W roku 1365 doszło do nieporozumień między Bogusławem V a młodszymi książętami wołogoskimi. Doprowadziły one nawet do walki zbrojnej przeciw Bogusławowi, który zwrócił się o pomoc do swego cesarskiego teścia. Karol IV wykorzystał okazję, aby osłabić spoiwo księstwa wołogosko – słupskiego⁶.

U podłoża zawartej z Litwą unii (1385 r.) leżała konieczność zabezpieczenia się przed rosnącą ekspansją krzyżacką. Dla Wielkopolski ważne było współdziałanie Władysława Jagiełły z książętami Pomorza Zachodniego. Ożywiało to starania Wielkopolan o odzyskanie utraconych w roku 1370 Santoka i Drezdenka oraz innych terenów Nowej Marchii. Usiłowano odzyskać te tereny w zastaw za 10 tys. grzywien polskich, lecz nie dopuścili do tego Krzyżacy, biorąc w 1402 r. Nową Marchię w zastaw. Drezdenko opowiedziało się za związkiem z Polską, Krzyżacy sprzeciwili się. Sprawa ta, wraz z staraniami Polski o odzyskanie Pomorza Gdańskiego, doprowadziła do wojny z zakonem krzyżackim w roku 1409 – 1411. Klęska Krzyżaków nie zakończyła niepokoju na pograniczu wielkopolsko – pomorsko – brandenburskim. Wiązało się to z objęciem władzy w Brandenburgii przez Hohenzollernów. W wieloletnich walkach brali udział książęta zachodniopomorscy, Krzyżacy, Duńczycy i Wielkopolanie. Władysław Jagiełło starał się o utrzymanie ścisłych związków z Pomorzem Zachodnim, również zagrożonym przez ekspansję brandenburską. Lata 1431-35 to walka z Krzyżakami, którzy dokonywali licznych napaści i najazdów. Jagiełło, chcąc odwieść Krzyżaków od ataków na Wielkopolskę, Nową Marchię i Pomorze Gdańskie dotarł do Bałtyku. Wielkopolanie, którzy odczuwali brak Pomorza, zaatakowali liczne miasta pomorskie. Śmierć Jagiełły przeszkodziła w kontynuowaniu walk, zawarto w 1435 r. pokój brzeski⁷.

Do końca XV w. trwały ustawiczne walki z Krzyżakami o zachowanie związków Korony z Wielkopolską i Pomorzem Zachodnim. Wielkopolanie usilnie popierali te starania

---

⁵ Tamże, s. 90-91.

⁶ Tamże, s. 91.

⁷ J. Topolski, Wielkopolska..., dz. cyt., s. 82-83; B. Dopierała, Polskie losy..., dz. cyt., s. 102-113.

i zabiegali, by król prowadził aktywną politykę pomorską. W roku 1454 Stany Pruskie poddały się królowi polskiemu, co stało się początkiem wojny z Krzyżakami, zwanej wojną trzynastoletnią (1454 – 1466). Wojnę zakończył pokój toruński (19.10.1466 r), Polska odzyskała Pomorze Gdańskie oraz ziemię chełmińską wraz z Warmią. Tym samym zmieniła się sytuacja geopolityczna Wielkopolski⁸.

Należy odpowiedzieć na pytanie: jak przebiegała pierwotna granica, oddzielająca plemiona polańskie od Pomorza. Odpowiedź nie może być jednoznaczna, opiera się bowiem z konieczności na bardzo małej liczbie, niejasnych, źródeł językowych i archeologicznych. Ogólnie mówiąc, wśród specjalistów ścierają się dwa poglądy. Jeden z nich głosi, że pierwotną granicą był lesisty grzbiet moreny czołowej, z którego wypływały źródła prawych dopływów Noteci. Wynikałoby z tego, że ziemie przylegające do doliny dolnej Warty oraz leżące w dorzeczu Drawy i Gwdy stanowiły obszar pierwotnego osadnictwa polańskiego. Przekładając to na język współczesnych pojęć administracyjnych, obszar obejmował miasta: Chojnę, Myślibórz, Choszczno, Drawsko, Szczecinek, Wałcz i Złotów. Drugi pogląd, każe dopatrywać się biegu wspomnianej granicy wzdłuż Warty i Noteci, aż po Wałcz, który prawdopodobnie należał do obszaru osadnictwa polańskiego⁹.

Jeszcze trudniej mówić o wschodnich granicach Pomorza Zachodniego. Sama analiza logiczna wskazuje, że jest to pojęcie sztuczne, utworzone dla potrzeb praktycznych. Pierwotnie nie było Pomorza „zachodniego” czy „wschodniego”, a wyłącznie jedno tylko słowiańskie, rozciągające się od dolnej Odry, a raczej rzeczki Rędowy, aż po dolinę dolnej Wisły, gdzie rozpoczynał się obszar osadnictwa plemion pruskich. Do podziału Pomorza przyczyniły się przede wszystkim wypadki polityczne¹⁰.

Za panowania Mieszka I, stoczona 24 czerwca 972 r. bitwa pod Cedynią, utrwaliła jego panowanie nad Pomorzem aż po Wolin i Kołobrzeg. Dlatego też w roku 1000 możliwe było erygowanie biskupstwa w Kołobrzegu¹¹.

Bolesław Chrobry traci Pomorze w wyniku najazdu cesarza Henryka II, który sprzymierzył się z Wiewłami. Upada również biskupstwo kołobrzesckie.

Próbę politycznego podporządkowania Pomorza podjął Bolesław Krzywousty. Oprócz wypraw zbrojnych podjął również próbę ponownej chrystianizacji, która miała umocnić związki z całością państwa polskiego. W tym celu wyruszyły trzy wyprawy misyjne, pierwsza

---

⁸ J.Topolski, Wielkopolska..., dz. cyt., s. 83-84.

⁹ B. Dopierała, Polskie losy..., dz. cyt., s. 28.

¹⁰ Tamże, s. 28-29.

¹¹ Tamże, s. 29. 31.

prowadzona w roku 1123 przez Bernarda Hiszpana, dwie dalsze z 1124 i 1128, przez Ottona z Bambergu¹².

Po śmierci Bolesława Krzywoustego (1138 r.) na Pomorzu zostają utworzone dwie diecezje: wolińska i szczecińska, później (1140 r.) połączone w jedną z siedzibą w Wolinie, a od 1176 r. w Kamieniu Pomorskim¹³. W granicach biskupstwa znalazły się: Szczecin, Uznam, Kołobrzeg, Szczecinek, Łobez, Stargard, Pyrzyce, Cedynia, Myślibórz, Barlinek, Choszczno, Recz, Złocieniec, Czaplonek¹⁴ i Strzelce¹⁵. Jej południowe granice sięgały do Noteci.

W XIII w. Brandenburgia opanowała Cedynię, Myślibórz, Dobiegniew i Strzelce, weszły one wraz z ziemiami położonymi między Notecią, Drawą i Gwdą w skład Nowej Marchii¹⁶.

W wieku XV Nowa Marchia kolejno znalazła się tytułem zastawu w posiadaniu Krzyżaków, na krótko została opanowana przez husytów¹⁷, a następnie ziemie te powróciły pod władanie Brandenburgii¹⁸.

Warto przyjrzeć się strukturom społecznym i politycznym na terenach leżących nad Wartą i Notecią, aby móc spojrzeć na organizację kościelną z tej właśnie strony. Na płaszczyźnie naszych dociekań możemy umiejscowić tereny wchodzące w północno - wschodnie granice obecnej diecezji Zielonogórsko - Gorzowskiej¹⁹.

Kasztelania w Santoku była, po kasztelanii lubuskiej, drugą ważną stacją w Polsce piastowskiej, nad Wartą graniczącą z Pomorzem. Później przez tę bramę przechodziły wojska brandenburskie. Gall Anonim nazwał ten gród: "Regni custodiam et clavem"²⁰. Pierwszy gród został zbudowany w VIII w. i przetrwał odbudowywany do XIV w. Tędy wiódł szlak wypraw Krzywoustego na kraj Pomorzan. Książę odzyskał Santok z rąk północnych sąsiadów oraz Drzeń²¹, Ujście, Nakło i Czarnków.

¹² Tamże, s. 42; ¹² J. Dowiat, Historia Kościoła katolickiego w Polsce (do połowy XV wieku), Warszawa 1963, s. 114; B. Kumor, Historia Kościoła, cz. 2, Lublin 1973, s. 54-55..

¹³ J. Dowiat, Historia..., dz. cyt., s. 71; B. Kumor, Historia..., dz. cyt., s. 55.

¹⁴ B. Dopierała, Polskie losy..., dz. cyt., s. 45.

¹⁵ Schematyzm Diecezji Zielonogórsko – Gorzowskiej (dalej SDZ-G 1995), Zielona Góra 1995, s. 549.

¹⁶ B. Dopierała, Polskie losy..., dz. cyt., s. 61; I. Paszylka – Paterczyk, Strzelce Krajeńskie wczoraj i dziś, Gorzów Wlkp. 1997, s. 4.

¹⁷ Opanowanych zostało osiem miast, w tym Strzelce, Myślibórz i Dobiegniew; por. B. Dopierała, Polskie losy..., dz. cyt., s. 113.

¹⁸ I. Paszylka – Paterczyk, Strzelce..., dz. cyt., s. 4.

¹⁹ B. Dratwa, Początki chrześcijaństwa w dorzeczu środkowej Odry i dolnej Warty, w: GWK 1985, nr 10-12, s. 321.

²⁰ Gall Anonim, Kronika Polska, Wrocław 1965, s. 88.

²¹ Obecna nazwa Drezdenko, miasto nad Notecią, siedziba dekanatu.

Obszar kasztelanii santockiej był dość znaczny. Obejmował ziemię położoną na północ od Warty i Noteci. Na wschodzie granica biegła korytem Drawy. Południowe krańce terytorium kasztelanii rozciągały się pomiędzy Sulęcinem a Lubniewicami²². Kasztelania ta sąsiadowała z okręgiem w Drezdenku. Obie znalazły się w XIII w. we władaniu książąt polskich. Układ pojednawczy w 1234 r. Henryka Brodatego i Władysława Odonicza sprawił, że Lubusz przypadł Henrykowi a Drzeń z Nakłem i Czarnkowem Wielkopolsce²³.

Kasztelania santocka jako wiano Konstancji córki Przemysława I księcia poznańskiego przeszła w 1260 r. w ręce Brandenburczyków i została stracona na wieki całe dla Polski. Mimo, że Polska straciła ten okręg nadnotecki, to tytuł kasztelanów santockich nadawano zasłużonym rycerzom do czasów rozbiorów Polski. Znanymi nam są niektórzy kasztelani, Paweł, towarzyszący wyprawie św. Ottona na Pomorze w 1231 r.²⁴, Olbracht Zaręba z 1282 r.²⁵, Adrijan Miaskowski w 1671 r.²⁶, Ludwik Malczewski 1750-1771, Michał Krzyżanowski do 1790 r. i jako ostatni z kasztelanów santockich był Nikodem Zakrzewski (1793 r.).

2. Początki chrześcijaństwa nad Wartą i Notecią

Punktem wyjścia przy badaniu dziejów Kościoła w Polsce jest fakt przyjęcia chrztu św. przez Mieszka I. Wiadomo, że władca Polan wprowadził chrześcijaństwo na terenie swego księstwa po podbiciu i zjednoczeniu sąsiednich plemion. Z podbitych ludów i obszarów Słowiańszczyzny powstało państwo polskie. W skład utworzonego organizmu politycznego weszła także Ziemia Lubuska.

Chrześcijaństwo łacińskie przenikało do Polski już od czasów najdawniejszych. Wpływały na to wyprawy wojenne i handlowe²⁷.

Polanie, sąsiadujący z chrześcijańskimi krajami, z Czechami na południu, z Niemcami na zachodzie, stanęli wobec chrztu, który mógł wprowadzić ich do chrześcijańskiej Europy. Chrzest również wprowadzał w świat kultury, otwierał szerokie możliwości przenikania

²²U. Dymaszewska, Z dziejów osadnictwa kasztelanii santockiej, w: U. Dymaszewska, Z. Hołowińska, Z dziejów Santoka i kasztelanii santockiej. Poznań 1961, s. 82.

²³J. Zysnarski, Między Śląskiem a Wielkopolską, w: Ziemia Lubuska, 1984, nr 46.

²⁴Herbordi Vita Ottonis Episcopi Babenbergensis, w: Monumenta Poloniae Historica, Lwów 1872 (Księga II/9), s. 78,

²⁵W. Karasiewicz, Działalność polityczna Andrzeja Zaręby w okresie jednoczenia państwa polskiego na przełomie XIII i XIV w., Poznań 1961, s. 13.

²⁶W. Dworzaczek, Szlichtyngowie w Polsce, Poznań 1938, s. 116.

²⁷J. Dowiat, Historia..., dz. cyt. s. 38; B. Kumor, Historia..., dz. cyt. s. 134.

świata antycznego przez sztukę pisania, jak i przez łączność z rozwijającymi się na Zachodzie ośrodkami kultury, oświaty i sztuki²⁸.

Ważne były również motywy polityczne, którymi kierował się Mieszko I. Myśl o chrystianizacji nie była zapewne obca dla Mieszka I. Ekspansja Piastów przekształciła państwo Polan z organizacji politycznej jednego plemienia w państwo wieloplemienne. Można się domyślać, że kultury poszczególnych bóstw plemiennych nie sprzyjały integracji państwa. Atrakcyjność uniwersalnego chrześcijaństwa i jednoczącej kraj organizacji kościelnej dostrzegano w Gnieźnie równie dobrze jak i w Kijowie. Jednakże implikacje polityczne ewentualnej chrystianizacji mogły być różne, rzecz wymagała więc rozważenia, dlatego z ostateczną decyzją nie śpieszono się²⁹.

Decyzję o przyjęciu chrześcijaństwa przyśpieszyły plany cesarza Ottona I. Chciał on uczynić z Magdeburga ośrodek misji słowiańskiej. Nie można było pozwolić, by inicjatywę misyjną przejął potężny sąsiad; podporządkowanie kraju metropolii magdeburgskiej zapowiadało zależność polityczną od zachodniego sąsiada³⁰.

Mieszko I zwrócił się więc do południowego sąsiada – Czech, do których chrześcijaństwo dotarło już w VIII w. W „Kronice Thietmara” możemy przeczytać: „... przedstawię resztę czynów znakomitego księcia Polan, Mieszka, o którym pisałem szeroko w poprzednich księgach. W Czeskiej krainie pojął on za żonę szlachetną siostrę Bolesława Starszego, która okazała się w rzeczywistości taka, jak brzmiało jej imię. Nazywała się bowiem po słowiańsku Dobrawa, co w języku niemieckim wyklada się: dobra. Ona wyznawczyni Chrystusa, widząc swego małżonka pogrążonego w wielorakich błędach pogaństwa zastanawiała się usilnie nad tym, w jaki sposób mogłaby go pozyskać dla swej wiary...”³¹. Małżeństwo Mieszka I z Dobrawą przypieczętowało porozumienie polańskie – czeskie i otworzyło drogę do przyjęcia chrztu z Czech.

Chrzest miał miejsce w Wielką Sobotę 14 kwietnia 966 r., prawdopodobnie w Poznaniu. Nie jest wykluczone, że chrztu udzielił późniejszy biskup Jordan. Mieszko I przyjął chrzest wraz ze swoim dworem³². Na chrzcie otrzymał imię, według jednych Dagobert („Dagome iudex”), zaś według innych – Michał, Zdrobniałe Mieszko³³.

²⁸ B. Kumor, Historia..., dz. cyt., s. 134 – 135.

²⁹ J. Dowiat, Historia..., dz. cyt., s. 39.

³⁰ Tamże.

³¹ Zob. Kronika Thietmara, Poznań 1953.

³² B. Kumor, Historia..., dz. cyt., s. 135; J. Dowiat, Metryka chrztu Mieszka I i jej geneza, Warszawa 1961, s.55-85

³³ B. Kumor, Historia..., dz. cyt., s.135; J. Dowiat, Chrzest Polski, Warszawa 1969; tenże, Metryka chrztu..., dz. cyt. s. 87 nn.

Nieznana Polska weszła w środowisko rodziny chrześcijańskiej – od tego wydarzenia rozpoczęła nową erę pod względem religijnym, kulturalnym i cywilizacyjnym.

Nauczanie nowego wyznania w państwie Mieszka nie napotykało na opory. Pierwszy historyczny władca Polan cieszył się widocznie wielkim autorytetem, że mógł się odważyć na usunięcie pogańskiego kultu i wprowadzenie na jego miejsce chrześcijaństwa. Z drugiej strony jak zauważył Kostrzewski - trzeba uwzględnić fakt, że wierzenia Słowian były zbliżone do monoteizmu i stąd Bóg chrześcijański mógł łatwo zająć miejsce usuniętego Swarozycza. Uroczystości pogańskie w przybliżeniu zgadzały się z największymi świętami katolickimi: Wielkanocą i Bożym Narodzeniem³⁴.

Początkowo kościoły były nieliczne, istniejące tylko w większych grodach, a szczególnie w siedzibach kasztelańskich. Nieraz dla większego bezpieczeństwa „incastelowano” je, stąd nowa nazwa - świątynia, kościół (od słowa castellum i czeskiego słowa kostel, łac. castrum)³⁵. Stawiano je z plecionek, trzciny i gliny. Później murowano z kamienia i cegły, w kształcie wieży czy baszty. W razie najazdu wroga, chroniono się w jego wnętrzu z martwym i żywym inwentarzem³⁶.

Podział na dekanaty przywiązany do głównego grodu, obejmował kilka lub kilkanaście parafii. Każdy gród kasztelański był parafią. Dopiero w XII w. rozrosły się parafie liczebnie powstając z kapeł (kaplic) rycerskich. Parafie były bardzo rozległe liczebnie, obejmujące do kilkudziesięciu wsi³⁷.

Abraham twierdzi, że aż po koniec XII w. nie posiadamy wiadomości o istnieniu chociażby jednej parafii w ziemiach właściwej Polski. Kościołem parafialnym w obrębie diecezji była katedra biskupia. Tam wierni udawali się w celu przyjęcia sakramentów św. i słuchania Słowa Bożego³⁸. Także budową kościołów poza grodami, interesował się biskup. i klasa feudalna wzięła na siebie w pierwszej fazie chrystianizacji tj. w XI i XII w, ciężar budowy nowych świątyń katolickich³⁹.

Przypuszcza się że w XI w. na całym obszarze państwa polskiego mogło być około 100 świątyń w grodach i wsiach. Na tym terenie powstało kilka klasztorów m.in. pod Międzyrzeczem. Ludność była obsługiwana przez około 200 księży⁴⁰.

---

³⁴ J. Kostrzewski, *Kultura prapolska*, Poznań 1947, s. 394-395.

³⁵ A. Brückner, *Dzieje kultury polskiej*, Kraków 1931, s. 234.

³⁶ Tenże, *Słownik Etymologiczny języka polskiego*, Kraków 1952, s. 260; zob.: W. Karłowicz, A. Kryński, *Słownik języka polskiego*, t. II, Warszawa 1902, s. 300.

³⁷ A. Brückner, *Dzieje kultury polskiej*, dz. cyt., s. 236.

³⁸ W. Abraham, *Organizacja Kościoła w Polsce do poł. XII w.*, Poznań 1962, s. 190.

³⁹ S. Kwiatkowski, *Powstanie i kształtowanie się chrześcijańskiej mentalności w Polsce do końca XIII w.*, Warszawa 1980, s. 29.

⁴⁰ Z. Sułowski, *Pierwszy Kościół w Polsce*, w: *Chrześcijaństwo w Polsce*, Lublin 1980, s. 28.

Cały obszar kasztelanii lubuskiej, tereny nad Wartą aż po Krosno, należały do diecezji poznańskiej. Kiedy w latach 1123-24 powstało biskupstwo ze stolicą w Lubuszu, tereny środkowego Nadodrza z lewej i prawej strony Odry weszły w skład nowej diecezji. Chrystianizacja tych terenów była już tutaj przeprowadzona wcześniej.

Ludność większych grodów leżących nad Wartą, Odrą, Notecią i nad Bobrem, była już ochrzczona w XII w. Archeolodzy twierdzą, na podstawie wykopalisk, że sławny gród w Santoku już w czasach Chrobrego posiadał kościół św. Andrzeja⁴¹. Niepewne źródło mówi, że w 1080 r., na wzgórzu w Chełmsku, w pobliżu Skwierzyny istniała świątynia⁴². W Pszczewie, jak podaje kronika miejscowej parafii, wzniesiono świątynię staraniem św. Wojciecha⁴³. W Międzyrzeczu już w 1002 r. istniał klasztor eremitów, osiedliło się tu pięciu braci, ponieśli męczeńską śmierć w 1003 r. W pogrzebie wzięło udział duchowieństwo, siostry zakonne i lud. Świadczy to o silnie rozkrzewionym chrześcijaństwie⁴⁴.

Na dowód, że w X i XI w. istniały w grodach kasztelańskich kościoły, mogą służyć znane nam wezwania tych świątyń, w Santoku i w Krośnie p. w. św. Andrzeja., w Lubuszu i w Głogowie św. Piotra⁴⁵.

Kościół, jak zaświadczył Brückner, tworzył szkoły, naukę i księgi, on postawił zadanie sztukom pięknym, od architektury do rzeźby i śpiewu, a niwę duchową „przeorał”, jak nikt inny i nic przed nim, ani po nim. Historia wczesnej kultury średniowiecznej u nas, jest historią Kościoła⁴⁶. Tego dzieła dokonał Kościół także na polskich ziemiach zachodnich.

3. Reformacja

3.1. Reformacja w Wielkopolsce i na Pomorzu Zachodnim

Cały okres reformacji w Polsce można podzielić na trzy fazy. Pierwsza obejmuje lata 1520 – 1535. Wystąpienia reformatorów są niezbyt liczne, a do zwolenników należą mieszczenie pochodzenia niemieckiego. Reformację zwalczał król oraz prymas⁴⁷.

W drugiej fazie (1535 – 1563) dążenia ekonomiczne i polityczne łączą się ściśle z nowinkarstwem religijnym. Od śmierci Zygmunta I Starego (1548) szlachta jawnie przechodzi do obozu protestanckiego. W tym okresie poważne wpływy zyskują kalwiniści,

⁴¹ B. Dratwa, Początki chrześcijaństwa..., dz. cyt., s. 331.

⁴² E. Rezenkranz, Geneza miasta Lubusza, w: Przegląd Zachodni, nr 9/10 1953, s. 303.

⁴³ AP. Pszczew – Kronika parafialna.

⁴⁴ B. Dratwa, Początki chrześcijaństwa..., dz. cyt., s. 332.

⁴⁵ Tamże, s. 333.

⁴⁶ A. Brückner, Dzieje kultury Polskiej, dz. cyt., s. 238.

⁴⁷ Tamże, s. 131.

ale zwolenników mają też Bracia czescy. Protestantyzm polski ulega rozbiciu, pojawiają się myśli o Kościele narodowym. Duchowieństwo ogranicza się do postawy obronnej. Dla reformacji przełomowe znaczenie ma sejm piotrkowski (1562 – 1563). W myśl jego uchwał zawieszono egzekucję wyroków kościelnych ze strony państwa⁴⁸.

Trzecią fazę z lat 1563 – 1572 cechują próby obozu protestanckiego do zjednoczenia religijnego i uzyskania statusu prawnego. W tej fazie obóz katolicki krzepnie pod wodzą nuncjuszów papieskich i kardynała Stanisława Hozjusza⁴⁹.

Reformacja wkroczyła do Wielkopolski już w samych początkach swego istnienia, mimo silnego przeciwdziałania Kościoła. Znalazła możnego protektora w osobie Andrzeja Górki, a ideowe inspiracje w założonej w 1520 r. Akademii Lubrańskiego. W Wielkopolsce rozpowszechniły się wszystkie odłamy reformacyjne: luteranizm, kalwinizm, arianizm, bracia czescy, przy czym charakterystyczną były silne wpływy braci czeskich, przybywających do Wielkopolski już w XVI wieku. Szczególnie silny ośrodek wyznaniowy tworzyli oni w Lesznie⁵⁰.

Luteranizm popularny był wśród pogranicznego mieszczaństwa niemieckiego i pewnej części szlachty. Znacznie słabsze wpływy zyskały kalwinizm i arianizm. Ten ostatni, najbardziej radykalny społecznie, umocnił się w Śmiglu i okolicach Międzyrzecza. Zwycięstwo reformacji było kompletne w powiecie waleckim oraz w zachodniej części powiatu poznańskiego, czemu sprzyjał duży odsetek ludności pochodzenia niemieckiego. Na innych terenach zbory protestanckie rozsiane były mniej lub bardziej równomiernie⁵¹.

Szlachecki charakter reformacji, rozłam wśród zwolenników i niechęć do niej chłopów przyczyniły się do wygaśnięcia jej żywotnych sił. Szlachta, która uzyskała podniesienie dochodów skłonna była do ugody z Kościołem, który w ostatnich dziesięcioleciach XVI w. rozpoczął kontrreformację. Malą liczbą możnych wyznawców reformacji i zmniejszały się ich siły polityczne. Słabła reformacja w Wąlczu, Wschowie i Międzyrzeczu. Upadały zbory w Poznaniu⁵².

Reformację w Wielkopolsce ożywił napływ jej wyznawców za Śląska, Czech, Brandenburgii i Pomorza, uciekinierów okresu wojny trzydziestoletniej (1618 – 1648). Szlachta, potrzebująca stale nowych sił ludzkich, chętnie przyjmowała ich i osadzała w swoich posiadłościach. Czynnikiem ekonomicznym wysuwał się na plan pierwszy. Mimo cofania

---

⁴⁸ Tamże.

⁴⁹ Tamże.

⁵⁰ Tamże, s. 131-132; J. Topolski, Wielkopolska..., dz. cyt., s. 103.

⁵¹ J. Topolski, Wielkopolska..., dz. cyt., s. 103-104.

⁵² Tamże, s. 104.

się reformacji w Wielkopolsce, ich wyznawcy nadal byli czynni w życiu politycznym, w życiu społecznym tego regionu panowała atmosfera tolerancji wyznaniowej. Dopiero najazd szwedzki (1655 r.) wywołał nastroje niechęci do protestantów oraz poczynił rysy na wielkopolskiej tolerancji wyznaniowej. Szwedzi byli protestantami, po ich stronie stanęli polscy wyznawcy, zdradzając swojego katolickiego króla⁵³.

Zgermanizowane Pomorze Zachodnie stało się podatnym gruntem na przyjęcie protestantyzmu, którego kolebką stały się księstwa niemieckie⁵⁴. Germanizacja dotyczyła bardziej życia politycznego i społecznego niż języka. Ludność Pomorza nadal posługiwała się językiem polskim. Dopiero po rozbiorach język polski usunięto z liturgii protestanckiej⁵⁵.

W momencie, gdy na Pomorze wkraczał protestantyzm, synody luterańskie zmuszone były do przysyłania pastorów znających język polski dla tej części ludności, która nie знаła języka niemieckiego. Stąd też w 1545 r. jeden z synodów postanowił, że w Słupsku będzie założony instytut kształcenia pastorów, w którym językiem wykładowym będzie polski. Na uczelni mającej w XVII w. wysoki poziom nauczania studiowali także Polacy z Pomorza Gdańskiego⁵⁶.

Kiedy na Pomorzu zaczął się rozwijać luteranizm, kierowniczej warstwie miejscowego społeczeństwa, która nie znała języka niemieckiego, należało udostępnić książki religijne w jej własnym języku. Literaturę sprowadzano z ziem Rzeczypospolitej. Również miejscowi autorzy dzieł luterańskich pisali po polsku.

Wpływ reformacji pod koniec XVI w. załamał się, przyczyną było zwycięstwo kontrreformacji w Polsce. Sprawilo to nieprzychylnie nastawienie wyznawców Lutra do Polski, co na Pomorzu Zachodnim doprowadziło do popierania przez synody szybkiego zastępowania w zborach języka polskiego niemczyzną. Stąd też, mimo protestów parafian, nieraz bardzo burzliwych, język niemiecki wprowadzono do liturgii luterańskiej nie dopiero wtedy, gdy miejscowa ludność była zgermanizowana, ale już w chwili, gdy rozumiała język niemiecki w takim stopniu, że mogła zrozumieć pastora⁵⁷.

Słowiańska ludność na Pomorzu Zachodnim uległa znacznemu osłabieniu w wyniku wojny trzydziestoletniej. Szczególnie gwałtownie zmniejszyła się ludność osiedli podmiejskich, w Reczu o 90%⁵⁸.

---

⁵³ Tamże, s. 104.

⁵⁴ B. Dopierała, *Polskie losy...*, dz. cyt., s. 130-144.

⁵⁵ Tamże, s. 144-146.

⁵⁶ Tamże, s. 145.

⁵⁷ Tamże.

⁵⁸ Tamże, s. 146.

Szalejące w latach wojny trzydziestoletniej walki, głód i zarazy nie tylko przetrzebiły mieszkańców i zamieniły w gruzy liczne miasta i wsie, ale spowodowały, że opustoszone pola zarosły lasami i wymagały znacznego wysiłku, aby je ponownie zagospodarować. Wymagało to znacznych środków pieniężnych, tymi rozporządzali Niemcy. Z Niemiec sprowadzano do pomorskich majątków nowych osadników, przydzielając im zniszczone gospodarstwa. Skutki wojny trzydziestoletniej wzmocniły więc germanizację Pomorza Zachodniego.⁵⁹

Na terenach opanowanych przez Krzyżaków, Nowa Marchia, protestantyzm został wprowadzony przez Albrechta Hohenzollerna, wielkiego mistrza. Albrecht wyjechał do Niemiec w 1522 r., gdzie zapoznał się z ruchem reformacyjnym, a także z listem Lutra „List otwarty” do braci zakonu krzyżackiego, wzywającego ich do porzucenia reguły i celibatu. Na początku roku 1523 kapituła zakonna przedłożyła Lutrowi swą regułę do zbadania, na co otrzymała odpowiedź, by „niedorzeczną regułę” odrzucić i łącznie z wielkim mistrzem wstąpić w związki małżeńskie. W tym samym roku wielki mistrz wyjechał do Niemiec i tu osobiście spotkał się z Lutrem, który zachęcał go do ożenku i utworzenia księstwa świeckiego. Na życzenie Albrechta Luter wysłał kaznodzieję, który w miesiącu listopadzie w miejscowej katedrze zaczął głosić kazania w duchu luteranśkim⁶⁰.

Dnia 8 kwietnia 1525 r. zawarto w Krakowie układ, na mocy którego wielki mistrz stawał się księciem świeckim z tytułem „księcia na Prusiech”, uznał się lennikiem króla polskiego, zobowiązał się składać mu hołd, zrzekał się wszelkich przywilejów cesarskich i papieskich, obiecywał szanować w swym protestanckim państwie prawa i przywileje Kościoła katolickiego. Po wymarciu jego rodziny Prusy książęce miały wrócić do Polski. 10 kwietnia na rynku w Krakowie król Zygmunt I Stary przyjął hołd księcia Albrechta. Teraz Albrecht przeszedł otwarcie na luteranizm i ożenił się z duńską księżniczką Dorotą⁶¹.

W następstwie tych faktów, po stłumieniu powstania chłopskiego w 1525 r., rozpoczął urzędowe wprowadzanie luteranizmu. Sekularyzowano i rozwiązywano klasztory, kościoły zamieniano na zbory, do których wprowadzano luteranśką liturgię. Książę Albrecht wydał rozporządzenie nakazujące ludności przyjęcie nowej wiary⁶².

---

⁵⁹ Tamże, s. 146-147.

⁶⁰ B. Kumor, Historia..., cz. 5, dz. cyt., s. 130; J. Dobraczyński, Rozdarty Kościół, Warszawa 1970, s. 351-352.

⁶¹ B. Kumor, Historia..., dz. cyt., s.130.

⁶² Tamże, s. 131.

3.2. Upadek katolicyzmu i przejście kościołów na terenach leżących nad Wartą i Notecią

W dziejach krainy leżącej nad Odrą, Wartą i Notecią dochodziło wielokrotnie do zmagania pomiędzy mieszkańcami tej ziemi a różnymi najeźdźcami. Również w dziedzinie wyznawanych wierzeń żyjące tu pokolenia były poddawane niejednokrotnie poważnym próbom⁶³.

Do X w. ludność tutejsza zachowywała zwyczaje i wierzenia słowiańskie. Od X do XII w. nastąpił proces Chrystianizacji kraju z woli władców. Stare zwyczaje i mity w niektórych osiedlach utrzymywały się do XIII w. Ale chrześcijaństwo popierane przez królów i książąt, dzięki gorliwości duchownych przyjęło się z biegiem czasu w całym kraju. Ale dochodziło do spotkań z ludźmi innych religii i sekt⁶⁴.

W I połowie XVI w. w Niemczech wystąpił ze swoją nauką Marcin Luter, Moźnowładcy popierali jego naukę, gdyż Luter ganił posiadanie przez Kościół latyfundi, cześć świętych, Msze św., odpusty, spowiedź uszną i inne praktyki. Dobra kościelne przejęli rycerze i szlachta, a mieszczenie i chłopcy byli zmuszani jako ich poddani do przyjęcia nowej wiary. Pod dyktando hasła: cuius regio eius religio, poszczególne miasta zaczęły przyjmować luteranizm. Krosno miało swego pastora w 1525 r., Lubsko w 1527, Gubin dwa lata później,

⁶³ B. Dratwa, Innowiercy na terenach pomiędzy Odrą, Wartą i Notecią, w: GWK 1985, nr 10-12, s. 316.

⁶⁴ W II połowie XIII w. pojawili się w Europie biczownicy. Ruch ten głosił hasło: pokuta i umartwienia zastępują sakramenty św. Zjawili się na Śląsku, tłumieni przez arcybiskupa gnieźnieńskiego Janusza (1259 -1271). Ruch ten odżył w XIV w., ale arcybiskup Gniezna Jarosław Skotnicki na synodzie biskupów polskich polecił im tępić te błędy. Ścigani przez światłych duchownych zniknęli z biegiem czasu bez śladu. W 1326 r. na historyczną Ziemię Lubuską uderzył Władysław Łokietek. Zebrał sprzymierzonych z sobą Rusinów wyznania prawosławnego, pogańskich Litwinów i Tatarów wyznawców Mahometa. Niemieccy historycy żalą się na mnogość mordów i zniszczeń dokonanych przez wojska króla polskiego. W dostępnych źródłach nie ma wzmianki, aby ci wojowie ujawnili swoje wierzenia. W XIV w. zjawili się na omawianym terenie waldensi. Ci odrzucali pewne praktyki religijne np. Msze św. żałobne, odpusty itp.. Zalecali czytanie Pisma św. Pojawili się na Śląsku. Osiedlili się nawet w okolicy Chojny, Później zbliżyli się do ruchu husyckiego. Ich oddziaływanie na miejscową ludność było niewielkie. W tym też wieku pojawili się także bracia wolnego ducha. Nie uznawali oni Bóstwa Chrystusa, hierarchii kościelnej i posłannictwa NMP. Swe nauki przekazywali begardom i beginkom. Te ostatnie, żyjące na wzór mniszek kobiety, zajmowały się pielęgnowaniem chorych, opieką nad sierotami i działalnością charytatywną. Posiadały domy na Śląsku, m.in. w Głogowie. Kiedy przyjęły błędy braci wolnego ducha, Stolica Apostolska w XIV w. nakazała skasować ich domy. W XV w. na terytorium Śląska, Ziemi Lubuskiej i Nowej Marchii przybyli Husyci. W 1429 r. zdobyli Gubin i stanęli pod Frankfurtem. W 1432 r. przeszedłszy Odrę pod Głogowem zbliżyli się do Krosna. Doszli do Ośna, które próbowali zdobyć, mieszkańcy zdołali je obronić. Zdobyli Gorzów, a następnie ruszyli na Lubusz, po zdobyciu miasta i zniszczeniu zamka, udali się w stronę Fürstenwalde, po zajęciu miasta spalili kościół p. w.. NMP. W następnym roku ruszyli na Santok i Strzelce Krajeńskie, oba grody zostały przez nich opanowane. Mimo działalności inkwizycji wyspy husytyzmu utrzymały się w Nowej Marchii do XVI w. Polska darzyła innowierców tolerancją i dlatego na jej terytorium osiedlili się w 1526 r. prześladowani za swe wierzenia przez Hiszpanów menonici. Wyznawcy tej formacji religijnej potępiali noszenie broni i piastowanie urzędów. Wzbraniali się przed składaniem przysięgi i chrztem dzieci. Członkowie tego ruchu byli cenieni ze względu na swe umiejętności rzemieślnicze i słynących z pracowitości chłopów. Nawet wyższe duchowieństwo oceniało ich pozytywnie, gdyż dzięki ich pracy nastąpił w Polsce rozwój gospodarczy. Gdy król hiszpański wydał w 1535 r. w Holandii edykt ustanawiający karę śmierci na anabaptystów i ich sympatyków, Polska stała się miejscem osiedlenia, która traktowali jak drugą ojczyznę, tamże, s. 316- 117.

Sulechów w 1529 r., Ośno stało się protestanckim w 1537 r. Słońsk i Kostrzyn nad Odrą stały się luteranickimi w 1538 r. a w następnym roku, Sulęcín. Świebodzin stanął po stronie Lutra w 1545 r., w 1551 r. Górzycyca nad Odrą. Na całym obszarze historycznej Ziemi Lubuskiej, Nowej Marchii i Brandenburgii zapanował niepodzielnie Luteranizm, istniał do 1945 r.⁶⁵

Oprócz ewangelików na omawianym obszarze od ok. 1830 r. pojawili się staroluteranie. Był to odłam luteranizmu, zwany Kościołem Ewangelicko - Luterskim. Początkowo był prześladowany przez władze, dopiero w 1845 r. uznany za osobę prawną. W zarządzie wewnętrznym staroluteranie byli niezależni od władz państwowych w przeciwieństwie do Kościoła luteranickiego. Gminy tego wyznania istniały w Głogowie od 1835 r. z filiami we Wschowie i Starych Drzewcach (zbór z 1939 r.). Od 1850 r. w Pile z zborami w Złotowie, Trzciance i Zakrzewie, także w Międzyrzeczu. Od tego ostatniego zboru były zależne ośrodki w Przytocznej, w Skwierzynie, w Trzcielu i w Zieleńcu⁶⁶.

Oprócz luteran zjawiają się w naszym kraju kalwini, zwani też braćmi polskimi, z upływem lat się arianami. Nie uznawali istnienia Trójcy Świętej i hierarchii kościelnej. W czasie najazdu na kraj Szwedów w 1655 r. wielu spośród nich sprzyjało najeźdźcom, król Jan Kazimierz w 1658 r. wydał edykt skazujący wyznawców arianizmu na banicję. Niektórzy z nich wrócili do Kościoła Katolickiego, inni opuścili kraj. Osiedlili się na terenie Brandenburgii, zachowując swoje zwyczaje wyniesione z ojczyzny. W Sulechowie przy zamku bracia Stanisław i Mikołaj Latałscy zbudowali zbór. W końcu XVII w. założyli gminę ariańską, Gdy siedziba okazała się niewystarczająca, zbudowali w latach 1752-1765 budowlę w stylu barokowym⁶⁷.

Na tym terenie działał pisarz i teolog arian polskich Jonasz Szlichtyng, zmarł w 1661 roku w Żelechowie. Silny ośrodek polskiego arianizmu istniał w Bobowicku pod Międzyrzeczem, w majątności Samsonów Bobowickich. Jeszcze w początkach XVII w. przejęli miejscowy kościół, W 1640 r. był w ich rękach. Jeszcze w 1627 r. przekazywali pewne dziesięciny proboszczowi. Po edykcji Jana Kazimierza zamieszkali w Brandenburgii⁶⁸.

---

⁶⁵ Tamże, s. 317-318.

⁶⁶ Tamże.

⁶⁷ Tamże.

⁶⁸ Działalność tej gminy oddziaływała nawet na inne kraje Europy. Np. w 1570 r. Jerzy Morach niemiecki kaznodzieja w Międzyrzeczu, pozostawił swój urząd i przeniósł się do arian w Śmiglu. W 1624 r. luteranicki duchowny z Międzyrzecza, Jerzy Schultz, przeszedł potajemnie na arianizm, za jego namową uczynił to inny duchowny luteranicki Daniel Hatius. W XVII w. przybywali nad Noteć i dolną Wartę prześladowani w Holandii innowiercy. Przynosili swe wierzenia i przekonania. Zajęli się osuszaniem bagien i mokradeł nad Wartą i Notecią. W tych to czasach powstały wsie w Gościmcu, Lipkach Zwierzynie, Łęgowie, Łącznicy. Miejscowości te nazwano od przybyłej ludności olędrami, zob. tamże, s. 319; R. Tutko, Życie religijno –

W pierwszej połowie XIX w, na pograniczu diecezji wrocławskiej i poznańskiej osiedlili się wyznawcy innego odłamu protestantyzmu, założycielem był Menzel, stąd zwano ich menceliuszami. Wyznanie to nie cieszyło się wzięciem i jej istnienie nie trwało długo.

Jednak groźniejszą okazał się inny odłam wyznaniowy, tzw. kościół niemiecko-katolicki, założony przez księży Jana Ronge z diecezji wrocławskiej i Jana Czerskiego z archidiecezji poznańskiej, wikariusza z Piły. Czerski założył gminę chrześcijańskokatolicką, zwaną też apostolsko-katolicką, która w swym nauczaniu zbliżyła się bardzo do luteranizmu. Za jedyną normę przyjęto Pismo św. a z sakramentów chrzest i Eucharystię. W chwili liczyła 170 gmin i około 60 tysięcy wiernych. Władze pruskie sprzyjały temu ruchowi do 1848 r. Na skutek niezgody pomiędzy Rongiem i Czerskim oraz po kompromitacji zaistniałej w czasie Wiosny Ludów, odłam ten upadł, władze państwowe zdelegalizowały w 1850 r. Część wiernych wróciła do Kościoła katolickiego, pozostali przeszli do protestantów. Założyciele zostali ekskomunikowani. Ks. Ronge zmarł w 1887 r., ks. Czerski w 1893 r.⁶⁹

Na tym terenie żyli również wyznawcy religii mojżeszowej. W 1912 r. w Gorzowie żyło 584 wyznawców, w Głogowie - 571, w Gubinie -188, w Krośnie n.0. - 117, w Kostrzynie - 233, w. Sulęcinnie -135, w Świebodzinie - 63, w Lubsku - 54, w Ośnie - 27, w Górzycy - 13. Liczba z biegiem lat ulegała zmianom. Synagogi były w Międzyrzeczu, w Gorzowie, w Szlichtyngowej, a także w innych miastach⁷⁰.

W czasie wojny północnej, 30-letniej, a także w czasie II wojny światowej na terenach należących obecnie do Polski, przemierzały te tereny ludzie różnych wyznań. Byli Szwedzi, którzy stawali w obronie luteran i arian, katolicy żołnierze broniący katolików. Wśród żołnierskich szeregów byli też prawosławni i wyznawcy nauki Mahometa.

Wiek XIX przyniósł na teren państwa pruskiego w dziedzinie wyznań religijnych duże zmiany. Zaznaczył się tu wielki napływ ludności katolickiej, szczególnie na wschodnich terenach Niemiec. Wśród przybyłych najwięcej było Polaków. Zaczęto zakładać parafie katolickie, mimo istniejących tu gmin luterskich. Powstają parafie katolickie w Krośnie, w Gubinie, w Gorzowie, w Kostrzynie, w Sulęcinnie, w Lubsku, Strzelcach Kraj., Drezdenku i w innych miejscowościach. W początkach XX w. napływ Polaków był duży, Rutkowski podaje, że w latach 1908-1909 przybyło na tereny wschodnich Niemiec 590 tys. osób z zaboru austriackiego i rosyjskiego⁷¹

---

moralne parafii p. w. Świętych Apostołów Piotra i Pawła w Starym Kurowie w latach 1978-1995, praca magisterska, msp. Wrocław-Gorzów 1998, s. 39-48.

⁶⁹ B. Dratwa, *Innowiercy na terenach...*, dz. cyt., s. 316.

⁷⁰ Tamże.

⁷¹ Tamże, s. 320.

Nowa fala przybyszów nastąpiła, kiedy Niemcy hitlerowskie przymusowo przesiedlali polską ludność na przymusowe roboty.

Możemy przyjąć, że do zgermanizowania polskiej ludności mieszkającej na pograniczu przyczynił się luteranizm oraz brak świadomości narodowej. Jednak Polacy, wyznający rzymskokatolicką wiarę, wytrwali w wierności Kościołowi i polskości. W XVIII i XIX w. mieszkająca tu ludność rozmawiała po polsku⁷².

Przed 1517 r. na tych terenach były dwie parafie katolickie: Strzelce Krajeńskie i Drezdenko, które obejmowały posługą duszpasterską okoliczne miejscowości. W wyniku wkroczenia reformacji obie parafie katolickie przestały istnieć. Wraz z osiedlaniem się ludności pochodzenia niemieckiego, zaczęły powstawać parafie ewangelickie. Wybudowano zbory we wszystkich okolicznych miejscowościach.

Na terenach obecnych dekanatów: strzeleckiego i drezdeneckiego, protestantyzm dotarł w pierwszej połowie XVI w., do Strzelec Krajeńskich i Górek Noteckich w 1529 r., do Drezdenka w 1535 r.; kościoły zostały zamienione na zbory, parafie katolickie przestały istnieć. Katolicy, będący w ogromnej mniejszości, należeli do parafii w Gorzowie⁷³.

3.3. Protestanckie placówki duszpasterskie na terenie powiatu Strzelce Krajeńskie

a. Strzelce Krajeńskie

Strzelce Kraj. to miejscowość położona na wysokości 77 m n. p . m. na południowym skłonie wyżyny pomorskiej, w odległości 6 km od krawędzi, gdzie zaczyna się szeroka dolina Noteci⁷⁴.

Została założona w 1220 r. jako miasto – podgrodzie z silnymi murami obronnymi, z zamkiem, z rozplanowaniem ulic. Pierwsza historyczna wzmianka o Strzelcach Krajeńskich, zawarta w „Kronice Wielkopolskiej”, pochodzi z 1272 r., za panowania Przemysława. Użyta nazwa „Strzelci” zbyt nie różni się od współczesnego brzmienia; prawdopodobnie nazwa ta jest związana z faktem zamieszkiwania osady przez dużą ilość łuczników⁷⁵.

Zamek służył książętom w czasie ich pobytu na polowaniu. Podczas kilkuletniej wojny Przemysława z Niemcami sam zamek był kilkakrotnie palony, a załogę zabierano do

⁷² Tamże.

⁷³ SDZ-G, dz. cyt., s. 117. 543. 549; I. Paszylka – Paterczyk, Strzelce..., dz. cyt., s. 4; P. Jańczak, Z. Miler, Dzieje Górek Noteckich, Górki Noteckie 1994, s. 29.

⁷⁴ B. Krygowski, S. Zajchowska, Ziemia Lubuska, Poznań 1946, s. 112.

⁷⁵ I. Paszylka – Paterczyk, Strzelce..., dz. cyt., s. 4

niewoli. Dopiero w 1286 r. zamek „Strzelcze” oraz przyległe zabudowania tworzą wspólne miasto, które pod koniec XIII w. otrzymuje prawa miejskie⁷⁶.

Początek parafii sięga pierwszej połowy XII w. Strzelce stają się siedzibą jednego z najstarszych archidiakonatów diecezji kamieńskiej. Albert Niedźwiedź sprowadza OO. Augustianów, którzy od 1134 r. rozpoczynają budowę kościoła i szpitala św. Jerzego oraz zakładają klasztor. Podczas walk granicznych w 1290 r. zostaje spalony kościół. Po otrzymaniu pomocy od Kapituły w Kamieniu, Augustianie budują nową gotycką, trójnawową świątynię⁷⁷.

W 1402 r. Strzelce wraz z innymi miastami Nowej Marchii przeszły na własność niemieckich związków rycerskich, by z kolei w 1454 r. przejść w dzierżawę księcia Fryderyka II, któremu musiały złożyć hołd w miejscowym kościele⁷⁸. W 1582 r. powstało tu najstarsze stowarzyszenie miejskie. Dalsze losy miasta związane są z historią Brandenburgii i Prus⁷⁹.

W 1529 r. Strzelce Krajeńskie przyjęły protestantyzm. W 1554 r., wskutek nacisków i agresji protestantów, OO. Augustianie zmuszeni zostali do opuszczenia klasztoru. Tym samym parafia katolicka w Strzelcach Kraj. przestała istnieć na okres prawie 400 lat⁸⁰.

Katolicy mieszkający w Strzelcach Kraj. przynależeli w pierwszej połowie XIX w. do parafii katolickiej w Gorzowie Wlkp. Na ogólną liczbę 5 tys. mieszkańców, mieszkających tu w 1850 r., liczba katolików była znikoma⁸¹.

b. Drezdenko

Drezdenko, miasto położone na małym wzniesieniu na dnie doliny Noteci, nad rzeką, na wysokości 32 m n. p. m. Miasto rozłożyło się wokół wijącej się zakrętami starej Noteci, niedaleko głównego nurtu rzeki.

Pierwsza wiadomość historyczna, zapisana w „Kronice” Galla Anonima, pochodzi z 1091 r., z czasów walk z Pomorzanami. U Galla Anonima nosi nazwę „Drzen”. Inne spotykane nazwy to: Drdzen, Drzesno, Drecent (1234 r.), Drezno (1499 r.), Drzum, Driesen.

⁷⁶ B. Krygowski, S. Zajchowska, Ziemia Lubuska, dz. cyt., s. 113.

⁷⁷ SDZ-G 1995, dz. cyt., s. 549.

⁷⁸ B. Krygowski, S. Zajchowska, Ziemia Lubuska, dz. cyt., s. 114; E. Rymar, Pobyt elektorów i margrabiów brandenburskich w Nowej Marchii w latach 1454 – 1535, w: Nadwarciański rocznik historyczno – archiwalny, Gorzów Wlkp. 1997, nr 4, s. 11.

⁷⁹ B. Krygowski, S. Zajchowska, Ziemia Lubuska, dz. cyt., s. 114.

⁸⁰ I. Paszylka – Paterczyk, Strzelce..., dz. cyt., s. 4; SDZ-G 1995, dz. cyt., s. 549.

⁸¹ S. Talarczyk, Rozbudowa miast w powiecie Friedeberg Nm. (Strzelce Krajeńskie) oraz unowocześnianie ich infrastruktury w XIX i początku XX w., w: Nadwarciański rocznik historyczno – archiwalny, Gorzów Wlkp. 1997, s. 59.

Była to osada polska, bowiem słowo „drzen”, „drzesno” „drdzen” oznaczały: „część drzewa”, „wewnętrzna część drzewa”, „wnętrze kniei” lub osiedle zbudowane na pniach drzewnych. To ostatnie znaczenie łączy się z Dreddenkiem. Polacy posiadali tu zamek obronny zbudowany na drewnianych pniach położonych na bagnistym gruncie⁸².

Dreddenko jako twierdza otoczona wodami Noteci, miało obronne położenie. W 1251 r. istniał już warowny zamek, który przechodząc zmienne koleje w waśniach między książętami pomorskimi, wielkopolskimi i brandenburczykami, w 1272 r. powraca do Polski. W 1365 r. zamek dreddenecki na prawie lennym przypadł księciu Dobiegostowi i jego braciom, pozostając w ręku tej rodziny do 1472 r. Przez okres 20 lat, od 1630 r. do 1650 r., zamek był w rękach szwedzkich⁸³.

Najstarszy zapis o istnieniu parafii w Dreddenku pochodzi z 1298 r., kiedy to biskup Andrzej Zaremba dokonał nowego podziału diecezji poznańskiej na archidiaconaty. Miasto zostało wymienione pod nazwą Dirczen i było siedzibą archidiaconatu. Przynależność Dreddenka do diecezji poznańskiej została potwierdzona w 1510 r., gdy zostało zaliczone jako parafia dekanatu Oborniki⁸⁴.

W 1233 r. Władysław Odonicz sprowadza do Dreddenka Zakon Templariuszy, którzy w 1234 r. budują kościół poświęcony Matce Bożej⁸⁵.

Od XIV w. ludność miasta była dwujęzyczna. Polacy zamieszkiwali głównie w dzielnicy Chyzy (obecna ul. Lalkowa), Niemcy - Stary Rynek.

Po śmierci księcia Joachima I w 1535 r., jego syn Joachim II sprowadza na te tereny protestantów. Ludność wierna katolicyzmowi korzysta z posługi kapłanów w Gorzowie Wlkp. Ten stan trwa aż do 1867 r., kiedy w mieście zostaje przywrócone duszpasterstwo katolickie⁸⁶.

Ewangelicy przejęli świątynię katolicką, ale zły stan techniczny obiektu sakralnego skłonił mieszkańców Dreddenka do zbudowania nowego zboru, o czym informują źródła parafii ewangelickiej z 1591 r. Pastorem był wówczas Jakob Cenewitz, diakonem Frantz Poltke (1591 – 1615)⁸⁷. Nowa świątynia, zbudowana z szachulcowego muru, przetrwała tylko 71 lat. Strawił ją pożar, który wybuchł w mieście, obracając je w pogorzeliśko.

Za czasów pastora Andreeasa Friedricha (1654 – 1663), w 1663 r. wielki elektor wydał zezwolenie na przeprowadzenie w całej Brandenburgii zbiórki pieniężnej na budowę nowej

⁸² T. Weidemann, E. Weidemann, Dreddenko. Miejscowość – Parafia – Kościół, Dreddenko 2002, s. 1.

⁸³ B. Krygowski, S. Zajchowska, Ziemia Lubuska, dz. cyt., s. 115 – 116.

⁸⁴ T. Weidemann, E. Weidemann, Dreddenko. ..., dz. cyt., s. 1.

⁸⁵ SDZ-G 1995, dz. cyt., s. 117.

⁸⁶ Tamże.

⁸⁷ T. Weidemann, E. Weidemann, Dreddenko. ..., dz. cyt., s. 1.

świątyni w Drezdenku. Z posiadłości położonych w okolicach Gorzowa i Choszczna przekazano drewno, kamienie i wapno. Zasadnicza bryła zboru była gotowa w 1664 r., natomiast wieża w 1679 r. Świątynię ponownie zbudowano z muru szachulcowego. Pastorami byli: Thomas Colovius (1664 – 1674) i Jakob Grutzmacher (1674 – 1681). Jednakże i ten obiekt przetrwał krótko, bo 88 lat, jego wieża rozpadła się 5 kwietnia 1752 r.⁸⁸

Budowa trzeciej świątyni, również z muru szachulcowego, ukończona została 26 października 1753 r. Ówczesny pastor Johann Georg Starke (1744 – 1763), następca swojego ojca Christopha (1737 – 1744), podarował świątyni w 1762 r. dwunastoramienny żyrandol wykonany w mosiądzu. Również i tę świątynię dotknęły katastrofy budowlane: 7 lutego 1774 r., podczas silnej burzy hełm na wieży przełamał się, a upadając uszkodził dach; 2 sierpnia 1777 r. piorun uderzył w wieżę powodując pożar kopuły, która została całkowicie zniszczona⁸⁹.

Wraz z osuszaniem gruntów przez inż. melioracji Franza Balthasara von Brenkenhoffa (1723 – 1780), wokół Drezdenka powstają nowe miejscowości: w 1689 r. – Brand (Lubiewo) i Vordamm (Nowe Drezdenko), w 1763 r. - Neu Dessau (Kosin), w 1765 r. – Neu Ulm (Osów). Ludność tych miejscowości początkowo należała do parafii ewangelickiej w Drezdenku. Począwszy od XVIII w. powstają w tych miejscowościach nowe zbory protestanckie: w Lubiewie (1898 r.), w Starych Bielicach (1887 r.) i w Nowym Drezdenku (1914 r.)⁹⁰.

W 1886 r. zapadła decyzja budowy nowej świątyni ewangelickiej. Z przedstawionych trzech projektów przyjęto do realizacji projekt prof. Spitta. Projekt przewidywał wybudowanie neogotyckiej świątyni. Został on zatwierdzony przez władze Kościoła ewangelickiego. Ciężar budowy, która miała wynieść 240 tys. marek, przyjęły na siebie władze państwowe. Opiekę sprawowała cesarzowa i królowa Augusta Wiktoria. Kamień węgielny pod budowę nowego zboru wmurowano 23 kwietnia 1900 r. Pod koniec września na wieży ustawiono kulę zwieńczoną krzyżem, w niej umieszczono odpis dokumentów; w jednym z nich czytamy: „Niech teraz na kamieniu węgielnym stoi dom Boga, który przez wszystkie lata będzie służyć wszystkim wiernym ewangelikom i chrześcijanom skupionym wokół Boga, aby się mogli modlić i działać”. Budowę ukończono w 1902 r.⁹¹

---

⁸⁸ Tamże.

⁸⁹ Tamże, s. 1-2.

⁹⁰ Tamże, s. 2.

⁹¹ Tamże; T. Weidemann, E. Weidemann, Jubileusz Kościoła p. w. Przemienienia Pańskiego w Drezdenku 1902 – 2002, Drezdenko 2002, s. 1.

Nowa świątynia otrzymała figuralne, patynowane witraże, które przedstawiają sceny z Narodzenia Pana Jezusa, Ucieczkę do Egiptu, Zwiastowanie, Pokłon Trzech Króli, Chrztost Chrystusa, Modlitwę w Ogrójcu, Ukrzyżowanie, Zesłanie Ducha Świętego i Ostatnią Wieczerzę. W bocznych oknach umieszczono witraże z ornamentami roślinnymi, a w okręgach postacie ze Starego Testamentu: proroków Joela, Zachariasza, Ozeasza, Ezechiela i Daniela oraz króla Dawida wraz z odniesieniami do konkretnych wersetów biblijnych. Świątynia służyła ewangelikom do 1945 r.⁹²

W 1876 r. powstaje kaplica, rozebrana w 1945 r. W latach 1658 – 1709, na terenie ówczesnej twierdzy, zbudowano pierwszy kościół garnizonowy. Źródła historyczne nie podają co się z nim stało, być może uległ zniszczeniu, podobnie jak świątynia parafialna. Drugi został zbudowany w 1709 r. i przetrwał do 1763 r.; został rozebrany wraz z urządzeniami twierdzy po zakończeniu wojny siedmioletniej. Kapelanami wojskowymi byli kolejno pastory: Thomas Colovius, Samuel Richtsteig, Tobias Koning, Johann Ribbeck, Christoph Starke i Johann Georg Starke⁹³.

c. Niegosław

Miejscowość Niegosław została założona w 1763 r. za panowania Fryderyka II. W tym roku z głębi Niemiec z miejscowości Anspach sprowadzono i osiedlono 104 rodziny, a miejscowość nazwano Neu Anspach⁹⁴. W 1756 r. osiedleni tu Niemcy wybudowali zbór protestancki, który służył im do 1945 roku. Wykonany był z konstrukcji szachulcowej, z wejściem głównym pod dzwonnica drewnianą o wysokości 14,5 m, dachem czterospadowym zakończonym kopułą i krzyżem. Daszek był pokryty dachówką karpiówką. Z zewnątrz między belkami posiadał tynk gładki, dach nad nawą główną dwuspadowy, ze ściewnymi narożnikami od strony wschodniej i zachodniej⁹⁵.

Obecna parafia p. w. św. Jana Kantego w Niegosławiu posiada dwa kościoły filialne: w Karwinie i Chełście.

Najstarsza wzmianka o Karwinie, niemiecka nazwa Hammer, pochodzi z 1602 r. z anonimowego memoriału wielkopolskiego. Hammer w języku niemieckim oznacza młot, młotek, natomiast Hammerwerk – kuźnicę. Osada powstała na zalesionych terenach obszaru

⁹² T. Weidemann, E. Weidemann, Drezdenko. ..., dz. cyt., s. 3.

⁹³ Tamże, s. 2-3.

⁹⁴ T. Weidemann, E. Weidemann, Rys historyczny kościoła w Niegosławiu; w: Gazeta Parafialna, Nr 3 (27), Drezdenko 2000, s. 16.

⁹⁵ Tamże.

zamkowego Drezdenka, gdzie występowała ruda żelaza, co dało sposobność założenia kuźnicy⁹⁶.

Pierwszym właścicielem wymienionym w źródłach historycznych z 1602 r. jest margrabia Kurfierst. Historyk niemiecki Bergehaus podaje, że w 1711 r. zbudowano tu kościół szachulcowy. Potwierdzenie daty budowy kościoła w 1711 r. może stanowić napis na dzwonie zachowanym do dzisiaj na wieży kościoła: „Diese Glocke Hatt Got. Zu Ehren – Unde Zu Seinen. Unde der Sienigen States. Wah. Renden. Andenken. In Die. Hammersche. Kirche. Geschenckte. Tit. Herr Andreas Hachnisch. Wollverordneter. Burgemeister Auch. Vomehner. Kauf. Und Handelsman in Wroncke. Anno 1711 Gottfried. Horn. Erbher. Des Hammer. Gotes.“⁹⁷ Po przeciwnej stronie tego napisu umieszczono twarz aniołka, a pod nim słowa: „Got Mich. Daniel Schultze in Berlien.“ Według źródeł historycznych osada była własnością spadkobierców Bogumiła Horna do 1784 r., kiedy to kupił ją komisarz Mittestadt. W tym okresie kościół był filią parafii w Drezdenku. W 1815 r., w dwa lata po śmierci Mittestadt’a, osadę kupił von der Osten, w 1839 odsprzedał ją rodzinie Rehmann, od której w 1843 r. kupił ją August von Rochow. W pierwszej połowie XX w. miejscowość dzieliła się na wieś Hammer i obwód dworski z nadleśnictwem Hammerheide⁹⁸.

Miejscowość Neuteich, polska nazwa Chełst, położona jest nad rzeczką Miałą, która do 1939 r. stanowiła granicę polsko – niemiecką. Do dziś też przetrwały zwyczajowo nazwy „Chełst Polski”, „Chełst Niemiecki”⁹⁹. Założenie wioski datowane jest na lata 1764 – 1766. Świątynię wybudowali ewangelicy w 1766 r.¹⁰⁰ Do 1945 r. w tzw. „Chełście Niemieckim” mieszkali protestanci.

d. Rapin

Pierwszą wzmiankę o Rapinie odnajdujemy w źródłach historycznych mówiących o założeniu tej miejscowości w 1747 r. Otrzymała ona wówczas nazwę Eschbruch. Przypada to na okres wykonywania prac melioracyjnych i osuszania terenów nadnoteckich. Rozłożona w kierunku ze wschodu na zachód przecina drogę łączącą Drezdenko – Międzychód. Trudno dziś ustalić, które domy zbudowano jako pierwsze. Należy przypuszczać, że skupiały się one przy trakcie do Drezdenka. W dalszej kolejności zabudowania powstawały w kierunku

⁹⁶ T. Weidemann, E. Weidemann, Rys historyczny parafii w Niegosławiu; w: Gazeta Parafialna, Nr 4 (28), Drezdenko 2000, s. 16.

⁹⁷ Tamże.

⁹⁸ Tamże.

⁹⁹ Tamże, s. 17.

¹⁰⁰ Tamże.

wschodnim i zachodnim od tej drogi. Świadczyć o tym może lokalizacja szkoły, kościoła i cmentarza¹⁰¹.

Początkowy okres kolonizacji terenów wokół Drezdenka, dotyczy to również Rapina (Eschbruch), był raczej umiarkowany. Silny wzrost gospodarczy rozpoczyna się w latach siedemdziesiątych XIX w. W 1880 r. połączono szeroką, utwardzoną drogą Drezdenko z Międzychodem. Miało to duże znaczenie dla dalszego rozwoju Rapina – Eschbruch. Przemiany, jakie wówczas nastąpiły widać w samym budownictwie, gdzie dotychczas powszechnie stosowany tzw. pruski mur, zastąpiły domy murowane z czerwonej cegły. Dotyczy to nie tylko budynków mieszkalnych, ale również zabudowań gospodarczych i inwentarskich. Przemiany nastąpiły również w uprawie roli. Istniał tu także drobny przemysł drzewny¹⁰².

Wieś była dobrze zorganizowana od strony społeczno – kulturalnej, co szczególnie widoczne jest w okresie międzywojennym. Posiadała ona sale zebrań, bar i trzy sklepy. Istniały też stowarzyszenia: Klub Kombatantów i Liga Kobiet. Działała też szkoła podstawowa.

Zachowane ślady dokumentacji kościelnej, świadectwa żywotności chrześcijańskiej w Eschbruch (Rapin), nie wykraczają poza połowę XIX stulecia. Wieś zamieszkiwała ludność wyznania ewangelicko – augsburskiego. Zachowane nazwiska z 1840 r.: Kriese, Permetzki, z lat 1914 – 1918: Troschke, Blendorf, Behlendorf, Nitzner, Laube, Kuhlmann, Kruschel, Rosko, Gotzke, Spermann, Scheidech wskazują, że tereny te zamieszkiwała ludność polsko – niemiecka. Z relacji pierwszych osadników po 1945 r. wynika, że wśród mieszkających tu przed II wojną światową rodzin, były też zgermanizowane rodziny pochodzenia holenderskiego¹⁰³. Nie znamy dokładnej daty erekcji ewangelickiej parafii w Eschbruch. Jedynie wiadomo, że pastor rapieński obsługiwał również zbory w Marzeninie i w Grotowie. Na strychu kościoła w Rapinie zachowały się dwie tablice nagrobne. Pierwsza o treści: „Hier ruhet in Got der Pastor G. Berthold gest 15 Juli 1853”, druga: „Hier ruhet in Got der Pastor W. Berthold gest 30 Martz 1857”. Te tablice świadczą o istnieniu protestanckiego zboru na terenie wsi Rapin¹⁰⁴.

Zbór protestancki, przejęty przez katolików w 1945 r., został zbudowany w latach 1898 – 1903 w stylu neogotyckim z jedną wieżą. Orientowany jest z północy na południe,

---

¹⁰¹ T. Weidemann, E. Weidemann, Rys historyczny parafii p. w. Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny w Rapinie, w: Gazeta Parafialna, Nr 1 (33), Drezdenko 2002, s. 18 – 19.

¹⁰² Tamże.

¹⁰³ Tamże.

¹⁰⁴ Tamże.

osadzony na fundamencie kamiennym. Ściany wykonane z cegły palonej. Posadzka nawy głównej wyłożona czerwoną cegłą, prezbiterium, nieco podwyższone, posiada osobną posadzkę z płytek ceramicznych. Stolarka w świątyni wykonana prawdopodobnie w Dreźnie w latach 1902 – 1903. Ołtarz główny ustawiony jest w centrum prezbiterium na tle trzech łukowych okien. Większe, środkowe okno, zabudowano witrażem przedstawiającym Chrystusa Zmartwychwstałego, dwa boczne witraże motywami roślinnymi. Okna nawy głównej wyposażono w witraże z czystego szkła¹⁰⁵.

Nawa ołtarzowa murowana była z cegły i nakryta płytą piaskowca. Nastawa ołtarzowa, bardzo skromna, wykonana była z drewna, a jej centrum stanowił krzyż. Po prawej stronie ołtarza ustawiono chrzcielnicę z piaskowca, natomiast po lewej, w nawie zboru, drewnianą ambonę. Zbór oddano wiernym do sprawowania liturgii pod koniec 1903 r., świadczą o tym napisy na kilku sprzętach znajdujących się w świątyni.

Organy wykonane w Szczecinie przez B. Bruneberga zainstalowano w świątyni w 1903 r. W tym samym roku L. Bengesch ofiaruje dla zboru żyrandol oraz 6 bocznych kinkietów, co potwierdza napis na podstawie żyrandola. Z tego samego roku pochodzi umieszczony na wieży dzwon w tonacji „fis”. Na cynkowym naczyniu umieszczonym w czaszy chrzcielnicy widnieje napis: „Gesch. V. Johannes Grundler, Pfarrer in Eschbruch 1887 – 1905”. Ostatecznie o dacie oddania świątyni do użytku w 1903 r. przesądza tekst wyryty na podstawie pucharu – wazonu o treści: „Gewidmel von der ev. Frauenhilfe Eschbruch zum 25 Jahr Jubiläum der Kirche 22 X 1928”¹⁰⁶.

Z zapisu na czaszy chrzcielnicy należy wnioskować, że przed 1898 r. istniała inna świątynia, zapewne wybudowana z chwilą zakładania wsi, jak to miało miejsce we wszystkich okolicznych miejscowościach. Potwierdzają to również wspomniane tablice nagrobne zmarłych pastorów, a także pochodzące z połowy XIX w. mogiły na miejscowym cmentarzu. W latach 1857 – 1888, za czasów pastora Johannes Grundlera, wybudowano budynek plebani wraz z zabudowaniami gospodarczymi. Pastor utrzymywał się z ofiar, które składali wierni za posługę duszpasterską, jak również z dochodów, które przynosiło gospodarstwo rolne¹⁰⁷.

Parafia ewangelicka w Eschbruch obejmowała miejscowości: Eschbruch (Rapin), Marienthal (Marzenin), Modderwiese (Grotów) i Lubiath (Lubiatów)¹⁰⁸.

---

¹⁰⁵ Tamże.

¹⁰⁶ Tamże.

¹⁰⁷ Tamże.

¹⁰⁸ Tamże.

e. Stare Kurowo

Nazwa wsi pojawiła się po raz pierwszy w akcie nadania Drezdenka z 1317 r. Zapisaną tam nazwę jedni odczytują jako Curow (kodeks brandenburski) albo Carow (Winter). W księdze ziemskiej z 1337 r. figuruje jako Garbow¹⁰⁹. W 1403 r. figuruje jako - Carbe vel Carwe, w 1407 r. figuruje jako - Carwe, w roku 1408 r. figuruje jako - Carbow, zaś w 1718 r. figuruje pod nazwą - Karbe. Częściej pisano jednak Carbe, a w drugiej połowie XVIII w. po utworzeniu kolonii Nowe Kurowo, pojawił się rozróżnik Alt - Carbe, natomiast po reformie ortograficznej Alt Karbe vel Altkarbe¹¹⁰.

Nie znamy statusu kościelnego wsi w średniowieczu. Po Reformacji należała ona do parafii protestanckiej w Gardzku (inspektorat strzelecki). Obecny kościół nie jest pierwszą budowlą sakralną we wsi. Wcześniejsza była prawdopodobnie fundacją XVIII -wieczną. Ten jednonawowy, kryty dachówką kościół, zbudowany został w 1877 r. w stylu neogotyckim. Posiada charakterystyczną wieżę z murowanym hełmem¹¹¹.

Przed II wojną światową w Starym Kurowie istniała parafia ewangelicka, pastorem był dr Erhard Schendel¹¹². Jej początki sięgają 1877 r., lub krótko przed tym rokiem.

Kiedy mówi się o historii Starego Kurowa nie można zapomnieć, że zawsze współdziałała ona z małymi wioskami położonymi w jej okolicach. Do dziś te wioski leżą w obrębie gminy i parafii Stare Kurowo.

Błotnica, wieś o zabudowie rozrzuconej po nadnoteckich łąkach, ok. 2 km na południe od Starego Kurowa. Wieś powstała w okresie XVIII - wiecznej kolonizacji doliny Noteci. Niemiecka nazwa brzmi Brankenhofswalde i pochodzi od nazwiska pruskiego komisarza, który kierował tym przedsięwzięciem. W 1765 r. osadzono tu grupę mennonitów, dysydentów religijnych pochodzenia niderlandzkiego, osiadłych w Prusach Królewskich i następnie wypędzonych za swe przekonania polityczne. W Błotnicy znajduje się kościół p.w. św. Michała, murowany, w stylu neogotyckim, z XIX w.¹¹³

Łęgowo, niemiecka nazwa Vorbruch (przednie błoto). Leży na południe od drogi i linii kolejowej ze Strzelec Krajeńskich do Drezdenka. Wieś jest najstarszą kolonią olęderską w dolinie Noteci. Założona została przez urząd domeny w Drezdenku i tam też koloniści płacili czynsz. W Łęgowie istniał też majątek, będący na początku XIX w.

¹⁰⁹ Das Neumarkische Landbuch. Markgraf Ludwig's des Aelteren von Jahr 1337. Frankfurt 1862.

¹¹⁰ S. Talarczyk, Początki osadnictwa w Pradolinie Noteci. Przegląd zachodniopomorski 1992, t. 7, z.1, s.37.

¹¹¹ J. Zysnarski, Z. Miler, Słownik Gorzowski, w: Ziemia Gorzowska, nr 17, Gorzów Wlkp. 1997.

¹¹² Wywiad z synem pastora dr. Eckhardem Schendel.

¹¹³ J. Zysnarski, Z. Miler, Słownik Gorzowski, w: Ziemia Gorzowska, nr 6, Gorzów Wlkp. 1988.

w posiadaniu von Brandta, zapewne byłego komendanta twierdzy w Drezdenku, lub jego syna.

Pierwsi osadnicy przybyli tu 24.11.1605 r. W tym dniu podpisany został kontrakt z Joachimem Domicke i jego trzema towarzyszami z miejscowości „Muchelow” spod Grudziądza. Byli to prawdopodobnie mennonicy, potomkowie holenderskich emigrantów osiadłych i spolszczonych w Prusach Królewskich w Polsce. W 1606 r. przybyli tu Joachim Nedeler, Mark Nedewacht, Jakob Macheloss z Nieszawy pod Toruniem. Rozwój wsi zapoczątkowała nowa umowa wieczysta podpisana 17.11.1734 r. Akt ten wymienia m.in. 12 nazwisk pochodzenia polskiego. Dorobek kolonistów przekreśliła wojna siedmioletnia (1756 - 1763). Fatalne było zwłaszcza sąsiedztwo twierdzy w Drezdenku, do której w lipcu 1758 r. wkroczył 8 - tysięczny korpus rosyjski ¹¹⁴. Po wojnie rząd pruski przystąpił do regulacji Noteci i kolonizacji nadnoteckich błot.

W 1766 r. rozparcelowano folwark Nowe Kurowo i w sąsiedztwie Łęgowa powstała nowa wieś, mieszkańcy zostali objęci opieką szkoły i kościoła w Łęgowie. W latach 1834 - 1835 zbudowano nową szkołę, którą w 1913 r. zastąpił kolejny budynek. Na początku XIX w. Łęgowo składało się z 37 domów, zamieszkałych przez 30 „olendrów” , 24 komorników i kowala. Był tu również wiatrak, a grunty wsi wynosiły 368 ha. W 1857 r. obok wsi przeprowadzono linię kolejową, następnie drogi bite. W okresie międzywojennym we wsi był też młyn parowy i tartak.

Koloniści w Łęgowie byli potomkami niderlandzkich emigrantów, którzy osiedlili się w Polsce. Mimo spolonizowania się, o czym świadczą nazwiska, posługiwali się holenderskimi modlitewnikami, co późniejszych historyków wprowadziło w błąd, bowiem twierdzili, iż Łęgowo założyli Holendrzy. Dwa stare holenderskie modlitewniki przechowywane były niegdyś w strzeleckim muzeum, zaś ostatnią Biblię w tym języku jej właściciel zabrał do grobu, już w XIX w. Istnieje przypuszczenie, że pierwsi mieszkańcy Łęgowa byli mennonitami, odłamem niderlandzkich anabaptystów, uczniów Menno Simmonsa, który w 1543 r. opuścił Holandię. Jego wyznawcy zyskali opinię ludzi bardzo pracowitych. Wersję tę potwierdzałby fakt, iż po wojnie siedmioletniej dwie sąsiednie wsie, Głęboczek i Błotnicę, skolonizowali rzeczywiście mennonicy, którzy zachowali własną organizację kościelną. Tymczasem Łęgowo od samego początku włączone zostało w strukturę kościoła ewangelickiego. Wraz z Przynoteckiem, skolonizowanym w tym samym czasie przez osadników tego samego pochodzenia, afiliowane zostało do protestanckiej parafii

---

¹¹⁴ Tamże, 1990, nr 36, s. 15.

w Gardzku. W połowie XVII w. utworzono w Przynotecku odrębną parafię, zaś kościół w Łęgowie stał się jej filią (inspektorat w Strzelcach).

Według zachowanego zapisu z 1604 r. kościół w Łęgowie był „zbudowany z drewna, kryty dachówką, ma wieże i dzwony, [ponieważ ludzie daleko tutaj mieszkają] cynowy kielich z pateną, flasze na wino, dwa obrusy na ołtarz. Dochody tego kościoła: pół łana ziemi dające dziesięć talarów dzierżawy. Dochody proboszcza w tej wsi: 1 korzec żyta od mieszkańca”. W 1763 r. zbudowano przy świątyni specjalne rusztowanie, by powiesić dzwon z rozebranej właśnie twierdzy w Dreżdenku. Łaciński napis głosił: „Fryderyk Wilhelm z Bożej łaski księżę Brandenburgii. Rok 1684. Lorentz Kokeritz odlał mnie w Szczecinie w roku 1684. Paul von Brandt, pułkownik i komendant twierdzy w Dreżdenku”. Następny kościół zbudowano w 1800 r., a równo sto lat później nową świątynię z wysoką wieżą. Wspomniany dzwon w XX w. pełnił już tylko funkcje alarmowe¹¹⁵.

Łącznica, niemiecka nazwa tej wsi brzmi Haferwiese (co oznacza owsiana łąka). Składa się z dwóch części: Nowej Łącznicy na północy i Starej Łącznicy na południu. Zabudowania w większości rozproszone, co było charakterystyczne dla XVIII - wiecznej kolonizacji. Według szkolnej kroniki kościoł w Starej Łącznicy zbudowano w 1820 roku, ale już wcześniej Starą Łącznicę rejestrowano jako filię parafii w Gardzku. Natomiast mieszkańcy Nowej Łącznicy należeli do parafii w Starym Kurowie. Niewykluczone, iż neoromańska budowla wzniesiona na pograniczu Starej i Nowej Łącznicy była już drugą świątynią i służyć miała odtąd obu wsiom¹¹⁶.

Głębocek, niemiecka nazwa Franztahl, pochodzi od imienia radcy Schoeberga von Brenkenhofa, który kierował zagospodarowaniem i kolonizacją doliny Noteci. Wieś powstała w 1765 r. na osuszonych gruntach. Osiedlono tu, podobnie jak w Błotnicy 14 rodzin mennonickich pochodzących z Prus Królewskich, które należały do Polski. Musieli oni opuścić Polskę z powodu prześladowań religijnych. Rząd pruski przyznał im specjalne przywileje gwarantujące wolność wyznania, nie mogli być zmuszani do składania przysięgi, a także oni i ich potomkowie byli zwolnieni od obowiązków wojskowych. Mennonici odznaczałi się sumiennnością i pracowitością. Kościół zbudowano w XIX w.; jest to budowla murowana, obecnie pod wezwaniem św. Barbary¹¹⁷.

---

¹¹⁵ Tamże, 1990, nr 37, s. 16.

¹¹⁶ Tamże, 1990, nr 35, s. 15.

¹¹⁷ Tamże, 1988, nr 45, s. 16.

Pławin, niemiecka nazwa Breitenwerder, leży na łęgach doliny Noteci, która przepływa 3 km na południe od wsi. W wersji zarówno niemieckiej, jak i polskiej nazwa wsi ma charakter topograficzny. Niemiecka nazwa w dosłownym tłumaczeniu oznacza „szeroki ostrów”. Kolonia została założona w 1690 r. Wieś należała do luterańsko - kalwińskiej parafii w Przynotecku. Informacja z 1809 r. sugeruje, iż wieś objęta była duszpasterstwem wędrownym. XIX - wieczny kościół poświęcony został 20.06.1948 r. p. w. Matki Bożej Nieustającej Pomocy. Obecnie należy do parafii św. Apostołów Piotra i Pawła w Starym Kurowie¹¹⁸.

f. Trzebicz

W najstarszych dokumentach polskich Trzebicz zapisano jako: „Trzebeschow”, „Trzebyschow”, „Trzeboschew” (1437 r.), „Trzebyschew” (1438 r.), „Trzebyschow”, „Trzebysche” (1440 r.), „Trzeboszowa (1611 r.). Nazwa ma charakter dzierżawczy od właściciela imieniem „Trebich”. Po osiedleniu się ludności pochodzenia niemieckiego miejscowość nosiła nazwę „Trebitsch”. Po opuszczeniu wsi przez jej dawnych mieszkańców nie od razu wykrystalizowała się nazwa polska. Jeszcze w styczniu 1945 r. używano nazwy „Trzebieszów”, a w marcu „Czebyszewo”. W 1947 r. przyjęła się nazwa „Trzebicz”, stacja kolejowa otrzymała nazwę „Trzebicz Krajeński”¹¹⁹.

Wieś położona na lewym brzegu Noteci, u ujścia Rudawy, 6 km na północ od Drezdenka. Ciągłość osadniczą na tym obszarze obserwujemy od środkowej epoki kamiennej¹²⁰.

Powstanie miejscowości Trzebicz przypada na koniec XI w.¹²¹ Po 1254 r. znajdowała się na obszarze utworzonej kasztelani drezdeneckiej i dzieliła polityczne losy Drezdenka. W 1260 r. przeszła we władanie Brandenburgii, której terytorium sięgało do Noteci¹²².

Od połowy xv w. wieś faktycznie była związana z Nową Marchią, od 1806 r. należała do rejencji frankfurckiej w prowincji brandenburskiej, od 1938 r. do rejencji pilskiej (Marchia Graniczna Poznań – Prusy Zachodnie) w prowincji pomorskiej. W latach 1945-50 województwo poznańskie, następnie zielonogórskie, 1975-98 województwo gorzowskie, od 1999 r. lubuskie¹²³.

¹¹⁸ Tamże, 1992, nr 32, s. 16.

¹¹⁹ J. Zysnarski, Z. Miler, Słownik Gorzowski, dz. cyt., nr 13, Gorzów Wlkp. 2000.

¹²⁰ Tamże, nr 12.

¹²¹ SDZ-G 1995, dz. cyt., s. 129.

¹²² J. Zysnarski, Z. Miler, Słownik Gorzowski, dz. cyt., nr 12.

¹²³ Tamże.

Status kościelny średniowiecznego Trzebicza nie jest udokumentowany. Skoro przed 1516 r. Gościm należał do parafii w Drezdenku, to zapewne także Trzebicz aż do reformacji pozostawał w diecezji poznańskiej. W 1298 r. należał do archidiakonatu większego (poznańskiego), w 1510 do dekanatu obornickiego. Schematyzm Diecezji Zielonogórsko – Gorzowskiej z 1995 r.¹²⁴ niesłusznie – w oparciu o opracowania niemieckie – przypisuje parafię do diecezji kamieńskiej i to od 1235 r.¹²⁵

Po śmierci biskupa Erazma w Kamieniu Pomorskim, Trzebicz przeszedł w ręce protestantów¹²⁶.

Reformacja, przyjmująca się szybko wśród zgermanizowanej ludności zwłaszcza w miastach, doprowadziła do likwidacji katolicyzmu na Pomorzu Zachodnim i do całkowitego upadku organizacji kościelnej. Upadło biskupstwo kamieńskie. Na jego terenie zatryumfował protestantyzm, kościoły katolickie zamieniono na zbory, klasztory grabiono i likwidowano, szykanując nieraz okrutnie katolików. Wkrótce zostało zabronione oficjalne duszpasterstwo katolickie, zakazano nawet prywatnych praktyk religijnych. Okres zaniku Kościoła katolickiego na tych terenach trwa do końca XVII w. Pewna poprawa sytuacji religijnej katolików zaznacza się dopiero w pierwszej połowie XVIII w., potem już wyraźniej w drugiej jego połowie, kiedy to oficerowie Fryderyka domagają się swobody religijnej dla swoich żołnierzy, werbowanych często wśród ludności katolickiej mieszkającej w Królestwie polskim. Opiekę nad odradzającym się katolicyzmem bulla papieska „De salute animarum” z 17 lipca 1821 r. powierza biskupowi wrocławskiemu, ustanawiając go zarazem Wikariuszem Apostolskim dla terenów brandenbursko – pomorskich. W 1829 r. wydzielono z biskupstwa wrocławskiego Delegaturę dla Brandenburgii i Pomorza, z siedzibą w Berlinie¹²⁷. Taki stan przetrwał do utworzenia w 1930 r. diecezji berlińskiej, której podporządkowano tereny Pomorza Zachodniego, dzieląc je na trzy dekanaty: szczeciński, stargardzki i koszaliński¹²⁸.

W 1867 r. powróciło duszpasterstwo katolickie do Drezdenka. Trzebicz zostaje wyodrębniony jako samodzielna jednostka duszpasterska i włączony do inspektoratu strzeleckiego¹²⁹. W 1945 r. zostaje włączony do Administracji Apostolskiej Kamieńskiej,

¹²⁴ Schematyzm Diecezji Zielonogórsko – Gorzowskiej z 1995 r. podaje: „Pierwotnie należał do administracji kościelnej w Poznaniu, od 1235 r. do biskupstwa w Kamieniu Pomorskim i archidiakonatu w Strzelcach Kraj.”, por. SDZ-G 1995, dz. cyt., s. 129.

¹²⁵ J. Zysnarski, Z. Miler, Słownik Gorzowski, dz. cyt., nr 15.

¹²⁶ SDZ-G 1995, dz. cyt., s. 129.

¹²⁷ I. Dec, K. Matwijowski, Z dziejów wrocławskiego Kościoła katolickiego. Kościół w XIX wieku, Wrocław 2002, s. 25.

¹²⁸ SDG 1976, dz. cyt., s. 19 – 20.

¹²⁹ J. Zysnarski, Z. Miler, Słownik Gorzowski, dz. cyt., nr 15.

Lubuskiej i Prałatury Pilskiej w Gorzowie Wlkp., w 1972 r. należy do Diecezji Gorzowskiej, a od 1992 do Diecezji Zielonogórsko – Gorzowskiej. Od 1946 r. wchodzi w skład dekanatu strzeleckiego, a od 1982 r. do dekanatu drezdeneckiego¹³⁰.

Historia budowli sakralnych w Trzebiczu jest mało znana. Jedna z wcześniejszych świątyń spłonęła w pożarze z 1762 r. Następną budowlę zastąpił wybudowany w 1879 r. obecny kościół, jest to neogotycka świątynia z żółtej cegły z wysoką wieżą¹³¹.

4. Rekatolizacja

4.1. Kościół katolicki na terenach pomiędzy Odrą, Wartą i Notecią w latach 1918 – 1945

Po zakończeniu I wojny światowej w 1918 r., postanowieniem traktatu wersalskiego, podpisanego 28 czerwca 1919 r., wszedł w życie z dniem 10 stycznia 1920 r. nowy podział granicy między Polską a Niemcami, po stronie niemieckiej znalazły się niektóre tereny należące do polskiej diecezji chełmińskiej i archidiecezji poznańskiej, w części północnej Człuchów, Złotów, Wałcz, Piła i Trzcianka, w części południowej Skwierzyna, Międzyrzecz, Babimost i Wschowa¹³².

Arcybiskup poznański przewidując uniemożliwienie przez Prusaków należytej administracji części archidiecezji leżącej poza granicami kraju, dekretem z dnia 1 października 1920 r. uporządkował problemy stojące przed pogranicznymi parafiami. Z dekanatu czarnkowskiego oddzielono parafie: Biała, Piłę z kuracją w Pokrzywnicy, Trzciankę, Krzyż i Kuźnicę Czarnkowską i z tych parafii powstał dekanat pilski. Parafię Wierzbno odłączono od dekanatu Wronki, a włączono do dekanatu pszczewskiego. Z dekanatu zbąszyńskiego wyłączył parafie: Babimost, Brójce, Dąbrówkę, Chociszew, Kosieczyn, Koźminek, Nowe Kramsko i Trzciel i utworzył nową parafię w Kargowej. Parafie te utworzyły nowy dekanat w Babimoście¹³³.

Ze względu na trudności w zarządzaniu tą częścią archidiecezji, leżącej poza granicą naszego kraju, kardynał E. Dalbor jako rządca archidiecezji dekretem z 22 listopada 1920 r. powołał do istnienia Arcybiskupią Delegaturę z siedzibą w Tucznie, po stronie niemieckiej. Delegatem tej nowej jednostki kościelnej mianował wikariusza generalnego archidiecezji, ks. kan. Roberta Weymanna. W skład Delegatury weszły wspomniane wyżej dekanaty z 52 parafiami, z 76 kapłanami i 3 domami zakonnymi. Z dniem 1 grudnia 1920 r. delegat

¹³⁰ SDG 1976, dz. cyt., s. 19 – 20.

¹³¹ J. Zysnarski, Z. Miler, Słownik Gorzowski, dz. cyt., nr 15.

¹³² SDG 1976, dz. cyt., s. 18; SDK-K 1998, dz. cyt., s. 82.

¹³³ B. Dratwa, Organizacja niezależnej Prałatury Pilskiej; w: GWK 1985, nr 10-12, s. 309-310.

rozpoczął urzędowanie, a 15 sierpnia 1921 r. władze pruskie przyznały Delegaturze osobowość prawną, jaką posiadały diecezje w Niemczech.

Dla tej części diecezji chełmińskiej, która znalazła się na terytorium państwa pruskiego, arcybiskup wrocławski, kard. Adolf Bertram, zwrócił się do Stolicy Apostolskiej, aby do zarządzania mianowała ks. Weymanna. Biskup chełmiński przyjął decyzję Stolicy Apostolskiej 3 sierpnia 1922 r. i mianował ks. Weymanna rządcą tej części swej diecezji, która weszła w skład państwa niemieckiego. Delegatura ta liczyła trzy dekanaty z 25 parafiami, 43 kapłanami i 59 372 wiernymi. Papież Pius XI dekretem Kongregacji Konsystorialnej z 1 maja 1923 r. utworzył z tych dwóch Delegatur Administrację Apostolską z siedzibą w Tucznie¹³⁴.

Administracja ta ciągnęła się wąskim pasmem terytorium od Bałtyku po Śląsk. 6 lipca 1926 r. administrator obydwu okręgów, ks. Maksymilian Kaller, w porozumieniu z Nuncjaturą Apostolską w Niemczech i Ministerstwem Wyznań, przeniósł stolicę Administracji do Piły. Miasto zostało również stolicą pruskiej prowincji Grenzmark Posen-Westpreussen.

14 czerwca 1929 r. na mocy konkordatu zawartego między Stolicą Apostolską a Niemcami, z terenów Administracji utworzono Niezależną Prałaturę Pilską, co potwierdził także konkordat z III Rzeszą z 20 czerwca 1933 r. Ostateczną sankcję tym aktom prawnym nadała bulla pap. Piusa XI „Pastoralis Officii nostri cura” z 31 lipca 1930 r. powołująca do życia wolną prałaturę w Pile. Bulla ta postanowiła, że terytorium nowej prałatury będzie obejmowało zachodnią część archidiecezji poznańskiej i diecezji chełmińskiej, na jej terytorium znajdują się dekanaty: pszczewski, babimojski, wałecki, złotowski, wschowski, lęborski, człuchowski i pilski. 31 sierpnia 1930 r. bulla weszła w życie.

Dostępne źródła nie mówią czy ze strony niemieckiej podejmowano starania w Stolicy Apostolskiej, aby utworzyć z Prałatury diecezję. Należy przypuszczać, że Rzym na tę propozycję nie wyraził by swej zgody. Może przewidywano, że granice państw ulegną zmianie i poszczególne części terytoriów wrócą do swych diecezji macierzystych¹³⁵.

Administracja Apostolska w Tucznie w 1923 r., obejmowała 8 dekanatów i 77 parafii. W 1929 r. Prałatura Pilska obejmowała tereny 2 dekanatów, 85 parafii i kuracji, 124 kapłanów i 131485 wiernych. W następnym roku - jak podaje J. Wąsicki¹³⁶ - istniało tu 74 parafii i 7 lokalnych wikariatów, 136283 wiernych i 115 księży. W 1936 r. Prałatura liczyła

¹³⁴ Tamże.

¹³⁵ Tamże, s. 310-311.

187 Zob. J. Wąsicki, Grenzmark - Posen-Westpreussen, Zielona Góra 1967.

75 parafii i 12 innych stacji duszpasterskich, 127 kapłanów diecezjalnych i 9 zakonnych, 148 zakonnic i 136989 wiernych. W 1940 r. żyło tu 123 kapłanów diecezjalnych, 2 zakonnych i 135528 wiernych, w 75 parafiach¹³⁷.

Teren Prałatury pokrywał się z terytorium Grenzmarku. W 1925 r. ludność liczyła 317172 osoby, katolicy stanowili około 40 proc. Na tym terytorium znajdowały się 23 miasta i 390 gmin. Stolicą terytorium była Piła¹³⁸.

Pierwszym delegatem arcybiskupim był ks. dr Robert Weymann¹³⁹, mianowany w 1915 r. przez arcybiskupa E. Dalbora wikariuszem generalnym archidiecezji poznańskiej. Jego następcą został ks. Maksymilian Keller¹⁴⁰, objął w zarząd Administrację Pilską 6 lipca 1926 r.. W październiku 1927 r. przeniósł stolicę Administracji do Piły. Następnymi rządcami Prałatury Pilskiej byli: ks. Franciszek Hartz¹⁴¹, ks. Ludwik Polzin¹⁴² i ks. Wilhelm Volkmann¹⁴³.

Organizując administrację w Delegaturze Ks. R. Weymann nie miał łatwego zadania, zdawał sobie sprawę z istnienia na tym terenie dwunarodowej ludności. Na tym terytorium katolików pochodzenia polskiego było 20%, niemieckich – 80%. Polaków traktowano jako niebyległych. Na pierwszym zjeździe przedstawicieli dekanatów Delegatury zabrakło polskiego księdza. Byli tam księża dziekani: Kunnermann, Braun, Krüger, Reiche, Winke i proboszczowie: Klemt, Meisner, Prandke, Stelter i Gramze. To postępowanie delegata

¹³⁷ B. Dratwa, Organizacja niezależnej..., dz. cyt., s. 311.

¹³⁸ Tamże.

¹³⁹ Urodził się 27 maja 1870 roku w Kęszycy pod Międzyrzeczem. Do szkoły średniej uczęszczał w Międzyrzeczu, gdzie także uczył się Stanisław Adamski późniejszy biskup katowicki. Następnie studiował w Metropolitalnym Seminarium Duchownym w Poznaniu i Gnieźnie. Po święceniach, pracował w kościele OO. Franciszkanów w Gnieźnie oraz był prefektem w konwikcie biskupim. W 1906 s. został powołany na stanowisko kanonika kapituły katedralnej w Poznaniu. Na wydziale teologicznym uniwersytetu wrocławskiego, uzyskał stopień doktora teologii. 22 listopada 1920 r. został mianowany Delegatem Arcybiskupim w Tucznie Po ustanowieniu Administracji Apostolskiej w Pile, Stolica Apostolska nadała mu tytuł protonotariusza apostolskiego. Zmarł w szpitalu w München 10 sierpnia 1925 r., pochowany został w Tucznie, zob. tamże, s. 311-312.

¹⁴⁰ Urodził się w Bytomiu w 1880 r., gdzie także kończył szkołę średnią. Studiował teologię na uniwersytecie wrocławskim, w 1903 r. został wyświęcony na kapłana. Przez 11 lat pracował na Rugii, Bergen, jako duszpasterz, polskich robotników sezonowych. Następnie został proboszczem parafii św. Michała w Berlinie. Mianowany biskupem został przeniesiony z Piły na Warmię, zmarł po 1945 r w Niemczech. Znał język polski i przemawiał do Polaków podczas wizytacji tym językiem, zob. tamże.

¹⁴¹ Urodził się 15 czerwca 1882 r. w Hüls, wyświęcony na kapłana w 1908 r., został prałatem pilskim 23 lutego w 1931 r. Jego negatywny stosunek do Polaków opisał J. Kisielewski, Ziemia gromadzi prochy, Poznań 1938. Po ucieczce z Piły w 1945 r. osiadł w Fuldzie, gdzie zmarł w latach pięćdziesiątych, zob. tamże.

¹⁴² Urodził się w Dębnie Waleckim w 1892 r., wyświęcony w 1921 r. Od 1927 r. spełniał w Pile obowiązki kuratora w jednym z tamtejszych kościołów. Pracował w zarządzie Prałatury jako prezes Stowarzyszenia Młodzieży Katolickiej. W 1936 roku został proboszczem w Rokitnie Wlkp., a później dziekanem. Po 1945 r. przebywał w Niemczech i jako tytularny wikariusz kapitulny zmarł 30 stycznia 1964 r. w Stettenhofen, zob. tamże.

¹⁴³ Urodził się 5 sierpnia 1900 r., wyświęcony na kapłana 12 marca 1927 r., po święceniach podjął pracę jako prefekt w gimnazjum w Wschowie. Później przejął obowiązki prezesa Caritasu w Pile. Po 1945 r. zamieszkał się w Münster, tamże.

zraziło kilku księży polskich, którzy przenieśli się do Polski, byli nimi księża: Pokorski, Barra i Molski. Inni pozostali, gdyż rozumieli że lud polski potrzebuje przywódców narodowych, którzy będą go bronili przed naciskami Niemców. Takim przywódcą ludności polskiej w Niemczech był ks. dr Bolesław Domański¹⁴⁴. Był wzorem i przykładem dla innych księży pochodzenia polskiego. Ostatnie jego słowa przed śmiercią były: „Lud Polski się nie da”. Zmarł 21 kwietnia 1939 r. w Berlinie. Polacy w Niemczech urządzili swemu przywódcy królewski pogrzeb. Złożono jego ciało na cmentarzu w Zakrzewie, nad jego grobem przemawiał ks. Dominik, biskup pomocniczy z Pelplina.

Do księży polskich nastawionych patriotycznie należeli księża: Alfons Sobierajczyk, Władysław Paszki, Styp Rekowski, Maksymilian Wdowczyk, Wiktor Domachowski. Ostatnim obrońcą polskości w Prałaturze Piłskiej, jak podaje J. Olejnik¹⁴⁵, był proboszcz z Nowego Kramaska ks. Dudziński.

Wśród kapłanów pochodzenia niemieckiego znajdowali się księża, którzy byli przychylnie usposobieni do ludności polskiej, należeli do nich: ks. A. Mersmann, który jako proboszcz osiadł w Zakrzewie, po śmierci ks. Domańskiego., nauczył się języka polskiego. Służył Polakom i głosił im ewangelię w tymże języku, w 1942 r. stanął przed sądem w Pile, który orzekł wydalenie z Zakrzewa, błąkał się po Niemczech, 12 kwietnia 1945 r. został zastrzelony przez esesmanów; ks. Leon Binder proboszcz w Dąbrówce spolonizował się, w niedzielę 3 września 1939 r. u stopni ołtarza po Mszy św. zaintonował pieśń: „Boże coś Polskę” i tego samego dnia zabralo go gestapo do obozu koncentracyjnego; ks. Riss proboszcz w Czarnej, chrzczył polskie dzieci i służył Polakom w ich potrzebach, za to prześladowany przez policję, ks. Augustyn Wittig proboszcz w Siedlnicy, głosił kazania po polsku, odwiedzał w czasie okupacji polskie rodziny, a wcześniej jeszcze urządził w parafii rekolekcje dla Polaków¹⁴⁶.

Wśród duchowieństwa pochodzenia niemieckiego byli też księża wrogo usposobieni do Polaków, należeli do nich: ks. Klemens Prandke proboszcz z Wałcza, ks. Krug proboszcz w Pszczewie, ks. Leon Poetzold proboszcz w Międzyrzeczu, ks. Józef Kliche proboszcz Wschowy, ks. Józef Papack proboszcz Nowego Kramaska.

¹⁴⁴ Urodził się 14 stycznia 1872 r. na Pomorzu w diecezji chełmińskiej. Święcenia kapłańskie otrzymuje w 1895 r. Początkowo pracował w Złotowie, gdzie w krótkim czasie zbudował kościół p. w. św. Rocha. W 1903 r. zostaje przeniesiony do parafii w Zakrzewie, gdzie pozostał do śmierci. Tutaj rozbudował kościół parafialny p.w. św. M. Magdaleny i ozdobił obrazami polskich świętych. Był założycielem i pierwszym prezesem Związku Polaków w Niemczech. Zorganizował życie społeczne wśród Polonii w Niemczech, tworząc banki Polskie, szkoły i stowarzyszenia. W roku Jubileuszowym w 1933 r. udał się z pielgrzymką polonijną do Rzymu. Z szlachetnym uporem bronił praw i wiary Polaków w Niemczech., tamże.

¹⁴⁵ Zob. J. Olejnik, Powrót Polski nad Odrę, to nie darowizna historii, w: Słowo Powszechnie, nr 93, 1985.

¹⁴⁶ B. Dratwa, Organizacja niezależnej..., dz. cyt., s. 313.

Na terenie Prałatury byli księża, którzy mimo nazwisk polsko brzmiących nie byli Polakami, należeli do nich księża: Prądyński, Czarniecki, Sobolewski, Szyszkowski, Kobyliński, Węsierski, Grzeszkiewicz, Wenda, Skierka¹⁴⁷.

Kiedy tworzono Delegaturę, na terenie powiatu złotowskiego w 1920 r. istniało 7 parafii z 10 kościołami, czysto polskich, a tylko cztery z nich były obsadzone polskimi duszpasterzami. Polacy z trudem wywalczyli prawo do języka polskiego w kościołach. Ludność po I wojnie światowej i po inflacji niemieckiej marki nie była zamożna. Nadto brakło polskiej inteligencji. Brakło przywódców, świadomych przynależności narodowej. Byli, co prawda księża, ale ich nie było wielu. Dopiero później przybyli nauczyciele i budzili świadomość swojej przynależności do narodu Polskiego. Nieliczni tylko z ludności wiejskiej byli świadomi swego posłannictwa budzenia ducha narodowego wśród rodaków. Dopiero kiedy powstał Związek Polaków w Niemczech i na jego czele stanął ks. B. Domański, było komu dopominać się u władz pruskich swoich spraw. Nie na darmo Niemcy przezywali przywódcę ludu polskiego królem polskim.

Według niemieckich obliczeń, na pograniczu żyło ok. 24 tys. Polaków, chociaż ich było na pewno więcej. Mimo, że tylu ich tu żyło, utrudniano im w korzystaniu z polskich nabożeństw, np. w Pszczewie w 1927 r. za nabożeństwami w polskim języku głosowało 250 osób, ale ich prośba została odrzucona. Stopniowo zmniejszano liczbę polskich nabożeństw w różnych parafiach. Nie dopuszczano do śpiewania polskich pieśni w kościołach. W 1929 r. zakazano używać w uroczystościach kościelnych chorągwi w kolorach biało-czerwonych. W 1924 r. język polski znało tylko 1312 dzieci. Sytuacja uległa poprawie, kiedy przybyli na te tereny polscy nauczyciele i otwarto polskie szkoły.¹⁴⁸

W 1932 r. istniało na pograniczu polsko - niemieckim 27 polskich szkół, pracowało w nich 43 polskich nauczycieli, w których uczyło się 1309 polskich dzieci. Tylko w samym powiecie złotowskim istniało 17 polskich szkół. W 1939 r. te szkoły zostały przez hitlerowców zamknięte, a nauczycieli pozamykano do obozów, niektórzy z nich zostali tam zamordowani. Polacy nie mieli na tym terenie szkoły średniej. Istniały także polskie organizacje i towarzystwa, np.: towarzystwo śpiewacze. W 1926 r. Związek Polaków liczył 2479 członków¹⁴⁹.

W 1920 r. powołano do istnienia Grenzmark-Posen, którego celem było przypomnienie Niemcom "krzywd" jaką Polska uczyniła zabierając w swe granice ziemię

---

¹⁴⁷ Tamże, s. 313-314.

¹⁴⁸ Tamże.

¹⁴⁹ Tamże.

wielkopolską. Administracja prowincji miał płatnych szpiegów i donosicieli, którzy szpiegowali działalność polskich towarzystw, szkół i instytucji. W 1926 r. Administracja Pilska otrzymała materialną pomoc „Osthilfe” w kwocie 750 tys. marek w celu budowy kościołów i kaplic, sprawiło to iż władze kościelne pochodzenia niemieckiego były bardziej skłonne do usuwania z życia kościelnego to co miało związek z polskością. Listy ordynariusza pilskiego i biskupów niemieckich były drukowane i odczytywane w języku niemieckim. Jeden tylko list episkopatu niemieckiego wydany z okazji złotych jubileuszu kapłaństwa pap. Piusa XI był wydrukowany w języku polskim, wszystkie inne były drukowane w języku niemieckim¹⁵⁰.

Polacy w 1939 r. i w latach II wojny światowej byli szykanowani, zamykani do więzień i obozów. Wyrzucani z pracy, wcielani do armii niemieckiej i wysyłani na front. Żyli w ciągłym niepokoju o jutro. Wielu z dzielnych przywódców zostało zamordowanych, m.in. nauczyciele S. Balcer, F. Sznarbach, M. Gąszczak, P. Gramsicki. Zamordowani zostali także polscy księża: Grochowski, Sobierajczyk i następca ks. Domańskiego w Zakrzewie ks. A. Mesmann¹⁵¹.

Większość księży Prałatury po ukończeniu działań wojennych .w 1945 roku wyjechała za Odrę. Jedyne nieliczna grupa księży niemieckich pozostała na tym terenie, byli to księża: Karol Meissner w Babimoście, Jan Scherer w Kargowej, Leon Binder w Dąbrówce, Ferdynand Degler w Chrzastowie, Alojzy Körner w Czarnej, Alojzy Wenda w Wierzchowie, Maksymilian Münchberg w Koczale, Feliks Grzeszkiewicz w Przechlewie, Walter Genge w Bytowie, Juliusz Lenz w Rozłazinie, Jan Hinz w Tuchomyślu, Mateusz Stein w Suminie, Alfons Radomski w Wierzchucinie, Bernard Stosik w Sawalinie, Jan Nowak w Kuźnicy, Jerzy Krüger emeryt w Pile, Bernard Timm w Trziance, Wilhelm Janorszko w Ołoboku, Feliks Galisz w Kolsku, Karol Rohlf w Zamysławie, Wojciech Grün w Lginiu, Marcin Kluck w Głubczynie, Alfons Sieg w Krajence, Jan Bonin w Sławianowie, emeryt Władysław Paszki i prob. Wiktor Domachowski w Zakrzewie¹⁵².

Na mocy konkordatu, zawartego pomiędzy Stolicą Apostolską a Prusami 16 czerwca 1929 r. bullą wydaną 13 sierpnia 1930 r. „Pastoralis Officii”, erygowano diecezję berlińską

---

¹⁵⁰ Tamże

¹⁵¹ Także niemieccy kapłani Prałatury Pilskiej złożyli ofiarę z swego życia i krwi w czasie II wojny światowej. Trzech księży, H. Schutz, L. Spors i Grochocki i 4 studentów teologii zginęło jako żołnierze Wehrmachtu na wschodnim froncie. W czasie działań wojennych, nalotów i ucieczki w 1945 r. zginęli lub umarli: ks. T. Czekalla, ks. A. Tetzlaff, ks. E. Strauch, ks. M. Krug, ks. F. Riss, ks. A. Wittig, ks. M. Witowski, ks. J. Bleske - proboszcz Skwierzyny, ks. L. Grabke, ks. F. Hellwig, ks. P. Hundneser, ks. L. Klemt, ks. M. König, ks. H. Michalik, ks. J. Reske, ks. F. Szyszkowski, ks. J. Schade, ks. J. Schütz, ks. E. Steinke, ks. L. Winger, ks. J. Buhl, ks. H. Steinke i ks. J. Schur, tamże.

¹⁵² Tamże.

jako sufraganię arcybiskupstwa wrocławskiego. Nowa diecezja objęła część Brandenburgii i Pomorze Zachodnie. Zajmowała swym obszarem 60 tys. km kw. skupiając w sobie 6,8 milionów mieszkańców, w tym 533 334 katolików. Pierwszym biskupem został ordynariusz diecezji miśnieńskiej Chrystian Schreiber (1930 – 1933). Następcami jego byli Mikołaj Bares (1933-1934), Konrad Preysing (1935-1950). Do biskupstwa należały tereny dawnej diecezji lubuskiej, hawelberskiej, brandenburskiej i kamieńskiej¹⁵³.

Jedną z najstarszych parafii na terenie diecezji była parafia w Frankfurcie nad Odrą. Pierwsza Msza św. po reformacji została tu odprawiona 15 maja 1733 r. i uczestniczyło w niej sto osób. W 1776 żyło tutaj 800 katolików. Po 1780 r. zaczęto budować kaplicę dla potrzeb ludności katolickiej. Jej konsekracja została dokonana 19 lipca 1786 r., erekcja parafii nastąpiła 12 września 1789 r. W tym dniu osiadł przy parafii stały duszpasterz. Kiedy kaplica okazała się o zbyt szczupłym wnętrzu pomyślano o budowie kościoła. Kamień węgielny pod budowę świątyni p.w. M. B. Różańcowej położono 3 maja 1888 r., w następnym roku została poświęcona. W 1939 r. liczyła 7000 wiernych. Następne parafie, które zostały erygowane po wschodniej stronie Odry: wschodnia dzielnica Frankfurtu (od 1945 r. – Słubice) i Rzepin¹⁵⁴.

Od I połowy XIX w. Strzelce przynależały do parafii katolickiej w Gorzowie, archidiecezja wrocławska. Dopiero po 350 latach odprawiono pierwszą Mszę św., od 1921 r. odprawiano ją w każdą pierwszą niedzielę miesiąca. W 1929 r. zostaje poświęcony kościół, któremu nadano tytuł św. Franciszka z Asyżu. W 1936 r. w Strzelcach została erygowana parafia katolicka. Teren parafii obejmował Strzelce Kraj., Stare Kurowo, Górki Not., Dobiegniew, Ogardy i Bobrówko. Na tak wielkim obszarze w 1940 r. żyło 450 katolików¹⁵⁵.

Na prośbę wiernych, skierowaną do biskupa poznańskiego, w 1867 r. zostaje przywrócone duszpasterstwo katolickie w Drezdenku. Dotychczas wierni z Drezdenka i okolic korzystali z posługi kapłana katolickiego z Gorzowa. W 1867 r. zostaje założona szkoła katolicka. 4 stycznia 1895 r. biskup poznański eryguje parafię p. w. Matki Bożej Różańcowej, proboszczem zostaje mianowany ks. Hase. Teren parafii obejmuje okoliczne miejscowości. 26 października 1898 r. zostaje poświęcony kościół parafialny¹⁵⁶, któremu nadano tytuł Matki Bożej Różańcowej¹⁵⁷.

¹⁵³ B. Dratwa, Więzy dziejowe polskości z diecezją berlińską, w: GWK 1985, nr 10-12, s. 308.

¹⁵⁴ Tamże.

¹⁵⁵ SDZ-G 1995, s. 549.

¹⁵⁶ Obecnie kościół filialny.

¹⁵⁷ SDZ-G 1995, s. 117.

ROZDZIAŁ II

NOWE STRUKTURY PAŃSTWOWE I KOŚCIELNE PO 1945 ROKU

A. STRUKTURY PAŃSTWOWE

1. Włączenie Ziem Zachodnich i Północnych w ramy państwa polskiego w 1945 r.

Po drugiej wojnie światowej zmieniła się sytuacja geopolityczna Polski. W wyniku porozumień aliantów (Teheran i Jałta) Polska utraciła swoje ziemie wschodnie, otrzymała zaś Ziemie Zachodnie i Północne¹.

Kształtowanie się i organizacja administracji na Ziemiach Zachodnich była procesem bardziej skomplikowanym niż w Polsce centralnej. Wynikało to ze specyfiki tych terenów. Przed 1945 r. ludność polska zamieszkiwała je w niewielkim stopniu. Nie istniała również tradycja polskiej administracji. Dlatego też na tych terenach władzę sprawowali komendanci wojenni².

Odrębność Ziem Zachodnich została usankcjonowana w uchwale Rady Ministrów z 14.03.1945 r., w myśl której obszar ten został podzielony na cztery okręgi administracyjne: Śląsk Opolski, Dolny Śląsk, Pomorze Zachodnie i Prusy Wschodnie. W październiku 1945 r. sprawy Ziem Zachodnich i Północnych wyłączono z kompetencji Ministerstwa Administracji Publicznej i przekazano utworzonemu Ministerstwu Ziem Odzyskanych, które istniało do 1949 r. Od tegoż roku administracja terenowa ponownie podlegała Ministerstwu Administracji Publicznej³.

Okręgi na Ziemiach Zachodnich i Północnych dzieliły się na obwody, które zwykle obejmowały teren powiatu. Na czele okręgów i obwodów stali pełnomocnicy rządu. Zgodnie ze wspomnianą uchwałą Rady Ministrów, pełnomocnicy okręgowi organizowali grupy operacyjne na czele z pełnomocnikiem i wysyłali je w celu przejęcia administracji w danym obwodzie⁴. Podstawą ich działania były akty prawne: Rozporządzenie Prezydenta RP z 19.01.1928 r. o organizacji i zakresie działania władz administracji ogólnej⁵ oraz Ustawa

---

¹ N. Davies, Boże igrzysko. Historia Polski, Kraków 1991, s. 601 – 607.

² D. Rymar, Starostwo Powiatowe Strzeleckie 1945-1950, Gorzów Wlkp. 1993- 1995, s. 1.

³ D. U., 1945, Nr 51, poz. 295; 1949, Nr 4, poz. 22.

⁴ D. Rymar, Starostwo..., dz. cyt., s. 1.

⁵ Tekst jednolity: Dz. U. R P, 1936, Nr 80, poz. 555.

z dnia 28.03.1933 r. o częściowej zmianie ustroju samorządu terytorialnego⁶, a także Dekret PKWN z 21 sierpnia 1944 roku o trybie powoływania władz administracji ogólnej I i II instancji⁷.

Kompetencje pełnomocników zostały określone w dekreście o zarządzie Ziemi Odzyskanych. Pełnomocnicy otrzymali prawo wydawania „służbowych zarządzeń wszystkim władzom, urzędom i organom urzędowym w granicach zakresu działania Ministerstwa Ziemi Odzyskanych”⁸. Uprawnienia pełnomocników zostały dodatkowo sprecyzowane w okólniku Nr 38 z 13.04.1946 r.⁹ Podkreślał on, że obwodowy pełnomocnik rządu, na podległym sobie terenie jest „służbowym zwierzchnikiem władz, urzędów i organów, oraz przewodniczącym wszystkich organów kolegialnych, komisji, itd.”.

Pełnomocnika powoływał i odwoływał na wniosek wojewody minister Administracji Publicznej, a po utworzeniu Ministerstwa Ziemi Odzyskanych – minister tego resortu. Pełnomocnik podlegał służbowo pełnomocnikowi okręgu, a na Ziemi Lubuskiej, od lipca 1945 r. – wojewodzie poznańskiemu¹⁰. Pełnomocnik z mocy prawa był członkiem powiatowej rady narodowej oraz przewodniczącym wydziału powiatowego, który był organem wykonawczym rady. Na Ziemiach Zachodnich i Północnych, w pierwszych miesiącach działalności pełnomocników, rady narodowe jeszcze nie działały. Dopiero pismem z dnia 2 października 1945 r. Biuro Prezydzialne KRN poleciło powołanie na Ziemiach Zachodnich i Północnych rad narodowych. Jednocześnie zaleciło odstąpienie w kilku kwestiach od ustawy z 11 września 1944 r. o organizacji i zakresie działania rad narodowych. Najważniejszym odstępstwem była rezygnacja z tworzenia na Ziemiach Zachodnich i Północnych wydziałów powiatowych. Funkcje wykonawcze miały w nich pełnić prezydium rad narodowych, a ich przewodniczącymi mieli być pełnomocnicy rządu¹¹.

2. Proces tworzenia się administracji państwowej na ziemi strzelecko – drezdeneckiej

Armia Czerwona wkroczyła do Strzelec Kraj. 29.01. 1945 r. Władzę w mieście i powiecie objął radziecki komendant wojenny. Powołał on „starostę” powiatowego, który miał pomagać mu w sprawowaniu władzy. Okres sprawowania władzy przez radziecką

---

⁶ Dz. U., 1933, Nr 51, poz. 295.

⁷ Dz. U., 1944, Nr 2, poz. 8.

⁸ Dz. U., 1945, Nr 51, poz. 295.

⁹ Dz. Urz. MZO, 1946, Nr 4, poz. 44.

¹⁰ D. Rymar, Starostwo..., dz. cyt., s. 2.

¹¹ Dekret z dnia 21.08.1944 r. o trybie powoływania władz administracji ogólnej I i II instancji; por. Dz. U., 1944, Nr 2, poz. 8; Ustawa z dnia 11.09.1944 r. o organizacji i zakresie działania rad narodowych; por. tekst jednolity: Dz. U., 1946, Nr 3, poz. 26; Pismo Biura Prezydzialnego KRN z 2.10.1945 r., Nr 4125/119/75 – Org/45.

komendanturę wojskową trwał dość długo, bo prawie dwa miesiące. 26 kwietnia do Strzelcch Kraj. przybyła grupa operacyjna licząca 22 osoby¹². Na jej czele stał pełnomocnik obwodowy Jan Śniowski. Początkowo mieli kłopoty z przejęciem obwodu. Dopiero 1 maja radziecka komendantura uznała pełnomocnictwa Jana Śniowskiego i przekazała mu władzę¹³.

Jedną z pierwszych czynności pełnomocnika była organizacja urzędu w Strzelcach Kraj. W pierwszych tygodniach oparto ją na „Statucie organizacyjnym Urzędu Obwodowego Pełnomocnika Rządu RP na Okręg Pomorze Zachodnie”, rozesłanym do obwodów w połowie czerwca 1945 r. Przewidywał on utworzenie 15 referatów. W późniejszym okresie utworzona następną¹⁴.

W okresie od 29.12.1945 r. (ukonstytuowanie się Powiatowej Rady Narodowej w Strzelcach) do 15.10.1946 r. pełnomocnik strzelecki, a później starosta powiatowy, był jednocześnie przewodniczącym PRN. Na sesji 15 października doszło do rozdzielania tych funkcji i jednocześnie starosta został przewodniczącym Wydziału Powiatowego PRN.

Powiat strzelecki w pierwszych miesiącach działalności polskiej administracji został podzielony na 20 gmin (miejskie: w Dreżdenku, Dobiegniewie i Strzelcach oraz wiejskie: w Starym Kurowie, Lubiczu, Bobrówku, Chcimiu, Górkach, Goszczanowie, Chomętowie, Mierzęcinie, Niegosławiu, Zwierzyniu, Słonowie, Trzebiczu, Nowym Dreżdenku, Ogardach, Chełście, Ostrowcu i Bielicach Starych). W dniu 31.12.1945 r. zmieniono podział terytorialny powiatu. Zlikwidowano gminy w Chomętowie, Chełście, Ostrowcu i Bielicach Starych; liczba gmin zmniejszyła się do 16¹⁵. W listopadzie 1946 r. zlikwidowano jednostki administracyjne w Górkach, Goszczanowie, Mierzęcinie i Lubiczu¹⁶. Tak więc ostatecznie powiat strzelecki liczył 3 gminy miejskie i 9 gmin wiejskich¹⁷.

Po unormowaniu się życia społeczno-gospodarczego oraz stabilizacji politycznej, w 1946 r. zreorganizowano administrację terenową na Ziemiach Zachodnich. Na mocy rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 29.05.1946 r. w sprawie tymczasowego podziału administracyjnego Ziemi Zachodnich i Północnych zlikwidowano okręgi i obwody, tworząc jednocześnie w ich miejsce województwa i powiaty¹⁸. Dotychczasowe powiaty, włączone do

---

¹²Tamże, sygn. 16; wg innych danych grupa liczyła 21 osób – por. Akta Urzędu Wojewódzkiego Szczecińskiego, sygn. 430, s. 29 (Załącznik nr 1).

¹³Akta Starostwa Powiatowego Strzeleckiego (dalej SPS), sygn. 16, 27.

¹⁴SPS, sygn. 16, 59.

¹⁵SPS, sygn., 12, 16, 72.

¹⁶SPS, sygn., 4.

¹⁷D. Rymar, Starostwo..., dz. cyt., s. 5.

¹⁸Dz. U., 1946, Nr 28, poz. 177.

Ziemi Lubuskiej, podlegające wojewodzie poznańskiemu, weszły w skład województwa poznańskiego¹⁹.

Na mocy rozporządzenia z 29.05.1946 r. administracja terenowa na Ziemiach Zachodnich i Północnych została ujednolicona z administracją w Polsce centralnej. Od momentu wejścia tego rozporządzenia w życie władzę w powiecie sprawował starosta. Starostwo powiatowe było organem wykonawczym administracji ogólnej pierwszej instancji. Starostę powoływał i odwoływał, na wniosek wojewody, minister Ziem Odzyskanych. Służbowo podlegał wojewodzie. Z urzędu był przewodniczącym wydziału powiatowego, sprawując na terenie powiatu funkcje reprezentanta rządu i szefa zespolonej administracji ogólnej. Do zakresu jego działalności należały wszystkie sprawy administracji państwowej, nie zastrzeżone wojewodzie, lub innym władzom rządowym oraz powiatowym związkom samorządowym – gminom miejskim i wiejskim. Podlegały mu sprawy z zakresu: osadnictwa, przemysłu, handlu, aprowizacji, odbudowy, komunikacji, wojskowości (pobór do wojska), zdrowia i opieki społecznej, kultury, rolnictwa i weterynarii oraz życia społeczno – politycznego. Na terenie powiatu był także koordynatorem działalności administracji niezespolonej²⁰.

Pierwszym starostą powiatu strzeleckiego został dotychczasowy pełnomocnik, Jan Śniowski. Przekształcenie urzędu pełnomocnika w starostwo powiatowe miało miejsce w połowie 1946 roku²¹. Nie da się jednak ustalić dokładnej daty, kiedy to nastąpiło; nie można tego dokonać na podstawie znaków na aktach²². W latach 1945 – 46 równolegle używano nazwy „Obwodowy Pełnomocnik Rządu” i „Starostwo Powiatowe”. Dopiero w końcu roku 1946 zanika pierwsza nazwa i odtąd stale jest stosowana tylko druga. W tym okresie nazwą urzędu posługiwano się dość dowolnie; kłopoty sprawiała urzędnikom pisownia nazwy miasta – siedziby powiatu i jej odmienianie. W aktach występują stosowane równolegle prezentaty oraz nadruki na papierze firmowym o treści: Starostwo Powiatowe Strzeleckie, Starostwo Powiatowe na powiat Strzelce woj. Szczecińskie, Obwodowy Pełnomocnik Rządu RP w Strzelcach – Krajeńskich, Obwodowy Pełnomocnik Rządu RP w Strzelcach, Starosta Powiatowy w Strzelcach, Starostwo Powiatowe Strzelce – Krajeńskie, Starosta Powiatowy Strzelecki – Kraj.²³

---

¹⁹ D. Rymar, *Starostwo...*, dz. cyt., s. 5.

²⁰ Tamże, s. 5-6.

²¹ Tamże, s. 6.

²² Tamże.

²³ Tamże.

Utworzone w połowie 1946 r. Starostwo Powiatowe Strzeleckie (dalej SPS) zachowało strukturę organizacyjną Urzędu Pełnomocnika. Zmiany w organizacji Starostwa nastąpiły dopiero po reorganizacji urzędów ziemskich. Na mocy dekretu z 12.08.1946 r. o zespoleniu urzędów ziemskich z władzami administracji ogólnej²⁴ sprawy rolnictwa włączono do administracji ogólnej i podporządkowano starostom. W związku z tym w starostwach utworzono referaty rolnictwa, które przejęły zadania powiatowych urzędów ziemskich. Referaty rolnictwa w województwie poznańskim powstały na mocy zarządzenia wojewody poznańskiego z 24.02.1947 roku²⁵.

W latach 1946-1949 zmieniono nazwy referatów²⁶, dokonano ujednoczenia organizacji starostw, tok pracy²⁷. W tym kształcie organizacyjnym, z niewielkimi tylko zmianami, przetrwało SPS do końca swojej działalności.

W strukturze urzędu pełnomocnika i starosty powiatowego uwagę zwraca podział referatów na dwie grupy: „rządowe” i „samorządowe”. Ten podział wynikał z dwojakiego rodzaju funkcji spełnianych przez starostę: zwierzchnika administracji rządowej oraz przewodniczącego wydziału powiatowego, wcześniej przewodniczącego powiatowej rady narodowej²⁸.

W okresie od lipca 1945 r. do końca istnienia, tj. do 1950 r., SPS podlegało Urzędowi Wojewódzkiemu Poznańskiemu (dalej UWP). W pierwszym okresie, w latach 1945 – 1946, starostwa powiatowe na Ziemi Lubuskiej podlegały osobnemu wydziałowi – Wydział Ziemi Lubuskiej. Aby usprawnić zarządzanie rozległym i oddalonym od Poznania obszarem, Rada Ministrów rozporządzeniem z 29.05.1946 r. utworzyła ekspozyturę UWP w Gorzowie Wlkp.²⁹

Starostwo Powiatowe w Strzelcach Kraj. istniało do czasu wejścia w życie ustawy z dnia 20 marca 1950 r. o terenowych organach jednolitej władzy państwowej. Ustawa ta likwidowała starostwa powiatowe. Ich zadania przejęły nowe urzędy – prezydium powiatowych rad narodowych. W połowie czerwca 1950 r. rozpoczęło działalność Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Strzelcach Kraj., które przejęło władzę w powiecie strzeleckim³⁰.

---

²⁴ D. U., 1946, Nr 43, poz. 248.

²⁵ Akta Starostwa Powiatu Skwierzyńskiego, sygn., 106.

²⁶ Zarządzenie wojewody poznańskiego z dnia 31.08.1947 r. oparte na podstawie § 3 zarządzenia MAP i ZO z dnia 30.06.1947, wydanego w porozumieniu z Ministrem Apropowizacji.

²⁷ Poznański Dziennik Wojewódzki (dalej PDW), 1948, Nr 1, poz., 1.

²⁸ D. Rymar, Starostwo..., dz. cyt., s. 7.

²⁹ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 29.05.1946 r. w sprawie powołania ekspozytur urzędów wojewódzkich na obszarze Ziemi Odzyskanych, zob. Dz. U., 1946, Nr 28, poz. 178.

³⁰ D. Rymar, Starostwo..., dz. cyt., s. 9.

Powiat strzelecki istniał do 1975 r.³¹ Ponownie został powołany do istnienia wskutek reformy administracji samorządowej w 1998 r. i rozpoczął swoją statutową działalność z dniem 1 stycznia 1999 r., otrzymując nazwę „Powiat Strzelecko – Drezdenecki z siedzibą w Strzelcach Kraj”.

Powiat Strzelecki w latach 1945 – 1950 należał do Województwa Poznańskiego. Kiedy utworzono ustawą z dnia 28 czerwca 1950 r. Województwo Zielonogórskie³², wszedł w jego skład, należąc do niego aż do 1975 r.³³ Od 1 lipca 1975 r. dawny powiat strzelecki został włączony w skład nowo utworzonego Województwa Gorzowskiego. Kolejna reforma administracji rządowej i samorządowej z 1998 r. włączyła Powiat Strzelecko – Drezdenecki w utworzone Województwo Lubuskie³⁴.

3. Problemy demograficzne

3.1. Akcja osiedleńcza w powiecie strzeleckim

W 1939 r. tereny powiatu strzeleckiego były zamieszkałe przez ludność niemiecką. Według spisu z 17.05.1939 r. liczba ludności wynosiła 51772 osoby³⁵. W skład powiatu wchodziły trzy miasta: Drezdenko liczyło 5674 mieszkańców, Strzelce Kraj.- 5869, Dobiegniew – 5228³⁶. Ludność wiejska stanowiła większość mieszkańców powiatu i liczyła 35 tys. osób, podczas gdy w miastach zamieszkiwało 16770 osób. Stanowiło to 67,6% ludności wiejskiej i 32,4% miejskiej. Gęstość zaludnienia wynosiła 46,8 na km kw.³⁷

Pod koniec II wojny światowej wzrosła liczba osób przebywających na terenie powiatu. Na teren starostwa przybywali niemieccy uchodźcy z Prus Wschodnich i Pomorza Gdańskiego³⁸.

Już 25 stycznia 1945 r. Niemcy zaczęli opuszczanie powiatu, bowiem oddziały Armii Czerwonej dotarły do powiatów międzychodzkiego i czarnkowskiego, graniczących z powiatem strzeleckim. Ludność cywilna opuszczała te tereny wyjeżdżając konnymi wozami, rowerami i wychodząc pieszo³⁹. Niektóre rodziny niemieckie przekazywały klucze

³¹ W 1975 r. zostały zlikwidowane powiaty, gminy stały się organami administracji rządowej i samorządowej podstawowego szczebla.

³² R. Skarżyński, *Działalność...*, dz. cyt., s. 29.

³³ W tym roku powołano do istnienia 49 województw, wśród nich gorzowskie.

³⁴ Ustawą Sejmu RP rozwiązano 49 dotychczasowych województw, w ich miejsce utworzono 16 nowych, większych województw.

³⁵ B. Krygowski, S. Zajchowska, *Ziemia Lubuska opis geograficzny i gospodarczy*, Poznań 1946, s. 111.

³⁶ Tamże, s. 112. 115-116; SPS, sygn. 74.

³⁷ B. Krygowski, S. Zajchowska, *Ziemia Lubuska...*, dz. cyt., s. 111.

³⁸ P. Jańczak, Z. Miler, *Dzieje Górek Noteckich*, dz. cyt., s. 45.

³⁹ F. Graś, *Wśród swoich i obcych, Ziemia Strzelecka, Jednodniówka*: 1968, s. 20.

do mieszkań polskiej służbie, przebywającej u nich na przymusowych robotach. Niemcy mieli nadzieję, że front zatrzyma się na umocnionej linii Drawy i Noteci, a przede wszystkim na Wale Pomorskim, który został na ich oczach zbudowany; wielu liczyło na szybki powrót⁴⁰.

Konferencja poczdamska w sierpniu 1945 r. zatwierdziła poprzednie uchwały o przekazaniu Polsce ziem na wschód od Odry i Nysy Łużyckiej, z jednoczesnym wysiedleniem z tego terenu ludności niemieckiej⁴¹.

Wspomnienia pierwszych osadników oraz dokumenty archiwalne świadczą, że na teren powiatu powróciło niewiele rodzin niemieckich. Domy były opustoszałe, tylko nieliczne zabudowania znajdowały się pod opieką kobiet i mężczyzn w podeszłym wieku oraz nieletnich dzieci⁴². Z dostępnych dokumentów, wynika, że w 1945 r. na terenie powiatu mieszkało: w Dreddenku – 126 Niemców, w Strzelcach Kraj. – 263, w Dobiegniewie 218, w gminie Dreddenko – 208⁴³, w Starym Kurowie – 41⁴⁴.

W wysiedleniu Niemców z terenu powiatu strzeleckiego można wyróżnić cztery etapy. Pierwszy etap stanowiła ewakuacja i żywiołowa ucieczka Niemców w końcowym okresie wojny. Była to największa grupa uciekinierów, tego nie da się scharakteryzować danymi liczbowymi⁴⁵. Drugi etap obejmował wysiedlenie dokonywane przez Armię Czerwoną w maju 1945 r. Trzeci, jesienią 1945 r., przeprowadziły oddziały Ludowego Wojska Polskiego, Państwowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego i Milicja Obywatelska. Ostatni, czwarty etap, to lata 1946-47⁴⁶.

Po utworzeniu administracji polskiej w powiecie strzeleckim najważniejszym problemem było zasiedlenie tych terenów ludnością polską w możliwie jak najkrótszym czasie. Domagały się tego względy gospodarcze jak i polityczne. Pierwsi migranci wewnątrzni rekrutowali się z ludzi młodych, przedsiębiorczych. Mimo trudności z zamieszkaniem na stałe, na całą Ziemię Lubuską ruszyła fala spekulantów z różnych województw, nastawionych na szybkie wzbogacenie się bądź na wywiezienie wszystkiego co się da. Podstawową masę osadników w pierwszej połowie 1945 r. stanowili przybysze z dawnych ziem polskich. Najpierw pojawiali się migranci z województwa poznańskiego i z przygranicznych powiatów. Niewielka odległość od dotychczasowego miejsca

---

⁴⁰ Tamże, s. 22.

⁴¹ A. Bertisch, Materiały do dziejów organizacji osadnictwa wiejskiego na Dolnym Śląsku w latach 1945-46, Sobótka nr 3, Wrocław 1953, s. 412.

⁴² J. Cabaj, Wtedy powracała tu Polska, Ziemia Strzelecko Krajeńska, Jednodniówka: 1969, s. 13.

⁴³ SPS, sygn. 74.

⁴⁴ Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Poznaniu, Państwowy Urząd Repatriacyjny, sygn. 2835; R. Tutko, Życie..., dz. cyt., s. 52.

⁴⁵ K. Gębała, Myśmy tu nie przyszli, myśmy tu wrócili, Wiadomości Gminy Stare Kurowo 1992, nr 4, s. 5.

⁴⁶ P. Jańczak, Z. Miler, Dzieje..., dz. cyt., s. 49; R. Tutko, Życie..., dz. cyt., s. 52-53.

zamieszkania pozwalała na dobrą penetrację terenu, a wczesna migracja pozwalała na możliwość wyboru najlepszych gospodarstw. Dużą rolę w osadnictwie przygranicznym odgrywały ułatwienia w dziedzinie transportu. Bliskość terenu osadniczego umożliwiała dotarcie do niego przy pomocy własnych środków transportu. Posługiwano się w tym celu rowerami, wózkami pchanymi ręcznie, a w najlepszym wypadku zaprzęgiem konnym. W ślad za migrantami z sąsiadujących powiatów zaczęli osiedlać się migranci z innych województw. Byli to głównie małorolni chłopci, właściciele gospodarstw karłowatych i w nikłej ilości fernali z majątków obszarnczych. Osiedlała się również ludność pochodzenia robotniczego, rzemieślnicy, urzędnicy i nauczyciele. Obok migrantów na teren powiatu zaczęły wkrótce po zakończeniu wojny przybywać pierwsze transporty przesiedleńców z terenów wschodnich, przyłączonych do Związku Radzieckiego. Przesiedleńcy zza Bugu zaczęli przybywać do Polski na podstawie układów zawartych przez PKWN z Ukraińską, Białoruską i Litewską SRR w 1944 r. Przesiedlanie odbywało się w formie masowych transportów. Ludność, która bezpośrednio po wojnie przybywała w ramach przesiedlenia zza Bugu, nie wiedziała, dokąd konkretnie jedzie, gdzie się zatrzyma, gdzie zacznie nowe życie⁴⁷.

Poniższa tabela ukazuje liczbę mieszkańców w miastach powiatu strzeleckiego do lipca 1945⁴⁸.

Tabela nr 1. Liczba mieszkańców w miastach powiatu strzeleckiego w lipcu 1945 roku⁴⁹.

Miasta	Przed wojną	Ogólna liczba	Polacy - autochtoni	Niemcy – autochtoni	Inne narodowości	Repatrianci
Drezdenko	5.674	672	---	126	---	546
Strzelce Kraj.	5.869	774	---	263	26	511
Dobiegniew	5.228	478	---	218	---	260
Drezdenko gmina	Brak danych	699	---	208	---	491

16 czerwca 1945 r. w Starym Kurowie utworzono placówkę Państwowego Urzędu Repatriacyjnego (PUR), która kierowała akcją osiedleńczą w całym powiecie strzeleckim⁵⁰.

⁴⁷ K. Gębała, Przemiany społeczno-gospodarcze w powiecie Strzelce Krajeńskie, praca magisterska, msp. Wrocław 1977, s. 37.

⁴⁸ SPS, sygn. 74.

⁴⁹ Tamże.

⁵⁰ J. Zysnarski, Z. Miler, Słownik Gorzowski. Stare Kurowo, Ziemia Gorzowska 1997, nr 16, s. 20.

Począwszy od tego miesiąca akcja osadnicza charakteryzowała się zwiększonym napływem osadników, głównie przesiedleńców⁵¹. W tabelach nr 2 i 3 zostały podane dane ukazujące zasiedlanie powiatu w latach 1945-46.

Tabela nr 2. Zasiedlanie powiatu w 1945 r.⁵².

Okres	Repatrianci	Migranci	Razem
Lipiec	600	192	792
Sierpień	1731	435	2166
Wrzesień	847	197	1044
Październik	869	214	1083
Listopad	1667	108	1775
Grudzień	242	33	275
OGÓLEM	5956	1179	7135

Tabela nr 3. Zasiedlanie powiatu w 1946 r.⁵³.

Okres	Repatrianci	Migranci	Razem
Styczeń	498	424	922
Luty	448	236	684
Marzec	971	61	1032
Kwiecień	695	18	713
Maj	560	44	604
Czerwiec	515	40	555
Lipiec	345	171	516
Sierpień	267	132	399
Wrzesień	253	55	308
Październik	213	76	289
Listopad	282	57	339
Grudzień	119	189	308
OGÓLEM	5166	1503	6669

⁵¹ R. Tutko, Życie..., dz. cyt., s. 54.

⁵² WAP Poznań, PUR, sygn. 2831. 2838.

⁵³ Tamże.

Dzieci urodzone na terenie powiatu w latach 1945-1950 zaliczano do migrantów i przesiedleńców, w zależności od miejsca zamieszkania matki w sierpniu 1939 r.⁵⁴ W 1948 r. osiedliło się na terenie powiatu dalszych 6002 repatriantów i migrantów. Dane statystyczne nie podają, aby na tym terenie mieszkali Niemcy lub obywatele innych państw. Można więc przypuszczać, że jedni zostali już wysiedleni za Odrę, drudzy powrócili do swoich krajów⁵⁵.

W wyniku II etapu Akcji „Wisła”⁵⁶, mającej na celu zlikwidowanie bojówek nacjonalistów ukraińskich, na teren powiatu strzeleckiego przesiedlono mieszkańców Łemkowszczyzny, a także częściowo Bojkowszczyzny, Nadsania i Chełmszczyzny. Byli oni narodowości łemkowskiej i ukraińskiej, wyznania greko – katolickiego i prawosławnego. Na terenie powiatu osiedlono 1742 osoby⁵⁷. Najwięcej osób osiedlono w Brzozie, gmina Strzelce Kraj. i Ługach, gmina Słonów (obecnie gmina Dobiegniew).

Pierwsi Ukraińcy pojawili się na tym terenie dobrowolnie, jeszcze przed Akcją „Wisła”. Byli to przede wszystkim ludzie przybyli z terenów Ukrainy razem z polskimi przesiedleńcami, a także osoby wracające z przymusowych robót, obozów koncentracyjnych, a także inni, zagnani tu przez wojenną zawieruchę⁵⁸.

Do 31 stycznia 1949 r. na teren powiatu przesiedlono 9437 rodzin, co stanowiło 35450 osób. Poniższa tabela ukazuje liczbę rodzin i osób w poszczególnych gminach powiatu:

Tabela nr 4. Stan osadnictwa w dniu 31.01.1949 r.⁵⁹

Gmina	Rodzin	Osób
Strzelce Kraj.	588	2487
Dobiegniew	552	1511
Drezdenko	1208	3103
Bobrówko	1108	3089

⁵⁴ R. Tutko, *Życie...*, dz. cyt., s. 55.

⁵⁵ Tamże, s. 53; WAP Poznań, PUR, sygn. 2835.

⁵⁶ 9 marca 1944 r. podpisana została umowa między Polskim Komitetem Wyzwolenia Narodowego, a rządem Ukraińskiej SRR o wymianie ludności polskiej i ukraińskiej. Do końca obowiązywania umowy (lipiec 1946) na Ukrainę wyjechało ponad 482 tys. osób. Tych, którzy pozostali na swoich terenach, deportowano w 1947 r. na Ziemię Zachodnie. Od 29 kwietnia do 8 sierpnia wysiedlono około 150 tys. osób. Osiedlono ich w 71 powiatach. Przesiedlenia dokonano w trzech etapach. Zob. E. Misilo, *Akcja „Wisła”*. Dokumenty, Warszawa 1993, s. 12-17.

⁵⁷ SPS, sygn. 307.

⁵⁸ M. Pecuch, *Ukraińcy w Gorzowskiem*, w: *Nadwarciański Rocznik Historyczno – Archiwalny*, Nr 4, Gorzów Wlkp. 1997, s. 185-193.

⁵⁹ SPS, sygn. 117.

Gościm	743	3242
Nowe Drezdenko	457	2093
Niegosław	621	2794
Ogardy	430	1880
Stare Kurowo	1073	4631
Słonów	713	2292
Trzebicz	696	3128
Zwierzyn	1248	3210
Razem	9437	35450

Proces migracyjny ostatecznie zakończył się w 1959 roku. Przesiedlenia z przerwami trwały czternaście lat. Pierwsze do 1950 r., drugie w latach 1955 – 1959, kiedy to na terenie powiatu osiedlili się repatrianci z ZSRR⁶⁰.

Od pierwszej chwili osiedlania rozpoczęły się procesy zrastania różnych grup w jednolite społeczeństwo. Nieocenioną rolę spełnił tu Kościół katolicki i jego duszpasterze. Ludzie osiedlali się tam, gdzie był polski kapłan. Kapłani z wielkim poświęceniem integrowali ludność pochodzącą z różnych stron II RP⁶¹.

3.2. Rozwój ludności powiatu strzeleckiego

Ludność powiatu w 100 % należała do przybyszów napływowych. W stosunku do roku 1945 nastąpił znaczny napływ migrantów. Wpływ na to miała przyspieszona repatriacja Polaków z Kresów w latach 1946 – 1947. Równocześnie ubywało ludności niemieckiej, którą również w tempie przyspieszonym i masowym przesiedlano za Odrę.

Stan ludności na dzień 31 stycznia 1946 r. ukazuje poniższa tabela:

⁶⁰ R. Tutko, Życie..., dz. cyt., s. 56.

⁶¹ E. Nowicki, Wspomnienia z pierwszych lat urzędowania w diecezji gorzowskiej, w: Księga pamiątkowa 50 – lecia organizacji Kościoła katolickiego na Ziemi Lubuskiej, Pomorzu Zachodnim i Północnym (1945 – 1995), Zielona Góra – Gorzów Wlkp. 1998, s. 517, 519, 522, 532-533.

Tabela nr 5. Stan ludności w dniu 31.01.1946 r⁶².

Narodowość	Ludność miejska	Ludność wiejska	Razem
Polska	4301	17475	21776
Niemiecka	140	370	510
Inna	49	20	69
Ogółem	4490	17865	22355

W powiecie strzeleckim mieszkało już 28153 Polaków, Niemców – 167, innych, bliżej nie określonych narodowości – 96 osób. W sumie powiat w 1947 r. zamieszkiwało 28416 mieszkańców. Tabela nr 6 ukazuje liczbę mieszkańców powiatu w poszczególnych miastach i gminach, wykres nr 6 podaje stosunek procentowy Polaków do Niemców i mieszkańców innych narodowości.

Tabela nr 6. Liczba mieszkańców powiatu w dniu 1.01.1947 r.⁶³

L.p.	Miasto i gmina	Polaków	Niemców	Inne narodowości	RAZEM
1	Dobiegniew	1205	-	-	1205
2	Drezdenko	2514	2	15	2531
3	Nowe Drezdenko – gmina	1557	-	-	1557
4	Bobrówko	2188	102	-	2290
5	Gościm	2976	36	5	3017
6	Niegosław	2188	1	2	2191
7	Ogardy	1485	-	19	1504
8	Stare Kurowo	3935	1	1	3937
9	Słonów	1585	1	2	1588
10	Trzebicz	2884	11	6	2901
11	Zwierzyn	3927	7	18	3952
12	Strzelce Kraj. – miasto	1709	6	28	1743
	OGÓLEM	28153	167	96	28416

⁶² SPS, sygn. 122.

⁶³ Tamże, sygn. 79.

Pod koniec lutego zwiększyła się liczba mieszkańców powiatu, przybyło Polaków. Statystyki odnotowały większą liczbę Niemców w stosunku do 1 stycznia 1947 r., zmalała liczba mieszkańców miast, zwiększyła się na wsi. Należy to tłumaczyć powrotem Niemców ukrywających się dotychczas poza miejscem swego stałego zamieszkania lub przeniesieniem się z miasta na wieś. Poniższa tabela ukazuje liczbę mieszkańców powiatu na dzień 28 lutego 1947 r.

Tabela nr 7. Liczba mieszkańców powiatu w dniu 28.02.1947 r.⁶⁴

Narodowość	Ludność miejska	Ludność wiejska	Razem
Polska	5615	23431	29046
Niemiecka	8	244	252
Inna	46	41	87
Ogółem	5669	23716	29385

Tabela nr 8 podaje ilość mieszkańców poszczególnych gmin powiatu strzeleckiego w dniu 26.01.1948 roku⁶⁵.

Tabela nr 8. Liczba mieszkańców w gminach powiatu w dniu 26.01.1948 r.

L.p.	Miasto i gmina	Liczba mieszkających Polaków
1	Dobiegiew	1388
2	Drezdenko – miasto	2967
3	Nowe Drezdenko – gmina	1880
4	Bobrówko	3531
5	Gościm	3011
6	Niegosław	2616
7	Ogardy	2575
8	Stare Kurowo	4516

⁶⁴ Tamże, sygn. 126.

⁶⁵ Tamże, sygn. 83.

9	Słonów	2107
10	Trzebicz	2973
11	Zwierzyn	4348
12	Strzelce Kraj. – miasto	2243
	OGÓLEM	34155

W następnych latach zwiększała się liczba mieszkańców powiatu, ukazuje to poniższa tabela:

Tabela nr 9. Ludność powiatu w latach 1957, 1958 i 1999⁶⁶.

Rok	Razem	Miasto	Wieś
1957	40729	11838	28891
1958	41450	12482	28968
1999	51400	24185	27215

W stosunku do 1949 r., kiedy to zakończyła się akcja zasiedlania powiatu, nastąpił wzrost liczby mieszkańców z 35450 do 51400 w 1999 r. Przyczyną wzrostu liczby mieszkańców był duży przyrost naturalny, w roku 1958 wynosił on 23,1 %; oraz przyłączenie nowych terenów, w 1949 r. powierzchnia powiatu wynosiła 997,25 km kw., w 1999 r. powierzchnia wynosi 1248 km kw.

Tabela nr 10 ukazuje gęstość zaludnienia w miastach powiatu strzeleckiego w pierwszych latach powojennych w stosunku do 1939 r.

Tabela nr 10. Zaludnienie na 1 km kw. w latach 1939-1948⁶⁷.

L.p.	Miasto	Powierzchnia w km kw.	1939	1945	1947	1948
1	Drezdenko	20,11	398	33	126	148
2	Dobiegniew	14,85	391	32	81	93
3	Strzelce Kraj.	18,81	319	41	93	119

⁶⁶ Rocznik gospodarczo – statystyczny województwa zielonogórskiego 1959, Zielona Góra 1959, 51; Rocznik statystyczny województwa lubuskiego 2000, Zielona Góra 2000, s. 82.

⁶⁷ SPS, sygn. 74, 79, 83.

Powodem spadku gęstości zaludnienia na km kw. było wysiedlenie ludności niemieckiej przy równoczesnym słabym napływie ludności polskiej.

W tabeli 11 ukazana została gęstość zaludnienia na terenach wiejskich.

Tabela nr 11. Zaludnienie na 1 km kw. na wsi w latach 1947-1948⁶⁸.

L.p.	Gmina	Powierzchnia w km kw.	1947	1948
1	Nowe Drezdenko	77,96	20	24
2	Bobrowko	137,16	17	26
3	Gościm	193,70	16	16
4	Niegosław	101,31	22	26
5	Ogardy	94,97	16	27
6	Stare Kurowo	61,15	64	74
7	Słonów	164,68	10	13
8	Trzebicz	45,02	64	66
9	Zwierzyn	67,53	59	64

Największe zaludnienie miały gminy położone przy szlakach komunikacyjnych - Stare Kurowo i Zwierzyn oraz Trzebicz, miejscowości położone w pobliżu miasta; najmniejsze – Słonów i Gościm, gminy położone wśród lasów, a więc z dala od szlaków komunikacyjnych.

Tabela 12 ukazuje gęstość zaludnienia na terenie powiatu w latach 1939, 1947 – 48.

Tabela nr 12. Zaludnienie na 1 km kw. na terenie całego powiatu⁶⁹.

Powiat	Powierzchnia w km kw.	1939	1947	1948
Strzelce Kraj.	997,25	46,8	28	34

⁶⁸ Tamże, sygn. 79, 83.

⁶⁹ Tamże; B. Krygowski, S. Zajchowska, Ziemia Lubuska ..., dz. cyt., s. 111.

Analizując powyższe dane, trzeba stwierdzić, że zarówno przed wojną, jak i po wojnie powiat strzelecki posiadał małą liczbę ludności. Powodem były niezbyt dobre warunki naturalne, po wojnie doszły jeszcze trudności związane z przesiedleniem ludności polskiej z dawnych terenów Rzeczypospolitej. Polacy niezbyt chętnie osiedlali się na tych terenach.

Po dokonaniu reformy administracyjnej kraju powiat strzelecko - drezdenecki dzielił się na 5 gmin miejsko – wiejskich, ukazuje to poniższa tabela:

Tabela nr 13. Powierzchnia i ludność powiatu po reformie administracyjnej w 1975 r.⁷⁰

Gminy miejsko – wiejskie	Powierzchnia w km kw.	Ludność ogółem
Strzelce Kraj.	318	18007
Drezdenko	400	17715
Dobiegiew	351	7446
Stare Kurowo	78	4221
Zwierzyn	101	4480

Na terenie dawnego powiatu strzeleckiego, o powierzchni 1248 km kw., zamieszkiwało 51869 mieszkańców.

Poniższa tabela ukazuje gęstość zaludnienia po 1948 roku:

Tabela nr 14. Gęstość zaludnienia po 1948 r.⁷¹

Powiat	1957	1958	1975	1999
Strzelecki (od 1999 Strzelecko-Drezdenecki)	38	39	41,5	41,19

⁷⁰ Starostwo Powiatowe w Strzelcach Kraj., Strategia zrównoważonego rozwoju powiatu strzelecko – drezdeneckiego na lata 2001 – 2006 (dalej SPS, Strategia), Strzelce Kraj. 2001, s. 4.

⁷¹ Tamże; Rocznik gospodarczy..., dz. cyt., s. 51; Rocznik statystyczny..., dz. cyt., s. 82.

3.3. Struktura ludności według płci i wieku

Istotne zmiany dotyczyły udziału wszystkich grup społecznych w ogólnej liczbie ludności. Do 1958 r. zaznaczył się duży udział dzieci przy znacznym zarazem udziale roczników produkcyjnych. Po tym roku coraz bardziej zaznaczył się spadek przyrostu naturalnego, w 1958 r. wynosił 22,8%, w 1978 r. - 12%, w 1995 r. – 2,8% i spadł do 1,52% w 1999 roku. Zgodnie z tendencją ogólnopolską spadkowi przyrostu naturalnego towarzyszył wzrost udziału roczników poprodukcyjnych z 1247 w 1958 r. do 6680 w roku 1999, wskazując na proces powolnego starzenia się społeczeństwa.

Wyż demograficzny z lat 1945 – 1958 sprawił, że wzrosła liczba ludności w wieku produkcyjnym, z 20834 w 1958 r. na 30644 w 1999 r.

Proces starzenia się społeczeństwa powiatu wzrasta. W 1958 r. czynnych zawodowo było 20834 na 2447 mieszkańców w wieku poprodukcyjnym, stanowi to 11,74%; w 2000 r. stosunek ten wyniósł 21,98%, wzrost wyniósł 10,24%.

Przekrój wiekowy mieszkańców ukazuje poniższa tabela:

Tabela nr 15. Zmiany struktury ludności powiatu strzeleckiego w latach 1958-1999⁷².

Rok	Razem	Wiek ludności			Na 100 mężczyzn przypada kobiet
		0-17	18-59	60 i więcej	
1958	41450	18169	20834	2447	102
1999	51400	14076	30644	6680	104

Ze względu na brak źródeł nie można podać danych statystycznych do roku 1958. Pierwszym dostępnym źródłem statystycznym jest Rocznik gospodarczo – statystyczny z 1959 r.

Można domniemywać, że średnia statystyczna powiatu nie odbiega od średniej krajowej. Liczba kobiet przypadająca na 100 mężczyzn była większa niż w 1958 r. Wśród przyczyn należy wymienić skutki II wojny światowej.

⁷² Starostwo Powiatowe w Strzelcach Kraj., Strategia zrównoważonego rozwoju..., dz. cyt., s. 4; Rocznik gospodarczo..., dz. cyt., s. 51; Rocznik statystyczny..., dz. cyt., s. 52, 66, 82, 87.

Po upływie 13 lat od zakończenia wojny sytuacja się ustabilizowała, w roku 1958 na 100 mężczyzn przypadają 102 kobiety. Dopiero po upływie 40 lat nastąpił wzrost liczby kobiet, stosunek wynosi: 104 kobiety na 100 mężczyzn.

Przekrój wiekowy mieszkańców ukazuje tabela nr 16.

Tabela nr 16. Struktura ludności według płci w latach 1957-1999⁷³.

Rok	Razem	Mężczyźni	Kobiety
1957	40729	20131	20598
1958	41450	20510	20940
1999	51400	25220	26180

3.4. Ruch naturalny ludności

Obok ruchu wędrownego ruch naturalny ludności był drugim istotnym czynnikiem wzrostu ludności.

Początkowo w powiecie podobnie, jak na całym terenie ziem zachodnich, był wysoki wskaźnik zawierania małżeństw. Spowodował to napływ na ten teren osób młodych. Rosnąca tendencja tego wskaźnika utrzymywała się do połowy lat pięćdziesiątych; potem obserwuje się tendencję spadkową. Ponowny wzrost nastąpił w 1978 r.: z 297 zawartych małżeństw w 1958 r. do 340 w 1978 r.; w roku 1999 spadł do 309. Wzrost ten wynikał z wchodzenia powojennego wyżu demograficznego w wiek dorosły.

Urodzenia na terenie powiatu miały stosunkowo wysokie wskaźniki, gdyż duży odsetek przybyłej tu ludności stanowili ludzie młodzi. Spadek urodzin zaczął następować po 1958 r. Dla porównania: w 1958 r. – 1244, w 1978 r. – 701, w 1999 r. – 570.

Wskaźnik zgonów zajmował w powiecie pośrednie miejsce. W 1958 r. zmarło 307 osób; wskaźnik zgonów zmalał w 1978 r. (258), dość mocno wzrósł w 1999 r. (491). Wśród przyczyn należy wymienić starzenie się społeczeństwa oraz zgony na skutek „chorób cywilizacyjnych” (nowotwór, zawał serca, udar mózgu). Zmalał również wskaźnik umieralności niemowląt, w 1978 r. – 17, w 1999 r. – 4.

Ruch naturalny ludności powiatu ukazuje tabela 17.

⁷³ Tamże, s. 52, 82.

Tabela nr 17. Ruch naturalny ludności miejskiej i wiejskiej powiatu strzeleckiego w latach 1958-1999⁷⁴.

Rok	Małżeństwa	Urodzenia	Zgony Razem	W tym niemowląt	Przyrost naturalny
1958	297	1244	307	Brak danych	22,8
1978	340	701	258	17	12
1999	309	570	491	4	1,52

Przyrost naturalny w miastach i wioskach w 1958 r. nie był zróżnicowany. W mieście wynosił 21,9 % na wsi – 23,1 %. W 1999 r. daje się zauważyć, że przyrost naturalny jest większy w miastach – 1,73 % niż na terenach wiejskich - 1,34 %. Jest to spowodowane tym, że na obszarach wiejskich mieszka społeczeństwo w wieku poprodukcyjnym⁷⁵.

4. Charakterystyka gospodarcza regionu

4.1. Ważniejsze gałęzie gospodarki i struktura zatrudnienia ludności

a. Rozwój przemysłu

W okresie przedwojennym na terenie powiatu istniało 401 zakładów, w których pracowało 3874 pracowników. Były to gorzelnie, tartaki, młyny, cegielnie, fabryki maszyn rolniczych i elektrownie⁷⁶.

Wojna spowodowała duże zniszczenia. Nie były one jednakowe na terenie powiatu, najbardziej zniszczony był Dobiegniew – 80%, mniej Strzelce Kraj. – 60%, najmniej Drezdenko – 20%. Maszyny z większości zakładów zostały rozmontowane i wywiezione⁷⁷.

W 1945 r. na terenie powiatu działało 18 zakładów przemysłowych i 51 rzemieślniczych⁷⁸. Po trzech latach liczba zakładów przemysłowych wzrosła do 66, a rzemieślniczych do 183. Powstały również 23 spółdzielnie⁷⁹.

⁷⁴ Tamże, s. 60-61, 91; Rocznik statystyczny województwa gorzowskiego, Gorzów Wlkp. 1979, s. 64-67.

⁷⁵ Tamże.

⁷⁶ B. Krygowski, S. Zajchowska, Ziemia Lubuska..., dz. cyt., s. 114.

⁷⁷ Tamże, s. 114-117.

⁷⁸ SPS, sygn. akt 74.

⁷⁹ Tamże, sygn. akt 83; B. Krygowski, S. Zajchowska, Ziemia Lubuska..., dz. cyt., s. 112-118.

Na strukturę przemysłu składało się: 28 zakładów przetwórstwa rolnego (gorzelnie i młyny), 11 zakładów przetwórstwa leśnego (tartaki i zakłady papiernicze), 27 fabryk przemysłu ciężkiego i lekkiego⁸⁰.

Na działalność gospodarczą w 2000 r. składało się: 236 sklepów i warsztatów rzemieślniczych, 32 restauracje i hotele, 166 zakładów produkcyjnych, 28 zakładów transportowych i 61 zakładów budowlanych⁸¹.

Ogółem zatrudnionych było 9102 osoby⁸², jednakże wiele osób pozostawało bez pracy. Stopa bezrobocia wynosiła w miastach 24,1%, na wsi 52,33%, wśród kobiet 52,82%⁸³.

b. Gospodarka rolna

Przed wojną powiat liczył 75 jednostkowych gmin wiejskich. Na jej terenie było 4759 gospodarstw rolnych o łącznej powierzchni 108150 ha⁸⁴.

Zniszczenia wojenne wsi były znacznie mniejsze niż miast. Zburzonych zostało zaledwie kilka budynków. Dopiero później, w wyniku działań szabrowników, budynki niezamieszkałe zostały zdemolowane. Inwentarz martwy w 74% został wywieziony, reszta uległa dewastacji⁸⁵.

Przeważającym typem wsi w powiecie jest wieś rozproszona. Środkową część powiatu zajmuje szeroka, podmokła pradolina Noteci i jedynie tego rodzaju budownictwo domów, na osuszonych miejscach, było możliwe i racjonalne (Przynotecko, Pławin, Gościmiec). Drugim typem wsi jest ulicówka, ciągnąca się na suchszym, wyniesionym ponad dno doliny wale (Niegosław), lub na krawędzi doliny (Zwierzyn).

W części północno – zachodniej, bezleśnej, znajduje się większość ziemi ornej, na której uprawiano żyto i ziemniaki. Na pozostałej przeważają obszary leśne i jeziora⁸⁶. Po wojnie na tych terenach osiedlali się Polacy, którzy zagospodarowywali opuszczone przez Niemców gospodarstwa.

W 1945 r. spośród 382,44 ha uprawnych gruntów obsiano 334,50 ha oraz wypasano bydło na 300 ha łąk⁸⁷. W 1948 r. zagospodarowano 32345 ha gruntów rolnych i 11035 ha łąk, nieużytki stanowiły 3398 ha⁸⁸. W tym okresie na terenie powiatu przeważały gospodarstwa

---

⁸⁰ Tamże.

⁸¹ SPS, Strategia..., dz. cyt., s. 43.

⁸² Tamże, s. 3.

⁸³ Tamże, s. 44. Dane dotyczą stanu w dniu 31.10.2000 r.

⁸⁴ B. Krygowski, S. Zajchowska, Ziemia Lubuska ..., dz. cyt., s. 112-118.

⁸⁵ Tamże, s. 116.

⁸⁶ Tamże, s. 119-120.

⁸⁷ SPS, sygn. akt 74.

⁸⁸ Tamże, sygn. akt 83.

indywidualne. Później powstawały Państwowe Gospodarstwa Rolne i spółdzielnie produkcyjne, zwane kolchozami; zlikwidowano je po 1956 r.

Na terenie powiatu rozwinęła się gospodarka leśna; lasy zajmowały obszar 63626 ha. Stosunkowo duża powierzchnia jezior (3445 ha) sprawiła, że rozwinęła się gospodarka rybna⁸⁹.

c. Struktura zatrudnienia

W 2000 r. ludność w wieku produkcyjnym wynosiła 30644 osób. W gospodarce narodowej pracowały 9102 osoby⁹⁰.

4.2. Komunikacja

Powiat strzelecki leży na ważnym szlaku komunikacyjnym dróg lądowych i wodnych. Wszystkie linie komunikacyjne, wykorzystując naturalne zagłębienie pradoliny nadnoteckiej utrzymują zasadniczy kierunek południowo – zachodni i północno – wschodni. Szlaki komunikacyjne unikają podmokłego i torfowego dna doliny, trzymając się raczej samej krawędzi lub wychodząc na sąsiednie wysoczyzny.⁹¹

W latach powojennych przez teren powiatu przebiegały linie kolejowe: wielotorowa Berlin – Piła – Gdańsk, jednotorowa Skwierzyna – Drezdenko i Stargard – Dobiegniew – Poznań; obecnie ta ostatnia jest ona linią wielotorową i biegnie od Świnoujścia do Przemyśla.

Istniejąca do dziś linia kolejowa Berlin – Piła – Gdańsk przebiega przez Górki Not., Zwierzyn, Stare Kurowo i Drezdenko; linia Świnoujście – Przemyśl przebiega przez Dobiegniew. Zlikwidowana linia kolejowa Skwierzyna – Drezdenko przebiegała przez Gościm i Trzebic.

Wszystkie wymienione linie kolejowe w latach powojennych odgrywały ogromną rolę w komunikacji i transporcie; obecnie istniejące ułatwiają komunikację i transport, pozwalają dotrzeć do bliższych i dalszych miejscowości w różnych kierunkach.

Przez terytorium powiatu przebiega sieć dróg kołowych: Berlin – Chojnice, Gorzów – Piła, Drezdenko – Skwierzyna – Zielona Góra, Strzelce – Barlinek, Drezdenko – Wieleń. W dobie rozwoju motoryzacji znacznie ułatwia ona komunikację.

Cały teren powiatu przecina rzeka Noteć, która jest jeszcze jedną drogą transportu handlowego.

---

⁸⁹ Tamże.

⁹⁰ SPS, Strategia..., dz. cyt., s. 3.

⁹¹ B. Krygowski, S. Zajchowska, Ziemia Lubuska..., dz. cyt., s. 110.

5. Oświata

Lata wojny i okupacji (1939 – 1945) przerwały lub ograniczyły dostęp młodego pokolenia do edukacji. Okupant niemiecki zlikwidował szkoły wyższe i średnie, młody Polak mógł jedynie uczyć się w szkole powszechnej i zawodowej; okupant sowiecki pozwolił uczyć się w szkole radzieckiej pozbawionej polskiego języka i historii.

Wojna przyniosła ogromne straty w oświacie. Zniszczone były szkoły, brakowało nauczycieli, pomocy naukowych, podręczników i zeszytów.

Repatrianci na Ziemiach Zachodnich spotkali się z takimi samymi trudnościami, jakie istniały w centralnej Polsce. Mimo tych trudności przystąpiono do organizowania szkolnictwa. Pierwsze szkoły powstały w 1945 r.

W 1947 r. na terenie powiatu strzeleckiego było 57 publicznych szkół powszechnych⁹². W 1948 r. szkoły działają już we wszystkich miejscowościach powiatu. Poniższa tabela ilustruje ilość szkół oraz liczbę uczniów.

Tabela nr 18. Ilość szkół i liczba uczniów w 1948 r.⁹³

L.p.	Rodzaj szkoły	Ilość szkół	Liczba uczniów
1	3 klasowa	2	49
2	4 klasowa	35	1592
3	5 klasowa	5	446
4	6 klasowa	3	492
5	7 klasowa	10	1806
6	8 klasowa zbiorcza	1	535

W 1948 r. na terenie powiatu strzeleckiego istniało 56 szkół powszechnych, w których uczyło się 6561 uczniów. Dokumenty archiwalne z tego roku nie wykazują, aby na terenie powiatu strzeleckiego istniały szkoły ponadpodstawowe.

6. Kultura

W następstwie skutków wojny instytucje życia kulturalnego należało organizować od początku. Z czasem zaczęły powstawać biblioteki: powiatowa w Strzelcach, miejskie – Drezdenko i Dobięgniew, gminne – Stare Kurowo i Zwierzyn.

⁹² SPS, sygn. 82.

⁹³ Tamże, sygn. 83.

Inna forma życia kulturalnego to ośrodki kultury. Powstały one: w Strzelcach Kraj., Drezdenku i Dobiegniewie – miejskie, w Starym Kurowie i Zwierzynie – gminne. Ośrodki te prowadziły zespoły muzyczne, taneczne, plastyczne, teatralne, itp.

Przy omawianiu zagadnień kulturalnych nie można pominąć istniejących kin w Drezdenku, Dobiegniewie, Strzelcach Kraj. i Starym Kurowie.

W 1956 r. powołano do istnienia Ukraińskie Towarzystwo Społeczno – Kulturalne (UTSK), powiatowy oddział Towarzystwa rozpoczął swoją działalność na terenie powiatu strzeleckiego już w październiku. Jego prezesem został S. Jewusiak.

Po odzyskaniu suwerenności (1989 r.) na terenie powiatu zaczęły ukazywać się czasopisma, między innymi: Ziemia Strzelecka i Gazeta Parafialna.

Dużą rolę w życiu mieszkańców powiatu strzelecko – drezdeneckiego odgrywa obecnie kultura masowa, należy do niej radio i telewizja. W 2000 r. na 1000 mieszkańców powiatu przypadało na terenach wiejskich 213,2 odbiorników telewizyjnych i 216,6 radiowych; w miastach – 275,4 telewizorów i 280,4 odbiorników radiowych⁹⁴.

---

⁹⁴ Rocznik Statystyczny..., dz. cyt., s. 359.

B. STRUKTURY KOŚCIELNE

1. Ustanowienie Administracji Apostolskiej w Gorzowie Wlkp. w 1945 r.

Pod naciskiem J. Stalin mocarstwa zachodnie zgodziły się na konferencji w Teheranie, aby powojenne państwo polskie posiadało terytorium między linią Curzona¹ a Odrą. Na konferencji poczdamskiej oddano terytoria niemieckie leżące na wschód od Odry i Zachodniej Nisy w zarząd państwa polskiego². Takie stanowisko mocarstw oznaczało tymczasowość w rozumieniu prawa międzynarodowego³.

Na obszarze przydzielonym Polsce mieszkało ponad pięć milionów Niemców. Zgodnie z koncepcjami politycznymi prosowieckich sił politycznych, tworzących PKWN, a później Rząd Tymczasowy, należało wysiedlić Niemców i osiedlić Polaków. Polacy zostali przywiezieni z dawnych ziem wschodnich RP oddanych ZSRR oraz z przeludnionych regionów Polski centralnej. Do 1 sierpnia 1945 r. osiedlono na terenach ponemieckich ponad 1 milion osób, w tym 300 tys. repatriantów. Do końca tego roku osiedlono ponad 1,6 miliona Polaków. Równocześnie prowadzono akcję wysiedlania Niemców. W 1946 r. na tych terenach mieszkało już prawie 5 milionów Polaków i około 250 tys. mieszkańców innych narodowości.

Wysiedlanie Niemców i osiedlanie Polaków doprowadziło do zmiany struktury konfesyjnej. Do lutego 1945 r. na Pomorzu Zachodnim i terenach późniejszego woj. zielonogórskiego mieszkało ok. 90% protestantów. Katolicy mieszkali w rozproszeniu. W większości miast nie było kościołów katolickich. Parafie katolickie rozsiane po terenie Pomorza Zachodniego i ziemi lubuskiej należały do diecezji wrocławskiej, berlińskiej i prałatury pilskiej.

¹Linia Curzona, od nazwiska belgijskiego ministra spraw zagranicznych Curzona, projekt takiej granicy został wysunięty podczas wojny polsko-sowieckiej w 1920 r., por. M. Kukiel, *Dzieje Polski porozbiorowej*, Paryż 1983, s. 647.

²Tekst uchwały poczdamskiej brzmi: „Trzej szefowie rządów są zgodni co do tego, że zanim nastąpi ostateczne określenie zachodniej granicy Polski, dawne ziemie niemieckie na wschód od linii idącej od Morza Bałtyckiego bezpośrednio na zachód od Świnoujścia i stąd wzdłuż rzeki Odry do miejsca gdzie wpada zachodnia Nysa i wzdłuż Nisy Zachodniej do granicy czechosłowackiej, łącznie z tą częścią Prus Wschodnich, która nie jest umieszczona pod administracją ZSRR, łącznie z obszarem dawnego Wolnego Miasta Gdańska, będą pod administracją Państwa Polskiego i w tym celu nie powinny być uważane za część radzieckiej strefy okupacyjnej w Niemczech”, por. A. Klafkowski, *Podstawy prawne granicy polsko-niemieckiej*, *Życie i Myśl* 39 (1985), nr 3, s. 36-46.

³N. Davies, *Boże igrzysko...*, dz. cyt., s.542-543.

Napływ Polaków na te tereny wymagał nowych działań. Podjął je 28 czerwca 1945 r. kardynał August Hlond⁴. Przedłożył w Sekretariacie Stanu projekt organizacji Kościoła katolickiego w Polsce, uwzględniający nową sytuację graniczną. 8 lipca Stolica Apostolska przyznała mu specjalne uprawnienia do organizacji struktur kościelnych na tych terenach. Pełnomocnictwa te były nieograniczone⁵.

Po powrocie do kraju (20.07.1945 r.) kardynał Hlond na mocy pełnomocnictw legata papieskiego „in tutto il territorio polacco” powołał w dniu 15 sierpnia pięć nowych okręgów kościelnych na Ziemiach Odzyskanych. Były to administracje apostolskie: w Gdańsku, w Olsztynie, w Gorzowie, we Wrocławiu i Opolu⁶.

Administracja Apostolska w Gorzowie nawiązywała do historycznych korzeni administracji kościelnej na tych ziemiach: do diecezji kamieńskiej z 1140 r. i wcześniejszej, z 1124 r., diecezji lubuskiej⁷.

Gorzowska Administracja Apostolska należała do najbardziej rozległej w Polsce. Liczyła 44 229 km kw.⁸ Jej wschodnia granica biegła wzdłuż granic powiatów: Lębork, Bytów, Człuchów, Złotów, Piła, Strzelce Kraj., Międzyrzecz, Babimost, Wschowa i Zielona Góra. Północna prowadziła wzdłuż Bałtyku. Zachodnia sięgała do Odry i Nysy Łużyckiej. Siedzibą administracji został Gorzów Wlkp.⁹ Administratorem apostolskim został mianowany ks. dr Edmund Nowicki¹⁰.

Ks. E. Nowicki wróciwszy w 1945 r. z obozu koncentracyjnego do Poznania pełnił urząd wiceoficjała Sądu Arcybiskupiego i kanclerza Kurii Metropolitalnej. Kardynał Hlond

⁴ Ks. kard. August Hlond, dr filozofii, salezjanin, ur. 05.07.1881 r. w Brzęczkowicach, wyświęcony w 1905 roku w Krakowie; od 1925 r. pierwszym biskupem nowoutworzonej diecezji śląskiej; konsekrowany na biskupa 03.01.1926 r.; prekanonizowany na arcybiskupa Gniezna i Poznania, tym samym na Prymasa Polski 24.06.1926 r.; kardynałem 20.06.1927 r. Zmarł 22.10.1948 r., zob. M. Żywczyński, Hlond August kard., w: Polski Słownik Biograficzny, t. IX, Wrocław – Warszawa – Kraków 1960 – 1961, s. 545-546.

⁵ B. Kumor, Historia Kościoła..., dz. cyt., s. 488-489.

⁶ Tamże.

⁷ A. Weiss., Organizacja diecezji Lubuskiej w średniowieczu, Lublin 1977, s. 21.

⁸ Inne źródła podają powierzchnię na 44 836 km kw., zob. Schematyzm Diecezji Gorzowskiej, Gorzów 1976, s. 21; tenże z roku 1988, s. 36.

⁹ Administrator Apostolski ks. dr Edmund Nowicki zamierzał obrać Szczecin jako stolicę Administracji Apostolskiej, ale ze względu na brak postanowień ze strony mocarstw odnośnie przynależności tego miasta do Polski kard. Hlond odradził ks. Nowickiemu osiedlenie się w Szczecinie; por. Księga pamiątkowa 50 – lecia organizacji Kościoła katolickiego na Ziemi Lubuskiej, Pomorza Zachodnim i Północnym (1945 – 1995), Zielona Góra – Gorzów Wlkp. 1998, s. 526.

¹⁰ Ks. Edmund Nowicki, dr prawa kanonicznego, ur. 13.09.1900 r. w Trzemesznie, wyświęcony 15.03.1924 roku w Gnieźnie; aresztowany 03.10.1939 r. przez niemieckie władze okupacyjne, osadzony w obozie koncentracyjnym w Dachau i Gusen/Mathausen; po zakończeniu wojny wraca do Poznania, gdzie do momentu nominacji na administratora apostolskiego w Gorzowie pełni funkcję kanclerza kurii i wiceoficjała Sadu Metropolitalnego; rządy w Administracji Apostolskiej w Gorzowie pełni do 26.01.1951 r., czyli do chwili usunięcia przez ówczesne władze; konsekrowany na biskupa w 1951 r., obejmuje rządy diecezją gdańską, od 1956 r. do 1964 r. jako biskup koadiutor, a od 07.03.1964 r. jako biskup gdański; umiera w Warszawie 10 marca 1971 r.; zob. Księga pamiątkowa..., dz. cyt., s. 55-56.

po powrocie do Poznania mianował go administratorem apostolskim. Na teren Administracji ks. Nowicki przybył po raz pierwszy w sierpniu, został przywieziony przez oficera Armii Czerwonej. Trasa jego przejazdu wiodła przez Słubice, Boczów do Gorzowa¹¹. 15 sierpnia poświęcił kościół Mariacki, który 8 września został oddany przez ówczesne władze Gorzowa parafii katedralnej. Została ona erygowana z dniem 1 stycznia 1946 r. 1 września ks. dr Edmund Nowicki obejmuje rządy w Administracji Apostolskiej - 28 października, w uroczystość Chrystusa Króla, odbywa ingres do kościoła Najświętszej Maryi Panny w Gorzowie¹².

W momencie objęcia rządów w Administracji Gorzowskiej ks. Nowicki zastał 200726 katolików, 151 świątyń, 108 parafii i 43 samodzielne placówki duszpasterskie, 173 księży autochtonów i 28 przybyłych z Polski, 5 zakonów męskich i żeńskich z 10 zakonnikami i 231 siostrami zakonnymi¹³. W tym czasie mieszkało na terenie Administracji mieszkało 2 miliony 435 tysięcy niekatolików oraz było 1500 świątyń niekatolickich¹⁴.

Najpilniejszym zadaniem stało się zorganizowanie instytucji kościelnych. 15 września zostaje powołana Kuria Biskupia, kancelaria i kanclerz. Pierwszym kanclerzem zostaje ks. Jan Zaręba. W tym samym dniu zapoczątkowano wydawanie urzędowego pisma administracji „Zarządzenia Administracji Apostolskiej Kamieńskiej, Lubuskiej i Prałatury Pilskiej”¹⁵.

1 października zostaje mianowany wikariusz generalny ks. dr Antoni Rojko. 22 listopada ks. Nowicki ustanawia kolegium konsultorów, zostają nimi: ks. Kazimierz Michalski, ks. Henryk Hilchen, ks. Zygmunt Siekierko i ks. Karol Chmielewski¹⁶. Jeszcze w roku 1946 powołane zostają: diecezjalna centrala Caritas (15.01.), „Tygodnik Katolicki – Pismo religijne dla Ziem Zachodnich”, Małe Seminarium w Gorzowie i Unia Apostolska Kleru.

W następnym, 1947 r., zostaje utworzony referat duszpasterski Kurii Biskupiej (15.03.), 1 lipca - Małe Seminarium w Słupsku, a 13 października ks. Nowicki erygował Wyższe Seminarium Duchowne w Gorzowie (zostało ono poświęcone w uroczystość Chrystusa Króla 26.10)¹⁷.

¹¹ Księga pamiątkowa..., dz. cyt., s. 515.

¹² Tamże, s. 12-13; Gorzowskie Wiadomości Kościelne (dalej GWK), Gorzów 1957, s. 57; SDG 1988, dz. cyt., s. 36.

¹³ GWK, 1957, s. 370.

¹⁴ Tamże.

¹⁵ Księga pamiątkowa..., dz. cyt., s.12.

¹⁶ Tamże, s. 13. 26.

¹⁷ Tamże.

1 grudnia 1948 r. administrator apostolski powołuje do istnienia Radę Administracyjną. Jej zadaniem była pomoc wikariuszowi generalnemu w realizacji jego obowiązków¹⁸. W tym też roku powstaje Małe Seminarium we Wschowie.

1 września 1949 r. powołany zostaje Wydział Duszpasterski Kurii Biskupiej z ośmioma referatami: do spraw organistów, wiedzy religijnej, duszpasterstwa akademickiego, domów zakonnych żeńskich, rekolekcyjistów, szkolny, domów diecezjalnych i duszpasterstwa rodzin.

29 października 1950 r. ustanowiony zostaje Sąd Kościelny pierwszej instancji w Gorzowie Wielkopolskim¹⁹.

Narastające od 1948 r. ataki władz państwowych uniemożliwiły dalszy rozwój administracji kościelnej²⁰.

Na mocy wydanej decyzji władze państwowe w dniu 26 stycznia 1951 r. usunęły administratorów apostolskich. Ks. dr Edmund Nowicki został zmuszony do opuszczenia Gorzowa. 27 stycznia Rada Konsultorów wybrała wikariusza kapitulnego. Został nim dotychczasowy dziekan szczeciński ks. Tadeusz Załuczkowski. Prymas Stefan Wyszyński, w trosce o jedność Kościoła, dekretem z 8 lutego udzielił jurysdykcji wikariuszowi kapitulnemu i mianował go wikariuszem generalnym prymasa²¹. Po śmierci ks. Załuczkowskiego (19.02.1952 r.) wikariuszem kapitulnym został wybrany ks. prałat Zygmunt Szelażek. Administrował diecezją do 6 grudnia 1956 r.

1 grudnia 1956 r. prymas kard. Stefan Wyszyński skierował do Gorzowa księdza biskupa Teodora Benschę; otrzymał on uprawnienia biskupa rezydencjalnego. W momencie objęcia urzędu przez ks. bp. Benschę, po jedenastu latach istnienia administracji apostolskiej, sytuacja i stan liczebny Kościoła ukazuje poniższa tabela:

---

¹⁸ Zarządzenia Administracji Apostolskiej Kamieńskiej, Lubuskiej i Prałatury Pilskiej (dalej ZAAK, L i PP), Gorzów 1949, nr 1-2, s. 55.

¹⁹ L.dz. 7374/50, w: Archiwum Diecezji Zielonogórsko-Gorzowskiej.

²⁰ R. Skarżyński, *Działalność...*, dz. cyt., s. 61-68.

²¹ K. Lutyński, *Rozdział Kościoła od państwa w Polsce Ludowej*, w: *Chrześcijanin w świecie*, Zeszyty ODiSS 1994, nr 1, s. 85.

**Tabela nr 19. Stan Kościoła w Administracji Apostolskiej
w Gorzowie Wlkp. 1945 i 1956 r.**²²

	Rok 1945	Rok 1956
Ludność katolicka	200726	1600000
Ludność niekatolicka	2435000	57925
Ilość świątyń katolickich	151	1.403
W tym: parafialnych	151	314
filialnych i kaplic	-	1189
Ilość świątyń niekatolickich	1500	27
Ilość księży katolickich	201	782
W tym: autochtonów	173	15
przybyłych	28	595
wyświęconych do 1956 r.	-	172
Ilość parafii katolickich	151	314
Ilość gmin niekatolickich	750	27
Ilość zakonów	10	33
W tym: męskich	5	1
żeńskich	5	32
Ilość zakonników	10	224
W tym: kapłanów	Brak danych	179
Laików (braci zakonnych)	Brak danych	45
Ilość zakonnic	231	709
Ilość alumnów	-	291
Ilość profesorów	-	20
Wydawnictwa katolickie	-	-

7 stycznia 1958 r. umiera w Szczecinie na zawał serca ks. bp Teodor Bensch. Konsultorzy wybierają ks. dr. Józefa Michalskiego wikariuszem kapitulnym. Ordynariatem gorzowskim zarządza do 7 września.

4 lipca 1958 r. Pius XII mianuje ks. dr. Wilhelma Plutę biskupem dla ordynariatu gorzowskiego. 7 września ks. prymas Wyszyński udziela mu sakry biskupiej w katedrze

²² GWK 1957, s. 370-371.

gorzowskiej; współkonsekratorami byli: bp Bolesław Kominek z Wrocławia i bp Herbert Bednorz z Katowic.

Ks. bp W. Pluta sprawował rządy przez 28 lat, najpierw jako wikariusz generalny arcybiskupa Gniezna i Warszawy (1958-1967), następnie jako ordynariusz Administracji Apostolskiej, podległej bezpośrednio Stolicy Apostolskiej (1967-1972) i ostatecznie jako biskup diecezjalny utworzonej przez Pawła VI w dniu 28.06.1972 r. diecezji gorzowskiej²³. Ks. bp Pluta zginął w wypadku samochodowym 22 stycznia 1986 r. Do chwili mianowania nowego biskupa diecezjalnego diecezją zarządza ks. bp dr Paweł Socha – administrator apostolski.

4 października 1986 r. Jan Paweł II mianuje biskupem diecezjalnym ks. prałata dr. Józefa Michalika, któremu udziela sakry biskupiej w Watykanie 16 października. Po czterech dniach ks. bp Michalik przybywa do Gorzowa i obejmuje rządy diecezją²⁴.

25 marca 1992 r. Ojciec Święty dokonał nowego podziału administracyjnego diecezji polskich – bullą „Coetus Poloniae Populus” diecezja gorzowska otrzymała nazwę zielonogórsko-gorzowska, z siedzibą w Zielonej Górze²⁵.

17 kwietnia 1993 r. Jan Paweł II przenosi biskupa J. Michalika na stolicę metropolitarną do Przemyśla. Jego następcą zostaje ks. bp dr Adam Dyczkowski, pełniący posługę biskupa diecezjalnego od 19 lipca do chwili obecnej²⁶.

Życie religijne i posługa duszpasterska na tych terenach przebiegało w trudnym okresie tzw. władzy ludowej (1945-1989). Wierni i kapłani byli prześladowani, choć zakres i stopień natężenia prześladowań i restrykcji były zróżnicowane. Najbardziej brutalne za czasów Bolesława Bieruta. Złagodzone przez Władysława Gomułkę, później, po 1957 r., nasilające się, choć nie tak brutalne jak przed 1956 r. W epoce Edwarda Gierka i Wojciecha Jaruzelskiego (1970-1989) prowadzone „w białych rękawiczkach”, ale mające na celu ograniczanie działalności duszpasterskiej Kościoła w Polsce.

Mimo szykan i prześladowań Kościoła, gorzowski Kościół, zaczynający posługę duszpasterską od podstaw, wniósł wielki wkład w umacnianie polskości na tych ziemiach. Zaczynając posługę ewangeliczną z 28 kapłanami polskimi, rozwinął życie religijne przybyłej tu ludności. Przeprowadził wiele akcji duszpasterskich. Do największych należą: dwie peregrynacje kopii cudownego obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej – od 29.10.1961 r. do

---

²³ GWK 1958, nr 9, s. ; tamże 1967, nr 12, s. 241-242 ; tamże 1973, nr 1, s. 1-3 .

²⁴ Tamże 1986, nr 11-12, s. 195-196.

²⁵ Ecclesiastica Gorzów 1992, nr 1-3, s. 169.

²⁶ Tamże, Zielona Góra 1993, nr 7-9, s. 323-324.

10.02.1963 r. i od 01.09.1991 r. do 23.08.1992 r., czuwania soborowe i uroczystości Milenium Chrztu Polski (1966 r.) poprzedzone nowenną.

W dziejach obecnej diecezji zielonogórsko-gorzowskiej zapisali się jej rządcy: ks. dr Edmund Nowicki – zaczynający organizowanie życia kościelnego od podstaw, ks. bp Teodor Bensch i ks. bp Wilhelm Pluta – wybitny pastoralista, ks. bp Józef Michalik i obecny ordynariusz ks. bp Adam Dyczkowski – przez wiele lat związany z archidiecezją wrocławską; biskupi pomocniczy: ks. bp Jerzy Stroba²⁷, ks. bp Ignacy Jeż²⁸, ks. bp Paweł Socha i ks. bp Edward Dajczak.

2. Powstanie dekanatów

Teren administracji apostołskiej obejmował 37 powiatów, wchodzących do czterech województw: szczecińskiego, poznańskiego, koszalińskiego i gdańskiego.

W 1945 r. na terenie administracji było 151 parafii katolickich, 16 dekanatów, z czego 8 dawnej prałatury pilskiej, 4 diecezji wrocławskiej i 4 diecezji berlińskiej²⁹.

W pierwszym roku ks. E. Nowicki odwiedzał parafie i robił dokładne rozeznanie terenu. Na podstawie dokładnych map i własnego rozeznania wydał 8 czerwca 1946 r. „Dekret tymczasowej zmiany delimitacji niektórych dekanatów”³⁰. Powstały 23 dekanaty: babimojski, choszczeński, człuchowski, gorzowski, gryfiński, kamieński, koszaliński, lęborski, myśliborski, nowogardzki, pilski, pszczewski, rypiński (rzepiński), słupski, starogardzki, strzelecki, szczeciński, szczecinecki, świebodziński, wałecki, wschowski, zielonogórski i złotowski.

W 1948 r. ustanowiono dwa nowe dekanaty: krośnieński i sławieński³¹, w następnym roku dwa dalsze dekanaty: drawski i bytowski³².

W następnych latach powstały dekanaty: Szczecin Powiat, Świdwin, Kostrzyn, Lubsko i Sulechów.

Paweł VI Konstytucją „Episcoporum Poloniae coetus” z dnia 28 czerwca 1972 roku ustanowił nową organizację kościelną na Ziemiach Zachodnich. W skład diecezji gorzowskiej weszły południowe dekanaty Administracji Apostolskiej: Babimost, Gorzów Wlkp., Kostrzyn, Krosno, Lubsko, Piła, Pszczew, Rzepin, Strzelce Kraj., Sulechów, Świebodzin,

²⁷ Ordynariusz szczecińsko-kamieński (1972-1978) i metropolita poznański (1978-1995).

²⁸ Ordynariusz koszalińsko-kołobrzeski (1972-1992).

²⁹ Księga pamiątkowa..., dz. cyt., s. 58.

³⁰ ZAAK, L i PP1946, nr 5, s. 21-24.

³¹ Tamże 1948, nr 11-12, s. 350.

³² Tamże 1949, nr 1-2, s. 21; tamże, nr 3-4, s. 124.

Wschowa i Zielona Góra; z archidiecezji wrocławskiej: Głogów Wschód, Głogów Zachód, Kożuchów, Sława, Szprotawa, Żagań i Żary³³.

W roku 1982 powstały dekanaty: Drezdenko i Sulęcín³⁴. W 1988 roku dokonano podziału dotychczasowego dekanatu zielonogórskiego na dwa dekanaty: Zielona Góra św. Jadwigi i Zielona Góra Narodzenia NMP³⁵. W następnym roku podzielono na dwa dekanat Kożuchów na dekanaty: kożuchowski i nowosolski oraz utworzono dekanat Łęknica³⁶. W roku 1991 dokonano podziału dekanatu Gorzów Południe na dwa dekanaty: Gorzów Trójcy Świętej i Gorzów Chrystusa Króla oraz utworzono dwa nowe dekanaty: Trzcianka i Gubin³⁷.

Do 1992 r. diecezja gorzowska obejmowała 29 dekanatów. 25 marca 1992 r. Ojciec Święty Jan Paweł II Konstytucją Apostolską „Totus Tuus Poloniae populus” dokonał nowego podziału administracyjnego Kościoła w Polsce; diecezja gorzowska otrzymała nową nazwę „Zielonogórsko – Gorzowska” ze stolicą w Zielonej Górze. Z diecezji zostały wyłączone dwa dekanaty: pilski i trzcianecki oraz 4 parafie z dekanatu drezdeneckiego; włączono je do diecezji koszalińsko – kołobrzeskiej³⁸.

W roku 1992 w skład diecezji zielonogórsko – gorzowskiej wchodzi 27 dekanatów.

3. Rozwój sieci parafialnej

Dekret ks. prymasa A. Hlonda z 15 sierpnia 1945 r. powołał do życia Administrację Apostolską Kamieńską, Lubuską i Prałaturę Pilską. W jej skład weszły: dawna Prałatura Pilska, część diecezji berlińskiej i wrocławskiej. Siedzibą Administracji Apostolskiej stał się Gorzów Wielkopolski. Terytorium Administracji Apostolskiej w Gorzowie Wlkp. stanowiło 1/7 części całego terytorium Polski, była to wówczas największa diecezja w Polsce³⁹.

Na terenach objętych nowo utworzoną Administracją Apostolską było 108 parafii katolickich i 43 samodzielne placówki duszpasterskie. Pracowało w nich 173 księży katolickich. Przed wojną te tereny były opanowane przez protestantyzm, który miał tu 750 gmin, przy których rezydował pastor⁴⁰. Ludność niemiecka, zamieszkująca te tereny przed wojną, została w 85% wysiedlona za Odrę. Zostały po niej miasta, wsie i osiedla. Działania wojenne spowodowały znaczne straty; zniszczono wiele domów i świątyń. Na ziemi

³³ SDG 1976, s. 24, 39-40.

³⁴ GWK 1982, nr 3-5, s. 54-55.

³⁵ Tamże, 1988, nr 11, s. 242.

³⁶ Tamże, 1989, nr 1-4, s. 22; tamże, nr 6-8, s. 146-147.

³⁷ Tamże, 1991, nr 1-3, s. 14-15; tamże, nr 6-8, s. 307.

³⁸ Ecclesiastica 1992, nr 1-3 (4-6), s. 169-170.

³⁹ GWK 1957, nr 6, s. 371.

⁴⁰ Tamże.

opuszczone przez Niemców zaczęły napływać rzesze Polaków przesiedlanych z dawnych Kresów. Już w pierwszych miesiącach 1945 r. na terytorium administracji gorzowskiej przybyło około 50 tys. Polaków. Liczba ta nieustannie wzrastała, sięgając w 1946 r. miliona ludzi. W 1956 r. było w diecezji 1,6 miliona katolików⁴¹.

Zorganizowanie życia katolickiego w administracji było niesłychanie trudne. Budowę zorganizowanego życia kościelnego trzeba było zaczynać od fundamentów. Największym problemem był brak kapłanów. Po utworzeniu Administracji Apostolskiej w Gorzowie Wlkp. pozostało na tych terenach 25 księży autochtonów, pod koniec 1945 r. było już 202 kapłanów - przybyli oni wraz ze swoimi wiernymi przesiedlonymi z wschodnich ziem RP⁴².

Wierząca ludność, osiedlająca się na tych terenach, wykazała wielką ofiarność, gdy idzie o świątynie i plebanie. Świątyń niekatolickich było 1500. Wiele z nich było zniszczonych lub zdemolowanych. Wszystkie świątynie poprotestanckie nie miały sprzętów liturgicznych. Ponadto należało poddać je gruntownym przeróbkom wewnętrznym, aby nabrały charakteru kościołów katolickich. Łącznie do 1951 r. odbudowano 1230 świątyń. W tym samym czasie odremontowano także 350 budynków na plebanie⁴³.

W 1946 r., Dekretem z 8 czerwca, administrator apostolski ustanowił dekanaty, powołując do istnienia, oprócz 151 dotychczasowych parafii, dalszych 69. Tak więc na terenie administracji istniało pod koniec 1946 r. 220 parafii i samodzielnych placówek duszpasterskich.

Mało było parafii na terenach opanowanych przed wojną przez protestantyzm. Gęstsza sieć parafii była na terenach, gdzie przed wojną istniały duże skupiska ludności katolickiej. Stąd po wojnie najmniejszym dekanatem był: Szczecin – 4 parafie; po 5 parafii miały dekanaty: kamieński, myśliborski i stargardzki; po 7 – pilski, strzelecki i szczecinecki, największe dekanaty: wałecki – 17 parafii, człuchowski – 14, pszczewski, lęborski i rzepiński – po 13 parafii; ponad 10 i więcej parafii miały dekanaty: gorzowski, słupski, świebodziński, wschowski i zielonogórski⁴⁴.

W 1951 r. na mocy upoważnienia prymasa Polski ks. arcybiskupa Stefana Wyszyńskiego ordynariusz gorzowski erygował nowe parafie. W dekanacie strzeleckim: Bobrówko, Breń, Dobiegniew, Stare Kurowo, Trzebicz i Wieleń Północny⁴⁵.

---

⁴¹ Tamże, s. 372.

⁴² Tamże, s. 373.

⁴³ Tamże.

⁴⁴ ZAAKLPP 1946, nr 5, s. 21-24.

⁴⁵ Zarządzenia Kurii Gorzowskiej (dalej ZKG) 1951, nr 7-12, s. 221-226.

W 1959 r. na terenie Ordynariatu Gorzowskiego było 365 parafii, w których posługę duszpasterską pełniło 747 księży diecezjalnych i zakonnych⁴⁶.

Po podziale Ordynariatu Gorzowskiego w 1972 r. na trzy diecezje, diecezja gorzowska liczyła:

- powierzchni – 15.572 km kw.
- mieszkańców – 1.032.000
- kapłanów diecezjalnych – 276
- kapłanów z innych diecezji – 22
- kapłanów zakonnych – 147
- dekanatów – 20
- parafii – 202
- kościołów parafialnych - 198
- kościołów i kaplic pro parafialnych – 10
- kościołów i kaplic pomocniczych – 43
- kościołów i kaplic filialnych – 417⁴⁷.

W 1988 r. diecezja liczyła 1 130 000 mieszkańców, których obsługiwało 463 kapłanów diecezjalnych i zakonnych pracujących w 236 parafiach⁴⁸.

W roku jubileuszu diecezji - 1995, diecezja zielonogórsko – gorzowska miała 249 parafii, w których pracowało 607 kapłanów⁴⁹.

Po pięciu latach, w Roku Jubileuszowym, w diecezji było 251 parafii⁵⁰.

4. Parafie dekanatu

Przedmiotem badań są parafie, które w 1992 r. wchodziły w skład dekanatu Drezdenko. Zostanie tutaj przedstawiona przynależność miejscowości parafialnych do struktur administracji kościelnej i państwowej, okręgi parafialne oraz liczba wiernych w dekanacie i poszczególnych parafiach.

---

⁴⁶ SDG 1959, s. 335-375.

⁴⁷ Tamże 1976, s. 26.

⁴⁸ Tamże 1988, s. 42.

⁴⁹ SDZ-G 1995, s. 946.

⁵⁰ Informator Diecezji Zielonogórsko – Gorzowskiej 2000/2001, s. 171-179.

4.1. Przynależność administracyjna miejscowości parafialnych

W 1945 r. na terenie obecnych dekanatów Drezdenko i Strzelce Kraj. istniały trzy parafie: Drezdenko (erygowana 04.01.1895 r.), Krzyż Wlkp. (1936 r.) i Strzelce Kraj. (01.08.1936 r.) oraz samodzielne placówki duszpasterskie w Dobiegniewie, Kurowie Starym⁵¹, Trzebiczu i Wieleniu Północnym. Przed wojną w tych miejscowościach nie było parafii katolickich; kilka rodzin katolickich, które tu mieszkały należało najpierw do parafii w Gorzowie, później do parafii w Drezdenku i Strzelcach Kraj. Napływ katolickiej ludności polskiej sprawił, że w tych miejscowościach powstały samodzielne placówki duszpasterskie, kanonicznie podległe parafii w Drezdenku lub w Strzelcach Kraj.

Dekretem z dnia 8 czerwca 1946 r. administrator apostolski ks. dr E. Nowicki erygował dekanaty, wśród nich strzelecki. W jego skład weszły parafie: Drezdenko, Krzyż Wlkp. i Strzelce Kraj. oraz samodzielne placówki duszpasterskie: Dobiegniew, Kurowo Stare, Trzebiecz i Wielień Północny⁵².

W dniu 1 czerwca 1951 r. zostały erygowane parafie: Bobrówko, Breń, Dobiegniew, Kurowo Stare, Trzebiecz i Wielień Północny. Weszły one w skład dekanatu strzeleckiego. Dekanat liczył 9 parafii⁵³.

W 1957 r. zostały erygowane parafie: Bierzwnik, Dzierżążno Wielkie i Żelichowo, weszły one w skład dekanatu strzeleckiego. Poniższa tabela ilustruje przynależność parafii do dekanatu strzeleckiego oraz podaje datę poświęcenia kościoła parafialnego i erygowania parafii.

Tabela nr 20. Parafie dekanatu strzeleckiego w 1959 r.⁵⁴

L.p.	Parafia – pod wezwaniem	Data poświęcenia kościoła	Data erygowania parafii
1	Bierzwnik – MB Szkaplerznej	26.12.1956 r.	02.07.1957 r.
2	Bobrówko – św. Antoniego Pad.	13.06.1947 r.	01.06.1951 r.
3	Breń – św. Józefa	15.07.1945 r.	01.06.1951 r.
4	Dobiegniew – św. Józefa	01.07.1941 r.	01.06.1951 r.
5	Drezdenko – MB Różańcowej	? ? 1898 r.	04.01.1895 r.

⁵¹ Później zmieniono nazwę na Stare Kurowo.

⁵² ZAAKLPP 1946, nr 5, s. 23.

⁵³ ZKG 1951, nr 7-12, s. 225.

⁵⁴ SDG 1959, s. 259-268.

6	Dzierżążno W. – MB Różańcowej	01.09.1945 r.	18.06.1957 r.
7	Krzyż Wlkp.– N. Serca Jezusowego	? ? 1936 r.	? ? 1936 r.
8	Stare Kurowo –św. Piotra i Pawła Ap.	07.10.1945 r.	01.06.1951 r.
9	Strzelce Kraj. – św. Franciszka	08.09.1929 r.	01.08.1936 r.
10	Trzebiecz – N. Serca Jezusowego	09.09.1946 r.	01.06.1951 r.
11	Wieleń Płn. – św. Rocha	02.02.1946 r.	01.06.1951 r.
12	Żelichowo – Narodzenia NMP	30.07.1946 r.	28.06.1957 r.

28 czerwca 1972 r. Paweł VI, bullą „Episcoporum Poloniae”, ustanowił na Ziemiach Zachodnich nowe diecezje z administracji apostołskich. Powstały wówczas: diecezja Gorzowska, diecezja Koszalińsko – Kołobrzaska i diecezja Szczecińsko – Kamieńska. W granicach tej ostatniej diecezji znalazły się parafie w Bierzwniku i Breniu.

W następnych latach dokonano podziału parafii: Stare Kurowo – odłączono Górki Noteckie i utworzono nową parafię p. w. Niepokalanego Poczęcia NMP (07.10.1966 r.) oraz Zwierzyn, tworząc 24.06.1975 r. parafię p. w. św. Jana Chrzciciela; Drezdenko – utworzono z dotychczasowej filii parafię p. w. św. Jana Kantego w Niegosławiu; Strzelce Kraj. – odłączono Ogardy tworząc parafię p. w. św. Stanisława Kostki⁵⁵. Po tej reorganizacji dekanat strzelecki liczył 14 parafii.

Dekretem z dnia 01 kwietnia 1982 r. biskup ordynariusz W. Pluta podzielił dekanat strzelecki, ustanawiając dwa: strzelecki i drezdenecki. W skład dekanatu strzeleckiego weszły parafie: Bobrówko, Dobiegniew, Górki Not., Ogardy, Strzelce Kraj., Stare Kurowo i Zwierzyn; do dekanatu drezdeneckiego: Drezdenko, Dzierżążno Wielkie, Krzyż Wlkp., Niegosław, Rapin, Trzebiecz, Wieleń Płn. i Żelichowo⁵⁶.

Konstytucją Apostolską „Totus Tuus Poloniae populus” Jan Paweł II dokonał nowego podziału diecezji w Polsce. Parafie: Dzierżążno Wielkie, Krzyż Wlkp., Wieleń Płn. i Żelichowo, dotychczas należące do diecezji gorzowskiej, zostały włączone do diecezji koszalińsko – kołobrzaskiej.

Dekretem biskupa zielonogórsko – gorzowskiego z dnia 6 kwietnia 1992 r. parafia w Starym Kurowie została wyłączona z dekanatu strzeleckiego i włączona do dekanatu Drezdenko⁵⁷. Dekanat drezdenecki od tej chwili liczy 5 parafii: Drezdenko, Niegosław, Rapin, Stare Kurowo i Trzebiecz.

⁵⁵ Tamże 1976, s. 135. 137-138. 141

⁵⁶ GWK 1982, nr 3-5, s. 54-55.

⁵⁷ Dekret, Znak: E 2-1/92; w: Archiwum Parafii Stare Kurowo.

Obszar dekanatu strzeleckiego w latach 1949 – 1972⁵⁸, ze względu na jego rozległość terytorialną, należał pod względem administracyjnym do kilku województw, powiatów i gmin⁵⁹. Ilustruje to poniższa tabela.

Tabela nr 21. Przynależność administracyjna parafii dekanatu strzeleckiego w latach 1949-1972⁶⁰.

Parafia	Województwo	Powiat	Gmina
Bierzwnik	szczecińskie	Choszczno	Bierzwnik
Bobrowko	poznańskie (1945-1950) zielonogórskie	Strzelce Kraj.	Strzelce Kraj.
Breń	Szczecińskie	Choszczno	Bierzwnik
Dobiegnew	poznańskie (1945-1950) zielonogórskie	Strzelce Kraj.	Dobiegnew
Drezdenko	poznańskie (1945-1950) zielonogórskie	Strzelce Kraj.	Drezdenko
Dzierżąžno Wielkie	Poznańskie	Trzcianka	Wieleń
Krzyż Wlkp.	Poznańskie	Trzcianka	Krzyż Wlkp.
Stare Kurowo	poznańskie (1945-1950) zielonogórskie	Strzelce Kraj.	Stare Kurowo
Strzelce Kraj.	poznańskie (1945-1950) zielonogórskie	Strzelce Kraj.	Strzelce Kraj.
Trzebicz	poznańskie (1945-1950) zielonogórskie	Strzelce Kraj.	Drezdenko
Wieleń Płn.	Poznańskie	Trzcianka	Wieleń
Żelichowo	Poznańskie	Trzcianka	Krzyż Wlkp.

⁵⁸ Do 28 czerwca 1972 r. parafie w Bierzwniku i Breniu wchodziły w skład Ordynariatu Gorzowskiego, zob. Schematyzm Administracji Apostolskiej Kamieńskiej, Lubuskiej i Prałatury Pilskiej 1949 (dalej SAAKLIPP), Gorzów Wlkp. 1949, s. 227-236; SDG 1959, s. 259-268.

⁵⁹ W 1950 r. powiat strzelecki został włączony do nowopowstałego województwa zielonogórskiego.

⁶⁰ SAAKLIPP, Gorzów Wlkp. 1949, s. 227-236; SDG 1959, s. 259-268.

W 1975 r. dokonano reformy administracyjnej kraju, w jej wyniku zlikwidowano powiaty i utworzono 49 województw. Podstawową jednostką administracyjną stała się gmina. Parafie dekanatu strzeleckiego należały do woj. gorzowskiego (Bobrówko, Dobiegniew, Drezdenko, Górki Not., Niegosław, Ogardy, Stare Kurowo, Strzelce Kraj., Trzebicz i Zwierzyn) i pilskiego (Dzierżążno Wielkie, Krzyż Wlkp., Wieleń Płn. i Żelichowo)⁶¹.

Administracyjną przynależność parafii dekanatu drezdeneckiego w 1992 r. ilustruje poniższa tabela.

Tabela nr 22. Przynależność administracyjna parafii w 1992 r.⁶²

Parafia	Gmina	Województwo
Drezdenko Niegosław Rapin Trzebicz	Drezdenko	Gorzowskie
Stare Kurowo	Stare Kurowo	Gorzowskie

4.2. Okręgi parafialne

Lata powojenne charakteryzowały się dużymi zmianami w organizacji kościelnej. Postępował proces osiedlania się ludności polskiej w poszczególnych miejscowościach. Do lipca 1945 r. w miastach powiatu strzeleckiego osiedliło się 1808 repatriantów. W całym powiecie do końca tego roku osiedliło się 7135 obywateli polskich. W 1946 r. przybyło dalszych 6669 osób⁶³. Liczba mieszkańców powiatu wynosiła: w roku 1947 – 28416 i wzrosła do 34155 w 1948 r.⁶⁴

Na teren parafii zaczęli przybywać pierwsi kapłani: ks. Zygmunt Siekierko, ks. Michał Rozlepiło, ks. Teofil Widełka CRL, ks. Jan Wujek MSF i ks. Franciszek Sobolewski. Ks. Zygmunt Siekierko najpierw przybył do Starego Kurowa, nie mogąc jednak osiedlić się, wyjechał do Strzelce Kraj., gdzie był proboszczem do 1957 r. Ks. Michał Rozlepiło przybył do Starego Kurowa 1 grudnia 1945 r. i pracował tu do 11 lutego 1950 r. - tego dnia zmarł w szpitalu w Gorzowie. Ks. Teofil Widełka CRL osiedlił się w Drezdenku, pracował tam rok

⁶¹ SDG 1976, s. 132-142.

⁶² B. Piętka, Spis miejscowości w Polsce, Katowice 2001, CD, Powiat strzelecko – drezdenecki.

⁶³ SPS, sygn. 74; WAP Poznań, PUR, sygn. 2831. 2838.

⁶⁴ SPS, sygn. 79. 83.

czasu. Ks. Jan Wujek MSF przez trzy lata był duszpasterzem w Trzebiczu. Ks. kanonik Franciszek Sobolewski zamieszkał w Górkach Not., zmarł 18 grudnia 1946 r.

W 134 miejscowościach powiatu były dwie świątynie katolickie (Strzelce i Drezdenko) oraz 41 zborów protestanckich. W latach 1945 – 1959 funkcjonowało sześć parafii. Odległości między poszczególnymi miejscowościami a siedzibą parafii wahały się od 1 km do 27 km. Różnorakie przyczyny składały się na to, że parafie były tak rozległe, jednak najważniejszą był brak kapłanów.

Dokładne dane o okręgach parafialnych i ich odległościach od siedziby parafii zostaną zilustrowane kolejnymi tabelami, aby w ten sposób można było lepiej uchwycić proces kształtowania się dekanatu i niektórych parafii.

W 1946 r. administrator apostolski ks. E. Nowicki powołał do istnienia dekanaty, wśród nich dekanat strzelecki z trzema parafiami: Drezdenko, Krzyż Wlkp. i Strzelce Kraj. W skład dekanatu weszły ponadto samodzielne placówki duszpasterskie w Dobięgniewie, Kurowie Starym, Trzebiczu i Wieleniu Północnym. Przynależność poszczególnych miejscowości i odległości dzielące je od kościołów parafialnych przedstawiono w poniższym zestawieniu.

Tabela nr 23. Okręgi parafialne dekanatu strzeleckiego w 1949 r.⁶⁵

Parafia	Miejscowości należące do parafii. Odległość do kościoła parafialnego
Dobięgniew	Chomętowo 7 km, Chrapów 5 km, Derkacze 6 km, Dębogóra 6 km, Dobięgniew, Kamienna 20 km, Kępa 10 km, Lubiewko 8 km, Łęczyn 14 km, Ługi 5 km, Mierzęcín 5 km, Osiek 3 km, Osieczno 15 km, Ostrowiec 4 km, Podlesiec 8 km, Sarbinowo 10 km, Sławica 6 km, Słonów 3 km, Wołoszcz 6 km, Żelazowo 3 km – 20 miejscowości
Drezdenko	Chelst 10 km, Czarnowo 6 km, Drezdenko, Grotów 9 km, Karwin 8 km, Kawczyn 7 km, Klesno 4 km, Kosin 2 km, Lipno 5 km, Lubiewko 7 km, Marzęcin 6 km, Moczydła 11 km, Niegosław 3 km, Osów 3 km, Pełczyna 8 km, Radowo 2 km, Rapin 6 km, Stare Bielice 8 km, Zagórze 6 km – 19 miejscowości
Krzyż Wlkp.	Brzegi 4 km, Cieszynek 15 km, Drawiny 10 km, Drawski Łukacz 2,5 km, Huta Szklana 6 km, Krzyż Wlkp., Kuźnica Zelichowska 11 km, Lubcz Mały 7 km, Lubcz Wielki 3 km, Łukacz Mały 2 km, Nowe

⁶⁵ SAAKLiPP 1949, s. 227-236.

	Bielice 4 km, Pestkowice 19 km, Przeborowo 13 km, Przysieki 27 km, Stefanowo 5 km, Wizany 10 km, Zacisze 23 km, Żelichowo 14 km - 18 miejscowości
Stare Kurowo	Błotnica 2 km, Brzezinka 18 km, Długie 7 km, Głębocek 8 km, Górecko 15 km, Górczyna 14 km, Górki Not. 16 km, Górzyska 8 km, Kawki 3 km, Łącznica 4 km, Łąki 6 km, Łęgowo 4 km, Modropole 6 km, Nowe Kurowo 3 km, Pławin 5 km, Przysieka 12 km, Rokitno 4 km, Rzekcin 8 km, Sarbiewo 10 km, Smolarz 4 km, Stare Kurowo, Zagaje 9 km, Złotawa 3 km, Zwierzyn 8 km, Żółwin 7 km – 25 miejscowości
Strzelce Kraj.	Bronowice 3 km, Buszów 13 km, Brzoza 3 km, Czyżewo 3 km, Gilów 14 km, Grodzisko (Gardzko) 5 km, Licheń 4 km, Lipie Góry 6 km, Marianowo 5 km, Ogardy 10 km, Piastowo 1 km, Pielice 10 km, Przyłęg 6 km, Sidłów 2 km, Sławno 4 km, Strzelce Klasztorne 1km, Strzelce Kraj., Welmin 8 km, Wilanów 7 km, Wielisławice 4 km - 20 miejscowości
Trzebiecz	Bagniewo 3 km, Błotno 9 km, Gościm 6 km, Gościmiec 21 km, Lubiatów 15 km, Milicz 2 km, Przynotecko 4 km, Trzebiecz, Trzebiecz Nowy 3 km, Trzebicki Młyn 3 km, Zielątkowo 10 km – 11 miejscowości
Wieleń Płn.	Dębowa Góra 16 km, Dzierżążno Małe 14 km, Dzierżążno Wielkie 10 km, Folsztyn 5 km, Herburtowo 6 km, Kaładek 2 km, Kuźniczka 4 km, Marianowo 4 km, Mniszek 5 km, Nowe Dwory 10 km, Wieleń Płn. – 11 miejscowości

Dekretem z dnia 8 czerwca 1951 r. administrator apostolski erygował nowe parafie: Bobrówko, Breń, Dobiegniew, Stare Kurowo (dotychczasowa nazwa „Kurowo Stare), Trzebiecz i Wieleń Północny, które zostały włączone do dekanatu strzeleckiego. Związane z tą zmianą zagęszczenie sieci parafialnej w dekanacie, spowodowało zmniejszenie odległości wielu miejscowości do kościołów parafialnych, co ilustruje poniższa tabela.

Tabela nr 24. Okręgi parafialne dekanatu Strzelce Kraj. w 1951 r.⁶⁶

Parafia	Miejscowości należące do parafii. Odległość od kościoła parafialnego.
Bobrówko	Bobrówko, Buszów 3 km, Danków 8 km, Lubicz 4 km, Machary 2 km, Sokólsko 2 km, Tuczno 6 km, Żabicko 3 km – 8 miejscowości
Breń	Breń, Długoszyn 6 km, Klasztorne 4,5 km, Lipinka 8 km, Łasko – Stara Huta 3,5 km, Przeczno 2 km, Radachowo 7 km, Radęcin 8,5 km, Słowin – Jagniewo 4,5 km, Słowin – Wygon 5 km, Słowin – Leśniczówki 5 km – 11 miejscowości
Dobiegniew	Bez zmian
Drezdenko	Bez zmian
Krzyż Wlkp.	Bez zmian
Stare Kurowo	Bez zmian
Strzelce Kraj	Bronowice 3 km, Brzoza 3 km, Czyżewo 3 km, Gilów 14 km, Grodzisko (Gardzko) 5 km, Licheń 4 km, Lipie Góry 6 km, Marianowo 5 km, Ogardy 10 km, Piastowo 1 km, Pielice 10 km, Przyłęg 6 km, Sidłów 2 km, Sławno 4 km, Strzelce Klasztorne 1km, Strzelce Kraj., Wełmin 8 km, Wilanów 7 km, Wielisławice 4 km – 19 miejscowości
Trzebicz	Bez zmian
Wieleń Ph.	Bez zmian

Po październikowych przemianach w 1956 r. możliwe stało się mianowanie ordynariuszy dla diecezji na Ziemiach Zachodnich; ordynariuszem gorzowskim został ks. bp dr Teodor Bensch. Można również było erygować nowe parafie. Konsekwencją tych przeobrażeń było dalsze zmniejszenie odległości wiernych do kościołów parafialnych. Ukazuje to poniższa tabela.

⁶⁶ Schematyzm Ordynariatu Gorzowskiego 1955 (dalej SOG 1955), Gorzów 1955, s. 257-266)

Tabela nr 25. Okręgi parafialne dekanatu Strzelce Kraj. w 1959 r.⁶⁷

Parafia	Miejscowości należące do parafii. Odległość od kościoła parafialnego.
Bierzwnik	Bierzwnik, Bukowie 4 km, Górzno 8 km, Grabowo 3,5 km, Jaglisko 3 km, Jezierzany 4 km, Kolsk 6,5 km, Kołeczko 4 km, Płoszkowo 1 km, Starzyce 1,5 km, Strumienno 4 km – 11 miejscowości
Bobrówko	Bez zmian
Breń	Bez zmian
Dobiegniew	Bez zmian
Drezdenko	Bez zmian
Dzierżążno Wielkie	Dębogóra 6 km, Dzierżążno Małe 4 km, Dzierżążno Wielkie, Kocięń Wielki 4 km, Usypisko 6 km – 5 miejscowości
Krzyż Wlkp.	Brzegi 4 km, Drawiny 10 km, Drawski Łukacz 2,5 km, Huta Szklana 6 km, Krzyż Wlkp., Lubcz Mały 7 km, Lubcz Wielki 3 km, Łukacz Mały 2 km, Nowe Bielice 4 km, Przeborowo 13 km, Stefanowo 5 km, Wizany 10 km - 12 miejscowości
Stare Kurowo	Bez zmian
Strzelce Kraj.	Bez zmian
Trzebicz	Bez zmian
Wieleń Płn.	Folsztyn 5 km, Herbutowo 6 km, Kaładek 2 km, Kuźniczka 4 km, Marianowo 4 km, Mniszek 5 km, Nowe Dwory 10 km, Wieleń Płn – 8 miejscowości
Żelichowo	Gierczynek 4 km, Kuźnica Żel. 2,5 km, Pestkowice 5 km, Przysieki 13 km, Zacisze 9 km, Żelichowo – 6 miejscowości

W 1959 r. erygowano parafie w Bierzwniku i Dzierżążnie. W skład erygowanej parafii w Dzierżążnie weszły miejscowości wyłączone z parafii w Krzyżu Wlkp.: Kuźnica Żelichowska, Pestkowice, Przysieki, Zacisze i Żelichowo.

⁶⁷ SDG 1959, s. 259-268.

Po ustanowieniu diecezji na Ziemiach Zachodnich w 1972 r. do nowo utworzonej diecezji szczecińsko – kamińskiej z dekanatu strzeleckiego odeszły parafie w Bierzwniku i Breniu; zostały natomiast erygowane nowe parafie: Niegosław 5.05.1974 r. – z podziału parafii w Drezdenku, Zwierzyn 24.06.1975 r. – z podziału parafii Stare Kurowo. Poniższa tabela przedstawia nowy podział dekanatu i okręgi parafialne, które po 1975 r. zmieniły swoje granice.

Tabela nr 26. Okręgi parafialne dekanatu Strzelce Kraj. w 1976 r.⁶⁸

Parafia	Miejscowości należące do parafii. Odległość od kościoła parafialnego.
Bobrówko	Bez zmian
Dobiegniew	Dobiegniew, Chomętowo 7 km, Chrapów 5 km, Dębogóra 6 km, Kępa 10 km, Lubiewko 7 km, Ługi 5 km, Ługi PGR 8 km, Mierzęcin Wyb.3 km, Mierzęcin 7km, Osiek 3 km, Ostrowiec 4 km, Podlesiec 8 km, Rolewice 3 km, Sarbinowo 13 km, Sławica 7 km, Słonów 5 km - 17 miejscowości
Drezdenko	Drezdenko, Grotów 5 km, Klesno 2,5 km, Kosin 3 km, Lubiewo 7 km, Osów 3 km, Radowo 2 km, Rapin 5 km, Stare Bielice 7 km, Zagórze 7 km – 10 miejscowości
Dzierżążno Wielkie	Dzierżążno Małe 5 km, Dzierżążno PGR 3 km, Dzierżążno Wielkie, Kocień Wielki 6 km, Usypisko Kol. 8 km, Gierczynek 6 km – 6 miejscowości
Górki Not.	Brzezinka 2 km, Górczyna 4 km, Górecko 15 km, Górki Not., Przylęg 6 km, Przysieka 2 km, Wełmin 9 km – 7 miejscowości
Krzyż Wlkp.	Bez zmian
Niegosław	Chełst 6 km, Czarnowo 5 km, Karwin 4 km, Kawczyn 3 km, Lipno 2 km, Marzenin 4 km, Moczydła 9 km, Niegosław, Pełcza 4 km – 9 miejscowości
Ogardy	Gilów 3 km, Ogardy, Pielice 3 km – 3 miejscowości
Stare Kurowo	Błotnica 2 km, Głębozec 7 km, Górzyska 7 km, Kawki 3 km, Łącznica 4 km, Łęgowo 4 km, Modropole 6 km, Nowe Kurowo 3 km, Pławin 5 km, Rokitno 4 km, Stare Kurowo – 11 miejscowości

⁶⁸ SDG 1976, s. 132-142.

Strzelce Kraj.	Bronowice 3 km, Brzoza 3 km, Czyżewo 3 km, Długie 7 km, Gardzko 5 km, Licheń 5 km, Lipie Góry 6 km, Piastowo 2 km, Sidłów 2 km, Sławno 4 km, Strzelce Klasztorne 1km, Strzelce Kraj., Wielisławice 4 km, Wilanów 7 km – 14 miejscowości
Trzebicz	Bagniewo 4 km, Gościm 6 km, Lubiatów 15 km, Przynotecko 3 km, Trzebicz, Trzebicz Młyn 3 km, Trzebicz Nowy 3 km – 7 miejscowości
Wieleń Płn.	Bez zmian
Zwierzyn	Błotno 10 km, Gościmiec 18 km, Owczarki 3 km, Rzekcin 4 km, Sarbiewo 2 km, Sierosławice 3 km, Zagaje 4 km, Zwierzyn, Żółwin 5 km – 9 miejscowości
Żelichowo	Bez zmian

W 1976 r. w parafii Dobiegniew było 17 miejscowości. Wieś Derkacze, Kamienna i Łęczyn przyłączono do parafii w Bierzwniku. W parafii Drezdenko było 10 miejscowości. Wieś Chelst, Czarnowo, Karwin, Kawczyn, Lipno, Marzęcin, Moczydła, Niegosław i Pełcza włączono do erygowanej w 1974 r. parafii p. w. św. Jana Kantego w Niegosławiu. W parafii Stare Kurowo było 11 miejscowości. Wieś Brzezinka, Górecko, Górczyna, Górki Not., Łąki i Przysieka włączono do erygowanej w 1966 r. parafii w Górkach Not.; Długie do parafii w Strzelcach Kraj.; Rzekcin, Sarbiewo, Zagaje i Zwierzyn do erygowanej w 1975 r. parafii w Zwierzynie; Smolarz i Złotawę włączono do miejscowości Nowe Kurowo. W parafii Strzelce Kraj. było 14 miejscowości. Wieś Marianowo, Ogardy i Pielice włączono do erygowanej w 1974 r. parafii w Ogardach; Przyłęg i Wełmin do parafii w Górkach Not. W parafii Trzebicz było 7 miejscowości. Wieś Błotno i Gościmiec włączono do parafii w Zwierzynie; miejscowość Milicz przestała istnieć jako samodzielna jednostka administracyjna⁶⁹.

Parafia w Bierzwniku i Breniu zostały w 1972 r. włączone do diecezji szczecińsko – kamieńskiej.

W 1982 r. dokonano podziału dekanatu strzeleckiego na drezdenecki i strzelecki. Poniższa tabela ukazuje parafie dekanatu drezdeneckiego wraz z przynależącymi do nich miejscowościami.

⁶⁹ Tamże.

Tabela nr 27. Okręgi parafialne dekanatu drezdeneckiego w 1982 r.⁷⁰

Parafia	Miejscowości należące do parafii. Odległość od kościoła parafialnego.
Drezdenko	Drezdenko, Klesno 2,5 km, Kosin 3 km, Lubiewo 7 km, Osów 3 km, Radowo 2 km, Stare Bielice 7 km, Zagórze 7 km – 8 miejscowości
Dzierżążno Wielkie	Bez zmian
Krzyż Wlkp.	Bez zmian
Niegosław	Bez zmian
Trzebicz	Bagniewo 4 km, Gościm 6 km, Przynotecko 3 km, Trzebicz, Trzebicz Młyn 3 km, Trzebicz Nowy 3 km – 6 miejscowości
Wieleń n. Notecią.	Bez zmian
Żelichowo	Bez zmian
Rapin–samodzielny wikariat	Lubiatów 9 km, Grotów 5 km, Rapin – 3 miejscowości

W 1982 r. został utworzony samodzielny wikariat w Rapinie, w jego skład weszły miejscowości dotychczas należące do parafii w Drezdenku – Grotów i Rapin, oraz Lubiatów wyłączony z parafii w Trzebiczu⁷¹.

W 1992 r. Ojciec Święty dokonał nowego podziału administracyjnego Kościoła w Polsce. Dotychczasowe parafie dekanatu Drezdenko: Dzierżążno Wielkie, Krzyż Wlkp., Wieleń n. Notecią (Północny) i Żelichowo zostały włączone do diecezji koszalińsko – kołobrzeskiej. Parafia w Starym Kurowie została wyłączona z dekanatu Strzelce i włączona do dekanatu Drezdenko. Poniższa tabela ukazuje parafie dekanatu Drezdenko w 1992 r.

⁷⁰ SDG 1988, s. 75-80

⁷¹ Tamże.

Tabela nr 28. Okręgi parafialne dekanatu Drezdenko w 1992 r.⁷²

Parafia	Miejscowości należące do parafii. Odległość od kościoła parafialnego.
Drezdenko	Bez zmian
Niegosław	Bez zmian
Rapin	Bez zmian
Stare Kurowo	Bez zmian
Trzebicz	Bez zmian

W 1946 r. został erygowany dekanat Strzelce Krajeńskie. Ze względu na duże odległości pomiędzy poszczególnymi parafiami i niewielką liczbę księży do ich obsady, był to dekanat rozległy terytorialnie. Graniczył z dekanatami: Gorzów Wlkp., Choszczno, Drawsko Pomorskie i Piła. Do 1992 r. zaszły istotne zmiany w strukturze administracyjnej Kościoła w Polsce, powstały nowe diecezje, dekanaty i parafie. Zmiany te nastąpiły również w dekanacie Strzelce Kraj. Zostały one ukazane w zamieszczonych tabelach.

4.3. Liczba wiernych parafii i dekanatu

Przedstawiona powyżej struktura administracyjna dekanatu i tworzonych parafii zostanie obecnie uzupełniona omówieniem problemu ludnościowego. Dane dotyczące stanu liczbowego ludności dekanatu strzeleckiego (którego częścią do roku 1982 były parafie obecnego dekanatu drezdeneckiego), jak i poszczególnych parafii, zostały zaczerpnięte ze Schematyzmów Administracji Apostolskiej, Ordynariatu Gorzowskiego, Diecezji Gorzowskiej i Zielonogórsko – Gorzowskiej, z lat: 1949, 1955, 1959, 1969, 1976, 1988 i 1995, oraz ze sprawozdań z wizytacji kanonicznych i dziekańskich z lat 1983 – 1998, a także ze sprawozdań duszpasterskich z poszczególnych parafii dekanatu.

Liczebność dekanatu strzeleckiego, do czasu jego podziału w 1982 r., oraz liczebność wyłonionego z niego dekanatu drezdeneckiego, do 1992 r., przedstawiono w poniższych tabelach.

⁷² AP - Kartoteka parafialna, Parafii: Drezdenko 2000; Niegosław 2000, Rapin 2000, Stare Kurowo 2000, Trzebicz 2000.

Tabela nr 29. Liczba wiernych dekanatu strzeleckiego w latach 1949 – 1982.⁷³

Rok	Liczba wiernych
1949	46281
1955	42846
1959	50114
1969	Brak danych ⁷⁴
1976	55500
1982	34400

Tabela nr 30. Liczba wiernych okręgu drezdeneckiego w latach 1983– 1992⁷⁵.

Rok	Liczba wiernych
1983	21103
1988	21000
1992	20877

Analizując powyższe tabele należy stwierdzić, że liczba wiernych nie podzielonego jeszcze dekanatu strzeleckiego wzrastała, z 46281 wiernych w 1949 r. do 55500 w 1976 r. Wśród przyczyn tego wzrostu należy wymienić fakt osiedlania się ludności polskiej oraz duży przyrost naturalny. Po podziale dekanatu strzeleckiego na dekanaty strzelecki i drezdenecki (1982 r.). W tym ostatnim obserwujemy systematyczny, choć nieznaczny spadek ilości wiernych; wśród przyczyn należy wymienić nieustannie zmniejszający się przyrost naturalny: z 22,8 % w 1958 r. do 5,5 % w 1990 r.

Jeśli chodzi o liczbę wiernych w poszczególnych parafiach dekanatu ukazują to poniższe tabele. W latach 1949 – 1976 parafie nie podzielonego jeszcze dekanatu strzeleckiego, w latach 1983 – 1992 dekanatu drezdeneckiego.

⁷³ SAAKLIPP 1949, s. 227-236; SOG 1955, s. 257-266; SDG 1959, s. 259-268; SDG 1969, s. ; SDG 1976, s. 132-142.

⁷⁴ SDG 1969 nie podaje liczby wiernych.

⁷⁵ Sprawozdanie z wizytacji dziekańskiej w 1983 r.; Sprawozdanie z wizytacji biskupiej 1993, w: Archiwum Dekanatu Drezdenko (dalej ADD); SDG 1988, s. 76-80; SDZ-G 1995, s. 116-130; Sprawozdanie duszpasterskie za rok 1998 i 2000, w: AP - Drezdenko, Niegosław, Rapin, Stare Kurowo, Trzebiecz.

**Tabela nr 31. Liczba wiernych w parafiach dekanatu strzeleckiego
w latach 1949 – 1976⁷⁶.**

Parafia	1949 ⁷⁷	1955 ⁷⁸	1959	1969 ⁷⁹	1976
Bierzwnik ⁸⁰			2216		
Bobrówko	2038	1962	2385		3000
Breń	2350	2411	3276		
Dobiegniew	1854	4804	5545		5500
Drezdenko	5106	5341	8114		10000
Dierzążno	2100	1136	1322		1200
Górki Not. ⁸¹	1854	1312			2000
Górecko ⁸²	900	584			
Krzyż Wlkp.	4816	5492	5590		6800
Niegosław ⁸³	1810	2261			2400
Ogardy ⁸⁴	1095	1203			1100
St. Kurowo	5689	4349	8122		4100
Strzelce Kraj.	3262	3774	6618		10000
Trzebicz	1754	2096			2500
Gościmiec ⁸⁵	1980	1635	3760		
Wieleń Płn.	2035	1850	2094		2700
Zwierzyn ⁸⁶	1815	1695			3000
Żelichowo	1434	941	1072		1200

⁷⁶ SAAKLIPP 1949, s. 227-236; SOG 1955, s. 257-266; SDG 1959, s. 259-268; SDG 1969, s.; SDG 1976, s.132-142.

⁷⁷ SAAKLIPP 1949 podaje osobno liczbę wiernych miejscowości, które nie były siedzibami parafii: Gościmiec, Górecko, Górki Not., Niegosław, Ogardy i Zwierzyn.

⁷⁸ Również SOG 1955 zawiera powyższe dane.

⁷⁹ SDG 1969 nie zawiera danych odnośnie liczby wiernych.

⁸⁰ Parafia erygowana 2.07.1957; w roku 1972 została włączona do diecezji szczecińsko – kamieńskiej.

⁸¹ Do 1966 r. należała kanonicznie do parafii w Starym Kurowie.

⁸² Tamże.

⁸³ Do 1975 r. kanonicznie należała do parafii w Drezdenku.

⁸⁴ Do 1975 r. należały do parafii w Strzelcach Kraj.

⁸⁵ Do 1975 r. należał do parafii w Trzebiczu, obecnie należy do parafii Zwierzyn.

⁸⁶ Do 1975 r. był kościołem filialnym parafii w Starym Kurowie; 24.06.1975 r. erygowano tu parafię p. w. św. Jana Chrzciciela.

Poniższa tabela ukazuje liczbę wiernych okręgu drezdeneckiego w latach 1983-1992.

Tabela nr 32 . Liczba wiernych w parafiach okręgu drezdeneckiego w latach 1983 – 1992⁸⁷.

Parafia	1983	1988	1992
Drezdenko	11190	10970	11150
Niegosław	2400	2400	2350
Rąpin	957	1030	1030
St. Kurowo	4168	4100	3987
Trzebisz	2388	2500	2360

4.4. Wierni innych obrządków i wyznań

Przed wojną tereny obecnego dekanatu drezdeneckiego zamieszkiwali protestanci, katolicy stanowili jedynie 10% ogółu ludności. Po 1945 r. sytuacja zmieniła się bardzo poważnie, ponieważ napłynęła ludność polska w zdecydowanej większości katolicka. W ramach przesiedleń na tereny dekanatu przybyła także ludność narodowości ukraińskiej i Łemkowie.

a. Prawosławni i greko - katolicy

17 kwietnia 1947 r. zostało wprowadzone w życie zarządzenie Rady Ministrów o przeprowadzeniu Akcji Militarnej Grupy Operacyjnej Wojska Polskiego „Wisła” (Akcja „W”). Miała ona na celu całkowitą likwidację na terenie Bieszczad ukraińskiego podziemia. Pierwsze transporty w ramach tej akcji przybyły do powiatu strzeleckiego w czerwcu 1947 r.

Przesiedleńcy w początkowym okresie nie deklarowali swego wyznania. Zjawisko to było związane z okresem adaptacji w nowych warunkach i z obawami, jakie żywiła ludność ukraińska i łemkowska wobec Polaków. W tej grupie ludności, dużą liczbę stanowili katolicy obrządku wschodniego⁸⁸.

⁸⁷ ADD - Sprawozdanie z wizytacji dziekańskiej w 1983 r.; Sprawozdanie z wizytacji biskupiej 1993; SDG 1988, s. 76-80; SDZ-G 1995, s. 116-130.

⁸⁸ Większość ludności ukraińskiej przynależała do obrządku wschodniego; Około 40% prawosławnych, głównie mieszkańców Lubelszczyzny i częściowo Łemkowszczyzny, pozostali to grekokatolicy. Zob. M.Pecuch, Ukraińcy w Gorzowskiem, dz. cyt., s.186.

W powiecie strzeleckim Ukraińcy i Łemkowie, zarówno greko-katolicy, jak i prawosławni, nie mieli możliwości spełniania praktyk religijnych w swoich obrządkach. Mogli jedynie korzystać z posługi w Kościele rzymskokatolickim.

W 1952 r. z inicjatywy ks. Mikołaja Poleszczuka, kapłana prawosławnego, założono parafię prawosławną w Brzozie i Ługach⁸⁹.

Bardziej skomplikowane były początki Kościoła greko-katolickiego. Praktycznie nie notowano do 1957 r. żadnej działalności tego Kościoła. Przyczyny tkwiły w działaniach ówczesnych władz komunistycznych, które realizowały politykę ZSRR. Tam został zlikwidowany, wierni byli zmuszani do przyjęcia prawosławia. Kościół ten musiał zejść do podziemia. W Polsce władze PRL nie zezwoliły na powstanie struktur kościelnych. W tej sytuacji prymas był formalnym zwierzchnikiem Kościoła greko – katolickiego. W 1957 r. ks. kardynał Stefan Wyszyński, na prośbę Ukraińskiego Towarzystwa Społeczno – Kulturalnego, zezwolił na zakładanie przy parafiach obrządku łacińskiego placówek greko – katolickich. W ramach tego samego obrządku dokonano podziału na trzy obszary działania, na czele których stanęli wyznaczeni duchowni greko – katoliccy.

Na terenie powiatu w obrządku wschodnim odprawiana była Msza św. przez ks. Tadeusza Osypanko OSBM, ówczesnego wikariusza parafii łacińskiej w Starym Kurowie⁹⁰. Dopiero w 1958 r. powstała pierwsza parafia tego obrządku w Międzyrzeczu. W latach następnych utworzono dalsze: w Skwierzynie, Osiecku, Strzelcach Kraj. i Dobiegniewie. W Gorzowie Wlkp. parafia powstała w 1969 r.⁹¹. Wierni obrządku greko - katolickiego nie posiadali na tym terenie swoich świątyń, liturgia była sprawowana w kościołach katolickich. Proboszczem parafii obrządku bizantyńsko – ukraińskiego jest ks. Roman Lirka, obsługuje trzy parafie: w Skwierzynie, Gorzowie Wlkp. i Strzelcach Kraj. Wierni parafii w Strzelcach Kraj. korzystają z parafialnej świątyni obrządku łacińskiego. Ks. R. Lirka dojeżdża z Gorzowa, gdzie rezyduje.

W 1947 r. do parafii rzymsko - katolickiej w Starym Kurowie został skierowany ks. Włodzimierz Hajduk OSBM, bazylianin, jako wikariusz współpracownik. Po śmierci ks. dziekana Michała Rozlepiły (11.02.1950 r.), ks. Hajduk został mianowany administratorem, a od 1 czerwca 1951 r. proboszczem parafii. Do pomocy otrzymał współbrata zakonnego, ks. Michała Bilińskiego. OO. Bazylianie pracowali w parafii p. w. św. Apostołów Piotra i Pawła w Starym Kurowie do 1 lipca 1978 r.

---

⁸⁹ Tamże, s. 190.

⁹⁰ Od 1950 r. do 1978 r. parafię obsługiwali OO. Bazylianie.

⁹¹ M. Pecuch, Ukraińcy w Gorzowskiem, dz. cyt., s. 190.

b. Protestanci

Wyznania protestanckiego była wyłącznie dawna ludność niemiecka. W 1946 r. na terenie powiatu mieszkało 815 Niemców, w 1947 r. - 167⁹². Ludność pochodzenia niemieckiego została wysiedlona za Odrę. Obecnie na terenie powiatu nie ma mieszkańców narodowości niemieckiej.

W poszczególnych miejscowościach dekanatu liczba osób wyznania protestanckiego jest znikoma. Na terenie dekanatu nie ma zborów, a kościoły katolickie nie są użyczane do odprawiania nabożeństw protestanckich.

c. Świadkowie Jehowy

Była to jedyna sekta, która prowadziła ożywioną działalność na terenie dekanatu. Nie posiadali swoich świątyń, zbierali się więc w swoich prywatnych domach. Głosili również swoją naukę odwiedzając ludzi w ich mieszkaniach. Duszpasterze pracujący w dekanacie, widząc zagrożenie idące ze strony Świadców Jehowy, przeprowadzili na terenie swoich parafii akcje uświadamiające. Głoszono kazania o tematyce biblijnej, w których zwracano uwagę na błędną naukę sekty.

Liczba członków tej sekty nie jest bliżej znana, ponieważ ulega ona ciągłej zmianie. Najwięcej świadków Jehowy mieszka w Drezdenku. Pojedyncze rodziny deklarujące przynależność do sekty mieszkają również w parafiach wiejskich dekanatu.

5. Ośrodki życia religijnego w parafiach

5.1. Dawne kościoły katolickie

Działania wojenne nie spowodowały większych zniszczeń w powiecie strzeleckim. Ocalały zarówno świątynie protestanckie, jak i dwa kościoły katolickie: w Drezdenku i Strzelcach Kraj. W innych miejscowościach świątyń katolickich nie było.

Pierwsza wzmianka o Drezdenku pochodzi z 1091 r., z czasów walk z Pomorzanami. W 1233 r. książę wielkopolski, Władysław Odnowicz sprowadza Zakon Templariuszy. W 1234 r., budują oni kościół poświęcony Matce Bożej, który jednak nie zachował się do naszych czasów. Po śmierci ojca, księcia Joachima I w 1535 r., jego syn Joachim II sprowadza do Drezdenka protestantów, którzy stopniowo opanowali te tereny, stanowiąc większość wyznaniową aż do 1945 roku. Nieliczna ludność katolicka korzysta z posługi

---

⁹² SPS, sygn. 74. 79.

kapłanów w Gorzowie Wlkp. Na ich prośbę biskup poznański przysłał kapłana katolickiego i wyraził zgodę na budowę kościoła. W 1867 r. zostaje przywrócone duszpasterstwo katolickie. Później wybudowano kościół. Poświęcony go 26 października 1898 r., nadając mu tytuł Matki Bożej Różańcowej. Wcześniej, 4 stycznia 1895 r., erygowano parafię katolicką⁹³.

Początki parafii w Strzelcach Kraj. sięgają XII w. W 1134 r. OO. Augustianie budują świątynię, zakładają klasztor i szpital. Kościół został spalony podczas walk granicznych w 1290 r. Po otrzymaniu pomocy od kapituły kamieńskiej, augustianie budują nowy, trójnawowy, gotycki kościół. W 1554 r. zostają zmuszeni do opuszczenia klasztoru; tym samym przestaje istnieć katolicka parafia, a miasto i okolice zostają opanowane przez protestantów.

Od I połowy XIX w. Strzelce przynależały do parafii w Gorzowie. Pierwszą Mszę św. odprawiono w mieście dopiero po 350 latach; od 1921 r. sprawowano Eucharystię w każdą pierwszą niedzielę miesiąca. Parafia została erygowana dekretem Kurii Archidiecezji Wrocławskiej 1 sierpnia 1936 r., obejmując: Strzelce Kraj., Stare Kurowo, Górki Noteckie, Dobiegniew, Ogardy i Bobrówko. W 1940 r. na tak wielkim terytorium mieszkało tylko 450 katolików⁹⁴. Kościół parafialny p. w. św. Franciszka z Asyżu został zbudowany w 1929 r., w stylu neoromańskim.

5.2. Przejęcie kościołów poprotestanckich

Bolesną sprawą, przed którą stanęła nowo utworzona Administracja Apostolska Kamieńska, Lubuska i Prałatury Piłskiej w Gorzowie, była konieczność przejmowania w używanie opuszczonych i nieczynnych świątyń. Dotychczasowi użytkownicy, protestanci, opuścili te tereny w 1947 roku⁹⁵. Na ich miejsce zaczęli przybywać katolicy narodowości polskiej, którzy wraz z obejmowaniem opuszczonych gospodarstw i mieszkań, zajmowali także świątynie protestanckie; w powiecie strzeleckim były one niemal świątyń każdej miejscowości.

Przejmowanie świątyń ewangelickich dokonywało się zgodnie z ówczesnym prawodawstwem państwowym, które uznawało, że ponemiecki majątek na Ziemiach Zachodnich przeszedł w zarząd państwowy i jest do jego wyłącznej dyspozycji⁹⁶.

⁹³ SDZ-G 1995, dz. cyt., s. 117.

⁹⁴ Tamże, s. 549.

⁹⁵ P. Jańczak, Z. Miler, *Dzieje...*, dz. cyt., s. 49; R. Tutko, *Życie...*, dz. cyt., s. 52-53.

⁹⁶ Dz. U. nr 17, poz. 97 z 1945 r.; Okólnik nr 55 Ministerstwa Administracji Publicznej z dnia 19.10. 1945 r.

O poprotestanckie obiekty sakralne mogły się ubiegać wszystkie uznawane przez państwo wyznania, z czego korzystali przede wszystkim katolicy, szczególnie w miejscowościach, gdzie nie było świątyń katolickich. Terenowe władze państwowe chętnie przekazywały opuszczone i zaniedbane zbory protestanckie. Władze w ten sposób pozbywały się odpowiedzialności za utrzymanie tych obiektów, często zabytkowych, narażonych na dewastację i grabież. Pozostawione bez opieki, niszczące i narażone na dewastację świątynie ewangelickie, były przedmiotem troski przybyłej ludności katolickiej, która nie mając własnej świątyni, zajmowała je i przystosowywała do sprawowania kultu katolickiego.

W powiecie strzeleckim przejmowanie kościołów poprotestanckich nie napotykało trudności ze strony miejscowych władz, ani ze strony ludności niemieckiej, która oczekiwała na wysiedlenie. Przybywający osadnicy zajmowali kościół, który po poświęceniu stawał się świątynią katolicką.

Obecnie w krótkim zarysie zostanie przedstawiona historia i charakterystyka kościołów poprotestanckich znajdujących się w dekanacie drezdeneckim, przejętych przez poszczególne parafie:

1. Parafia Drezdenko

Drezdenko - kościół p. w. Przemienienia Pańskiego, poprotestancki, neogotycki, zbudowany w 1902 r., poświęcony 5 sierpnia 1945 r. W prezbiterium znajduje się krzyż z napisem „in Driesen – 1902” oraz mozaika przedstawiająca scenę z Emaus – „i poznali Go po łamaniu chleba”, a także trzy witraże przedstawiające sceny z życia Pana Jezusa i Matki Bożej. W latach 1991 – 2000 dokonano koniecznego remontu świątyni: wzmocniono bryłę wieży i pokryto ją blachą miedzianą, uzupełniono powstałe ubytki, pokryto blachą miedzianą wieżyczki; wyremontowano zakrystię odnawiając malowidła ściennie; zainstalowano przy wejściu do kościoła artystycznie wykonane lampy; przepołowiono i zabezpieczono szybami antywłamaniowymi zabytkowe witraże oraz zainstalowano nowe nagłośnienie⁹⁷.

Nowe Drezdenko - kościół p. w. Najświętszego Serca Pana Jezusa, poprotestancki, renesans – barok, zbudowany w 1914 r.; poświęcony 23 grudnia 1946 r.⁹⁸

Lubiewo – kościół p. w. Matki Bożej Szkaplerznej, poprotestancki, neogotycki, zbudowany w 1908 r., poświęcony 23 grudnia 1946 r.⁹⁹

⁹⁷ T. Weidemann, E. Weidemann, Rys historyczny kościoła i parafii w Drezdenku, w: Gazeta parafialna, nr 2 (26), Drezdenko – kwiecień – czerwiec 2000, s. 21-22.

⁹⁸ Tamże.

⁹⁹ Tamże.

2. Parafia Niegosław

Niegosław – kościół p. w. św. Jana Kantego, poprotestancki, o konstrukcji szachulcowej; pierwszy zbudowany w 1763 r. lub 1765 r., spłonął 3 listopada 1971 r., na tym wybudowano nowy, w latach 1971 – 1981, konsekrowany przez bp. Wilhelma Plutę 6 września 1981 r. W prezbiterium: obraz św. Jana Kantego – malowany na płótnie w 1978 roku przez Alojzego Golda z Rudy Śląskiej¹⁰⁰.

Chelst – kościół p. w. MB Królowej Polski, poprotestancki, konstrukcja szachulcowa, zbudowany w 1765 r., poświęcony 15 czerwca 1947 r. Po 1976 r. dobudowano przedsionek kościoła i zakrytą, obok kościoła dzwonnice¹⁰¹.

Karwin – kościół p. w. Podwyższenia Krzyża Świętego, uprzednio p. w. Ducha Świętego, poprotestancki, konstrukcja szachulcowa, zbudowany około 1778 r. jednonawowy, wyposażenie wnętrza barokowe, sufit drewniany zdobiony; poświęcony 1 czerwca 1952 roku¹⁰².

3. Parafia Rapin

Rapin – kościół p. w. Nawiedzenia NMP, poprotestancki, neogotycki, zbudowany w latach 1898 – 1903; fundament z kamienia krzemienego, mury z cegły klinkierowej, pokryty blachą cynkową, sklepienie kościoła drewniane; organy wykonane przez B. Brunberga ze Szczecina w 1903 r.; witraże: Chrystus Zmartwychwstały i Jan Paweł II. Prezbiterium: na głównej ścianie krzyż drewniany wykonany przez rzeźbiarza Longina z Zakopanego w 1984 r., poniżej obraz MB Rokitniańskiej malowany przez Andrzeja Andrzejewskiego z Poznania w 1985 r.; poświęcony w 1946 r.¹⁰³

Grotów – kościół p. w. MB Królowej Polski, poprotestancki, neogotycki, zbudowany z czerwonej cegły w 1898 r.; poświęcony 17 marca 1946 r.¹⁰⁴.

Lubiatów – kościół p. w. św. Józefa, poprotestancki, konstrukcja szachulcowa, zbudowany w XIX w.; poświęcony 19 marca 1946 r.¹⁰⁵

¹⁰⁰ T. Weidemann, E. Weidemann Rys historyczny kościoła w Niegosławiu, w: Gazeta parafialna, dz. cyt., nr 3 (27), s. 16.

¹⁰¹ Tamże, nr 4 (28), s. 17.

¹⁰² Tamże, s. 16.

¹⁰³ T. Weidemann, E. Weidemann, Rys historyczny parafii p.w. Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny w Rapinie, dz. cyt., nr 1 (33), s. 18-19.

¹⁰⁴ Tamże, nr 2 (34), cz. 2, s. 11.

¹⁰⁵ Tamże.

4. Parafia Stare Kurowo

Stare Kurowo – kościół p. w. św. Apostołów Piotra i Pawła, poprotestancki, neogotycki, zbudowany w 1877 r.; poświęcony 7 października 1945 r. pod tytułem Imienia NMP, w dniu 27 maja 1947 r. Administrator Apostolski w czasie wizytacji **dokonał zmiany tytułu kościoła na św. Apostołów Piotra i Pawła**; kościół jednonawowy, posiada charakterystyczną wieżę z mурowanym hełmem. W latach osiemdziesiątych XX w. świątynia otrzymuje nowy wystrój, m. in. w prezbiterium umieszczono Ostatnią Wieczerzę wykonaną w dębie; ściany pokryte obrazami malowanymi na tynku; dach przykryty blachą cynkową; konsekrowany 21 grudnia 1986 r.¹⁰⁶

Blotnica – kościół p. w. św. Michała Arch. i św. Stanisława Kostki, poprotestancki, gotyk, zbudowany w XIX w.; poświęcony 29 września 1946 r.; odrestaurowany w latach osiemdziesiątych XX w.¹⁰⁷

Głębozec - kościół p. w. św. Barbary, poprotestancki, zbudowany w XIX w.; poświęcony 4 grudnia 1946 r.; wyremontowany w latach dziewięćdziesiątych XX w.¹⁰⁸

Łącznica - kościół p. w. Narodzenia NMP, poprotestancki, neoromański, zbudowany w XIX w.; poświęcony 8 maja 1946 r.; odnowiony w latach osiemdziesiątych XX w.¹⁰⁹

Nowe Kurowo - kościół p. w. MB Szkaplerznej, poprotestancki, neogotycki, zbudowany w 1900 r.; poświęcony 16 lipca 1946 r.; odnowiony w latach dziewięćdziesiątych XX w.¹¹⁰

Pławin – kościół p. w. MB Nieustającej Pomocy, poprotestancki, zbudowany w XIX wieku; poświęcony 20 czerwca 1946 r.; wyremontowany w latach dziewięćdziesiątych XX wieku¹¹¹.

5. Parafia Trzebicz

Trzebicz – kościół p. w. Najświętszego Serca Pana Jezusa, poprotestancki, neogotycki, zbudowany w XIX w.; poświęcony 29 września 1945 r.; w prezbiterium: figura gipsowa Pana Jezusa z otwartym sercem¹¹².

Gościm – kościół p. w. Niepokalanego Poczęcia NMP, poprotestancki, neogotycki, zbudowany w XIX w.; poświęcony 8 września 1946 r.¹¹³

¹⁰⁶ SGZ-G 1995, dz. cyt., s. 126; J. Zysnarski, Z. Miler, Słownik Gorzowski, dz. cyt., nr 6.

¹⁰⁷ Tamże.

¹⁰⁸ Tamże.

¹⁰⁹ Tamże.

¹¹⁰ Tamże.

¹¹¹ Tamże.

¹¹² J. Zysnarski, Z. Miler, Słownik Gorzowski, dz. cyt., nr 6; SGZ-G 1995, dz. cyt., s. 129.

Przynotecko – kościół p. w. MB Częstochowskiej, poprotestancki, zbudowany w XVIII w., konstrukcja szachulcowa; poświęcony 21 października 1948 r.¹¹⁴

Na terenie dekanatu istniały również kościoły, które zostały rozebrane lub przejęte przez państwo i przeznaczone na inne, nie sakralne cele. Znajdowały się one w następujących miejscowościach:

-Kosin (parafia Drezdenko) – kościół, konstrukcja szachulcowa; rozebrany w latach 1945-1950,

-Pełcza (parafia Niegosław) – kościół; rozebrany po 1945 r.,

-Modropole (parafia Stare Kurowo) – kaplica z XIX w.; zamieniona po 1950 r. na sklep,

-Stare Bielice (parafia Drezdenko) – kościół, konstrukcja szachulcowa; rozebrany w latach 1945-1950¹¹⁵.

5.3. Wezwania kościołów

Każdy kościół winien mieć swój własny tytuł, którego po poświęceniu kościoła nie wolno zmieniać (kan. 1218). Tytuł kościoła to tajemnica Boża lub osoba wyniesiona na ołtarze, na której cześć dany kościół został wyniesiony i pod której patronatem pozostaje¹¹⁶. Tytuły kościołów są wyrazem oficjalnego kultu Kościoła. Wezwania rzucają światło nie tylko na wiele problemów życia religijnego, np. pomagają w odtworzeniu mentalności religijnej społeczeństwa, prądów ideowych, szlaków pątniczych, zaangażowania poszczególnych grup społecznych w rozpowszechnianiu czci świętych. O wezwaniu decydowały też inne czynniki takie jak charakter świątyni, czy to była świątynia parafialna, zakonna, szpitalna. Tytułem kościoła może być: Trójca Przenajświętsza, Matka Boża pod jakimś wezwaniem już przyjętym w liturgii, święci Aniołowie, święty wpisany do Martyrologium Rzymskiego, lub umieszczony w prawnie zatwierdzonym Dodatku. Tytułem kościoła może być Błogosławiony po uzyskaniu specjalnego indultu Stolicy Apostolskiej¹¹⁷.

Na terenie dekanatu w jednym przypadku doszło do zmiany tytułu kościoła. W Starym Kurowie katolicy przejęli poprotestancki zbor; dnia 7 października 1945 r. ks. Zygmunt Siekierko poświęcił kościół nadając mu tytuł Imienia Najświętszej Maryi Panny. W dniu 27 maja 1947 r. wizytuje parafię Administrator Apostolski ks. Edmund Nowicki. Pod czas tej wizytacji dokonuje zmiany tytułu kościoła z Imienia Najświętszej Maryi Panny na **Świętych**

¹¹³ Tamże.

¹¹⁴ Tamże.

¹¹⁵ SGZ-G 1995, dz. cyt., s. 117-129.

¹¹⁶ T. Pawluk, Miejsca święte w świetle kodeksu Jana Pawła II, W WK 40 (1985) nr 7-9, s. 201-218; G. Kardewicz, Z badań nad wezwaniami kościołów, Roczniki Humanistyczne 22 (1974), z. 2, s. 215-311.

¹¹⁷ T. Pawluk, Miejsca święte..., dz. cyt., s. 208.

Apostołów Piotra i Pawła. Brak źródeł historycznych nie pozwala stwierdzić jakimi motywami kierował się Administrator Apostolski dokonując zmiany tytułu kościoła.

W 1992 r. w dekanacie Drezdenko 5 kościołów parafialnych, 12 kościołów filialnych, 2 kościoły pomocnicze, kaplica mszalna i zakonna; noszą następujące wezwania¹¹⁸: trynitarne – 4, maryjne – 10, anielskie – 1, świętych pańskich – 5.

Tabela nr 33. Wezwania kościołów okręgu drezdeneckiego.¹¹⁹

Parafialny	Filialny	Pomocniczy	Kaplica	Wezwanie
Drezdenko	Lubiewo	Drezdenko Drezdenko	Stare Bielice	Przemienienia Pańskiego Najśw. Serca Pana Jezusa MB Różańcowej MB Szkaplerznej Św. Józefa
Niegosław	Chełst Karwin		Niegosław	Św. Jana Kantego MB Królowej Polski Podwyższenia Krzyża Św.
Rapin	Grotów Lubiatów			Nawiedzenia NMP MB Królowej Polski Św. Józefa
Stare Kurowo	Błotnica Głębocek Łącznica Nowe Kurowo Pławin			Św. Apostołów Piotra i Pawła św. Michała św. Barbary Narodzenia NMP MB Szkaplerznej MB Nieustającej Pomocy
Trzebicz	Gościm Przynotecko			Najśw. Serca Pana Jezusa Niepokalanego Poczęcia NMP MB Częstochowskiej

¹¹⁸ SDZ-G 1995, dz. cyt., s. 117-129.

¹¹⁹ Tamże.

5.4. Kapliczki, krzyże i figury przydrożne

W polskich kapliczkach i krzyżach przydrożnych dostrzegamy wysokie wartości artystyczne, uprawniające nas do twierdzenia, że żaden z narodów nie stworzył w tej dziedzinie nic piękniejszego, co by wyrażało wiarę ludu i tak mocno harmonizowało z otaczającą przyrodą. Krzyże i kapliczki wyrosły z ludowej tradycji przesiąkniętej religijnym kultem. Jest tu wyrażona modlitwa ludu polskiego.

Osiedlająca się na Ziemiach Zachodnich ludność polska nie spotkała wiele takich miejsc kultu, bowiem kapliczki i krzyże przydrożne są charakterystyczne dla terenów zamieszkałych przez katolików. Reformacja uznała kościoły gmin wyznaniowych za wyłączne miejsca kultu religijnego. Odrzucając kult świętych nie uznała ludowej tradycji stawiania kapliczek i przydrożnych krzyży. Ta forma kultu odróżnia kraje katolickie od protestanckich. Ludność polska, w przeważającej części katolicka, obejmując te tereny we władanie owymi krzyżami i kapliczkami zaznaczyła swoją „inność”¹²⁰.

Kapliczki

Są one na wsi czymś tak naturalnym, że nawet nie docieka się przyczyny ich powstania. Są, gdyż były, tak jak drzewa, ziemia i obłoki na niebie. Dopiero ze swobodnych rozmów ze starszymi mieszkańcami dowiadujemy się, że stawiano je w dowód wdzięczności za otrzymaną łaskę, w podzięk za wyleczenie z ciężkiej choroby, za wysłuchane prośby, czy też w akcie pokuty za popełnione grzechy. Napisy na kapliczkach podają czasami niektóre szczegóły historyczne, ale przeważnie wyrażają życzenia i prośby o modlitwę.

Kapliczki i krzyże najczęściej stawiał lud na skrzyżowaniu dróg, u wejścia do wsi lub miasta, krzyże stawiano również na mogiłach ludzi pochowanych w polu lub lesie¹²¹. Forma kapliczek jest znana zarówno na Wschodzie jak i na Zachodzie, choć zarówno nazwa, jak i zasadniczy kształt kaplic służących kultowi katolickiemu wywodzą się z Zachodu¹²². W Polsce, w tym także na obszarze ziemi strzelecko – drezdeneckiej, można spotkać różne rodzaje kapliczek. Na omawianym terenie spotyka się kapliczki na skraju i w środku wsi, a także w prywatnych posesjach. Budowała je cała społeczność danej miejscowości, lub poszczególni mieszkańcy. Dla zobrazowania tego zagadnienia posłużymy się tabelą¹²³.

¹²⁰ T. Seweryn, Kapliczki i krzyże przydrożne w Polsce, Warszawa 1958, s. 12 nn.

¹²¹ Taki krzyż znajduje się na grobie NN w lesie przy drodze Kawki – Długie.

¹²² T. Seweryn, Kapliczki i krzyże... , dz. cyt., s. 12 nn.

¹²³ Dane zaczerpnięte ze SDZ-G 1995, s. 118-129; własne obserwacje.

Tabela nr 34. Kapliczki przydrożne.

Parafia	Miejscowości parafii	Kapliczka – komu poświęcona. Rok poświęcenia.
Drezdenko	Drezdenko	Matce Bożej – 1998 r.
Niegosław	-	-
Rapin	Rapin	MB Niepokalanego Poczęcia – 1986 r.
Stare Kurowo	Stare Kurowo	Matce Bożej – 1982 r. Najświętszemu Sercu P. Jezusa – 1985 św. Florianowi – 1985 r.
Trzebicz	-	-

Powyższe zestawienie wskazuje, że proces budowy kapliczek rozpoczął się w latach osiemdziesiątych XX w. W dekanacie nadal są parafie, w których nie ma kapliczek. Ogólnie w parafiach należących do dekanatu drezdeneckiego znajduje się 5 kapliczek, w tym 3 poświęcone Matce Bożej i jedna Sercu Pana Jezusa i jedna św. Florianowi.

Figury przydrożne

Osobną grupę stanowią figury drewniane, kamienne, lub gipsowe. Pojawiają się one w różnych miejscach, najczęściej przy kościele, w centrum danej miejscowości i przy domach wiernych. Najwięcej figur poświęcono Matce Bożej – 8, po 1 - Najświętszemu Sercu Jezusa i św. Florianowi.

Tabela nr 35. Figury przydrożne¹²⁴.

Parafia	Miejscowość parafii	Komu poświęcona	Miejsce ustawienia
Niegosław	Niegosław	NSPJ	przy drodze
	Marzęcin	Matce Bożej	w wiosce
	Moczydła	Matce Bożej	w wiosce
	Lipno	Matce Bożej	w wiosce
	Kawczyn	Św. Florianowi	przy drodze
Stare Kurowo	Stare Kurowo	Matce Bożej	przy kościele
		Matce Bożej	ul. Kościuszki – przy drodze
		Matce Bożej	ul. Kościuszki – dom prywatny
	Łącznica	Matce Bożej	dom prywatny
Trzebicz	Trzebisz	Matce Bożej	W wiosce

Godnym odnotowania jest fakt, że najwięcej figur znajduje się w parafii Niegosław i Stare Kurowo. Nie odnotowano istnienia figur w parafii Drezdenko i Rapin.

Krzyże przydrożne

Historia krzyża jako symbolu religijnego zaczęła się od zbawczej śmierci Pana Jezusa na Kalwarii. Ziemię polską od chwili przyjęcia chrztu w 966 r. naznaczone były wielką ilością stawianych przydrożnych krzyży. Proces ten został zahamowany w połowie XIX w., kiedy to po powstaniu styczniowym generał gubernator Murawiew zakazał naprawiania starych krzyży i wznoszenia nowych poza obrębem cmentarza. Poza tym zbutwiałe krzyże kazał burzyć, jako niebezpieczne dla życia przechodniów¹²⁵. Dopiero wówczas, gdy zarządzenie Murawiewa zostało częściowo odwołane ukazem cara z 14 marca 1896 r., znowu krzyże pojawiły się na polach i przy drogach, a także na ulicach miast. Analogiczna sytuacja zaistniała po II wojnie światowej. Ludność polska przywykła do widoku krzyża w swoich miejscowościach. Stąd też zaraz po objęciu terenów na Ziemiach Zachodnich przystąpiono do stawiania nowych krzyży. Było to jakby znakowanie, że oto tu mieszkają katolicy.

Poniższa tabela podaje ilość krzyży i ich usytuowanie¹²⁶.

¹²⁴ Tamże.

¹²⁵ T. Seweryn, Kapliczki i krzyże..., dz. cyt., s. 11.

¹²⁶ Na podstawie SDZ-G 1995, s. 118-129; własne obserwacje.

Tabela nr 36. Krzyże przydrożne.

Parafia	Miejscowości parafii	Ilość krzyży	Z czego wykonany	Miejsce ustawienia
Drezdenko	Drezdenko	3	z drewna	przy kościołach, cmentarz
	Klesno	1	z drewna	przy drodze
	Kosin	1	z drewna	przy drodze
	Lubiewo	1	z drewna	przy kościele
	Osów	1	z drewna	przy drodze
	Stare Bielice	1	z drewna	przy kaplicy
	Zagórze	1	z drewna	przy drodze
Niegosław	Niegosław	2	z drewna i metalu	przy kościele i przy drodze
	Chelst	1	z drewna	przy kościele
	Karwin	1	z drewna	przy kościele
	Czarnowo	1	z drewna	w wiosce
	Kawczyn Duży	1	z drewna	w wiosce
	Kawczyn Mały	1	z drewna	w wiosce
	Lipno	1	z drewna	w wiosce
	Lipno – Tuczępy	1	z drewna	w wiosce
	Marzęcin	1	z drewna	w wiosce
	Moczydła	1	z drewna	w wiosce
	Pelcza	1	z drewna	w wiosce
Rapin	Rapin	1	z drewna	przy kościele
	Grotów	1	z drewna	przy kościele
	Lubiatów	1	z drewna	przy kościele
Stare Kurowo	Stare Kurowo	3	z metalu	kościół, plebania, cmentarz
	Błotnica	2	z drewna i metalu	przy kościele i w wiosce
	Głębozeczek	2	z metalu	przy kościele i w wiosce
	Górzyska	1	z drewna	w wiosce
	Kawki	1	z drewna	w wiosce
	Łącznica	2	z drewna	przy kościele i w wiosce
	Łęgowo	1	z metalu	w wiosce

	Modropole	1	z drewna	w wiosce
	Nowe Kurowo	2	z drewna	przy kościele i drodze
	Pławin	1	z drewna	przy kościele
	Rokito	1	z metalu	w wiosce
Trzebicz	Trzebicz	2	z drewna	kościół, cmentarz
	Bagniewo	1	z drewna	w wiosce
	Gościm	2	z drewna	przy kościele, cmentarz
	Przynotecko	1	z drewna	przy kościele
	Trzebicz Młyn	1	z drewna	w wiosce
	Trzebicz Nowy	1	z drewna	przy drodze
	Zielątkowo	1	z drewna	w wiosce

Wierni, którzy przybyli na te tereny w 1945 r., nie zastali krzyży, zaczęli je stawiać, aby w ten sposób podkreślić swoją wiarę i przynależność do Kościoła katolickiego.

Łatwo zauważyć, że na ogólną liczbę 39 miejscowości postawiono 51 krzyży.

5. Cmentarze

Według prawa kościelnego, każda parafia powinna mieć własny cmentarz do grzebania wiernych (kan. 1240 §1). Cmentarze katolickie muszą być poświęcone. Uroczystego poświęcenia dokonuje biskup lub określony prawem konsekратор, który poświęca pięć krzyży drewnianych na wyznaczonych miejscach cmentarza¹²⁷. Zwykle poświęca się jeden krzyż na środku cmentarza; może tego dokonać prezbiter, musi jednak otrzymać zlecenie od biskupa diecezjalnego (kan. 1206). Dzięki poświęceniu cmentarz staje się miejscem świętym i podlega jurysdykcji Kościoła. Konkordat z 1993 r. (ratyfikowany przez Sejm RP i Stolicę Apostolską w 1998 r.)¹²⁸ w art. 24 podkreśla prawo Kościoła do budowania i posiadania własnych cmentarzy.

Przed wojną na terenie dekanatu parafie katolickie posiadały własne cmentarze, posiadały je również gminy protestanckie. Cmentarze znajdowały się we wszystkich

¹²⁷ P. Pałka, Cmentarz, w: Encyklopedia Katolicka, t. 3, Lublin 1989, s. 520.

¹²⁸ Konkordat między Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską został podpisany w dniu 28 lipca 1993 r.; lewica polska, która miała większość parlamentarną w II kadencji Sejmu nie zgodziła się na ratyfikowanie Konkordatu. Stało się to możliwe w III kadencji Sejmu, gdy lewica utraciła większość parlamentarną.

miejsowościach, w niektórych było kilka, m. in. w Starym Kurowie – 3 (dwa na ul. Kościuszki i jeden na ul. Kościelnej)¹²⁹.

W pierwszych latach po wojnie proboszczowie, zwłaszcza parafii wiejskich, chowali zmarłych na cmentarzach parafialnych. Istniały również cmentarze przy kościołach, posiadały je zarówno kościoły parafialne jak i kościoły filialne, tak było we wszystkich parafiach dekanatu¹³⁰. Początkowo także i tu grzebano zmarłych. W późniejszym okresie zaprzestano pochówków na cmentarzach przykościelnych zaczęto chować zmarłych na cmentarzach zlokalizowanych poza obrębem zabudowanym, na granicy miejscowości. Cmentarze parafialne zostały z czasem przejęte przez władze państwowe i przekazane na własność miastom i gminom. W 1992 r. żadna parafia nie posiada cmentarza, pochówki odbywają się na cmentarzach komunalnych. Dane o cmentarzach zawiera poniższa tabela.

Tabela nr 37. Cmentarze dekanatu drezdeneckiego¹³¹.

Parafia	Miejscowości	Właściciel	Rok otwarcia	Odległość od kościoła
Drezdenko	Drezdenko	komunalny	1945	0,7 km
Niegosław	Drezdenko			
Rapin	Drezdenko			
Stare Kurowo	Stare Kurowo	komunalny	1945	0,4 km
Trzebicz	Trzebisz Gościm	komunalny komunalny	1945	0,2 km

Po wojnie zostały zamknięte cmentarze gmin protestanckich. W krótkim czasie one zostały zdewastowane; jest to niechlubne świadectwo dla ludzi naszych czasów. Niszczono te cmentarze z motywów czysto rabunkowych; grabiąc przede wszystkim nagrobki z marmuru, granitu, czy piaskowca, oraz kute w metalu ogrodzenia cmentarzy i poszczególnych grobów. Motywem zniszczenia tych miejsc była również chęć zatarcia śladów wskazujących, że przed wojną te tereny zamieszkiwała ludność niemiecka. Dewastacji cmentarzy sprzyjała ówczesna władza komunistyczna, czyniąc to dla celów propagandowych; chciano udowodnić, że Ziemia Zachodnie należała od wieków do Polski. Napisy na tablicach nagrobnych w języku

¹²⁹ Cmentarze były się również w Łęgowie, Nowym Kurowie i Modropolu; zostały po wojnie zniszczone, zachowały się jedynie fragmenty nagrobków.

¹³⁰ W 2000 r. pozostały cmentarze przy kościele w Łącznicy (Stare Kurowo) i Karwinie (Niegosław).

¹³¹ SDZ-G 1995, dz. cyt., s. 118-129.

niemieckim, niemiecko brzmiące imiona i nazwiska, zaprzeczały „historycznej prawdzie” głoszonej przez władze PRL.

Kapłani naszego dekanatu niejednokrotnie kierowali do władz samorządowych postulaty, by uporządkować miejsca pochówku przedwojennych mieszkańców tej ziemi; jak dotychczas pozostały one niespełnione.

ROZDZIAŁ III

DUCHOWIEŃSTWO I OSOBY KONSEKROWANE W PARAFIACH OKRĘGU DREZDENECKIEGO

Najpilniejszym a zarazem najtrudniejszym do rozwiązania problemem, wobec którego stanął pierwszy Administrator Apostolski w Gorzowie Wlkp., ks. dr Edmund Nowicki, był w 1945 r. brak kapłanów.

W momencie objęcia rządów w Administracji Gorzowskiej ks. Nowicki zastał 200726 katolików, 151 świątyń, 108 parafii i 43 samodzielne placówki duszpasterskie, 173 księży autochtonów i 28 przybyłych z Polski, 5 zakonów męskich i żeńskich z 10 zakonnikami i 231 siostrami zakonnymi¹. W tym czasie mieszkało na terenie Administracji mieszkało 2435000 niekatolików oraz było 1500 świątyń niekatolickich².

Nie jest możliwe, aby w jednym rozdziale ująć wszystkie zagadnienia dotyczące duchowieństwa pracującego w dekanacie drezdeneckim, dlatego zwrócimy uwagę tylko na niektóre problemy. Przedstawimy duchowieństwo od strony liczebności, wykształcenia, wzajemnej współpracy, stosunek władz państwowych do duchowieństwa, zmarłych kapłanów, ukażemy duchowieństwo zakonne pracujące w dekanacie. Przedstawimy także siostry zakonne, które miały swoje domy zakonne.

1. Duchowni pracujący w dekanacie

1.1. Dziekani i wicedziekani

W myśl rozporządzenia Administratora Apostolskiego, kan. 447 KPK, dziekana powołuje ordynariusz. Dziekan traci swój urząd na skutek przeniesienia do innego dekanatu, odwołania lub przyjęcia rezygnacji przez ordynariusza³.

Do obowiązków dziekana należy troska o kapłanów pracujących w dekanacie, zwoływanie i przewodniczenie konferencjom dekanalnym, wizytowanie parafii, rozdzielanie dokumentów kurialnych, prowadzenie archiwum dekanatu, udział w konferencjach dziekanów i sprawowanie pieczy nad majątkiem kościelnym⁴.

---

¹ GWK, 1957, s. 370.

² Tamże.

³ ZAAK, L i PP, 1946 nr 5 (8), s. 7-8.

⁴ Tamże, s. 9-13.

Dziekanowi, zgodnie z powyższym rozporządzeniem, przysługuje prawo pierwszeństwa przed innymi kapłanami dekanatu, wprowadzania na urząd proboszcza, udzielania jurysdykcji do słuchania spowiedzi kapłanom z obcych diecezji i udzielania misji do głoszenia kazań, poświęcania w sposób uroczysty krzyży i obrazów, udzielania dla księży dekanalnych urlopu do 5 dni, mianowanie tymczasowego zarządcy parafii w razie nagłej śmierci lub jej opuszczenia przez dotychczasowego proboszcza⁵.

Po utworzeniu w 1946 r. dekanatu strzeleckiego, w skład którego weszły obecne parafie dekanatu drezdeneckiego, pierwszym dziekanem został ks. Michał Rozlepiło⁶, administrator samodzielnej placówki duszpasterskiej w Starym Kurowie.

W październiku 1945 r. z częścią swoich parafian wyjeżdża na Ziemię Zachodnie. 1 grudnia 1945 r. obejmuje parafię w Starym Kurowie. Tu pełni funkcję dziekana dekanatu strzeleckiego aż do śmierci. Umiera 11 lutego 1950 r. w szpitalu w Gorzowie⁷.

Ks. dziekan M. Rozlepiło odznaczał się pobożnością i pięknym głosem. Msze św., nawet w dzień powszedni, śpiewał. Jego wikariusz, ks. Z. Wenk, wspomina: „Nadzwyczaj chętny do pomocy. Nie znał granic w poświęceniu się dla sprawy Bożej. Uprzejmy i grzeczny tak, że umiał zjednywać sobie zarówno współpracowników jak i lud. A lud go kochał całym sercem, dlatego zwłoki jego sprowadził z Gorzowa i pogrzebał na cmentarzu parafialnym w Kurowie Starym.”⁸

Poniższa tabela ukazuje wykaz duchownych pełniących urząd dziekański do 1982 roku, a więc do chwili podziału dekanatu strzeleckiego na dwa: strzelecki i drezdenecki.

Tabela nr 1. Wykaz duchownych pełniących urząd dziekański do 1982 r.⁹

L.p.	Nazwisko i imię	Lata pełnienia urzędu	Proboszcz parafii
1	Ks. Rozlepiło Michał	1946 - 1950	Stare Kurowo
2	Ks. Zagrodzki Stefan	1950 - 1973	Drezdenko
3	Ks. Kuśnierz Tadeusz	1973 - 1982	Dobiegniew

⁵ Tamże, s. 8-9.

⁶ Ks. Michał Rozlepiło urodził się 1 września 1884 r. w Pełkiniach, koło Jarosławia. Tam ukończył szkołę podstawową i gimnazjum. Po maturze wstąpił do Wyższego Seminarium Duchownego w Tarnowie. W trakcie trzeciego roku przerywa studia teologiczne i rozpoczyna studia prawnicze na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie, które przerywa. Ponownie wstępuje do Seminarium Duchownego, tym razem we Lwowie. W 1921 roku przyjmuje święcenia kapłańskie. Jako kapłan pracuje najpierw w Gołogórach jako wikariusz. Niebawem otrzymuje samodzielną placówkę duszpasterską w Bieniawie i Horodyszczu. W 1931 r. zostaje mianowany proboszczem w Zabłotowie. Pracuje tam do 1945 r. Od 1943 r. pełnił funkcje dziekana dekanatu kołomyjskiego. Zob. Z. Wenk, Śp. Ks. Michał Rozlepiło, ZAAK,L i PP 1950, nr 3-4, s. 42.

⁷ Tamże.

⁸ Tamże, s. 79.

⁹ ADD, Dekrety nominacyjne na urząd dziekański.

Po śmierci ks. M. Rozlepiło dziekanem został mianowany proboszcz parafii w Drezdenku, ks. Stefan Zagrodzki CRL¹⁰. Urząd dziekana sprawował do 11 września 1973 r. Był gorliwym kapłanem, w liście biskupa W. Pluty możemy przeczytać: „...Przyjmując tę decyzję Władz Zakonnych, z prawdziwym żalem żegnamy Czcigodnego Księdza, jednego z ostatnich pionierów duszpasterskiej służby na naszym terenie. (...) Przez 27 lat ofiarnej, pogodnej służby Ludowi Bożemu kładł Czcigodny Ksiądz fundamenty i w codziennym trudzie nauczania i sakramentalnej posługi budował parafialną społeczność Drezdenka. (...) Serdeczne „Bóg zapłać”, dziękujemy Czcigodnemu Księdzu w imieniu parafian za długoletnie duszpasterzowanie w Drezdenku. Przyniosło ono Czcigodnemu Księdzu szacunek i miłość parafian...”¹¹. Ks. S. Zagrodzki w sierpniu 1973 r. przeszedł do pracy w parafii Rudnik koło Raciborza. W lipcu 1976 r. objął funkcję prokuratora i ekonoma Zakonu Księży Kanoników Regularnych Laterańskich w Rzymie. Zmarł 17 stycznia 1988 r. w Krakowie i tam został pochowany w grobowcu zakonu na Cmentarzu Rakowickim¹².

Bp W. Pluta mianował dziekanem dekanatu strzeleckiego ks. Tadeusza Kuśnierza, proboszcza w Dobiegniewie¹³.

1 kwietnia 1982 r. bp W. Pluta podzielił dekanat strzelecki, erygując Dekanat Drezdenko. Dziekanem erygowanego dekanatu został mianowany ks. Feliks Popielewicz, proboszcz parafii Drezdenko. Ks. F. Popielewicz urząd dziekana sprawował do 27 czerwca 1991 r. Bp J. Michalik w Dekrecie określił ks. F. Popielewicza jako kapłana „bardzo gorliwej pracy, wielkiej troski o sprawy duszpastersko – katechetycznej”¹⁴. Po kilkuletniej pracy w Mstowie koło Częstochowy¹⁵, pod koniec lat dziewięćdziesiątych XX w. ks. F. Popielewicz wyjechał do pracy duszpasterskiej na Białorusi.

Dziekanem dekanatu drezdeneckiego w 1992 r. został mianowany ks. Zdzisław Siuta CRL¹⁶.

W latach 1991 – 1992 obowiązki dziekana pełnili: ks. Franciszek Kornakiewicz (1991 r.) i ks. A. Zięba SDS (1991 – 1992).¹⁷

¹⁰ Urodził się 30 sierpnia 1906 r., wyświęcony na kapłana 15 lipca 1935 r., 6 września 1946 r. mianowany proboszczem parafii p. w. MB Różańcowej w Drezdenku.

¹¹ ADD, Dekret z 6 września 1973 r., Znak: Ha 7 – 7/73.

¹² T. Weidemann, E. Weidemann, Rys historyczny kościoła i parafii w Drezdenku; w: Gazeta Parafialna, Nr 2 (26), Drezdenko 2000, s. 21.

¹³ Ks. T. Kuśnierz urodził się 12 sierpnia 1926 r. w Borku Starym koło Rzeszowa, wyświęcony na kapłana 29 czerwca 1954 r. w Gorzowie Wlkp., proboszcz parafii w Dobiegniewie od 1967 r., kanonik honorowy Kapituły Gorzowskiej. Urząd Dziekana sprawował do swojej śmierci, zmarł 16 stycznia 1983 r. w Rzeszowie, został pochowany w swojej rodzinnej parafii. Zob. Okólnik Nr 2/83.

¹⁴ ADD, Dekret z 25 czerwca 1991 r., Znak: Ha 7 – 1/91.

¹⁵ T. Weidemann, E. Weidemann, Rys historyczny kościoła i parafii w Drezdenku, dz. cyt., s. 21.

¹⁶ ADD, Dekret z 16 września 1992 r., Znak: F 5 – 3/92.

W wypełnianiu obowiązków dziekańskich, dziekana wspomaga wicedziekan mianowany przez biskupa diecezjalnego. Na podstawie dostępnych źródeł ustalono, że do 1982 r. wicedziekanami dekanatu strzeleckiego byli: ks. Stanisław Stępień (Strzelce Kraj.) i ks. Feliks Popielewicz (Drezdenko)¹⁸.

Tabela 2 przedstawia wicedziekanów dekanatu drezdeneckiego w latach 1982 – 1992¹⁹.

Tabela nr 2. Wicedziekanani dekanatu drezdeneckiego w latach 1982 – 1992.

L.p.	Nazwisko i imię	Lata pełnienia urzędu	Proboszcz parafii
1	Ks. Pytka Mieczysław	1982 - 1991	Wieleń Północny
2	Ks. Zięba Antoni	1991	Krzyż Wlkp.
3	Ks. Skarżyński Roman	1992 - 1997	Stare Kurowo

Powodem odwołania z funkcji wicedziekana było przeniesienie do innej parafii ks. M. Pytki. Ks. A. Zięba został dziekanem dekanatu Krzyż Wlkp. w chwili włączenia tej parafii do diecezji koszalińsko – kołobrzeskiej (25.03.1992 r.).

1.2. Proboszczowie

Do funkcji specjalnie powierzonych proboszczowi należą: udzielanie chrztu i sakramentu bierzmowania dla osób znajdujących się w niebezpieczeństwie śmierci, udzielanie Wiatyku i sakramentu chorych, asystowanie przy zawieraniu małżeństw i błogosławieniu małżeństw, odprawianie pogrzebów, święcenie źródła chrzcielnego w okresie wielkanocnym, prowadzenie procesji i dokonywanie uroczystych poświęceń poza kościołem, sprawowanie Eucharystii w niedziele i święta. Proboszcz ma obowiązek rezydowania w domu parafialnym położonym na terenie parafii, odprawiania Mszy św. za wiernych w niedziele i święta nakazane, troski o dobro materialne powierzonej mu parafii, prowadzenia ksiąg parafialnych, przewodniczenia radzie parafialnej i ekonomicznej²⁰.

¹⁷ Tamże, Dekret z 18 listopada 1991 r., Znak: E 1a – 19/91; tamże, Znak: E 1a – 20/91.

¹⁸ Tamże, Dekrety nominacyjne na urząd wicedziekana.

¹⁹ Tamże, z 18 listopada 1991 r., Znak: E 1a – 19/91; Znak: E 1a – 20/91; 16 września 1992 r., Znak: E 1a – 3/92.

²⁰ KPK, kan. 530, 533, 534, 535, 537.

Z zachowanych protokółów wizytacji i sprawozdań biskupich oraz sprawozdań dziekańskich wynika, że proboszczowie dekanatu drezdeneckiego dobrze wywiązywali się z powierzonych im obowiązków duszpasterskich i administracyjnych²¹.

W myśl kan. 523 KPK proboszcza mianuje i odwołuje ordynariusz diecezji. Pierwszych proboszczów, ks. T. Widełkę CRL i ks. S. Zagrodzkiego CRL (parafia Drezdenko), ks. W. Hajduka OSBM (Stare Kurowo), ks. J. Wujka MSF, ks. L. Filipkowskiego i ks. W. Markiewicza (Trzebicz), na urząd powołał administrator apostolski ks. E. Nowicki; ks. J. Jagiełłę na urząd powołał bp T. Bensch. W czasie posługi duszpasterskiej bp. W. Pluty (1958-1986) proboszczami zostali mianowani: ks. F. Popielewicz CRL (1973 r.), ks. K. Błoński CRL (1974 r.), ks. J. Pohla (1978 r.), ks. J. Idzik (1979 r.), ks. S. Kałużny (1961 r.) i ks. W. Kasprzak (1968 r.). W następnych latach nominacje proboszczowskie otrzymali: ks. R. Skarżyński (1987 r.), ks. S. Grudzień (1988 r.), ks. S. Łatak CRL (1990 r.), ks. Z. Siuta CRL i ks. Z. Palus CRL (1991 r.).²²

Proboszczowie pracujący w dekanacie drezdeneckim byli odwoływani z urzędu przez ordynariusza, kapłani diecezjalni przenoszeni na inne placówki duszpasterskie w diecezji, były to nominacje proboszczowskie. Z zachowanych dokumentów ustalono, że ks. J. Pohla został przeniesiony do Łagowa Lubuskiego, ks. J. Idzik do Głogowa (parafia Miłosierdzia Bożego), ks. S. Kałużny do Łobezu, ks. W. Kasprzak do Chynowa, ks. S. Grudzień do Łącka²³.

Kapłanów zakonnych odwoływał przełożony w porozumieniu z ordynariuszem. Ks. T. Widełka CRL został przeniesieni do Krakowa i mianowany magistrem nowicjatu, ks. S. Zagrodzkiego CRL Kapituła Generalna wybrała ekonomem Zakonu Kanoników Regularnych Laterańskich w Rzymie, ks. W. Hajduk OSBM przeszedł na emeryturę²⁴.

Dwaj kapłani pracujący w dekanacie zmarli w czasie pełnienia urzędu, ks. M. Rozlepiło (1950 r.) i ks. S. Łatak CRL (1991 r.). Przyczyną śmierci ks. M. Rozlepiło był wiek, ks. S. Łataka - choroba nerek.²⁵

Pierwszym kapłanem, który przybył na teren powiatu strzeleckiego był ks. Zygmunt Siekierko. Do Strzelec przybył 29 czerwca 1945 r. Od 20 września do 1 grudnia 1945 r. dodatkowo obsługiwał Stare Kurowo²⁶.

²¹ ADD. Protokoły Wizytacji Pasterskich z lat 1947-1998; Sprawozdania z wizytacji dziekańskiej z lat 1963-1999; Sprawozdania z wizytacji biskupiej z lat 1947-1998.

²² Tamże. Dekrety nominacyjne proboszczów.

²³ Tamże.

²⁴ Tamże.

²⁵ ZAA, 1950 nr 3-4, s. 78-79; AKD – Kronika.

²⁶ SDZ-G 1995, s. 118, 126, 550.

31 lipca 1945 r. do Drezdenka przybywa ks. Teofil Widelka.²⁷ Ks. Emil Klenart, Wizytator Księży Kanoników Regularnych Laterańskich, na apel ks. prymasa A. Hlonda posłał kilku księży na Ziemię Zachodnie i Północne. Kanonicy Regularni objęli placówki duszpasterskie w Drezdenku, w Ełku i w Gietrzwałdzie²⁸.

W następnych miesiącach 1945 r. przybywają dwaj kapłani: ks. Jan Wujek MSF – do Trzebicza (25.09.) i ks. Michał Rozlepilo – do Starego Kurowa (1.12.)²⁹.

Poniższa tabela ukazuje proboszczów pracujących w okręgu drezdeneckim w latach 1945 – 1992³⁰.

Tabela nr 3. Wykaz proboszczów pracujących w dekanacie Drezdenko w latach 1945 – 1992.

L.p.	Parafia	Nazwisko i imię	Lata duszpasterzowanie
1	Drezdenko	Ks. Widelka Teofil CRL Ks. Zagrodzki Stefan CRL Ks. Popielewicz Feliks CRL Ks. Siuta Zdzisław CRL	1945 – 1946 1946 – 1973 1973 – 1991 1991
2	Niegosław	Ks. Błoński Kazimierz CRL Ks. Łatak Stanisław CRL Ks. Palus Zdzisław CRL	1974 – 1990 1990 – 1991 1991
4	Stare Kurowo	Ks. Rozlepilo Michał Ks. Hajduk Włodzimierz OSBM Ks. Pohla Józef Ks. Idzik Janusz Ks. Skarżyński Roman	1945 – 1950 1950 – 1978 1978 – 1979 1979 – 1987 1987

²⁷ Tamże, s. 118.

²⁸ K. Łatak, Kongregacja krakowska kanoników regularnych laterańskich na przestrzeni dziejów, Kraków 2002, s. 390.

²⁹ SDZ-G 1995, s. 127, 130.

³⁰ Tamże, s. 118 – 130; ADD – Dekrety nominacyjne.

5	Trzebicz	Ks. Widelka Teofil CRL	1945
		Ks. Wujek Jan MSF	1945 – 1948
		Ks. Filipkowski Leopold	1948 – 1950
		Ks. Markiewicz Wiktor	1950 - 1957
		Ks. Jagiełło Józef	1957 – 1961
		Ks. Kałużny Stefan	1961 – 1968
		Ks. Kasprzak Władysław	1968 – 1988
		Ks. Grudzień Stanisław	1988

Analizując powyższe dane należy stwierdzić, że w latach 1945 – 1992 najwięcej zmian proboszczowskich, siedem, było w parafii Trzebicz, średnio co 5 lat i 4 miesiące. Najmniej w Starym Kurowie – 5, średnio co 9 lat.

Do najdłużej pracujących w parafii proboszczów należą: ks. Włodzimierz Hajduk OSBM – 28 lat i ks. Stefan Zagrodzki CRL – 27 lat. Ks. W. Hajduk w parafii Stare Kurowo pracował od 1947 r., w latach 1947 – 1950 był wikariuszem współpracownikiem ks. M. Rozlepiło. Należał do Zakonu OO. Bazylianów, na prośbę kardynała A. Hlonda władze zakonne wysłały go do posługi duszpasterskiej na Ziemię Zachodnie, do Administracji Apostolskiej w Gorzowie Wlkp., w której brakowało kapłanów. Po śmierci ks. M. Rozlepiło (11.02.1950 r.) ks. W. Hajduk został administratorem parafii z uprawnieniami proboszcza. Od tego czasu posługę duszpasterską w parafii rzymskokatolickiej p. w. św. Apostołów Piotra i Pawła w Starym Kurowie pełnili OO. Bazylianie. Jednakże ze względu na trudne i bolesne stosunki polsko – ukraińskie z okresu II wojny światowej i okresu powojennego, parafianie nie byli informowani o ich narodowości i obrzędku. OO. Bazylianie sprawowali sakramenty św. w obrzędku łacińskim. Posługiwali się piękną polszczyzną. Zachowana kronika parafialna, prowadzona w latach 1961 – 1978 przez ks. Michała Bilińskiego OSBM oraz księgi parafialne, wskazują, że OO. Bazylianie biegle posługiwali się j. polskim i łacińskim. Wierni przyjęli OO. Bazylianów z radością i darzyli szacunkiem, większość z nich była przekonana, że kapłani tego Zakonu są narodowości polskiej i są księżmi obrzędku łacińskiego. Po ich odejściu z pracy duszpasterskiej w Starym Kurowie nadal wspominają ich

życzliwie, wielu parafian utrzymywało kontakty osobiste lub listowne, księży: M. Biliński, T. Osypanko i J. Romanek odwiedzali swoich dawnych parafian³¹.

Drugim proboszczem pracującym najdłużej w dekanacie był ks. S. Zagrodzki CRL, który cieszył się szacunkiem wiernych i do dziś jest mile przez nich wspominany³².

Do księży, którzy dobrze zapisałi się w pamięci swoich wiernych należą: ks. T. Widełka CRL, ks. H. Walczak CRL i ks. W. Kasprzaka³³. Sylwetki dwóch pierwszych zostaną ukazane w § 2.1 niniejszego rozdziału.

³¹ Informacje ustne pochodzące od parafian ze Starego Kurowa.

³² Ustne informacje najstarszych parafian Drezdenka.

³³ Ks. Władysław Kasprzak ur. się 11.08.1930 r. w Hermanowie, parafia Biłka Szlachecka, diecezja lwowska. Ochrzczony przez ks. Basila Bernackiego (obrzędki greckokatolickiego) 12 sierpnia 1930 r. Szkołę podstawową ukończył we Lwowie, gdzie przebywał z rodzicami od wczesnego dzieciństwa do 26 kwietnia 1946 r. We Lwowie ukończył też I klasę gimnazjalną. Praktyki religijne spełniał w kościele parafialnym p. w. Matki Bożej Ostrobramskiej, gdzie służył do Mszy św. jako ministrant. Rektor tego kościoła - salezjanin ks. dr J. Necek - wydał o nim bardzo dobrą opinię, twierdząc, że jest „przekonany o prawdziwości i szczerości jego powołania kapłańskiego”. W ramach repatriacji rodzice zamieszkali w Krakowie. Z powodu trudnych warunków materialnych trzeba było szukać szkoły dla młodego Władysława w jak najtańszych szkołach. Po wojnie do takich należały zakłady salezjańskie. Od 10 maja 1946 do 27 czerwca 1948 r. przebywał w Małym Seminarium Duchownym Księży Salezjanów w Marszałkach, w pow. Kępno, woj. poznańskie. 17 sierpnia 1948 r. rozpoczął nowicjat w Kopcu k. Częstochowy. Opuścił nowicjat salezjański 10 lipca 1949 r. z powodu słabego zdrowia. Za radą ks. J. Necka zgłosił się do małego seminarium diecezjalnego w Słupsku. Tak powstała myśl zaangażowania się do pracy duszpasterskiej na terenie administracji gorzowskiej. Po załatwieniu wszystkich formalności, został przyjęty do Małego Seminarium w Słupsku. Od 6 września 1949 r. do 26 czerwca 1951 r. uczył się i formował duchowo w Małym Seminarium. Zdał maturę w 1951 r., której jednak władze oświatowe nie chciały uznać. Na podstawie tzw. „wewnętrznej” matury został jednak przyjęty do Wyższego Seminarium Duchownego w Gorzowie Wlkp. Studia filozoficzne i teologiczne odbył w Gorzowie Wlkp. Tu też otrzymał święcenia kapłańskie 24 czerwca 1956 r. z rąk biskupa Michała Klepacza. Dekret o obsadzeniu stanowisk nie pozwalał jednak Administratorowi bez zgody władz państwowych skierować żadnego kapłana na placówkę. Wyświęceni kapłani czekali na zgodę dyrektora ds. wyznań. Mogli najwyżej przebywać w parafii dwie doby, po 48 godzinach musieli wracać do rodziny lub do seminarium. Dopiero po 1956 r. ograniczenia tej ustawy ustały. Kapłani mogli być przenoszeni na placówki zgodnie z potrzebami duszpasterskimi diecezji. Ks. W. Kasprzak dopiero 25 października 1956 r. mógł rozpocząć prace duszpasterską w parafii p. w. Najświętszego Zbawiciela w Zielonej Górze. Przybycie pierwszego biskupa do administracji gorzowskiej, biskupa Teodora Bensch, a także święcenia kapłańskie pozwoliły na nowe zmiany personalne wśród duchowieństwa diecezjalnego. 26 grudnia 1956 r. ks. W. Kasprzak został przeniesiony do Ustki jako wikariusz parafii p. w. Najświętszego Zbawiciela. Pracował w tej parafii do 13 lipca 1957 r. Ks. proboszcz Wiktor Markiewicz tak ocenia jego osobowość i pracę: „Jest miły, dobry, inteligentny, przystępny i gorliwy. Przy ołtarzu - przykładny, na ambonie - wymowny, do kazań przygotowuje się i mówi dobrze, spowiednikiem jest dobrym, śpiewa ładnie...” Następną placówką była parafia p. w. Świętej Rodziny w Szczecinie. Proboszcz - ks. Z. Szelażek - napisze w opinii z 1958 r. o swoim wikariuszu W. Kasprzaku: „Wywiązywał się ze swych obowiązków katechety wzorowo. W duszpasterstwie i kancelarii parafialnej chętnie się udzielał. Kaznodzieją jest dobrym i chętnie kazania głosił. W konfesjonale także chętnie i często przesiadywał...”. Następnymi placówkami wikariuszowskimi były parafie: w Tucznicy (1959 – 1961), w Witnicy (1961 – 1963), w Sokolej Dąbrowej (1963 – 1966) i w Międzyrzeczu (1966 – 1967). 13 marca 1967 r. został mianowany wikariuszem zarządcą parafii p. w. św. Teresy od Dzieciątka Jezus w Bojadłach. 30 marca tegoż roku ks. W. Kasprzak napisał do biskupa W. Pluty prośbę o uchylenie decyzji i umożliwienie powrotu do Templewa (siedziba parafii Sokola Dąbrowa) i prowadzenia tam pracy duszpasterskiej. Uzasadnił tę prośbę stanem zdrowia, pisze: „Od lat cierpię na wrodzoną wadę serca, połączoną z uszkodzeniem mięśnia sercowego. Choroby tej nabawiłem się w czasie pracy wikariuszowskiej w Witnicy. Leczyłem się i nadal się leczę. Prócz lekarstw, które codziennie przyjmuję, lekarz, który mnie leczy nakazuje bezwzględnie unikać zdenerwowania, napięcia nerwowego i szarpiących nerwy napięć emocjonalnych”. Skarży się dalej, że w Bojadłach jego system nerwowy wiele ucierpiał. Bp W. Pluta ponownie zamianował ks. W. Kasprzaka wikariuszem zarządcą Templewa. 20 lipca 1967 r. obejmuje pracę w parafii w Trzebiczu jako wikariusz zarządcy, a 10 września 1968 r. otrzymał nominację na administratora

Do proboszczów pracujących najkrócej należą: ks. Józef Pohla, rok w parafii w Starym Kurowie (1978 – 1979), został przeniesiony do Łagowa Lubuskiego; ks. Stanisław

też parafii. Dekretem z 19 maja 1969 r. otrzymał nominację na pomocniczego referenta do spraw młodzieży żeńskiej. W liście z 10 września 1971 r. prosił biskupa W. Plutę o wyrażenie zgody na podjęcie studiów w Akademii Teologii Katolickiej na Wydziale Teologicznym. Zapewnia przy tym, że praca duszpasterska nie ucierpi na tym, gdyż jest w parafii ks. wikariusz. Biskup z bólem informuje, że z powodu ubytku księży w ostatniej chwili musi odwołać wikarego z Trzebicza i podjęcie studiów w takich warunkach nie będzie możliwe. Biskup zapewnia, że na rok następny postara się spełnić prośbę ks. Władysława. Pozwolenie także otrzymał i korzystał ze studiów zaocznych, jakie odbywały się w Gorzowie Wlkp. a prowadzonych przez profesorów ATK. Owoce tych studiów było uzyskanie dyplomu magisterskiego z teologii praktycznej z wynikiem bardzo dobrym. Tytuł magistra uzyskał 26 maja 1980 r. Jest to tym bardziej zdumiewające, że na początku lutego 1980 r. znalazł się w szpitalu, a po wyjściu ze szpitala musiał udać się do sanatorium, gdzie przebywał od 16 kwietnia do 9 maja 1980 r. W tym czasie w parafii zastępowali ks. W. Kasprzaka kapłani z parafii Drezdenko. 14 maja 1981 r. musiał udać się na badania lekarskie do szpitala do Poznania. Okazało się jednak, że poczuł się w szpitalu gorzej z powodu natężenia gośćca stawowego. Silne bóle stawów utrudniały chodzenie i wszelkie poruszanie się. Dlatego w liście z 14 czerwca prosi Biskupa o przydzielenie wikarego do Trzebicza, bo niesprawność jego może potrwać ponad pół roku. Bp W. Pluta spełnił jego prośbę. 24 czerwca 1981 r. przypadła też 25 rocznica święceń kapłańskich. Przeżywał tę rocznicę w zjednoczeniu z Chrystusem cierpiącym na Krzyżu. Właściwie już od tego czasu nie opuści ks. Władysława Kasprzaka krzyż cierpienia. Będzie się jedynie nasilał z każdym rokiem. Konieczność przerw w pracy duszpasterskiej i częste wyjazdy do szpitala i do sanatorium spowodowały, że pismem z 18 września 1984 r. musiał zostać zwolniony z obowiązków pomocniczego referenta Wydziału Duszpasterskiego Kurii Biskupiej d/s. młodzieży żeńskiej. Stan zagrożenia życia z powodu osłabienia serca był tak poważny, że trzeba było zdecydować się na operację. W tym celu 16 kwietnia 1986 r. udał się do I Kliniki Kardiochirurgii Instytutu Kardiologii do Warszawy, gdzie został poddany zabiegowi operacyjnemu. W szpitalu pozostał do 20 czerwca, a potem przez pół roku musiał wyłączyć się niemal całkowicie z pracy duszpasterskiej. Operacja się udała, ale pojawił się nowy problem: rany w nodze, pozostałe po pobraniu naczyń krwionośnych do przeszczepu, które nie chciały się goić. Przeciągające się niedomagania spowodowały, że zdecydował się poprosić bp. J. Michalika o zwolnienie go z parafii Trzebicza. Na prośbę ordynariusza zgodził się przyjąć parafię w Chynowie. Choroba postępowała szybko. Po amputacji nogi w 1990 r. na własną prośbę z dniem 28.08. przeszedł na emeryturę. Zamieszkał w Gorzowie Wlkp., w domu własnościowym ks. dr. H. Dworaka - swojego następcy na parafii w Chynowie. W czasie pobytu w Gorzowie musiał poddać się amputacji drugiej nogi. Decyzję tę podjął z pełnym zrozumieniem sensu takiej właśnie drogi kapłaństwa. Od tego czasu nigdy nie słyszało się z ust ks. Wł. Kasprzaka żadnej skargi, przyjął swoje cierpienie jako Krzyż Pana. W dekrete nominacyjnym na kanonika z 8 grudnia 1992 r. bp Józef Michalik pisał do ks. W. Kasprzaka: „Niezbądane wyroki Boże. Bóg bowiem z czynnej posługi duszpasterskiej powołał Czcigodnego Księdza do innej, jakże ofiarnej służby w Kościele świętym, służby poprzez coraz większy Krzyż cierpienia i bólu. I za tę służbę znośzoną w jedność z Chrystusem Cierpiącym serdecznie dziękuję, ufając, iż jest ona wielkim wkładem w życie duchowe całej naszej Wspólnoty Diecezjalnej. Jakże budujące jest to przyjęcie Bożej woli i tego Bożego doświadczenia. Wdzięczni za taką postawę - w czasie pracy duszpasterskiej i w cierpieniu - nadajemy niniejszym Przewielebnemu Księdzu honorowy tytuł KANONIKA przyznając równocześnie prawo do stroju kanonickiego - Rokiety i Mantoletu zgodnie z obowiązującymi przepisami". Ucieszył się tym wyróżnieniem. Zdawał sobie sprawę, że jest to symbol, w którym diecezja pragnie swojemu kapłanowi podziękować za ewangelizację przez ofiarę Krzyża. Do końca odprawiał Mszę św. w mieszkaniu przy stoliku. Z trudem przewracał kartki mszału i podnosił Hostię zeszytymi od reumatyzmu palcami. Nie wyobrażał sobie jednak życia bez Eucharystii. Tylko poważne osłabienie zmuszało go do rezygnacji ze Mszy św. Zmarł w szpitalu w Gorzowie Wlkp. 28 czerwca 1994 r. Zgodnie z wolą wyrażoną w testamencie, uroczystości pogrzebowe odbywały się w Trzebiczu - parafii, w której pracował przez 20 lat. Mszy św. przewodniczył bp T. Werno z Koszalina - kolega kursowy. Kazanie wygłosił ks. kan. Marian Wojnicki - również kolega kursowy. W Słowie Bożym wyakcentował drogę kapłańskiego życia przez doświadczenia, a zwłaszcza przez Krzyż cierpienia. Podkreślił również wielką delikatność i wrażliwość Dobrego Pasterza w postawie śp. ks. Władysława. W koncelebrze brał udział bp P. Socha z Zielonej Góry oraz wielu kapłanów z trzech diecezji, które dawniej stanowiły wielką administrację gorzowską przed podziałem z 28 czerwca 1972 r. W 1956 r. w administracji gorzowskiej wyświęcono 74 neoprezbiterów, był to największy rocznik w historii Seminarium Gorzowskiego. Pod koniec Mszy św. głos zabierali: bp T. Werno i bp P. Socha. Pierwszy przekazał podziękowanie w imieniu kolegów kursowych, a drugi w imieniu diecezji zielonogórsko - gorzowskiej za pracę duszpasterską i dar modlitwy oraz cierpienia. Kondukt żałobny na cmentarz poprowadził bp P. Socha. Wierny Pasterz spoczął pośród swoich owiec na cmentarzu w Trzebiczu. Zob. P. Socha, Śp. Ks. kan. mgr Władysław Kasprzak, w: *Ecclesiastica*, 1994 nr 9-12, 359-364.

Łatak, proboszcz w Niegosławiu, zmarł po roku pracy w tej parafii; ks. Teofil Widełka, pierwszy proboszcz parafii Drezdenko, 16.09. 1946 r. został mianowany magistrem nowicjatu i klerykatu w Krakowie³⁴.

Z zachowanych dokumentów wynika, że współpraca między proboszczem a wikariuszami układała się dobrze, wielu wikariuszy pracowało kilka lat (ks. S. Jarosz, ks. G. Szczegielniak CRL, ks. M. Krygier CRL), kilku z nich pracowało kilkadziesiąt lat (ks. M. Biliński OSBM, ks. T. Osypanko OSBM, ks. Z. Skóra CRL, ks. A. Sobala CRL)³⁵.

Zachowane dokumenty nie odnotowują przypadków współpracy z władzami komunistycznymi, z milicją lub Służbą Bezpieczeństwa³⁶.

Proboszczowie parafii dekanatu pochodzili z rodzin chłopskich lub robotniczych (ks. W. Kasprzak, ks. W. Hajduk, ks. H. Walczak, ks. R. Skarżyński, ks. J. Idzik).

Wszyscy proboszczowie posiadali wyższe wykształcenie teologiczne zdobyte w Wyższych Seminariach Duchownych, diecezjalnych i zakonnych. Niektórzy z nich ukończyli studia magisterskie, dwóch studia specjalistyczne uzyskując tytuł naukowy licencjata teologii.

1.3. Wikariusze

W myśl Kan. 545 § 1 i 2 biskup diecezjalny może przydzielić proboszczowi do pomocy w posłudze duszpasterskiej jednego lub kilku wikariuszy. Ze względu na rozległe terytorium i dużą ilość kościołów wikariuszy otrzymali proboszczowie parafii w Drezdenku i Starym Kurowie. Z powodu choroby ks. W. Kasprzaka, proboszcza w Trzebiczu, w latach 1981 – 1988 bp W. Pluta skierował do pomocy wikariusza. W latach 1974 – 1996 parafia p. w. św. Jana Kantego miała wikariusza.

Z zachowanych Dekretów nominacyjnych dowiadujemy się o wikariuszach współpracownikach³⁷ pracujących w parafiach okręgu drezdeneckiego, ukazuje to poniższa tabela.

³⁴ ADD, Dekrety nominacyjne; K. Łatak, Kongregacja krakowska kanoników..., dz. cyt, s. 394.

³⁵ AKD, Kronika; ADD Dekrety nominacyjne.

³⁶ APSK, Kronika; AKD, Kronika.

³⁷ Ojcowie Bazylianie ze względu na ludność polską pochodzącą z Kresów posługiwali się imionami w brzmieniu polskim: ks. Biliński Melecjusz – Michał, ks. Osypanko Jozafat Tadeusz – Tadeusz. Właściwe nazwisko ks. Jozafata Romanka – Romanyk. Również Kuria Diecezjalna w dekretach używała tych imion i nazwisk.

Tabela nr 4. Wykaz wikariuszy pracujących w parafiach okręgu drezdeneckiego w latach 1945 – 1992³⁸.

L. p.	Parafia	Nazwisko i imię	Lata pracy
1	Drezdenko	ks. Stencel Józef	1946 - 1950
			1973 - 1976
		ks. Stefan Ryłko	1950 -1956
		ks. Tokarz Jan CRL	1957
		ks. Czarnecki Jerzy CRL	1957
		ks. Chronowski Józef CRL	1957 - 1962
		ks. Dębski Edward CRL	1958
		ks. Skóra Zenon CRL (samodzielny wik. Rapin)	1966 - 1982
		ks. Sobala Andrzej CRL	1971 – 1976
			1989 – 1991
		ks. Szczegielniak Gustaw CRL	1971 - 1976
			1983 - 1984
		ks. Porossa Stefan CRL	1973 –
		ks. Drażek Alsander CRL	1973 – 1974
		ks. Zawada Czesław CRL	1974
		ks. Stencel Józef CRL	1973 - 1976
		ks. Masłowski Tadeusz CRL	1976
		ks. Zastocki Zygfryd CRL	1974 - 1977
		ks. Rompalewski Kazimierz CRL	1975 – 1980
ks. Łatak Stanisław CRL	1976 - 1982		
ks. Węgrzyn Jan CRL	1977 - 1983		
ks. Kalabiński Franciszek CRL	1980 – 1983		
ks. Chojnacki Stanisław CRL	1983 – 1984		
ks. Krygier Marian CRL	1964 - 1966		
	1984 - 1991		
ks. Palus Zdzisław CRL	1982 – 1985		

³⁸ ADD, Dekrety nominacyjne.

		ks. Łukuć Bogdan CRL	1985 - 1986
		ks. Woźniak Stanisław CRL	1985 – 1987
		ks. Martuszewski Wiesław CRL	1982 – 1987
		ks. Hajduga Jerzy CRL	1987 – 1989
		ks. Wilczyński Tadeusz CRL (samodzielny wik. Rapin)	1988 - 1992
		ks. Walczak Piotr CRL	1988 – 1989
		ks. Siuta Ryszard CRL	1989 – 1990
		ks. Kroczek Andrzej CRL	1991
		ks. Krzewicki Jacek CRL	1991
		ks. Andrzejczak Leszek CRL	1991
		ks. Walczak Henryk CRL (samodzielny wik. Rapin)	1982 - 1988 1992
2	Niegosław	ks. Drażek Aleksander CRL	1974 – 1976
		ks. Andrzejczak Leszek CRL	1976 – 1982
		ks. Woźniak Stanisław CRL	1982 – 1985
		ks. Sobala Andrzej CRL	1985 – 1986
		ks. Brzozowski Kazimierz CRL	1986 – 1987
		ks. Furman Ryszard CRL	1989 – 1990
		ks. Krygier Marian CRL	1991 – 1992
3	Stare Kurowo	ks. Fuglewicz Michał	1946 – 1947
		ks. Hajduk Włodzimierz OSBM	1947 – 1950
		ks. Biliński Michał OSBM	1950 – 1968
			1970 - 1978
		ks. Romanyk Jozafat OSBM	1957 – 1966
		ks. Osypanko Tadeusz OSBM	1961 – 1975
		ks. Szagała Andrzej OSBM	1961 – 1964
		ks. Chańdjuk Józef OSBM	1964 – 1966
		ks. Drożdż Urban OFM Cap.	1967 – 1968
		ks. Surma Zygfryd	1968 – 1975
		ks. Pidłypczak Mirosław OSBM	1975 – 1978

		ks. Pidtypczak Orest OSBM	1975 – 1977
		ks. Krupka Bohdan OSBM	1977 – 1978
		ks. Skorek Zdzisław	1978 – 1979
		ks. Marszałek Tadeusz	1979 - 1983
		ks. Jarosz Stanisław	1983 – 1988
		ks. Klimek Ryszard	1988 – 1989
		ks. Milczanowski Stanisław	1989
		ks. Zych Jan	1990 – 1991
		ks. Nowak Andrzej	1991 – 1992
		ks. Roman Janusz	1992
4	Trzebisz	ks. Olichwer Antoni	1981 – 1983
		ks. Kotula Stefan	1983 – 1984
		ks. Oracz Stanisław	1984 – 1987
		ks. Prostack Roman	1986
		ks. Kozłowski Jan	1987 – 1988

Posiadający jurysdykcję skierowani do pracy katechetycznej: Ks. Wiktor Szota (1987 – 1990), ks. Siuta Ryszard (1991) , ks. Marian Krygier (1992).

Najdłużej pracującymi wikariuszami w parafii Stare Kurowo byli: ks. Michał Biliński OSBM – 26 lat, ks. Tadeusz Osypanko – 14 lat; w parafii Drezdenko: ks. Skóra Zenon CRL – 16 lat ks. Andrzej Sobala – 9 lat.

Do pracujących rok lub kilka miesięcy należeli: ks. ks. Roman Prostack, Jan Kozłowski i Stefan Kotula – w Trzebiczu; Janusz Roman, Andrzej Nowak, Jan Zych, Stanisław Milczanowski, Ryszard Klimek, Zdzisław Skorek, Bohdan Krupka OSBM, Urban Drożdż OFM Cap. i Michał Fuglewicz – w Starym Kurowie; Andrzej Sobala CRL, Kazimierz Brzozowski CRL, Marian Krygier CRL – w Niegosławiu; Stefan Porossa CRL, Aleksander Drażek CRL, Czesław Zawada CRL, Tadeusz Masłowski CRL, Stanisław Chojnacki CRL, Bogdan Łukuć CRL, Piotr Walczak CRL, Ryszard Siuta CRL – w Drezdenku.

Roczna praca w parafii była spowodowana decyzją władz kościelnych, ich przyczyny nie są odnotowane w żadnych dostępnych źródłach. Jedynie nominacja drugiego wikariusza,

ks. Romana Prostaka, do parafii w Trzebiczu była spowodowana pobytem proboszcza na leczeniu szpitalnym, po jego powrocie do pracy wikariusz został odwołany³⁹.

Samodzielny wikariat w Rąpinie nie otrzymywał wikariusza, gdyż liczył 900 wiernych, mógł go obsługiwać jeden kapłan.

1.4. Liczba księży pracujących w duszpasterstwie i współpraca duchownych

W latach 1945 – 1950 w Administracji Apostolskiej Kamieńskiej, Lubuskiej i Prałatury Pilskiej na jednego kapłana przypadało 3765 wiernych i 3-4 kościoły do posługi duszpasterskiej. Istniały parafie liczące 20 tys. i więcej wiernych, w których nie było nawet jednego wikariusza. W miastach, w których były szkoły średnie nie było prefektów⁴⁰.

Z zachowanych źródeł, Dekretów nominacyjnych i Schematyzmu, wynika, że w parafiach okręgu drezdeneckiego w latach 1945 - 1992 pracowało 20 proboszczów, 66 wikariuszy i 3 kapłanów posiadających jurysdykcję.

W interesującym nas okresie (1945 – 1992) działalności duchowieństwa katolickiego w parafiach okręgu drezdeneckiego, liczba kapłanów wydaje się duża. Czy zatem można mówić o wystarczającej ilości kapłanów w stosunku do liczby wiernych w latach 1945 – 1992. Aby ten problem lepiej zobrazować, posłużymy się tabelą⁴¹.

Tabela nr 5. Liczba księży pracujących w duszpasterstwie w okręgu drezdeneckim w latach 1945 – 1992.

Rok	Liczba wiernych	Ilość parafii	Liczba księży diecezjalnych	Liczba księży zakonnych	Ilość wiernych obsługiwana przez jednego kapłana
1949	22201	3	3	2	4400
1959	19996	3	1	8	2220
1969	19900	3	1	10	1810
1979	19000	4	3	7	1900
1989	21000	5	3	8	1910
1992	20877	5	3	7	2982

³⁹ Tamże.

⁴⁰ ZAAK, L i PP 1950 nr 7-8, s.211.

⁴¹ ADD, Dekrety nominacyjne; SDG.1957, 1959, 1976, 1988; SDZ-G 1995.

Z braku danych statystycznych dotyczących liczby wiernych w 1945 r. nie możemy stwierdzić ilu parafian obsługiwał jeden kapłan, z dostępnych źródeł wiemy, że w grudniu 1945 r. pracowało 3 księży. W latach 1945 – 1947 teren powiatu strzeleckiego był zasiedlany, wraz z ludnością przybywali kapłani.

Mimo napływu nowych kapłanów, to jednak przy równoczesnym, szybkim procesie zasiedlania powiatu strzeleckiego, dało się zauważyć brak księży. Sytuacja zaczęła się poprawiać pod koniec lat sześćdziesiątych, biorąc jednak pod uwagę statystykę ogólnopolską, była daleka od zadowalającej.

Kapłani przybyli na teren powiatu strzeleckiego zastali dużą ilość świątyń poprotestanckich, znajdowały się one niemal we wszystkich miejscowościach powiatu.

W zestawieniu ze średnią Administracji dotyczącą liczby obsługiwanych wiernych w latach 1945 – 1950, parafie dekanatu nie odbiegały od normy, podobnie jak w całej Administracji uwidaczniał się brak duchownych. Również liczba świątyń, którą należało obsłużyć nie odbiegała od średniej istniejącej w Administracji, ilustruje to poniższa tabela⁴².

Tabela nr 6. Ilość świątyń w okręgu drezdeneckim obsługiwana przez kapłanów w latach 1945 – 1992.

Rok	Ilość kościołów	Liczba księży
1945	22	3
1955	25	12
1965	25	12
1975	20	14
1985	20	12
1992	20	10

Analizując powyższe dane należy stwierdzić, że w 1945 r. jeden kapłan musiał obsługiwać 7 kościołów, biorąc pod uwagę Indult prymasa Polski zezwalający na odprawianie w niedzielę i święta nakazane czterech Mszy św., kapłani nie mogli zadośćuczynić potrzebom wiernych. Sytuacja poprawiła się wraz ze zwiększeniem się liczby kapłanów, w latach 1955 - 1965 jeden kapłan obsługiwał 2 kościoły, a od 1975 r. liczba obsługiwanych świątyń przez

⁴² Tamże.

jednego kapłana zmniejszyła się, kapłani mogli odprawiać Mszę św. we wszystkich kościołach filialnych.

Należy jednak wziąć pod uwagę różnice między parafiami co do ilości obsługiwanych świątyń. W 1945 r. parafia Drezdenko miała 9 kościołów, Stare Kurowo – 8, Trzebiecz – 5; we wszystkich tych parafiach pracował jeden kapłan. W 1992 r. parafia Drezdenko miała 5 kościołów, w których 6 księży odprawiało 10 Mszy św., w parafii Stare Kurowo w 6 kościołach 2 księży odprawiało 7 Mszy św.⁴³

Zmarli kapłani. Poniższa tabela podaje zmarłych kapłanów pracujących w latach 1945 – 1992 w parafiach okręgu drezdeneckiego⁴⁴.

Tabela nr 7. Zmarli kapłani okręgu drezdeneckiego.

Imię i nazwisko	Gdzie pracował	Rok śmierci
Ks. Michał Rozlepiło	Stare Kurowo – dziekan	1950
Ks. Michał Fuglewicz	Stare Kurowo – wikariusz	1964
Ks. Teofil Widełka	Drezdenko – proboszcz	1968
Ks. Zygmunt Siekierko	Stare Kurowo i Strzelce Kraj - proboszcz	1971
Ks. Stanisław Stępień	Strzelce Kraj - wicedziekan	1975
Ks. Tadeusz Kuśnierz	Dobiegiew – dziekan	1983
Ks. Stefan Zagrodzki	Drezdenko – dziekan	1988
Ks. Wiktor Szota 1990	Drezdenko - prefekt	1990
Ks. Stanisław Łatak	Niegosław – proboszcz	1991

Spośród zmarłych kapłanów tylko trzech zostało pochowanych na terenie dekanatu, gdzie pracowali: ks. Michał Rozlepiło na cmentarzu komunalnym w Starym Kurowie. Kanonicy Regularni Laterańscy posiadają grobowiec zakonny na cmentarzu komunalnym w Drezdenku, gdzie są pochowani: ks. Wiktor Szota, ks. Stanisław Łatak. Pozostali księża zostali pochowani w parafiach, w których pracowali później⁴⁵ lub w swoich rodzinnych miejscowościach⁴⁶.

⁴³ Tamże.

⁴⁴ SDZ-G 1995, s. 116-130, 857-865.

⁴⁵ Ks. Teofil Widełka i ks. Stefan Zagrodzki – Kraków; ks. Zygmunt Siekierko, ks. Wiktor Markiewicz i ks. Włodzimierz Hajduk.

⁴⁶ ks. Michał Fuglewicz, ks. Stanisław Stępień i ks. Tadeusz Kuśnierz.

Współpraca między duchownymi dekanatu. Z zachowanych protokółów konferencji dekanalnych dowiadujemy się, że kapłani chętnie spieszyli z posługą w konfesjonale w czasie misji, rekolekcji, Pierwszej Komunii św., bierzmowania i odpustów. W dekanacie przyjął się zwyczaj, że wszyscy kapłani jeździli z posługą sakramentalną do parafii dekanatu. Po zakończonej spowiedzi kapłani spotykali się na wspólnym posiłku, była to okazja do wymiany doświadczeń i omówienia aktualnych problemów duszpasterskich⁴⁷.

Kapłani uczestniczyli w odpustach parafialnych. Kapłani dekanatu chętnie korzystali z zaproszeń, aby sprawować Mszę św. odpustową lub wygłosić kazanie w czasie tej uroczystości⁴⁸.

Księża pracujący w dekanacie uczestniczyli w uroczystościach kapłańskich (rocznica święceń, imieniny, itd.). Uroczystości te rozpoczynały się Mszą św., którą kapłani koncelebrowali pod przewodnictwem księdza obchodzącego jubileusz lub imieniny. Dziekan dekanatu na początku Mszy św. składał życzenia, jeden z kapłanów wygłaszał homilię. Po Mszy św. kapłani uczestniczyli w braterskiej agapie⁴⁹.

Celem konferencji duszpasterskich była formacja ascetyczno – intelektualna kapłanów pracujących w diecezji. Spełniały one istotną i ważną rolę w formacji kapłanów. Były przeprowadzane regularnie w całej diecezji jak i w poszczególnych dekanatach. Należały do nich konferencje dekanalne, kursy duszpasterskie i konferencje rejonowe.

Konferencje dekanalne. Ks. Edmund Nowicki w „Instrukcji o konferencjach i kongregacjach dekanalnych” z 8 czerwca 1946 roku zarządził, że dziekan zwołuje kapłanów dekanatu raz w roku na kongregację dekanalną i trzy razy w roku na konferencję dekanalną⁵⁰.

Konferencje dekanalne miały służyć wzajemnemu poznaniu się duchowieństwa, formacji teologicznej i ascetycznej, planowaniu pracy duszpasterskiej. Z każdej konferencji notariusz sporządzał protokół, który był odsyłany do Kurii.

Z zachowanych protokółów wynika, że kongregacja odbywała się w okresie wiosennym, rozpoczynała się Mszą św. z kazaniem. Konferencję dekanalną poprzedzała adoracja Najświętszego Sakramentu, po jej zakończeniu ojciec duchowny dekanatu wygłaszał konferencję ascetyczną. Część naukowa, odbywała się na plebani lub w salce parafialnej i zawierała: wygłoszenie referatu, dyskusję nad nim, podanie zarządzeń ordynariusza, omówienie aktualnych zagadnień z życia Kościoła i potrzeb dekanatu.

⁴⁷ ADD, Protokoły konferencji dekanalnych z lat 1982-2000.

⁴⁸ Tamże.

⁴⁹ KPSK.

⁵⁰ ZAAK, L i PP 1946 nr 5(8), s. 14-16.

Tematy konferencji ascetycznych i naukowych dotyczyły: dzieła miłosierdzia w parafii, zasad teologicznych i dydaktycznych katechezy, rodziny jako środowiska formowania wiary, powołania kapłańskiego i zakonnego, sakramentów św. jednoczących człowieka z Chrystusem, Urzędu Nauczycielskiego Kościoła, programu duszpasterskiego przewidzianego do realizacji na dany rok, ewangelizacja wspólnoty małżeńskiej i rodzinnej, wychowania religijnego w rodzinie, życia liturgicznego wspólnoty Kościoła.⁵¹

Zarówno konferencje jak i kongregacje kończono omówieniem bieżących spraw dekanatu np. przypomnieniem o terminach odpustów, imienin kapłanów, spowiedzi itp.

Kursy duszpasterskie. Decyzją administratora apostolskiego ks. E. Nowickiego niemal od początku istnienia Administracji Apostolskiej kapłani co dwa lata uczestniczyli w kursie duszpasterskim, odbywał się on w Wyższym Seminarium Duchownym w Gorzowie Wlkp.⁵²

W następnych latach odbywały się one każdego roku pod koniec wakacji, miejscem kursów duszpasterskich był budynek Wyższego Seminarium Duchownego w Paradyżu.

Konferencja rozpoczynała się adoracją Najświętszego Sakramentu. Po adoracji jeden z biskupów lub ojciec duchowny diecezji wygłaszał konferencje ascetyczną. Następnie kapłani gromadzili się, aby uczestniczyć w części naukowej, na którą składały się wykłady o tematyce teologicznej.

Tematy konferencji ascetycznych i wykładów naukowych dotyczyły Sakramentu Eucharystii, katechizacji, życia religijnego i duchowego rodziny.⁵³

Konferencje rejonowe. Weszły w powszechną praktykę diecezji decyzją administratora apostolskiego⁵⁴. Porządek konferencji był podobny do konferencji dekanalnych. Celem konferencji rejonowych było przede wszystkim zapoznanie księży z sytuacją Kościoła katolickiego w świecie, w Polsce i w diecezji. Rozpoczynała się nabożeństwem i konferencją ascetyczną.

Konferencje rejonowe odbywały się dwa razy w ciągu roku: zimą i wiosną w kilku rejonach, księża dekanatu strzeleckiego i drezdeneckiego uczestniczyli w Gorzowie Wlkp.

Tematy poruszane w czasie konferencji dotyczyły życia Kościoła powszechnego i lokalnego, w 1961 r. i w 1991 r. - peregrynacja kopii Cudownego Obrazu MB Częstochowskiej, w 1962 r. – czuwanie soborowe, w 1973 r. – liturgia sakramentu chrztu, w 1990 r. – powrót katechizacji do szkół. Wśród innych tematów omawiano: katechizację

⁵¹ ADD, Protokoły konferencji dekanalnych z lat 1982-2000.

⁵² ZAAK, L i PP 1950 nr 5-6, s. 105.; nr 7-8, s. 207-229; GWK 1973 (Listopad), s. 362-365.

⁵³ ZAAK, L i PP 1950 nr 1-2, s. 54-56; GWK 1957, nr 7-8, s. 460-462;

⁵⁴ ZAAK, L i PP 1950, nr 1-2, s. 54.

dorosłych przed chrztem, katechizację przedmałżeńską, konferencje dla rodziców przed pierwszą Komunią św. i bierzmowaniem, spotkania z rodzicami katechizowanych dzieci ⁵⁵.

Rekolekcje kapłańskie. Udział w rekolekcjach kapłańskich zamkniętych, to nie tylko nakaz wynikający z prawa kanonicznego (Kan. 276 § 2), ale przede wszystkim troska o wewnętrzne życie duchowieństwa. Rekolekcje odbywały się co dwa lata w dwóch ośrodkach: w Wyższym Seminarium Duchownym w Paradyżu i w Diecezjalnym Domu Rekolekcyjnym w Rokitnie. Zgodnie z rozporządzeniem władz kościelnych kapłani dekanalni uczestniczyli co dwa lata w zamkniętych rekolekcjach⁵⁶.

W myśl KPK (Kan. 533 §2) od 1983 r. kapłani dekanatu drezdeneckiego uczestniczą w zamkniętych rekolekcjach kapłańskich raz w roku.

Stosunek władz państwowych do duchowieństwa dekanatu. W latach 1945 – 1989 księży pracujący w okręgu drezdeneckim, podobnie jak w całej Polsce, spotykali się z szykanami władz państwowych różnego szczebla. W tym okresie księży proboszczowie nie otrzymywali zgody na proponowaną w piśmie do władz trasę procesji Bożego Ciała, władze odmawiały prawa do odbycia procesji głównymi ulicami miejscowości. Z taką samą postawą władz spotykali się proboszczowie parafii dekanatu strzeleckiego. W 1965 r. w Trzebiczu władze siłą usunęły proboszcza niosącego Najświętszy Sakrament w czasie procesji Bożego Ciała. Uprzednio władze wyraziły zezwolenie, aby procesja odbyła się tą trasą, a następnie tą samą drogą skierowano kolarzy⁵⁷. W 1986 r. w Starym Kurowie władze nie udzieliły zgody na trasę procesji i w czasie uroczystości obstawiono funkcjonariuszami SB i MO główną ulicę miejscowości, fotografowano uczestników procesji. Nie pozwolono na kontynuowanie procesji, która zakończyła się przy drugim ołtarzu⁵⁸.

20 lutego 1962 r., rozporządzeniem Ministra Finansów, wprowadzono obowiązek prowadzenia przez parafie ksiąg inwentarzowych. Ta decyzja spotkała się ze zdecydowanym oporem duchowieństwa, taki opór stawili również księży ówczesnego dekanatu strzeleckiego. Władze zaczęły wysyłać inspektorów finansowych, którzy dokonywali kontroli i konfiskowali mienie parafialne⁵⁹.

Poważny incydent wydarzył się pod koniec lat sześćdziesiątych. Wicedziekan dekanatu strzeleckiego ks. Stanisław Stępień wygłaszał kazania o tematyce społecznej, które władze uznały za polityczne. Mimo wielu nacisków i szykan ze strony Wydziału ds. Wyznań

⁵⁵ GWK 1961, 1962, 1973, 1990, 1991.

⁵⁶ Tamże 1947 nr 3, s. 151.

⁵⁷ Informacja ks. proboszcza S. Kałużnego przekazana ustnie ks. M. Bilińskiemu; zob. KSK, t. I, s. 52.

⁵⁸ Tamże, t. III, s. 222-225.

⁵⁹ Tamże, t. I, s. 7.12.

ks. S. Stępień nie zaprzestał poruszania spraw społecznych. Kiedy wracał wraz z ks. M. Dudzikiem, na trasie z Długiego do Strzelc został zatrzymany i aresztowany. O aresztowaniu ks. S. Stępnia została powiadomiona Kuria Biskupia w Gorzowie Wlkp. Z relacji ks. M. Dudzika wynika, że starania o uwolnienie ks. S. Stępnia trwały długo. Wicedziekan został uwolniony, ale przyplacił pobyt w więzieniu chorobą⁶⁰.

W latach sześćdziesiątych księża pracujący w dekanacie byli wzywani na rozmowy do Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Strzelcach Kraj.⁶¹ Również na takie rozmowy władze kierowały swoich funkcjonariuszy do poszczególnych parafii dekanatu⁶².

1.5. Wykształcenie duchowieństwa

Duchowieństwo dekanatu ukończyło studia filozoficzno – teologiczne w Wyższych Seminariach Duchownych, diecezjalnych lub zakonnych. Księża święceni przed II wojną światową studiowali na wydziałach teologicznych przy uniwersytetach, ks. M. Rozlepiło na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, ks. T. Widelka i ks. S. Zagrodzki – na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie⁶³.

Istotnym problemem dla Administracji Apostolskiej w Gorzowie Wlkp. było zorganizowanie seminarium duchownego. W 1946 r. w uroczystość Trójcy Świętej we wszystkich kościołach Administracji odczytano komunikat ogłaszający przyjmowanie kandydatów do stanu duchownego⁶⁴. Kandydaci, którzy ukończyli szkołę średnią, zostali umieszczeni w Arcybiskupim Seminarium Duchownym w Poznaniu. 26 października 1947 r. ks. kardynał August Hlond poświęcił budynek Wyższego Seminarium Duchownego w Gorzowie Wlkp. W tym też dniu odbyła się pierwsza inauguracja roku akademickiego⁶⁵.

Wielką troskę o wykształcenie księży przejawia bp W. Pluta. W 1963 r. jego starania zostały uwieńczone zorganizowaniem w Gorzowie Wlkp. Studium Pastoralnego dla księży. Inauguracja Studium KUL odbyła się 7 października⁶⁶. W latach siedemdziesiątych księża Diecezji Gorzowskiej studiowali na ATK w Warszawie Wydział Zamiejscowy w Gorzowie

⁶⁰ Relacja ustna ks. Mariana Dudzika.

⁶¹ Archiwum Parafii w Starym Kurowie (dalej APSK), Kronika Parafii w Starym Kurowie (dalej KSK), t. I, s. 32 – na to spotkanie przybyli: ks. dziekan S. Zagrodzki, ks. S. Stępień i ks. M. Biliński. Ze strony władz byli obecni: przewodniczący PRN w Strzelcach Kraj., kierownik Wydziału ds. Wyznań przy WRN w Zielonej Górze i kierownik Powiatowego Wydziału Spraw Wewnętrznych w Strzelcach Kraj.

⁶² Tamże, s. 42.

⁶³ ZAAK, L i PP 1950 nr 3-4, s. 78; K. Łatak, Kongregacja krakowska..., dz. cyt., s. 393.

⁶⁴ Tamże, 1946 nr 5, s. 32.

⁶⁵ R. Tomczak, Historia Diecezjalnego Wyższego Seminarium Duchownego w latach 1947-1997; w: Diecezjalne Wyższe Seminarium Duchowne Gorzów Wlkp. – Paradyż 1947 – 1997. Księga Jubileuszowa, Paradyż 1997, s. 72-73.

⁶⁶ GWK 1970 nr 7, s. 233.

Wlkp., klerycy WSD w Paradyżu otrzymali możliwość bronięcia prac magisterskich na KUL w Lublinie.

Następca bp. W. Pluty, bp J. Michalik, również przywiązywał ogromną wagę do wykształcenia duchowieństwa diecezjalnego. W 1989 r. Bp J. Michalik doprowadził do współpracy WSD w Paradyżu z PFT we Wrocławiu, od 1993 r. alumni Seminarium mogli pisać prace naukowe pod kierunkiem profesorów wrocławskiej Uczelni⁶⁷.

Księża z Zakonu Kanoników Regularnych Laterańskich (CRL), pracujący w Parafii p. w. Przemienienia Pańskiego w Drezdenku, studiowali na KUL w Lublinie, ATK w Warszawie i na Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie.

Tabela 8 ukazuje tych duchownych dekanatu, którzy zdobyli stopnie naukowe na polskich uczelniach teologicznych⁶⁸.

Tabela nr 8. Wykaz duchownych pracujących w dekanacie posiadających stopnie naukowe.

Imię i nazwisko	Z teologii	Z filozofii	Inne nauki
Ks. Michał Rozlepilo	mgr		
Ks. Stefan Zagrodi	lic.		
Ks. Stanisław Łatak	mgr		
Ks. Zdzisław Palus	mgr		
Ks. Mieczysław Madej	mgr		
Ks. Józef Pohla	mgr		
Ks. Janusz Idzik	mgr		
Ks. Roman Skarżyski	mgr		
Ks. Teofil Widelka	mgr		
Ks. Józef Jagiełło	mgr		
Ks. Władysław Kasprzak	mgr		
Ks. Stefan Porossa	mgr		
Ks. Ryszard Siuta	mgr		
Ks. Jacek Krzewinki		mgr	
Ks. Zygfryd Surma	mgr		

⁶⁷ Z. Lec, Współpraca naukowa Z-GWSD z PFT we Wrocławiu w latach 1989-1997; w: Historia Diecezjalnego..., dz. cyt., s. 323-325.

⁶⁸ Dane pochodzą z Dekretów nominacyjnych.

Ks. Janusz Roman			mgr filologii klasycznej
Ks. Roman Proszak	mgr		
Ks. Stefan Ryłko			dr hab. prawa kan.

Wśród pracujących w dekanacie drezdeneckim księży: jeden uzyskał stopień doktora prawa kanonicznego, później z tej dziedziny habilitował się (ks. Stefan Ryłko), licencjat z teologii (ks. Stefan Zagrodzki), magisterium z filozofii, czternastu magisterium z teologii, jeden kapłan uzyskał magisterium z filologii klasycznej.

2. Zakony męskie

2.1. Kanonicy Regularni Laterańscy

Największe znamię w historii Kościoła wycisnęła wspólnota klerycka zorganizowana w Hipponie przez św. Augustyna. Do jej struktur i ducha odwoływały się zasadniczo wszystkie podejmowane później próby reformy życia duchownych nie związanych z kręgami czy ośrodkami monastycznymi. Wybrany w 395 r. biskupem Hippony, Augustyn pragnął mieć w domu biskupim wspólnotę duchownych. Istotę tej wspólnoty, jej cel, strukturę organizacyjną i duchowość, naświetlił w mowach wygłaszanych do wiernych. Od członków wspólnoty Augustyn wymagał radykalnego wyzbycia się własności prywatnej, czystości obyczajów, posłuszeństwa, miłości Boga i bliźniego, wspólnej modlitwy i w pracy oraz wiernej i ofiarnej posługi duszpasterskiej w Kościele. Dla Augustyna „monasterium” to już nie pustelnia, lecz dom i wspólnota. Członkowie wspólnoty to nie mnisi, lecz duchowni albo słudzy Boży. Augustyn był w zasadzie pierwszym z biskupów, który nadał powołanej przez siebie wspólnocie tak wyraźne kształty i który też jasno określił zasady bycia w niej. Więcej, życie wspólnotowe duchownych podniósł do rangi przyrzeczenia, ślubu⁶⁹.

Historia kanoników regularnych w Polsce, podobnie jak historia benedyktynów, rozciąga się prawie na całe tysiąclecie. W XI wieku kanonicy regularni byli już w Polsce na pewno, wskazują na to badania archeologiczne przeprowadzone w ośrodkach o najstarszej tradycji życia zakonnego. Źródła pisane natomiast poświadczają ich obecność na naszych ziemiach dopiero w pierwszej połowie XII wieku. Zdaniem niektórych historyków,

⁶⁹ K. Łatak, Kanonicy regularni laterańscy na Kazimierzu w Krakowie do końca XVI wieku, Elk 1999, s. 16-17.

kanoników regularnych sprowadzano do Polski w związku z niewątpliwym upadkiem benedyktynów⁷⁰.

Nie ulega wątpliwości, że pierwszymi pewnymi i udokumentowanymi ośrodkami kanonikatu regularnego w Polsce były prepozytury, a później opactwa, w Trzemesznie, Czerwińsku oraz na Sobótce pod Wrocławiem. O restauracji prepozytury w Trzemesznie mówi dokument księcia Mieszka III z 1145 roku; w 1155 r. papież Hadrian IV potwierdził wszystkie przywileje i uposażenie prepozytury w Czerwińsku; prepozytura wrocławska natomiast pierwszy swój przywilej papieski uzyskała w 1148 roku⁷¹.

Kanonicy regularni, oddający się kultowi liturgicznemu i działalności duszpasterskiej, znaleźli na polskiej ziemi podatny grunt dla siebie. Sprzyjali im panujący, szczególnie Bolesław Krzywousty, rozwijali się zatem dość szybko. Według ustaleń J. Kłoczowskiego⁷², u schyłku XII w. doliczyć się można w Polsce około 20 klasztorów kanoników regularnych⁷³.

⁷⁰ Tamże, s. 25-26.

⁷¹ Tamże, s. 26-27.

⁷² J. Kłoczowski, *Wspólnoty chrześcijańskie. Grupy życia wspólnego w chrześcijaństwie zachodnim od starożytności do XV wieku*, Kraków 1964, s. 236.

⁷³ Na przełomie XII i XIII w. spośród 54 klasztorów istniejących w Polsce 1/3 należała do kanoników regularnych. Kanonicy regularni pracowali we wszystkich prawie dzielnicach kraju. Uchwycenie początków i charakteru najstarszych klasztorów kanoników regularnych w Polsce, jak Trzemeszno, Czerwińsk i Śleza-Wrocław, jest zadaniem wyjątkowo trudnym, wywołującym od dawna i dalekie dziś jeszcze do zakończenia dyskusje naukowe. Przez długi czas ich rodowód wyprowadzano z Włoch od pierwotnej kongregacji laterańskiej. Najnowsze natomiast badania zdają się wskazywać, że kanonicy regularni najstarszych polskich domów sprowadzeni zostali z terenów dzisiejszej Belgii albo południowej Francji, z silnych tam ośrodków kanonikatu regularnego starszego, związanych jeszcze z pierwszą fazą reformy kanonickiej. W połowie XII w. rozpoczęła się natomiast akcja wcielania i uzależniania pierwszych polskich domów kanoników regularnych od kongregacji arrowezyjskiej. Na pewno nie był to proces przypadkowy. Uważać należy, że kanonie polskie ze względu na swoje korzenie same zwróciły się ku tej niezbyt licznej, ale bardzo prężnej kongregacji zorganizowanej na przełomie XI i XII w. przy kanonii w Arrovaie (Francja). Kongregacja arrowezyjska wykonywała jurysdykcję nad najstarszymi prepozyturami polskich kanoników regularnych jeszcze w XIV wieku, a przedstawiciele tychże prepozytur przynajmniej w XIII wieku regularnie jeździli na roczne kapituły generalne do klasztoru macierzystego. Spośród najstarszych fundacji kanoników regularnych, klasztor wrocławski Najświętszej Maryi Panny na Piasku był największym ośrodkiem w średniowiecznej Polsce. W początkach XIII w. jego uposażenia stanowiło m. in. ok. 36 wsi, 2 mosty na Odrze we Wrocławiu, dziesięciny z 48 wsi. Podlegały mu mniejsze prepozytury, m. in. w Mstowie pod Częstochową, w Męce pod Kaliszem i w Żaganii. Przybycie zakonów żebraczych do Polski osłabiło nieco zarówno znaczenie, jak i rozwój kanoników regularnych. Ale mimo to, na przełomie XV i XVI w. liczba klasztorów była jeszcze wciąż znacząca, dochodząc do 130. Naturalnie, liczba ta obejmuje także domy kongregacji kanonickich o organizacji centralistycznej, jak premonstratów, kanoników Ducha Świętego de Saxia, kanoników od pokuty Błogosławionych Męczenników. W pierwszej połowie XVI wieku niezależne prepozytury kanoników regularnych św. Augustyna wraz ze swoimi dependencjami złączyły się, ale tylko formalnie, dla przywilejów, wykluczając jakąkolwiek zależność prawną, z włoską kongregacją laterańską i zaczęły używać tytułu kanoników regularnych laterańskich. Chodziło tu o prepozytury z dependencjami w Trzemesznie, Czerwińsku, Wrocławiu, Krakowie, Żaganii, Kaliszu, Mstowie, Kłodawie, Krzepicach, Lubrańcu i Oleśnie. Okres reformacji polscy kanonicy regularni przeżyli bez specjalnych strat. Owszem, niektóre wspólnoty miały problem z utrzymaniem dyscypliny oraz swoich dotychczasowych struktur wewnętrznych, spadła też liczba powołań, ale masowych sekularyzacji czy odstępstw od katolicyzmu nie było. Najczęściej spotykana struktura organizacyjna kanonikatu regularnego w XVI w. i później polegała na tym, że wokół jednego, zwykle większego domu centralnego z kilkunastoma lub kilkudziesięcioma zakonnikami, skupiały się małe, z reguły 1-3 osobowe placówki parafialne. Dom główny nazywano prepozyturą lub kanonią. 5 maja 1644 r. papież Urban VIII zatwierdził kongregację krakowską, nazwaną też Bożego Ciała. Składała się z 7 kanonii: krakowskiej, kraśnickiej,

Sytuacja po zakończeniu II wojny światowej w maju 1945 roku stworzyła warunki do rozwoju zgromadzenia i pracy duszpasterskiej na nowych, przydzielonych decyzją mocarstw, terenach. W lipcu i w sierpniu tegoż roku klasztor wysłał na Ziemię Zachodnie i Północne (Olsztyn, Wrocław, Gorzów Wlkp.) kilku zakonników, powstały w ten sposób placówki w Dreddenku, w Ełku i w Gietrzwałdzie. W 1958 r. otrzymały status kanonii ze wszystkim skutkami prawnymi⁷⁴.

31 lipca 1945 r. do Dreddenka przybywa ks. Teofil Widełka CRL, obejmując urząd proboszcza. We wrześniu tegoż roku ks. T. Widełka, z powodu braku kapłana, obejmuje również obowiązki proboszcza w parafii Trzebiczyń, obowiązki te pełni przez cały miesiąc, aż do przybycia ks. Jana Wujka MSF. Ks. T. Widełka pracuje w Dreddenku do 6 września 1946

---

wileńskiej, bychowskiej, krzemienieckiej, kurozwęckiej i suskiej. Do wojen szwedzkich i moskiewskich kongregacja powiększyła się o dwie kanonie: w 1633 r. wolską i w 1650 r. słonimską. W latach 1677 - 1701 do kongregacji należała również kanonia kłobucka. Upadek Rzeczypospolitej w 1795 r. przyniósł rozdzielenie kongregacji. Pod jurysdykcją prepozyta generalnego rezydującego nadal w Krakowie zostały tylko kanonie w Małopolsce. W Wielkim Księstwie Litewskim utworzyły w 1796 r. własną prowincję. Zgromadzenie krakowskie znalazło się w trudnej sytuacji. Słotwiński, przy pełnej akceptacji kard. Schwarzenberga i wiedeńskiej nuncjatury apostolskiej, zwrócił się z tą samą propozycją do kongregacji laterańskiej we Włoszech, z którą prepozytura krakowska miała konfraternię od 1503 r. potwierdzoną w 1694 r. i w 1829 r. W 1859 r. po przeprowadzonych rozmowach w Rzymie z opatem i prokuratorem generalnym, został przyjęty na audiencji przez papieża Piusa IX, od którego otrzymał ustną aprobatę dla planowanej unii. Pertraktacje z opatem generalnym i kurią generalną zostały zamknięte 3 kwietnia 1859 r. podpisaniem konwencji, która została proklamowana 30 września 1859 roku po uzyskaniu zgody Stolicy Apostolskiej. Prepozytura krakowska stała się w ten sposób częścią integralną włoskiej kongregacji laterańskiej. Równocześnie utraciła swoją autonomię, stając się jedną z kanonii prowincji rzymskiej zakonu. Ważniejsze decyzje, podejmowane przez krakowską konwentalną, musiały być odtąd aprobowane przez kurię generalną, przełożonych wybierano w Rzymie, a głosy w tej sprawie kanoników krakowskich miały charakter konsultatywny. Zgromadzenie unii nie zaakceptowało. Burzliwe wystąpienia zakonników załagodziło papieskie breve „Ad promovendam” z 28.01.1862 r. Prepozytura pozostała w kongregacji włoskiej, aczkolwiek do 1893 r. działała na jej peryferiach. Napływ nowych powołań od 1894 roku i wzrost ilościowy wspólnoty pozwolił na otwarcie dwóch placówek duszpasterskich - w Kamieniu pod Krakowem i w Żywcu przy kościele św. Krzyża (1909 r.). Była to pierwsza próba ekspansji zakonu od XVII w. Wysłano też pierwszych, po niemal czterdziestoletniej przerwie, kleryków na studia za granicę, jednego do Rzymu i jednego do Louvain. I wojna światowa, rozpęta w sierpniu 1914 roku, nie przyniosła wielkich zniszczeń materialnych w zabudowaniach klasztornych, chociaż były wielokrotnie stacją postojową dla przemierzających się wojsk. Oslabiła za to zgromadzenie personalnie, gdyż nie było w tym czasie nowych powołań, a z trzech zakonników, powołanych do wojska w charakterze kapelanów, dwóch zmarło niosąc posługę religijną w szpitalach wojskowych w czasie epidemii tyfusu. Po zakończeniu wojny w 1918 roku, w atmosferze radości z odzyskania przez Polskę niepodległości, kapituła konwentalna podjęła decyzję o remoncie klasztoru i pracach restauracyjnych we wnętrzu kościoła. 27 i 28 grudnia 1920 r. biskup Władysław Krynicki, sufragan kujawsko-kaliski, na zlecenie nuncjusza apostolskiego w Polsce, przeprowadził wizytację apostolską. W sprawozdaniu, przesłanym później do kurii generalnej zakonu zauważył, że praktyka życia wspólnego w klasztorze odbiega znacznie od przepisów konstytucji i zalecił reformę, dokonał jej prepozyt Józef Górny. Lata okupacji niemieckiej (1939-1945) zapisały się względnie spokojnie w dziejach klasztoru. Niemcy przeprowadzili kilkakrotnie rewizje w klasztorze w związku z podejrzeniami o współpracę z podziemiem, ale tylko jeden z zakonników przebywał krótko w obozie, a jeden poniósł śmierć w czasie bombardowania Borku Fałęckiego. Zob. K. Łatak, Kanonicy regularni..., dz. cyt., s. 28-35; Kongregacja krakowska..., dz. cyt., s. 294-312.

⁷⁴ Tamże, s. 313.

roku, kiedy to zostaje decyzją władz zakonnych mianowany mistrzem nowicjatu w Krakowie⁷⁵.

Ks. Teofil Teodor Widelka⁷⁶ był drugim z kolei wizytatorem polskiej prowincji zakonu. Urząd objął w maju 1958 roku. Do 1961 roku z urzędem wizytatora prowincjalnego łączył urząd prepozyta krakowskiego.

Po święceniach pracował w duszpasterstwie przy parafii Bożego Ciała. W strukturach klasztornych był kronikarzem (1932 – 1945), kanclerzem kapituły (1937-1945) oraz wicemagistrem nowicjuszy i klerykatu (1938 - 1945). W okresie okupacji niemieckiej nauczał religii w kilku szkołach. Do grona jego uczniów należał wówczas Jerzy Ciesielski, późniejszy profesor Politechniki Krakowskiej, obecnie kandydat na ołtarze. Wielką zasługą ks. T. Widelka były prace podjęte w 1938 roku nad porządkowaniem cennego księgozbioru klasztornego⁷⁷.

W czerwcu 1945 roku prepozyt Klenart wysłał go do pomocy duszpasterskiej na Ziemiach Zachodnich. Przez Wrocław przybył do Gorzowa Wielkopolskiego, gdzie zatrzymał się tylko trzy tygodnie. Pod koniec lipca 1945 r. osiadł w Drezdenku, gdzie 6 sierpnia poświęcił dla kultu katolickiego poprotestancki kościół i zorganizował parafię. Z wielką cierpliwością i oddaniem służył tu ludności wysiedlonej z Kresów. Rozwinął akcję charytatywną, zorganizował katechizację, zajął się również duszpasterstwem włoskich jeńców wojennych, których Niemcy po upadku rządu Mussoliniego osadzili w obozie. 16 września 1946 r. prepozyt Klenart odwołał go z Drezdenka i mianował magistrem nowicjatu i klerykatu w Krakowie. Generał zakonu potwierdził tę nominację dekretem z 13 października 1947 r. Obowiązki magistra pełnił do wyboru na wizytatora prowincjalnego w maju 1958 r.⁷⁸

W zgromadzeniu był postacią cenioną, ale urzędu wizytatora na pewno się nie spodziewał. W głosowaniu konsultacyjnym przesłanym z Krakowa do kapituły generalnej

---

⁷⁵ Tamże, s. 394.

⁷⁶ Urodził się 8 listopada 1912 roku w Królówce. Rodzina utrzymywała się z niewielkiego gospodarstwa rolnego i nie należała do zamożnych. W 1927 roku wójt gminy Królówka zaświadczał, że ojciec ze względów materialnych nie może opłacać za syna Teofila należnych opłat szkolnych. Szkołę powszechną w Królówce ukończył w czerwcu 1926 roku. We wrześniu tego roku został przyjęty do alumnatu prowadzonego przez kanoników regularnych. Do 1930 r. uczył się w Gimnazjum św. Anny, później w Gimnazjum im. Tadeusza Kościuszki. Świadectwo maturalne uzyskał w 1933 roku. Po ukończeniu piątej klasy gimnazjalnej, w lipcu 1930 r. złożył prośbę o przyjęcie do nowicjatu z Zakonie Kanoników Regularnych. 27 sierpnia przywdział strój zakonny i wraz trzema innymi kandydatami rozpoczął nowicjat pod kierunkiem magistra Brunona Petersa. Śluby zakonne złożył 28 sierpnia 1931 r. na ręce prepozyta Józefa Górnego. W latach 1931-1934 studiował filozofię w kolegium jezuickim w Krakowie. W latach 1934-1937 studiował teologię na Uniwersytecie Jagiellońskim, gdzie w 1938 r. uzyskał stopień magistra. Święcenia kapłańskie otrzymał 24 czerwca 1937 r. w kościele franciszkanów konwentualnych w Krakowie z rąk biskupa Stanisława Rosponda. Tamże, s. 392-393.

⁷⁷ Tamże.

⁷⁸ Tamże, s. 394.

uzyskał tylko trzy głosy. Kapituła generalna na sesji odbytej 7 maja 1958 r. urząd wizytatora prowincjalnego w Polsce powierzyła ks. Józefowi Stencłowi, na którego w głosowaniu konsultacyjnym głosowało aż jedenastu współbraci. Z ogłoszeniem wstrzymano się jednak do spodziewanego przyjazdu ks. Klenarta. Klenart wyraził stanowczy sprzeciw zarzucając ks. Stencłowi słabe przygotowanie intelektualne, niedokończone studia teologiczne oraz chwiejność charakteru. Kapituła znalazła się w niezwykle kłopotliwej sytuacji. Z kanonicznego punktu widzenia wybór był ważny i nie można go było anulować. Pod naciskiem argumentów Klenarta podjęto zatem jednogłosną uchwałę o przekazaniu sprawy Stolicy Apostolskiej, która wybór unieważniła i dekretem z dnia 26 maja 1958 r. mianowała wizytatorem Widelkę. Jeszcze tego samego dnia kanclerz kurii generalnej telegraficznie powiadomił Widelkę o nominacji. Wiadomość o zmianie na urzędzie prepozyta i wizytatora przyjęto w Krakowie z nieukrywaną radością. Właściwy dokument nominacji nadszedł z Rzymu dopiero 2 czerwca 1958 roku. Cztery dni później, tj. 6 czerwca 1958 roku dekret został odczytany zgromadzeniu. Uczynił to ks. Franciszek Grabiszewski, najstarszy precedencją zakonnik w klasztorze. Zaraz potem w kaplicy zakonnej nowy wizytator złożył wobec zgromadzenia wymagane prawem kościelnym wyznanie wiary i tym samym przejął rządy w klasztorze i w prowincji⁷⁹.

Szybko okazało się, że rządy nie należą do łatwych powinności. Wprowadzone niewielkie zmiany w dotychczasowej dyscyplinie codziennego życia w klasztorze zainicjowały proces ogólnego rozluźnienia. W kontekście zdarzających się coraz częściej nadużyć, a także stosunkowo licznych odejść ze zgromadzenia zakonników po ślubach wieczystych i święceniach już w 1961 roku zwolennicy tej obserwacji zaczęli domagać się dymisji zarządu prowincjalnego z wizytatorem Widelką na czele. Wizytacja prowincji zarządzona przez opata generalnego w 1961 r. nie tylko nie przyniosła rozwiązania problemów, ale przeciwnie jeszcze zaostrzyła. Wśród narastających konfliktów i ogólnego niezadowolenia Widelka stracił orientację, a w 1963 roku zupełnie przestał panować nad zgromadzeniem. W ślad za napływającymi skargami od zakonników, a także osób cywilnych związanych ze zgromadzeniem, prymas Wyszyński, na mocy posiadanych specjalnych uprawnień Stolicy Apostolskiej, zarządził wizytację w prowincji, którą przeprowadził w 1964 roku redemptorysta Stanisław Wójcik. Dekret powizytacyjny nie obarczał bezpośrednio wizytatora za zaistniałą sytuację w prowincji. Jednakże mocą tego dekretu Widelka został złożony z urzędu⁸⁰.

---

⁷⁹ Tamże.

⁸⁰ Tamże, s. 394-395.

Był niewątpliwie dobrym człowiekiem i zakonnikiem, ale urząd przerósł jednak jego możliwości. Trzeba przyznać, że za jego kadencji wykonano wiele prac remontowych w kościele Bożego Ciała i w klasztorze.

W następnych latach Widelka pracował w Gietrzwałdzie (1964-1967) i w Krakowie (1967-1968). W obu tych klasztorach pełnił urząd przeora. Zmarł 15 lutego 1968 r. w krakowskim szpitalu na skutek doznanego wylewu⁸¹.

Trzecim wizytatorem był Henryk Walczak⁸², którego powołanie kapłańskie zrodziło się w Dreddenku.

---

⁸¹ Tamże.

⁸² Urodził się 3 września 1932 roku w Tarcach w wielodzietnej rodzinie rzemieślniczej. Ojciec, z zawodu stolarz, prowadził własny warsztat stolarski. Z powodu wybuchu wojny Henryk nie mógł rozpocząć w normalnym trybie edukacji szkolnej, naukę z zakresu pierwszych klas szkoły powszechnej pobierał u prywatnego nauczyciela. Po ukończeniu 10 roku życia, w 1942 roku został przydzielony przez władze okupacyjne do prac przymusowych, pracował u niemieckiego rolnika. We wrześniu 1945 roku rodzina Walczaków przeniosła się z Tarc do Drezdenka. Tu w trybie nadzwyczajnym ukończył szkołę powszechną i siedem klas gimnazjum. W sierpniu 1950 roku wstąpił do zakonu i rozpoczął nowicjat kierunkiem magistra Teofila Widelki. Śluby zakonne złożył w 1951 r. na ręce prepozyta Emila Klenarta. Po profesji uczył się w niższym seminarium misjonarskim w Krakowie, gdzie zdał egzamin dojrzałości. Studia teologiczne odbył w kolegium w Krakowie w dominikańskim w Krakowie. Święcenia kapłańskie otrzymał 22 czerwca 1958 roku w Katowicach z rąk biskupa Herberta Bednorza. Po święceniach został przydzielony jako katecheta szkół podstawowych leżących na terenie parafii Bożego Ciała. W 1961 r. krakowska kapituła konwentalna powierzyła mu stanowisko ekonoma, które pełnił do 1964 r. Na urząd wizytatora został powołany 7 kwietnia 1964 roku na wniosek wizytatora prymasowskiego o. Stanisława Wójcika CSSR. Walczak miał wówczas zaledwie 32 lata. Trzeba stwierdzić, że ten wybór był trafny i udany dla zgromadzenia. Wizytator zdołał dość szybko zintegrować podzielone zgromadzenie, załagodzić nieporozumienia i rozwiązać trudne sprawy. Po konsultacji z opatem generalnym zakonu oraz z prymasem Wyszyńskim wysłał w latach 1964 – 1968 kilku zakonników do duszpasterstwa polonijnego w Stanach Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii. W 1966 r. doprowadził do kanonicznego uregulowania obecności zgromadzenia w Rudniku koło Raciborza podpisując odpowiednie umowy z ordynariuszem opolskim biskupem Franciszkiem Jopem. Za jego pierwszej kadencji wykonano wiele prac w klasztorach i kościołach, prace te przyczyniły się znacząco w procesie integracji zgromadzenia. Kapituła prowincjalna zebrana kwietniu 1970 r. niemal jednogłośnie wybrała go na drugą kadencję. Wybór bez trudności zatwierdził opat generalny zakonu. Spośród wydarzeń drugiej kadencji rządów, w których wizytator miał znaczny udział, wyliczyć trzeba prace w międzynarodowej komisji ds. rewizji konstytucji zakonnych w 1970 r. w Rzymie. Ogłoszenie kościoła gietrzwałdzkiego bazyliką mniejszą oraz budowę nowego kościoła parafialnego w Niegosławiu. W czasie drugiej kadencji ks. H. Walczak dokonał wielu innych prac remontowych. W 1976 roku kapituła prowincjalna po raz trzeci urząd wizytatora złożyła w ręce ks. Henryka Walczaka. W czasie trwania trzeciej kadencji w sposób uroczysty zatwierdzono fakt objawień maryjnych w Gietrzwałdzie (1977 r.), prowincja polska włączyła się w pracę misyjną zakonu w Zairze (1977 r.), odrestaurowano wnętrze bazyliki gietrzwałdzkiej (1977-1978) oraz dokonano wiele innych prac remontowych. W 1980 r. został powołany na współwizytatora placówek misyjnych w Zairze. Brał udział w różnych uroczystościach, zjazdach i sympozjach, z których później zdawał relacje na posiedzeniach kapituły klasztornej. Dużą sympatią darzyli go: kard. Wojtyła, biskup gorzowski Wilhelm Pluta oraz biskup warmiński Józef Drzazga. Po odejściu z urzędu wizytatora prowincjalnego w kwietniu 1982 r. został duszpasterzem samodzielnego wikariatu w Rapinie (parafia Drezdenko). Pracował tu do końca czerwca 1990 r. ożywiając duszpasterstwo, restaurując plebanię i kościół parafialny oraz kościoły filialne w Grotowie i w Lubiatowie. W latach 1982 – 1985 pełni urząd przeora kanonii drezdeneckiej. Po przejęciu przez zgromadzenie klasztoru i parafii w Mstowie w czerwcu 1990 r. zostaje mianowany proboszczem. Od razu przystąpił do restauracji zniszczonych zabudowań, kontynuował też prace przy budowie kościoła filialnego w Koninie, wykazywał dużo troski o poziom liturgiczny nabożeństw, o katechezę w szkołach, a także grupy parafialne wśród których na czoło wysuwały się trzy chóry i orkiestra. W czerwcu 1992 roku w związku z kłopotami ze zdrowiem rezygnuje z urzędu przeora i proboszcza w Mstowie i powraca do Rapina. Po erygowaniu parafii w Rapinie (1994 r.) zostaje jej pierwszym proboszczem. Umiera nagle na zawał serca 2 maja 1996 roku w Rapinie. Uroczystości pogrzebowe odbyły się w Rapinie i w Dreddenku pod przewodnictwem biskupa Pawła Sochy oraz opata

W 1958 r. dom zakonny w Drezdenku otrzymał status kanonii. Przełożony kanonii, noszący tytuł przeora, był wybierany przez Kapitułę Zakonu, a jego wybór był zatwierdzany przez władze Zakonu. Urząd ten można było sprawować przez dwie trzyletnie kadencje. Po 3 letniej przerwie można było powierzyć urząd przeora ponownie tej samej osobie na dwie następne kadencje. Przeorem był proboszcz parafii, ale po upływie kadencji wybierano innego kapłana pracującego w jednej z parafii wchodzącej w skład kanonii. Przeorami, którzy nie byli proboszczami, wybrano: ks. Mariana Krygera, ks. Jacka Krzewickiego, ks. Józefa Stencela i ks. Henryka Walczaka. Poniższa tabela ukazuje przeorów kanonii drezdeneckiej w latach 1958 – 1992⁸³.

Tabela nr 9. Wykaz przeorów kanonii drezdeneckiej w latach 1958 – 1992.

Imię i nazwisko	Lata pełnienia urzędu przeora
Ks. Stefan Zagrodzki CRL	1958-1961, 1961-1964, 1966-1969 1969-1972
Ks. Marian Kryger CRL	1964-1966
Ks. Józef Stencel CRL	1973-1976
Ks. Feliks Popielewicz CRL	1976-1979, 1979-1982, 1985-1988, 1988-1991
Ks. Henryk Walczak CRL	1982-1985
Ks. Jacek Krzewicki CRL	1991

W dziejach kanonii drezdeneckiej najwięcej kadencji urząd przeora sprawowali: ks. Stefan Zagrodzki i ks. Feliks Popielewicz – 4. Po jednej kadencji przypadło dla księży: Józefa Stencela, Henryka Walczaka, Jacka Krzewickiego.

W latach 1958 – 1974 w skład kanonii wchodził dom zakonny w Drezdenku i Rapinie, od 1974 r. Niegosław. W 1992 r. w skład kanonii drezdeneckiej wchodziły domy zakonne w Drezdenku, Rapinie i Niegosławiu, są one równocześnie parafiami obsługiwanymi przez Kanoników Regularnych.

---

generalnego zakonu Pietro Guglielmi. Zostaje pochowany w grobowcu Kanoników Regularnych na cmentarzu komunalnym w Drezdenku. Osiemnastoletnie rządy wizytatora Walczaka wpisały się bardzo dobrze w sześciowiekowe dzieje kongregacji. Był on nieustannie obecny w życiu zgromadzenia, dbał o jego dobro duchowe i materialne, dał się poznać jako dobry organizator i gospodarz, odznaczał się wrażliwością na piękno, poczuciem estetyki, obyciem i wielką kulturą odnoszenia się do bliźnich. Tamże, s. 396-399.

⁸³ Archiwum Kanonii w Drezdenku (dalej AKD), Kronika kanonii drezdeneckiej.

Posługa duszpasterska księży z Zakonu Kanoników Regularnych Laterańskich dobrze zapisała się w pamięci wiernych. Dla diecezji stała się też bezcenną pomocą w posługiwaniu duszpasterskim i to w sytuacji, gdy brakowało i nadal brakuje kapłanów diecezjalnych.

2.2. Zakon OO. Bazylianów św. Jozafata

a. Zarys dziejów zakonu OO. Bazylianów w Polsce

Historia zakonu bazylińskiego sięga IV w, kiedy to św. Bazyli zorganizował wspólne życie zakonne, któremu nadał napisane przez siebie reguły. Bazylianie są wspólnotą obrządku wschodniego (greckokatolickiego). Początkowo wspólnoty rozwijały się przede wszystkim na Wschodzie, w Azji Mniejszej. Wraz z przyjęciem chrześcijaństwa w 988 r. przez św. Włodzimierza Wielkiego, klasztory bazylińskie znalazły się na Rusi Kijowskiej. W XIV w. za panowania Kazimierza Wielkiego zaczęły powstawać w granicach Polski⁸⁴.

Po schizmie wschodniej w 1054 r. bazylińskie monasteria na Rusi były prawosławne. Po zawarciu Unii Brzeskiej w 1596 r. monasteria te przechodziły stopniowo na stronę unitów, stając się wschodnimi monasteriami katolickimi. Od tamtego czasu liczba klasztorów systematycznie wzrastała, a zakon bazyliński stał się gorliwym obrońcą Unii⁸⁵.

Prześladowania Unii ze strony carskiej Rosji w XIX w. zakończyły okres świetności zakonu. Stopniowo zlikwidowano kolejne klasztory bazylińskie, zakonnicy zostali wygnani, uwięzieni albo zesłani. Jako ostatni zlikwidowano klasztor warszawski, którego cerkiew w 1875 r. została oddana prawosławnym. Bazylianie w szczątkowym stanie zdołali przetrwać jedynie w zaborze austriackim⁸⁶.

Papież, Pius IX, w 1932 r. wyraził zgodę na zmianę nazwy zakonu na: „Zakon Bazyliński św. Jozafata”. W ten sposób chciano podkreślić zasługi św. Jozafata Kuncewicza⁸⁷.

Lata II wojny światowej, przyniosły ze sobą totalną ruinę Zakonu i Kościoła greckokatolickiego w Galicji. klasztory bazylińskie znalazły się w trzech strefach politycznych: w Galicji, Generalnej Guberni i w tzw. Protektoracie. W 1939 r. klasztory w Galicji zostały wcielone do Ukrainy Radzieckiej. Do Generalnej Guberni należały klasztory leżące na ziemiach polskich okupowanych przez Niemców. Były to klasztory: w Warszawie,

⁸⁴ B. Łoziński, *Leksykon zakonów w Polsce*, Warszawa 2002, s. 29.

⁸⁵ Tamże.

⁸⁶ Tamże.

⁸⁷ I. Harasim OSBM, *Bazylianie w Polsce*, praca magisterska, msp. Warszawa 1988, s. 29

Przemysłu i Krystynopolu. Na tym terenie mieszkało 80 zakonników, przełożonym był o. Paweł Teodorowicz⁸⁸. Najtrudniejszą sytuację przeżywał Zakon po II wojnie światowej⁸⁹.

⁸⁸ Tamże.

⁸⁹ Decyzja o anulowaniu postanowień Unii Brzeskiej z 1596 r., podpisana na polecenie J. Stalina na tzw. „synodzie lwowskim” w 1946 r., zaważyła ostatecznie na losach Kościoła greckokatolickiego i Zakonu OO. Bazylianów na Ukrainie, gdzie w 1949 r. pozostało 145 zakonników. Za odmowę podpisania aktu przystąpienia do zjednoczenia z Rosyjską Cerkwią Prawosławną. 30 zakonników zesłano na Syberię, skąd powrócili po 1955 roku. W byłej prowincji Galicyjskiej, na terytorium Polski, w 1945 r. pozostały trzy klasztory: w Warszawie, Przemysłu i Krystynopolu, z których dwa ostatnie zostały zlikwidowane. Pozostał tylko klasztor w Warszawie. Po wojnie, zniszczony klasztor w Warszawie stał się ośrodkiem, przy którym gromadzili się pozostali w Polsce bazylianie. Przełożony, o. Paweł Puskarski od 1945 r. wraz grupą zakonników mieszkał w prywatnym domu na ul. Górnośląskiej 16. Była to jednak siedziba tymczasowa. Bazylianie musieli odbudować klasztor i cerkiew przy ul. Miodowej. Dzięki znajomościom, jakie posiadał o. Paweł Puskarski podczas swego długiego pobytu w Warszawie, udało się rozpocząć prace przy odbudowie klasztoru. Wstępne prace związane z odgruzowywaniem i oczyszczaniem budynku klasztorowego i cerkwi przeprowadziło Biuro Odbudowy Stolicy. Umożliwiono również zakupienie niektórych materiałów budowlanych po tańszej cenie. Ażeby podjąć dalsze prace przy odbudowie klasztoru, trzeba było koniecznie uzyskać potrzebne na to fundusze. Obojętna postawa w tej sprawie Kurii Generalnej w Rzymie, jak także bazylikańskich prowincji na zachodzie, zmusiły ihumena o. Pawła Puskarskiego do podjęcia konkretnych działań w kraju. Zwrócił się o pomoc do kardynała A. Hlonda, a także do bp. Wacława Majewskiego, wikariusza generalnego archidiecezji warszawskiej. Kuria Metropolitalna wydała 10.07.1946 r. specjalne zaświadczenie, zezwalające o. Puskarskiemu, proboszczowi parafii Wniebowzięcia NMP na zbieranie ofiar w archidiecezji warszawskiej. W 1948 r. lewa strona budynku klasztorowego została odremontowana, zamieszkało w nim trzech ojców i trzech braci zakonnych. Nadal nie jasna była sprawa związana z prawem własności bazylianów do posesji przy ul. Miodowej 16. Zakon spotkał się z trudnościami, jakie zaczęły robić władze. Konserwator miasta Warszawy w piśmie do Prowincjała Zakonu, o. Pawła Puskarskiego z 18.12.1947 r., komunikował, że nieruchomość położona przy ul. Miodowej 16, będąca własnością Kurii Metropolitalnej jest obiektem zabytkowym i jako taki podlega rozporządzeniu Prezydium Rządu z 6.03.1928 r. Kuria Metropolitalna wystawiła zaświadczenie stwierdzające, że nieruchomość położona przy ul. Miodowej 16 jest własnością archidiecezji warszawskiej i została oddana w użytkowanie Zakonowi OO. Bazylianów, jako kościelnej osobie prawnej, oraz że o. Paweł Puskarski, jest upoważniony do działań prawnych wymienionej nieruchomości. O. P. Puskarski pisze w swoich wspomnieniach o tym, że władze miejskie wciąż interesowały się tą nieruchomością. Dokonywano różnego rodzaju inspekcji, kontrolowano i pytano o fundusze na budowę, o cel przeznaczenia tego obiektu. Po zakończeniu prac remontowych Ministerstwo do Spraw Wyznań nakazało, aby o. P. Puskarski odda im w posiadanie prawą część budynku klasztorowego. Motywowano, że ilość członków Zakonu jest za mała, aby zajmować tyle pomieszczeń. O. Puskarski udowodnił na podstawie aktu własności prawo do tej nieruchomości. Jednakże po upływie miesiąca został wezwany do Ministerstwa do Spraw Wyznań. Tym razem zaproponowano mu, ażeby zakwaterował w budynku klasztorowym Zgromadzenie Sióstr Elżbietanek, których szpital i pomieszczenia przy ul. Goszczyńskiego miały być upaństwowione. Ale i tym razem o. Puskarski odmówił. Władze, na podstawie zarządzenia Prezydium Rady Narodowej miasta stołecznego Warszawa Wydział Inspekcji Budowlanej 28.01.1952 r. odebrał Zakonowi prawo do dalszego przeprowadzania prac remontowych. Mimo protestów ze strony o. P. Puskarskiego, władze przekazały, po uprzednim remoncie dokonanym na koszt państwa, część budynku SS. Elżbietankom. Klasztor warszawski po II wojnie światowej stał się jedynym ośrodkiem Zakonu OO. Bazylianów w Polsce. Od 1948r. był siedzibą Delegatury bazylikańskiej, którą utworzono w 1946 r. Pierwszym delegatem był mianowany o. Paweł Puskarski. Bazylianie po ostatecznej, formalnej likwidacji struktur administracyjnych Kościoła greckokatolickiego w Polsce, za pozwoleniem prymasa A. Hlonda, podjęli pracę w obrządku łacińskim. Pracowali jako kapelani sióstr zakonnych, bądź też pomagali w pracy duszpasterskiej w parafiach. Ojciec P. Puskarski został mianowany wizytatorem sióstr obrządku rzymskokatolickiego. Bazylianie brali aktywny udział w życiu Kościoła rzymsko - katolickiego w Polsce, zwłaszcza w latach 1948-1956. Był to okres szczególnej próby dla Kościoła. Na stosunki Kościół - Państwo wpływa atmosfera polityczna i międzynarodowa, związana z okresem tzw. „kultu jednostki”. Wzmógł się nacisk fiskalny na Kościół, jako jedna z metod walki, duchownych katolickich oskarżano o kontakty z reakcyjnymi i militarnymi ośrodkami na Zachodzie. Stosunki między Kościołem a Państwem uległy znacznemu pogorszeniu, kiedy to w latach 1951-1953 doszło do aresztowań biskupów i księży. W tym czasie aresztowano o. P. Puskarskiego oraz kilku innych księży i zakonników Kościoła grecko - katolickiego. Ojciec Puskarski na polecenie prymasa Stefana Wyszyńskiego pojechał na wizytację sióstr, 13.12.1952 roku został zatrzymany i wylegitymowany przez patrol graniczny na stacji kolejowej w Węglińcu, ponieważ nie posiadał żadnego dokumentu tożsamości, został przewieziony do Warszawy. 15.12.1952 r. w godzinach wieczornych

W 1946 Delegatura bazylikańska w Polsce liczyła 15 ojców i trzech braci zakonnych. Ojciec Puszkarski pełnił obowiązki delegata protoarchimandryty do 17.09.1959 r. W czasie jego pobytu w więzieniu, w latach 1952-1955, obowiązki delegata na polecenie prymasa Stefana Wyszyńskiego pełnił o. Rodion Barabasz⁹⁰.

Jako jedyna instytucja Kościoła greckokatolickiego w Polsce Zakon otrzymał w 1949 roku osobowość prawną, jako odrębna instytucja zakonna, zależna była od Kurii Generalnej w Rzymie⁹¹.

17.09.1959 r. delegatem został o. Rodion Barabasz. Zarząd Generalny w Rzymie w 1960 r. powołał nowy skład Delegatury w Polsce: o. Arsenjusz Kulibaba został

przeprowadzono rewizję w klasztorze przy ul. Miodowej, aresztowano wówczas i uwięziono dwóch braci zakonnych: Ignacego Ołeśkowa, Benedykta Hassaja oraz ojców Oresta Jaworskiego i Pasywa Szewahę. w Krakowie w grudniu aresztowano ks. kanonika Mykołę Deńko. Aresztowanych, a przede wszystkim o. P. Puszkarskiego oskarżano o antypaństwową działalność, przypisując mu współpracę z Ukraińską Powstańczą Armią oraz., że jest tajnym biskupem. W lipcu 1953 r. zwolniono o. Jaworskiego oraz braci I. Ołeśkowa i B. Hassaja. W sprawie pozostałych: o. P. Puszkarskiego, ks. M. Deńko i o. P. Szewahy, aresztowanego za to, że ukrywał się pod innym nazwiskiem (Albin Malicki). Ks. M. Deńko, o. P. Puszkarskiego i o. P. Szewahę skazano na 12 i 10 lat więzienia. O. P. Puszkarski prawomocnym wyrokiem Wojskowego Sądu Rejonowego w Warszawie z 31.12.1953 r. skazano na 10 lat więzienia. Sentencja wyroku brzmiała: „...usiłował zmienić przemocą ustrój Państwa Polskiego, biorąc aktywny i kierowniczy udział w opracowaniu i wysłaniu do Watykanu oszczerczych sprawozdań, oraz rozprowadzając między duchowieństwo grecko-kat. różne sumy pieniężne w dolarach amerykańskich w celu wykorzystania tego duchowieństwa dla działalności na szkodę Państwa Polskiego i ZSRR (...) w tymże czasie i miejscu jako obywatel Polski w związku z powyższą szkodliwą dla Państwa Polskiego działalnością, przyjął od Kardynała Hlonda korzyść majątkową około 17000 dol. Amerykańskich”. Sytuacja w jakiej znaleźli się bazylianie w Polsce w latach sześćdziesiątych XX w., zadecydowała także o zmianie dotychczasowej formy życia zakonnego.. Dotyczyło to sposobu pracy duszpasterskiej, w całkiem innym obrządku, i bardzo odmiennych od poprzednich warunkach. W tym okresie bazylianie musieli podjąć pracę duszpasterską w parafiach rzymsko - katolickich. Również ówczesna polityka narodowościowa i wyznaniowa w PRL nie dawała żadnych nadziei na przyszłość. Zakon OO. Bazylianów musiał przystosować się do nowej rzeczywistości. Liczba zakonników uległa zmniejszeniu, z pośród 40 ojców, którzy pracowali przed wojną pozostało tylko dwunastu. Ogółem, według statystyki podanej przez ojca P. Puszkarskiego w 1955 r. Zakon liczył 12 ojców i trzech braci zakonnych. W duszpasterstwie pracowali: w diecezji gorzowskiej - 3, opolskiej - 1 i warszawskiej - 4. Oprócz tego dwóch ojców uczyło, religii w szkołach. W 1957 r. pozostało już tylko 10 ojców i trzech braci. Struktura administracyjna Zakonu OO. Bazylianów w Galicji po ostatniej wojnie światowej uległa całkowitej dezorganizacji. Wiązało się to z likwidacją niektórych klasztorów, aresztowaniem i wywiezieniem ich właścicieli. Klasztor warszawski, należący przed II wojną światową do Galicyjskiej Prowincji zakonnej, pozostał jedynym ośrodkiem na terenie Polski. Przełożony klasztoru warszawskiego, o. Paweł Puszkarski, nie posiadał jurysdykcji nad wszystkimi klasztorami istniejącymi jeszcze w 1946 r. w Polsce. 3.01.1946 r. Zarząd Generalny Zakonu w Rzymie utworzył w Polsce nową Delegaturę bazylikańską, a o. P. Puszkarskiego mianowano pierwszym delegatem protoarchimandryty z prawami prowincjała. O. P. Puszkarski nie był jednak pewny czy posiada władzę jurysdykcyjną nad istniejącymi jeszcze klasztorami w Przemyślu i Krystynopolu. Prawdopodobnie dlatego otrzymał powtórna nominację na Delegata protoarchimandryty dekretem z 12.07.1946 r. Ojciec Puszkarski otrzymał jurysdykcję nad trzema klasztorami oraz dwiema rezydencjami na Łemkowszczyźnie: w Myhowej Woli i Liszczynach, do których należała jeszcze Bilanka i Kuńkowa. Zob. tamże, s. 29-86; P. Puszkarski, Spomyny, Warszawa 1964, s. 62-69; List dr. Romana Lepiaka z 07.08.2003 r., w: APSK; Ankieta Statystyczna z 20.05.1955 r., w: Archiwum Bazylianów Warszawskich (dalej ABW); I. Patryło, Delegatura w Polsce, w: Analecta, Roma 1982, s. 310.

⁹⁰ Tamże, s. 312.

⁹¹ I. Harasim, Bazylianie..., dz. cyt., s. 81.

protokonsultorem, o. P. Puzkarski i o. Pasyw Szewaha - konsultorami, o. Włodzimierz Hajduk - ekonomem⁹².

O. R. Barabasz nawiązał ścisłą współpracę z Kurią Generalną w Rzymie. Przedstawiciele Delegatury wzięli udział w 1963 r. w Kapitułe Generalnej, która odbyła się w Rzymie. O. A. Kulibaba został powołany do pracy w Kurii Generalnej. Na jego miejsce protokonsultorem mianowano o. P. Puzkarskiego, konsultorem o. Jozafata Romanyka⁹³.

Prymas S. Wyszyński na mocy uprawnień nadanych mu przez Stolicę Apostolską mianował Delegatem o. Jozafata Romanyka, pracującego w parafii w Starym Kurowie⁹⁴.

Stan liczebny Delegatury bazylikańskiej w Polsce przedstawiał się następująco: w 1947 r. było 17 zakonników, w 1965 - 13, w 1976 - 18, w 1983 - 28, w tym 13 ojców, 13 kleryków oraz dwóch braci zakonnych, w 1986 - 22⁹⁵.

Bazylianie w latach 1956-1985 posiadali pięć rezydencji: w Warszawie, Przemyślu, Węgorzewie, Kołobrzegu i Olsztynie. Prowadzili działalność duszpasterską w Starym Kurowie, gdzie mieszkali w domu parafialnym. Jeden z kapłanów mieszkał w latach 1975 - 1985 w Stargardzie Szczecińskim, prowadząc tam działalność duszpasterską dla ludności ukraińskiej obrządku greckokatolickiego, dojeżdżał również do Szczecina i Ińska⁹⁶.

Zakon po 1956 r. czynił starania, aby otworzyć nowicjat. Pierwsze starania podjął ihumen klasztoru warszawskiego o. Paweł Puzkarski. Ks. prymas ustosunkował się przychylnie do tej prośby i zezwolił na otwarcie nowicjatu w klasztorze warszawskim. Pierwszym magistrem nowicjatu został mianowany o. P. Puzkarski, który pełnił ten urząd do roku 1975⁹⁷. W 1959 r. w Nowicjacie było tylko dwóch kandydatów⁹⁸.

Przez długi czas bazylianie nie mieli powołań.. Dopiero na początku lat 80. XX w. do nowicjatu zgłosiło się kilku kandydatów, w 1982 r. było ich sześciu. Na podstawie zachowanych w archiwum dokumentów można stwierdzić, że do nowicjatu zgłaszali się także

⁹² ABW, Pismo Protoarchimandryty z 7.06.1960 r., nr 188/60.

⁹³ I. Harasim, Bazylianie..., dz. cyt., s. 81.

⁹⁴ W skład Rady Delegatury bazylikańskiej w Polsce weszli: o. P. Puzkarski - protokonsultor, o. Melecjusz Biliński - konsultor i sekretarz. W 1976 r. protokonsultorem został mianowany o. M. Biliński, konsultorem o. Jozafat Osypanko. Archimandryta o. Izydor Patryło mianował dekretem z 4.12.1980 r. o. Bohdana Krupkę - protokonsultorem, o. J. Osypanko - konsultorem, o. Piotra Kuskę - sekretarzem Delegatury. Zob. ABW - Dekret z 19.08.1965 r., z 04.12.1980 nr 122/80, Catalogus OSBM 1982, 1986; I. Patryło, Delegatura..., dz. cyt., s. 313-314

⁹⁵ I. Patryło, Delegatura..., dz. cyt., s. 314; Catalogus OSBM 1982, 1986.

⁹⁶ I. Harasim, Bazylianie..., dz. cyt., s. 82.

⁹⁷ Od 1975 r. obowiązki magistra nowicjatu pełnił o. Jozafat Romanyk, który przez siedem lat wychowywał młode pokolenie zakonników. W latach 1982 - 1984 magistrem nowicjatu o. Bohdan Krupka. W październiku 1985 r. magistrem został o. Teodozjusz Janków. Zob. I. Harasim, Bazylianie..., dz. cyt., s. 86.

⁹⁸ ABW, List o. P. Puzkarskiego do ks. prymasa S. Wyszyńskiego z 25.05.1959 r.; tamże - Dekret z 30.05.1959 r., nr 3262/59 P.; P. Puzkarski, Spomyny..., dz. cyt., s. 69.

kandydaci obrządku łacińskiego. Z zachowanej korespondencji wynika, że władze zakonne nie przyjmowały kandydatów obrządku łacińskiego, chociaż były wyjątki od tej zasady⁹⁹.

W tym okresie Zakon bazyliński w Polsce liczył 14 ojców, trzech braci zakonnych oraz pięciu kleryków, od 1960 r. studiowali w Warszawskim Metropolitalnym Seminarium Duchownym.

b. Praca duszpasterska OO. Bazylianów św. Jozafata w parafii p. w. św. Apostołów Piotra i Pawła w Starym Kurowie w latach 1947 – 1978

Od 1947 r. bazylianie zarządzali w pełni dwiema parafiami rzymskokatolickimi: w Warszawie przy klasztorze bazylińskim oraz w Starym Kurowie.

Kuria Administracji Apostolskiej w Gorzowie Wlkp. mianowała 25.01.1947 r. o. Włodzimierza Hajduka wikariuszem kooperatorem kościoła parafialnego w Drezdenku z rezydencją w Starym Kurowie. Został on posłany do pomocy ks. Michałowi Rozlepile, proboszczowi i jednocześnie dziekanowi w Starym Kurowie¹⁰⁰.

Po śmierci ks. M. Rozlepilo, 11.02. 1950 r., ojciec Włodzimierz Hajduk został mianowany z dniem 21.02.1950 r., administratorem wakującej parafii w Starym Kurowie¹⁰¹.

Początkowo parafia ta liczyła 9 kościołów filialnych: w Błotnicy, Głębozku, Górecku, Górkach Noteckich, Łącznicy, Nowym Kurowie, Pławinie, Zwierzynie i Żółwinie.

W 1966 r. odłączono Górki Noteckie i Górecko, liczące razem 1890 wiernych. Po erygowaniu nowej parafii w Górkach Noteckich, parafia Stare Kurowo liczyła 6178 osób¹⁰². Wikariuszem w Starym Kurowie został ustanowiony 20.10.1950 r. o. Melecjusz Biliński, który sprawował tę funkcję do 1978 r., z przerwą w latach 1968 – 1970. Kolejnymi wikariuszami byli: o. Jozafat Romanyk (1957-1965), o. Włodzimierz Szagała (1960-1964), o. Jozafat Osypanko (1961- 1974), o. Mirosław Pidłypczak (1975-1978), o. Orest Pidłypczak (1975-1978), o. Bohdan Krupka (1977-1978). W latach 1955-1956 w parafii rezydował o. Pasyw Szewaha¹⁰³.

Rozległa parafia w Starym Kurowie wymagała wiele pracy i trudu. Bazylianie zdołali w czasie swego pobytu odremontować wszystkie kościoły a kościół w Górecku został przebudowany. Proboszcz o. Włodzimierz Hajduk zadbał o nauczanie religii w licznych szkołach na terenie jego parafii. W latach 1947-1958 był on nauczycielem religii na terenie

⁹⁹ I. Harasim, Bazylianie..., dz. cyt., s. 86.

¹⁰⁰ APSK – Dekret nominacyjny.

¹⁰¹ Tamże.

¹⁰² SDG 1969.

¹⁰³ APSK, Dekrety nominacyjne.

powiatu Strzelce Krajeńskie. Początkowo, w latach 1947-1952, o. W. Hajduk nauczał religii w pełnym wymiarze 29 godzin tygodniowo¹⁰⁴.

Zakonnicy pracujący w Starym Kurowie dojeżdżali do Chrzanowa, Wałcza, Białego Boru, Przemyśla i Jarosławia, aby pomagać pracującym tam księżom greckokatolickim, głosząc rekolekcje wielkopostne.

30 czerwca 1978 r. bazylianie przekazali parafię w Starym Kurowie księżom diecezjalnym, aby zająć się wyłącznie pracą duszpasterską w obrządku wschodnim¹⁰⁵.

Po opuszczeniu placówki duszpasterskiej w Starym Kurowie podjęli pracę w następujących placówkach: Banie Mazurskie, Krukłanki, Wydminy, Miłki, Chrzanowo, Trzebiatów, Kołobrzeg, Białogard, Świdwin i Gryfice¹⁰⁶.

Na terenie Administracji Apostolskiej Kamieńskiej, Lubuskiej i Prałatury Pilskiej pracował o. Arseniusz Kulibaba, deportowany 17.06.1947 r. przez władze państwowe z Krystynopola (obecnie Czerwonohrad na Ukrainie) do Stargardu Szczecińskiego. Potem, po krótkim pobycie w Pile, przejechał do Wałcza, gdzie w 1948 r. został mianowany wikariuszem w parafii św. Mikołaja. Biskup gorzowski, Teodor Bensch, dekretem z 26.09.1957 r. zwolnił go z pracy duszpasterskiej na terenie diecezji gorzowskiej¹⁰⁷.

3. Zakony żeńskie

3.1. Zgromadzenie SS. Służebnic NMP Niepokalanie Poczętej

W czasie misji w Żużelanach w 1891 r., o. Jeremiasz Łomnicki i miejscowy proboszcz ks. Cyryl Selecki postanowili założyć czynne Zgromadzenie zakonne obrządku grecko – katolickiego¹⁰⁸.

24 sierpnia 1892 r. odbyły się obłóczyny pierwszej ukraińskiej zakonnicy. Trzy miesiące po otwarciu pierwszego domu w Żużelanach, wspólnota Zgromadzenia liczyła 11 członkiń¹⁰⁹.

¹⁰⁴ ABW, Zaświadczenie Wydziału Oświaty i Kultury, Strzelce Kraj. 15.06.1964 r.

¹⁰⁵ W liście bp W. Pluty skierowanym do prowincjała czytamy: „Z przykrością przyjąłem do wiadomości decyzję o zamierzonym odwołaniu kapłanów Waszego Zakonu z parafii Stare Kurowo. (...) Tym boleśniej odczuwam odejście Ojców Bazylianów z Kurowa, gdyż w ciągu długoletniej pracy odznaczali się zawsze gorliwą posługą duszpasterską, za co niniejszym wyrażam słowa uznania i podziękii.”, zob. ABW, List Biskupa Gorzowskiego, Zespół III, Spr. 6.

¹⁰⁶ I. Harasim, Bazylianie..., dz. cyt., 75.

¹⁰⁷ Tamże.

¹⁰⁸ Zarys historii Zgromadzenia Sióstr Służebnic NPM, msp. w: Archiwum Zgromadzenia Sióstr Służebnic, s. 1.

¹⁰⁹ Tamże.

W czasie I wojny światowej zostało zniszczonych kilka domów zakonnych. Największe jednak straty związane były z II wojną światową. Spustoszenia jakie spowodowały wojska niemieckie i prześladowania ze strony bolszewików doprowadziły do zrujnowania wszystkich domów.

Po ustaleniu nowych granic w 1945 r. 33 domy, które znalazły się na terenie Polski przestały istnieć¹¹⁰.

W 1950 roku za zgodą o. P. Puszkarskiego, na ul. Miodowej 16, w domu OO. Bazylianów, zamieszkały Siostry Służebnice NMP Niepokalanie Poczętej obrządku wschodniego. Siostry z własnych środków finansowych odremontowały pierwsze piętro, po prawej stronie budynku. W 1954 r. w budynku klasztorным zamieszkały trzy żeńskie zgromadzenia zakonne, dwa z nich obrządku łacińskiego, a jedno obrządku wschodniego. Siostry pomagały bazylianom w pracy duszpasterskiej, zajmując się katechizowaniem dzieci, szyciem szat liturgicznych, itp.¹¹¹

SS. Służebnice NMP Niepokalanie Poczętej pomagały w pracy duszpasterskiej w parafii w Starym Kurowie. Zamieszkały w 1951 r. z bazylianami przy ul. Daszyńskiego nr 7¹¹². Pierwszą przełożoną została s. Pankratia Kryszczyszyn (01.07.1951 – 01.07.1957). W następnych latach przełożonymi były: s. Jarosława Łuczko (15.11.1957 – 20.11.1963), s. Damiana Czepil (01.12.1963 – 28.07.1970), s. Chryzanta Kuśpiś (28.07.1970 – 21.08.1971), s. Maria Kusznir (21.08.1971 – 01.07.1974), s. Josafata Nowosad (06.08.1974 – 01.07.1978)¹¹³.

W latach 1951 – 1978 w Starym Kurowie pracowały siostry: Kłymentia Domaradzka (1951 - 1953), Augustyna Kaczor (1953 – 1955), Włodzimiera Mozol (1953 – 1963, 1968 – 1971), Maria Kusznir (1963 – 1968), Anatolia Magura (1974 – 1976) i Tatiana Kowalczyk (1977 – 1978)¹¹⁴.

Siostry zakonne opuściły parafię w Starym Kurowie wraz z OO. Bazylianami 1 lipca 1978 r. i udały się do nowo otwartej placówki w Węgorzewie¹¹⁵.

---

¹¹⁰ Tamże, s. 2.

¹¹¹ I. Harasim, Bazylianie..., dz. cyt., s. 68.

¹¹² Tamże, Zarys historii Prowincji Matki Bożej Nieustającej Pomocy w Polsce, msp., w: Archiwum Zgromadzenia Sióstr Służebnic.

¹¹³ Tamże.

¹¹⁴ Tamże.

¹¹⁵ Tamże.

ROZDZIAŁ IV

PRACA DUSZPASTERSKA W OKRĘGU

1. Działalność duszpasterska

1.1. Sprawowanie Eucharystii

Życie Kościoła katolickiego urzeczywistnia się i rozwija w trzech dziedzinach: przepowiadania słowa Bożego, kultu i służby miłości. Mówią o tym trzy działy teologii pastoralnej: katechetyka, liturgika i teologia chrześcijańskiej działalności charytatywnej. Centralne znaczenie Eucharystii w życiu Kościoła wynika z faktu, że w najdoskonalszy sposób tworzy ona i kształtuje Kościół. W sprawowaniu i działaniu Eucharystii najwyraźniej zaznacza się sakramentalna natura Kościoła. Rozumieli to kapłani przybywający na Ziemię Zachodnie i Północne; pierwszym ich zadaniem stało się przygotowanie miejsca do sprawowania Najświętszej Ofiary.

29 czerwca 1945 r. do Strzelc Kraj. przybył polski kapłan ks. Zygmunt Siekierko. Mszę św. odprawił w katolickim kościele p. w. św. Franciszka z Asyżu. Msza św. w katolickiej świątyni p. w. Matki Bożej Różańcowej w Dreddenku została odprawiona 31 lipca 1945 r.; wtedy przybył tu ks. Teofil Widełka CRL¹.

W następnych miesiącach przejmowano i poświęcano zbory protestancie. Od tej chwili stawały się one świątyniami katolickimi, w których zaczęto sprawować Eucharystię. W 1945 r. odprawiano Msze św.: w Breniu, Dreddenku, Dzierżążnie, Krzyżu Wlkp., Starym Kurowie i Strzelcach Kraj.

Wraz z napływem kapłanów zwiększyła się ilość odprawianych Mszy św., a także miejsc odprawiania. Ukazuje to poniższa tabela.

---

¹ SDZ-G 1995, s. 118. 550.

Tabela nr 1. Kościoły, w których odprawiano Mszę św. w 1949 r.²

L.p.	Parafia – samodzielna placówka duszpasterska	Kościół parafialny	Kościóły filialne
1	Dobiegniew	p. w. Św. Józefa	Chomętowo, Dobiegniew p. w. Chrystusa Króla, Mierzęcín, Osieczno, Słonów
2	Drezdenko	p. w. MB Różańcowej	Chełst , Drezdenko p. w. Przemienienia Pańskiego, Grotów, Karwin, Lubiewko (Lubiewo), Niegosław , Nowe Drezdenko,
3	Krzyż Wlkp.	p. w. Najświętszego Serca Jezusowego	Brzegi, Drawiny, Huta Szklana, Krzyż Wlkp. p. w. św. Antoniego, Kuźnica Żelichowska, Lubcz Mały, Przeborowo, Żelichowo
4	Stare Kurowo	p. w. Św. Apostołów Piotra i Pawła	Błotnica, Głębocek, Górecko, Górki Not., Łącznica, Nowe Kurowo, Pławin, Zwierzyn, Żółwin
5	Strzelce Kraj.	p. w. św. Franciszka z Asyżu	Grodzisko (Gardzko), Ogardy, Przyłęg, Wielisławice
6	Trzebicz	p. w. Najświętszego Serca Pana Jezusa	Gościm, Gościmiec, Lubiatów, Przynotecko
7	Wieleń Płn.	p. w. św. Rocha	Dzierżąžno Małe, Dzierżąžno Wielkie, Folsztyn, Herburtowo, Kuźniczka, Nowe Dwory

Ze względu na brak kapłanów i dużą ilość świątyń nie odprawiano w każdą niedzielę Mszy św. we wszystkich kościołach. Co niedzielę sprawowano Eucharystię w kościołach parafialnych i większych miejscowościach, w dni powszednie odprawiano Msze św. jedynie w świątyniach parafialnych. Z tabeli wynika, że najwięcej kościołów posiadały parafie w Starym Kurowie i Krzyżu Wlkp., łącznie z parafialnym - po 10. W Starym Kurowie posługiwało dwóch kapłanów, którzy nie byli w stanie odprawić niedzielnej Mszy św. we wszystkich kościołach. Najmniej, bo 5 kościołów, posiadały parafie w Strzelcach Kraj. i Trzebiczu; wierni mogli tutaj częściej uczestniczyć w niedzielnej Mszy św.

² SAAAKL i PP 1949, s.227-236.

Wraz z napływem kapłanów, w 1951 r., erygowano nowe parafie. W tym samym roku, na mocy upoważnień Kongregacji Świętego Oficjum, ks. prymas Stefan Wyszyński udzielił zezwolenia na odprawianie trzeciej Mszy św. w niedziele i święta „de praecepto”, w godzinach popołudniowych lub wieczornych³. Tym samym zwiększyła się liczba odprawianych Mszy św., co ilustruje poniższa tabela.

Tabela nr 2. Kościoły, w których odprawiano Mszę św. w 1951 r.⁴

L.p.	Parafia – samodzielna placówka duszpasterska	Kościół parafialny	Kościóły filialne
1	Bobrówko	p. w. św. Antoniego Pad.	Lubicz, Sokółsko
2	Breń	p. w. św. Józefa	Klasztorne, Łasko, Radęcin, Słowin
3	Dobiegniew	p. w. św. Józefa	Chomętowo, Dobiegniew p. w. Chrystusa Króla, Mierzęcin, Osieczno, Słonów
4	Drezdenko	p. w. MB Różańcowej	Chełst, Drezdenko p. w. Przemienienia Pańskiego, Grotów, Karwin, Lubiewo, Niegosław, Nowe Drezdenko
5	Krzyż Wlkp.	p. w. Najświętszego Serca Jezusowego	Brzegi, Drawiny, Huta Szklana, Krzyż Wlkp. p. w. św. Antoniego, Kuźnica Żelichowska, Lubcz Mały, Przeborowo, Żelichowo
6	Stare Kurowo	p. w. Św. Apostołów w Piotra i Pawła	Błotnica, Głębocek, Górecko, Górki Not., Łącznica, Nowe Kurowo, Pławin, Zwierzyn, Żółwin
7	Strzelce Kraj.	p. w. św. Franciszka z Asyżu	Grodzisko (Gardzko), Ogardy, Przyłęg, Wielisławice
8	Trzebicz	p. w. Najświętszego Serca Pana Jezusa	Gościm, Gościmiec, Lubiatów, Przynotecko
9	Wieleń Płn.	p. w. św. Rocha	Dzierżążno Małe, Dzierżążno Wielkie, Folsztyn, Herburtowo, Kuźniczka, Nowe Dwory

³ ZKG 1951, nr 1-3, s. 24.

⁴ SDG 1955, s. 257-266.

Ustawą z dnia 18 stycznia 1951 r. władze państwowe zniosły święta kościelne: Matki Bożej Gromnicznej, Wniebowstąpienia Pańskiego, św. Piotra i Pawła, drugi dzień Zielonych Świąt, Niepokalanego Poczęcia NMP⁵; wierni otrzymali dyspensę od uczestnictwa w Mszy świętej⁶

W 1957 r. erygowano trzy nowe parafie: Bierzwnik, Dzierżążno Wielkie i Żelichowo; weszły one w skład dekanatu strzeleckiego. Tym samym zwiększyła się liczba kościołów, w których odprawiano Msze św., ukazuje to poniższa tabela.

Tabela nr 3. Kościoły, w których odprawiano Msze św. w 1959 r.⁷

L.p.	Parafia – samodzielna placówka duszpasterska	Kościół parafialny	Kościóły filialne
1	Bierzwnik	p. w. MB Szkaplerznej	Górzno, Kolsko
2	Bobrówko	Św. Antoniego Pad.	Lubicz, Sokółsko
3	Breń	p. w. św. Józefa	Klasztorne, Łasko, Radęcin, Słowin
4	Dobiegiew	p. w. św. Józefa	Chomętowo, Dobiegiew p. w. Chrystusa Króla, Mierzęcin, Osieczno, Słonów
5	Drezdenko	p. w. MB Różańcowej	Chelst, Drezdenko p. w. Przemienienia Pańskiego, Grotów, Karwin, Lubiewo, Niegosław, Nowe Drezdenko
6	Dzierżążno Wielkie	p. w. MB Różańcowej	Dzierżążno Małe, Kocień Wielki
7	Krzyż Wlkp.	p. w. Najświętszego Serca Jezusowego	Brzegi, Drawiny, Huta Szklana, Krzyż Wlkp. p. w. św. Antoniego, Lubcz Mały, Przeborowo
8	Stare Kurowo	p. w. Św. Apostołów Piotra i Pawła	Błotnica, Głębocek, Górecko, Górki Not., Łącznica, Nowe Kurowo, Pławin, Zwierzyn, Żółwin

⁵ Dz. U. z dnia 18 stycznia 1951 r., nr 4, poz. 28.

⁶ ZKG 1951, s. 23.

⁷ SDG 1959, s. 335-375.

9	Strzelce Kraj.	p. w. św. Franciszka z Asyżu	Grodzisko (Gardzko), Ogardy, Przylęg, Wielisławice
10	Trzebisz	p. w. Najświętszego Serca Pana Jezusa	Gościm, Gościmiec, Lubiatów, Przynotecko
11	Wieleń Płn.	p. w. św. Rocha	Folsztyn, Herbutowo, Kuźniczka, Nowe Dwory
12	Żelichowo	p. w. Narodzenia NMP	Gierczynek, Kuźnica Żelichowska

Po ustanowieniu diecezji na Ziemiach Zachodnich w 1972 r., do nowo utworzonej diecezji szczecińsko – kamieńskiej, z dekanatu strzeleckiego odeszły parafie w Bierzwniku i Breniu, zostały natomiast erygowane nowe parafie: Niegosław 05.05.1974 r. – z podziału parafii w Drezdenku, Ogardy 25.04. 1974 r. – z podziału parafii Strzelce Kraj., Zwierzyn 24.06.1975 r. – z podziału parafii Stare Kurowo. Poniższa tabela ukazuje kościoły parafialne i filialne, w których odprawiano Msze św. po dokonaniu tych zmian.

Tabela nr 4. Kościoły, w których odprawiano Msze św. w 1976 r.⁸

L. p.	Parafia	Kościół parafialny	Kościół filialne
1	Bobrówko	Św. Antoniego Pad.	Danków, Lubicz, Sokólsko
2	Dobiegiew	p. w. św. Józefa	Chomętowo, Dobiegiew p. w. Chrystusa Króla, Mierzęcin, Słonów
3	Drezdenko	p. w. MB Różańcowej	Drezdenko p. w. Przemienienia Pańskiego, Grotów, Lubiewo, Rapin, Nowe Drezdenko, Stare Bielice
4	Dzierżążno Wielkie	p. w. MB Różańcowej	Dzierżążno Małe, Kocień Wielki, Gierczynek
5	Górki Not.	Niepokalanego Poczęcia NMP	Górecko, Przylęg
6	Krzyż Wlkp.	p. w. Najświętszego Serca Pana Jezusa	Brzegi, Drawiny, Huta Szklana, Krzyż Wlkp., p. w. św. Antoniego, Lubcz Mały, Przeborowo

⁸ SDG 1976, s. 135-141.

7	Niegosław	św. Jana Kantego	Chełst, Karwin
8	Ogardy	św. Stanisława Kostki	Pielice
9	Stare Kurowo	p.w. Świętych Apostołów Piotra i Pawła	Błotnica, Głębozec, Górecko, Górki Not., Łącznica, Nowe Kurowo, Pławin, Zwierzyn, Żółwin
10	Strzelce Kraj.	p. w. św. Franciszka z Asyżu	Bronowice, Gardzko, Licheń, Lipie Góry, Wielisławice
11	Trzebicz	p. w. Najśw. Serca Pana Jezusa	Gościm, Lubiatów, Przynotecko
12	Wieleń Płn.	p. w. św. Rocha	Folsztyn, Herburtowo, Kuźniczka, Nowe Dwory
13	Zwierzyn	św. Jana Chrzciciela	Gościmiec, Żółwin
14	Żelichowo	p. w. Narodzenia NMP	Dębogórza, Kuźnica Żelichowska

W 1982 r. dokonano podziału dekanatu strzeleckiego na drezdenecki i strzelecki. Poniższa tabela ukazuje kościoły parafii dekanatu drezdeneckiego, w których sprawowano Najświętszą Ofiarę, po tym podziale.

Tabela nr 5. Kościoły, w których odprawiano Msze św. w 1988 r.⁹

L.p.	Parafia – samodzielna placówka duszpasterska	Kościół parafialny	Kościół filialne
1	Drezdenko	MB Różańcowej	Lubiewo, Stare Bielice
2	Dzierżąžno Wielkie	MB Różańcowej	Dzierżąžno Małe, Kocień Wielki, Gierczynek
3	Krzyż Wlkp.	N. Serca P. J.	Brzegi, Drawiny, Huta Szklana, Lubcz Mały, Przeborowo
4	Niegosław	św. Jana Kantego	Chełst, Karwin
5	Trzebicz	N. Serca P. J.	Gościm, Przynotecko
6	Wieleń Płn.	św. Rocha	Folsztyn, Herburtowo, Kuźniczka, Nowe Dwory
7	Żelichowo	Narodzenia NMP	Dębogóra, Kuźnica Żel.
8	Rąpin – sam. wikariat	Nawiedzenia NMP	Grotów, Lubiatów

⁹ SDG 1988, s. 75-80.

W 1992 r. Ojciec Święty Jan Paweł II dokonał nowego podziału administracyjnego Kościoła w Polsce. Dotychczasowe parafie dekanatu Dreddenko: Dzierżążno Wielkie, Krzyż Wlkp., Wieleń Północny i Żelichowo zostały włączone do diecezji koszalińsko – kołobrzeszkiej. Parafia w Starym Kurowie została wyłączona z dekanatu Strzelce Kraj. i włączona do dekanatu Dreddenko. Poniższa tabela ilustruje miejscowości i godziny odprawiania Mszy św. w parafiach okręgu dreddenckiego po dokonaniu powyższych przekształceń.

Tabela nr 6. Kościoły i godziny odprawiania Mszy św. w 1992 r.¹⁰

L.p.	Parafia	Kościół parafialny	Kościół filialne	Godzina
1	Dreddenko	Przemienienia Pańskiego	Dreddenko MB Różańcowej Nowe Dreddenko Dreddenko – szpital Lubiewo Stare Bielice	8.30, 10.00, 11.30, 18.00 7.00 8.00, 13.00 6.30 9.30 11.00
2	Niegosław	Św. Jana Kantego	Chelst Karwin	7.45, 11.30 10.15 9.00
3	Rapin	Nawiedzenia NMP	Grotów Lubiatów	10.00 11.30 13.00

¹⁰ AP. Dreddenko, Niegosław, Rapin, Stare Kurowo, Trzebicz - Sprawozdanie duszpasterskie 2000 r.

4	Stare Kurowo	Św. Ap. Piotra i Pawła		8.00, 11.00
			Błotnica	17.00 (sobota)
			Głębozec	10.45
			Łącznica	9.30
			Nowe Kurowo	9.30
			Pławin	12.00
			Rokitno (dom prywatny)	16.00 (sobota)
5	Trzebicz	N. Serca P. J.		8.00, 11.30
			Gościm	10.00
			Gościm – ośr. wczasowy	20.00 (sobota)
			Przynotecko	13.00

W pierwszych latach powojennych księża nie byli w stanie obsłużyć duszpastersko wszystkich kościołów. Spowodowane to było znikomą ilością kapłanów.

Z czasem, gdy przybywało więcej duchownych, zwiększała się liczba odprawianych Mszy św. W parafiach okręgu drezdeneckiego w 1992 r. pracowało dziesięciu księży. Msze św. odprawiane były we wszystkich kościołach filialnych, a także w ośrodku wczasowym (parafia Trzebicz), kaplicy szpitalnej w Drezdenku i w domu prywatnym (parafia Stare Kurowo).

1.2. Głoszenie słowa Bożego

Przepowiadanie Ewangelii należy do istoty Kościoła. Słowa Chrystusa, „Idźcie na cały świat i głoscie Ewangelię wszelkiemu stworzeniu” (Mk 16,15), aktualizują się przez różne formy głoszenia Dobrej Nowiny. Najbardziej powszechnymi formami przepowiadania były kazania – homilie, katechezy, misje i rekolekcje.

Kazania

W tej ważnej dziedzinie pracy duszpasterskiej ks. administrator E. Nowicki w Instrukcji duszpasterskiej z 15 września 1945 r. polecił, aby kazania były głoszone w niedziele i święta, a także „jeżeli to jest możliwe w czasie każdej Mszy św.”. Kazania mają być o treści katechizmowej i programowe. Ks. E. Nowicki zarządził, aby wygłaszanie kazań rozpocząć od tematyki dogmatycznej. W kazaniach o tematyce moralnej należało uwzględnić przede

wszystkim III, V, VI i VII przykazanie. Administrator apostolski rozporządził również, aby w każdej parafii została założona księga kazań, w której ma być wpisywana data i temat kazania oraz nazwisko kaznodziei¹¹.

W pierwszych latach powojennych dał się odczuć wyraźny brak literatury homiletycznej, pomocnej do wygłaszania kazań. Jednakże duszpasterze korzystali z ukazujących się czasopism: Biblioteka Kaznodziejska, Współczesna Ambona, Niedziela, Gość Niedzielny, bądź z materiałów publikowanych w Zarządzeniach Administracji Apostolskiej.

Najczęściej wygłaszano kazania katechizmowe. Z zachowanej Księgi kazań z parafii w Starym Kurowie wynika, że w 1952 r. wygłaszano kazania na temat rodziny i wychowania w czystości, a także o tematyce eschatologicznej, w 1953 r. – chrystologiczne i apologetyczne. W 1954 r. przedmiotem kazań była sakramentologia, w 1955 r. – moralność chrześcijańska. W latach 1956–1962 wierni przygotowywali się do nawiedzenia Kopii Obrazu Matki Bożej Częstochowskiej, stąd tematyka kazań była maryjna. W czasie obrad Soboru Watykańskiego II kaznodzieje wygłaszali kazania o tematyce dogmatycznej¹². Tematyka kazań wskazuje, że wiernych nauczano systematycznie prawd wiary; przekazywano je zgodnie z programem duszpasterskim, obowiązującym w Kościele lokalnym.

Kazania niedzielne i świąteczne były miejscem troski duszpasterskiej o czystość wiary i o chrześcijańskie obyczaje wiernych, o dobro polskiej rodziny i należyte wychowanie młodego pokolenia.

Osobną grupę stanowiły kazania okresowe: pasyjne - wygłaszane w czasie Gorzkich Żali, o Najświętszym Sakramencie - głoszone w czasie 40- godzinnych nabożeństw, o Matce Bożej - wygłaszane w czasie nabożeństw majowych i różańcowych¹³.

Wyżej wymienione kazania okresowe były wygłaszane we wszystkich kościołach parafialnych. W kościołach filialnych, przed lub po Mszy św., wierni śpiewali w czasie Wielkiego Postu Gorzkie Żale a w maju litanię ku czci Najświętszej Maryi Panny, wtedy nie głoszone kazań. Powodem tego stanu rzeczy była duża ilość kościołów filialnych, przy równoczesnym braku księży¹⁴.

Kazania głoszone w czasie niedzielnej Mszy św. trwały 10 – 15 minut¹⁵. Wygłaszali je nie tylko miejscowi duszpasterze. Tradycją stały się odpusty parafialne. Zapraszano wówczas

---

¹¹ ZAA 1945, s. 15.

¹² APSK, Księga kazań.

¹³ Dane z wywiadu z p. H. Zabłocką mieszkającą w Starym Kurowie od 1945 r.

¹⁴ Tamże.

¹⁵ Tamże.

kapłana z dekanatu; często też zapraszano księży spoza dekanatu lub zakonników. W czasie wizytacji lub bierzmowania kazanie wygłaszał biskup; taką praktykę wprowadził od 1958 r. ks. biskup Wilhelm Pluta.

Wygłaszano również kazania w czasie Mszy św. pogrzebowej oraz w czasie udzielania sakramentu małżeństwa.

Szczególną troską otoczono dzieci i młodzież. Administrator apostolski ks. E. Nowicki rozporządzeniem z dnia 10 września 1945 r. nakazał odprawianie Mszy św. dla dzieci i młodzieży¹⁶. W tych parafiach dekanatu strzeleckiego, gdzie byli wikariusze, odprawiano Mszę św. szkolną z kazaniem dla uczniów.

Tematyka kazań wygłaszanych w ciągu roku liturgicznego była zasadniczo zgodna z programem duszpasterskim przygotowanym na dany rok przez Episkopat Polski. Wiernym odczytywano również listy pasterskie: Episkopatu i rządcy diecezji.

1.3. Katechizacja

Katecheza, jako jedno z najważniejszych zadań Kościoła, „...podtrzymywała rozszerzanie się i rozwój Kościoła w różnych epokach, we wszystkich krajach, wśród najrozmaitszych warunków społecznych i form kulturowych”¹⁷. Realizacja ostatniego polecenia Chrystusa, aby głosić Ewangelię wszystkim narodom i nauczać je zachowywać wszystko, cokolwiek On im przykazał (por. Mt 28,19-20), została podjęta także na Ziemi Lubuskiej.

Dla uchwycenia całości spraw związanych z katechizacją po II wojnie światowej w dekanacie strzeleckim, z jej problemami i trudnościami, należy odnotować pewne fakty z działalności komunistycznych władz Polski, która niemal natychmiast po zakończeniu wojny rozpoczęła laicyzację szkolnictwa. W czerwcu 1945 r. abp A. Sapięha w liście pasterskim wskazywał: „Obowiązkiem naszym jako Polaków i katolików jest stanowczo żądać, aby młodzież nasza była wychowywana i kształcona na zasadach katolickich, aby nauka wiary w szkołach, należne i pierwszorzędne miejsce zachowała. Wszelkie niezgodne z tym zamiary musimy bezwzględnie odpierać”¹⁸. Episkopat wystąpił także przeciw szkołom zakładanym przez Towarzystwo Przyjaciół Dzieci, w których religii nie nauczano wcale¹⁹. W liście z 8 września 1947 r., w rocznicę poświęcenia narodu Niepokalanemu Sercu Maryi,

¹⁶ ZAA 1945, s.11.

¹⁷ Jan Paweł II, Adhortacja apostolska do biskupów, kapłanów i wiernych całego Kościoła katolickiego o katechizacji w naszych czasach, Watykan 1979, n. 12.

¹⁸ Tygodnik Powszechny 1945, nr 22.

¹⁹ Zob. A. Potocki, Sekularyzacja systemu oświaty w Polsce po II wojnie światowej a katechetyczna praca Kościoła, *Ateneum Kapłańskie*, 84 (1992), nr 498, s. 209.

biskupi pisali: „Przypominamy Wam, Bracia, że nadal ciąży na Was poważny obowiązek stosowania się w wychowywaniu dzieci do wskazań Kościoła, nakazujących religijne wychowanie na wszystkich stopniach nauczania”²⁰. A nieco później, bo 25 marca 1949 r. zaznaczyli, że „... religia w szkole nie może być tylko przedmiotem dodatkowym, ale ma być ośrodkiem wychowania jako siła o wypróbowanej wiekami wartości”²¹. Porozumienie z 14 kwietnia 1950 r. zawarte między przedstawicielami rządu RP i Episkopatu stwierdzało między innymi: „Rząd nie zamierza ograniczyć obecnego stanu nauczania religii w szkołach”²². Jednakże rzeczywistość okazała się inna.

Kościół na terenie Administracji Apostolskiej w Gorzowie Wlkp. podjął nauczanie religii w szkołach na mocy obowiązującego od 1925 r. konkordatu, zawartego między rządem polskim a Stolicą Apostolską, oraz stanowiącego podstawę prawną katechizacji w szkole art. 120 Konstytucji marcowej z 1921 r., który został utrzymany w mocy przez Ministerstwo Oświaty²³. W Zarządzeniach Administracji Apostolskiej Kamieńskiej, Lubuskiej i Prałatury Pilskiej z lutego 1946 r. podano Okólnik Nr 50 Ministerstwa Oświaty dotyczący nauczania religii w szkołach²⁴. Informacja dotycząca katechizacji zawiera przypomnienie o obowiązkowym nauczaniu religii.

W myśl obowiązujących rozporządzeń, księża obejmujący parafie przystąpili również do organizowania katechizacji, w szkołach znajdujących się na terenie parafii. W Drezdenku, Strzelcach Kraj., Trzebiczu i Krzyżu Wlkp. nauka religii rozpoczęła się od 1 września 1945 r.; w parafii Stare Kurowo - w grudniu 1945 r., wraz z osiedleniem się pierwszego kapłana. W 1946 r. katechizacja została zorganizowana we wszystkich parafiach dekanatu strzeleckiego. Poniższa tabela ilustruje ilość szkół w poszczególnych parafiach znajdujących się na terenie powiatu strzeleckiego oraz liczbę uczniów²⁵.

---

²⁰ Listy Pastorskie Episkopatu Polski 1945-1974, Paryż 1975, s. 54.

²¹ Tamże, s. 80.

²² Porozumienie zawarte między przedstawicielami Rządu Rzeczypospolitej Polskiej i Episkopatu Polski w dniu 14 kwietnia 1950 r., w: Listy pasterskie..., dz. cyt., s. 91. 93.

²³ Por. H. Łuczak, Katecheza młodzieży w Polsce, Kraków 1988, s. 19.

²⁴ ZAAK, L i PP 1946., s. 41-43.

²⁵ SPS, sygn. 83.

Tabela nr 7. Ilość szkół i liczba uczniów w 1948 r.

L. p.	Parafia	Miejscowość	Rodzaj szkoły	Ilość uczniów
1	Dobiegiew	Dobiegiew	6 klasowa	212
		Chomętowo	4 klasowa	34
		Ługi	4 klasowa	24
		Mierzęcín	4 klasowa	45
		Ostrowiec	4 klasowa	31
		Sarbinowo	4 klasowa	21
		Słonów	5 klasowa	60
		Żelazowo	4 klasowa	41
Razem			8 szkół	468
2	Drezdenko	Drezdenko	8 klasowa	535
		Chelst	7 klasowa	94
		Grotów	5 klasowa	65
		Kawczyn	4 klasowa	71
		Kosin	3 klasowa	21
		Marzęcin	4 klasowa	39
		Niegosław	5 klasowa	128
		Nowe Drezdenko	4 klasowa	68
		Osów	4 klasowa	30
		Radowo	4 klasowa	22
		Rapin	4 klasowa	43
		Stare Bielice	4 klasowa	54
Razem			12 szkół	1116
3	Stare Kurowo	Głęboćek	4 klasowa	33
		Górecko	5 klasowa	98
		Górki Not.	7 klasowa	227
		Łącznica	4 klasowa	73
		Modropole	3 klasowa	18
		Nowe Kurowo	4 klasowa	88
		Pławín	4 klasowa	42
		Sarbiewo	4 klasowa	56

		Stare Kurowo	7 klasowa	321
		Strzelce Kraj. Wschód	4 klasowa	84
		Zwierzyn	7 klasowa	227
		Żółwin	4 klasowa	67
Razem			12 szkół	1334
4	Strzelce Kraj.	Bobrówko	6 klasowa	145
		Brzoza	4 klasowa	50
		Buszów	4 klasowa	53
		Gardzko	5 klasowa	95
		Licheń	4 klasowa	38
		Lipie Góry	4 klasowa	45
		Lubicz	4 klasowa	42
		Ogardy	6 klasowa	135
		Sokólsko	4 klasowa	50
		Strzelce Kraj.	7 klasowa	334
		Tuczno	4 klasowa	48
		Wełmin	4 klasowa	32
		Wielisławice	4 klasowa	44
Razem			13 szkół	1111
5	Trzebicz	Gościm	7 klasowa	115
		Gościmiec	7 klasowa	170
		Lubiatów	4 klasowa	22
		Przynotecko	7 klasowa	145
		Trzebicz	7 klasowa	126
		Trzebicz Nowy	4 klasowa	35
Razem			6 szkół	613

Trudności w nauczaniu religii pojawiły się w 1948 r. Władze komunistyczne dążyły do wyeliminowania katechizacji ze szkół; aby osiągnąć zamierzony cel powołały do istnienia szkoły Towarzystwa Przyjaciół Dzieci. 14 lutego 1948 r. Ministerstwo Oświaty ogłosiło deklarację o laicyzacji szkoły; w maju rozpoczęły się masowe aresztowania księży

i zakonników²⁶. Działania władz sprawiły, że w roku szkolnym 1955/1956 nauka religii odbywała się tylko w ok. 30% szkół w Polsce²⁷.

Z akt personalnych Szkoły Podstawowej w Starym Kurowie wynika, że do 1950 r. nauczycielem religii był ks. M. Rozlepiło²⁸. Z zachowanych sprawozdań katechetycznych dowiadujemy się, że w 1951 r. w szkole podstawowej w Górkach Not., Górecku i Zwierzynie uczył ks. W. Hajduk; w Starym Kurowie i Nowym Kurowie – ks. M. Biliński OSBM; w Głębozku, Sarbiewie, Łącznicy i Pławinie – s. Klementyna Domaradzka; w Drezdenku i Niegosławiu – ks. S. Ryłko; w Nowym Drezdenku i Państwowym Gimnazjum stopnia licealnego w Drezdenku – ks. S. Zagrodzki; w Osowie – Ignacy Czech; w Rapinie – Agata Frąckowiak; w Grotowie – Jan Bubnowski; w Chełście – Marian Wejna; w Kawczynie – Kazimierz Łastowski; w Starych Bielicach – Maria Górna²⁹.

Zmiana sytuacji na lepsze nastąpiła po uwolnieniu ks. Prymasa S. Wyszyńskiego (26.10.1956 r.). 8 grudnia 1956 r. stosunki państwo – Kościół zostały oparte na nowym porozumieniu. Gwarantowało ono powrót religii do szkół w wymiarze 2 godzin tygodniowo, ale jako przedmiot nadobowiązkowy³⁰. Księża pracujący w dekanacie powrócili do szkół i rozpoczęli normalną pracę katechetyczną.

Niebawem władze państwowe wyłączyły zakonników i zakonnice z personelu nauczycielskiego (4.08.1958 r.). W dekanacie strzeleckim spowodowało to niemałe trudności w obsadzie kadry nauczycielskiej, gdyż w parafiach: Drezdenko, Stare Kurowo i Krzyż Wlkp., posługę duszpasterską pełnili zakonnicy. W parafii w Starym Kurowie mieszkały siostry zakonne, jedna z nich – s. Klementyna Domaradzka- była katechetką uczącą religii w parafii, na której terenie istniało 12 szkół³¹. Z zachowanego Sprawozdania katechetycznego parafii w Drezdenku wynika, że katechizację do 1961 r. prowadziło 3 księży i 6 osób świeckich³².

15 lipca 1961 r. Sejm Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej uchwalił ustawę „O rozwoju Systemu Oświaty i Szkolnictwa”³³, w myśl której szkoła otrzymała status „szkoły świeckiej” bez prawa nauczania religii. Ustawa została poprzedzona licznymi akcjami, które miały przygotować społeczeństwo do usunięcia lekcji religii, jako przedmiotu nauczania w szkole. 19 sierpnia Ministerstwo Oświaty wydało zarządzenie „W sprawie prowadzenia punktów

²⁶ B. Kumor, Historia Kościoła, cz. 8, dz. cyt., s.479.

²⁷ A. Potocki, Sekularyzacja systemu oświaty..., dz. cyt., s. 210

²⁸ R. Pietras, 50 lat Szkoły Podstawowej w Starym Kurowie, Gorzów Wlkp. 1995, s. 7-8.

²⁹ ADD, Sprawozdanie katechetyczne 1951.

³⁰ B. Kumor, Historia Kościoła, cz. 8, dz. cyt., s. 487.

³¹ ADD, Sprawozdanie katechetyczne 1951 r.

³² Tamże.

³³ Dz. U., Nr 32, poz. 160.

katechetycznych”. Przepisy regulowały drobiazgowo warunki, jakie mają być spełnione w nauczaniu religii w parafiach. Zobowiązywały administratorów parafii do zgłaszania władzom oświatowym punktów katechetycznych prowadzonych poza kościołem i do składania szczegółowych sprawozdań z ich działalności³⁴. Zarządzenie to było sprzeczne z prawem a nawet z ustawą z 15 lipca 1961 r.³⁵

Episkopat nie dał się zastraszyć. 2 września 1961 r. w liście pasterskim „Do rodziców, dzieci i młodzieży katolickiej o nauczaniu prawd wiary świętej”, biskupi pisali: „... nowe stanowisko naszego ustawodawstwa nie może przekreślać w żadnej mierze (...) prawa do wolności sumienia i wyznania, prawa rodziców do decydowania o religijnym wychowaniu własnych dzieci oraz prawa Kościoła do prowadzenia akcji duszpasterskiej i katechetycznej (...) będziemy prowadzić dalej nauczanie religii poza szkołą”. Władze państwowe – usuwając religię ze szkół – pragnęły rozciągnąć całkowitą kontrolę nad punktami katechetycznymi, nauczycielami religii, młodzieżą i samym nauczaniem, to one chciały udzielać zezwoleń na naukę religii i ją kontrolować. Mimo szykan, zastraszzeń, grzywien, wyroków sądowych i inwigilacji, kapłani i wierni zaczęli organizować punkty katechetyczne w kościołach, plebaniach i domach prywatnych; później zaczęto budować salki katechetyczne, które nazywano kaplicami celem uzyskania zezwoleń. Władze czyniły wszystko, aby utrudniać katechizację; w tym celu m. in. organizowano zajęcia pozalekcyjne. Szykany były stosowane nadal permanentnie, jedynie ich skala była uzależniona od sytuacji społeczno – politycznej komunistycznego państwa. Katecheza była prowadzona poza szkołą aż do czerwca 1990 r.

W dekanacie strzeleckim, a później w erygowanym dekanacie drezdeneckim, sytuacja była taka sama jak w całym kraju. Proboszczowie 1 września 1961 r. rozpoczęli katechizację, prowadząc ją w kościołach i domach prywatnych. W „Kronice parafii w Starym Kurowie” czytamy: „Rozpoczynamy normalną naukę religii po kościołach. Dwa są czynne punkty katechetyczne: Zwierzyn u p. Pawłowskiej, dla dzieci ze szkoły przy stacji i Modropole u p. Mateli, dla dzieci ze szkoły z Modropola. Z innych szkół dzieci uczą się w kościołach. Sobota. Wieczorem odbywają się lekcje religii dla młodzieży dojeżdżającej (licealnej i zawodowej)”³⁶. Nauczycielami religii byli kapłani i siostry zakonne³⁷. Dopiero po zalegalizowaniu przez władze państwowe NSZZ „Solidarność” (1981 r.) katechizować zaczęły osoby świeckie, które początkowo były wynagradzane z funduszy parafialnych, a niektórzy z katechizujących pracowali społecznie. W wielu szkołach zawieszono krzyże

³⁴ M. Pietrzak, *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 1979, s. 102.

³⁵ A. Potocki, *Sekularyzacja systemu oświaty...*, dz. cyt., s. 218-219.

³⁶ APSK, KSK, t. I, s. 23.

³⁷ Tamże, s. 43. 55.

w salach lekcyjnych. Ogłoszenie stanu wojennego (13.12.1981 r.) spowodowało powrót do represji. Zdjęto krzyże³⁸. Jakakolwiek próba współpracy z nauczycielami wywoływała ostrą reakcję władz. W Starym Kurowie Wydział Wyznań wezwał proboszcza na rozmowę, za zaproszenie nauczycieli na Mszę św. w Dniu Nauczyciela³⁹. Wychowawczynię przedszkola zawieszono i próbowano usunąć z pracy, za wprowadzenie dzieci do kościoła⁴⁰. Jeszcze pod koniec lat osiemdziesiątych organizowano zajęcia pozalekcyjne, aby utrudnić dzieciom udział w katechezie. Trzeba jednak zaznaczyć, że dyrektorzy: K. Gębala (Stare Kurowo) i J. Jaworska (Nowe Kurowo), układali plan zajęć szkolnych ułatwiający katechizację w parafii. Okres represji trwał do wyborów kontraktowych do Sejmu (4.06.1989 r.). Jeszcze w roku szkolnym 1989/1990 katechizacja odbywała się poza szkołą. Mimo trudności, jakie spotykały katechizację, frekwencja wynosiła 93 %⁴¹.

2 maja 1990 r. rząd T. Mazowieckiego zgodził się na powrót religii do szkół. Zgodnie z rozporządzeniem Ministerstwa Edukacji Narodowej lekcja religii, jako przedmiot nadobowiązkowy, rozpoczęła się od 1 września 1990 r.; zgodę na uczęszczanie na religię dla dzieci wyrażali pisemnie rodzice, a w szkołach średnich i zawodowych - uczniowie lub rodzice. Katecheci duchowni, siostry zakonne i osoby świeckie mogły katechizować w szkole po otrzymaniu misji kanonicznej od biskupa diecezjalnego i po spełnieniu wymogów określonych rozporządzeniem Ministerstwa Edukacji Narodowej. Siostry zakonne i osoby świeckie otrzymywały stosowne wynagrodzenie. Księża uczyli bezpłatnie aż do 1 września 1997 r.

Wraz z powrotem religii do szkół Kościół w Polsce stanął przed nowym, niełatwym wyzwaniem. Księża nie mogli sprostać zadaniu katechizowania w wymiarze 2 godzin tygodniowo. Czasy komunistyczne sprawiły, że nie było katechetów świeckich, których kwalifikacje odpowiadałyby wymaganiom MEN. Utworzono Kolegia Katechetyczne, które miały na celu dokształcanie katechetów świeckich. Wielu z nich rozpoczęło studia teologiczne na Papieskim Fakultecie Teologicznym we Wrocławiu; aby ułatwić studia utworzono filię w Gorzowie Wlkp. Z pomocą przyszli również emerytowani nauczyciele, którzy - po ukończeniu przygotowania teologicznego - rozpoczęli pracę katechetyczną w szkołach. Powrót religii do szkół zwiększył frekwencję biorących udział w katechizacji; w parafii Stare Kurowo w roku szkolnym 1989/90 na lekcje religii nie uczęszczało 28

---

³⁸ Tamże, t. III, s. 234.

³⁹ Tamże, t. I, s. 169.

⁴⁰ Tamże, t. II, s. 148.

⁴¹ ADD, Dziekańskie sprawozdanie wizytacyjne 1965 r.

uczniów⁴², w 1990/91– 2⁴³. Uczestnictwo w katechizacji na terenie dekanatu nie odbiegało od średniej krajowej: uczniowie szkół podstawowych – 97%, ponadpodstawowych – 90%; w parafiach wiejskich dekanatu dla szkół podstawowych - 99,9%.

Tabela nr 8. Wykaz szkół w okręgu drezdeneckim w 1992 r.⁴⁴

L. p.	Parafia	Szkoła Podstawowa	Szkoła średnia
1	Drezdenko	Nr 1 ul. Szkolna 3 Nr 2 pl. Wolności 3 Nr 3 ul. Krótka 1 Stare Bielice	Liceum Medyczne ul. Kościuszki 31 Liceum Ogólnokształcące ul. Kościuszki 31 Liceum Ogólnokształcące ul. Milicka 2 Liceum Ekonomiczne ul. Kościuszki 31 Zespół Szkół Rolniczych ul. Milicka 2 Zasadnicza Szkoła Zawodowa ul. I Brygady 51
2	Niegosław	Niegosław Chelst Kawczyn	
3	Rąpin	Rąpin Grotów	
4	Stare Kurowo	Stare Kurowo Nowe Kurowo	
5	Trzebicz	Trzebicz, Gościm Przynotecko	

W 1992 r. w szkołach dekanatu drezdeneckiego katechizowało 10 księży i 15 katechetów świeckich.

⁴²ADD, Sprawozdanie katechetyczne 1989/90.

⁴³Tamże, 1990/91.

⁴⁴SGZ-G 1995, s. 119, 122, 124, 127, 130.

1.4. Ewangelizacja dorosłych

W 1958 r. posługę pasterską w Diecezji Gorzowskiej objął ks. dr Wilhelm Pluta, kapłan diecezji katowickiej, znawca teologii pastoralnej. W czasie sprawowania rządów w diecezji szczególną wagę przywiązywał do katechizowania dorosłych. W wydawanych „Rozporządzeniach duszpasterskich”, sygnowanych „L”, zobowiązywał kapłanów do troski o rodzinę i jej ewangelizację. W Rozporządzeniu L 21 czytamy: „...bardzo owocnym dziełem ewangelizacyjnym jest obecnie nauczanie i wychowywanie dorosłych łącznie z przygotowaniem i udzielaniem sakramentu chrztu św., bierzmowania i zawarciem małżeństwa.”⁴⁵

W „Rozporządzeniu duszpasterskim L 5” bp Wilhelm Pluta zobowiązał kapłanów pracujących w diecezji gorzowskiej do przeprowadzania kursów przedmażeńskich, z 15 konferencjami, oraz przynajmniej trzech nauk przedślubnych, a w przypadku „ogromnej ignorancji religijno – moralnej należy dążyć do 5 nauk.”⁴⁶ W Rozporządzeniu L 20, powołując się na „Konstytucję o Liturgii” Soboru Watykańskiego II, który zreformował liturgię udzielania sakramentu małżeństwa, bp W. Pluta zwrócił uwagę na: głoszenie Słowa Bożego, zarówno w nauczaniu przedmażeńskim, jak i w homilii w czasie zawierania małżeństwa⁴⁷.

Troska o rodzinę, o jej ewangelizację, zawarta jest w „Rozporządzeniu duszpasterskim L 42”. W myśl tego Rozporządzenia szczególną uwagę należy poświęcić młodym małżonkom; bp W. Pluta napisał: „Młode małżeństwa (do 40 roku życia – posiadające dzieci do lat 12) wymagają szczególnej troski duszpasterskiej tak ze względu na wielką możliwość skutecznego dzieła ewangelizacji – przez wychowanie dzieci w rodzinie – jak i na brak przygotowania ich do tych zadań.”⁴⁸ Ewangelizacja zakładała następujące cele: upowszechnienie modlitwy rodzinnej i osobistej, włączanie się rodziny w liturgię parafialną, wychowanie do czystości, współdziałanie rodziców w katechizacji dzieci, troska rodziców o życie religijno – moralne dzieci. Aby zrealizować te założenia należało urządzać pięć spotkań duszpasterskich w ciągu roku⁴⁹.

Ewangelizacja rodziców, w myśl powyższego Rozporządzenia, miała dokonywać się na tzw. „wywiadówkach”. Ta forma spotkań z rodzicami nie mogła ograniczać się tylko do informacji o ocenach z lekcji religii; istotą spotkania miała być katecheza, którą wygłaszał

⁴⁵ APSK, Rozporządzenie Duszpasterskie L 21 (dalej L).

⁴⁶ Tamże, L 5.

⁴⁷ Tamże, L 20.

⁴⁸ Tamże, L 42, Załącznik Nr 4.

⁴⁹ Tamże.

kapłan w czasie spotkania z rodzicami⁵⁰. W oparciu „Rozporządzenie duszpasterskie L 33” należało wygłaszać konferencje dla rodziców dzieci komunijnych, dla rodziców dzieci klas starszych i przedszkolnych⁵¹. Konferencje i katechezy miały służyć pogłębieniu wiary i wiedzy religijnej, a przede wszystkim wychowaniu w oparciu o wiarę⁵².

Troska o wychowanie rodziców i ich dzieci, jaką ustawicznie okazywał bp Pluta, znalazła swój wyraz w „Rozporządzeniu duszpasterskim L 13”. Rozporządzenie to nakładało na duszpasterzy obowiązek przeprowadzenia trzech konferencji przed chrztem; dwie głosił kapłan, trzecią - połączoną z Katolickiej Poradni Parafialnej. Inauguracyjna nauka była głoszona w pierwszą niedzielę miesiąca podczas wieczornej Mszy św., druga – na dwa tygodnie przed chrztem, trzecia – w piątek o godz. 18.00 przed niedzielą chrztu⁵³.

W „Liście pasterskim” z 7 września 1975 r. bp W. Pluta zapowiedział nową formę przygotowania młodzieży do przyjęcia sakramentu bierzmowania: „Zaczynamy, nowy, wielki wysiłek, jakim jest duszpasterstwo młodzieży związane z katechizacją i życiem sakramentalnym młodzieży.”⁵⁴.

W „Rozporządzeniu duszpasterskim L 22” czytamy: „Z uwagi na wielką wartość duszpasterską, wychowawczą, ewangelizacyjną całokształtu pracy związanej z sakramentem bierzmowania (...) dążyć musimy do tego, aby w każdej parafii udzielać bierzmowania co roku, po skończonej klasie siódmej.”⁵⁵ Bp W. Pluta w „Instrukcji o udzielaniu sakramentu bierzmowania” zarządził, że klasa siódma jest rokiem przygotowania, klasa ósma - rokiem udzielania⁵⁶.

Przygotowanie do bierzmowania odbywało się w klasie siódmej, poprzez comiesięczne konferencje dla kandydatów, oraz 5-6 konferencji dla rodziców. Przygotowanie kończyło się egzaminem i złożeniem przez kandydata prośby o udzielenie sakramentu, składanej na ręce swojego proboszcza⁵⁷.

Inną formą ewangelizacji dorosłych były Katolickie Poradnie Parafialne, które powstały niemal we wszystkich parafiach Diecezji Gorzowskiej. Przed zawarciem związku małżeńskiego narzeczeni mieli obowiązek wysłuchania trzech konferencji; wygłaszali je świeccy pracownicy Poradni. Katolicka Poradnia Parafialna służyła również pomocą dla

---

⁵⁰ Tamże.

⁵¹ Tamże, L 33.

⁵² Tamże.

⁵³ Tamże, L 13.

⁵⁴ APSK, List pasterski na I niedzielę września 1975 r. Gorzów Wlkp. 1975, s. 1.

⁵⁵ Tamże, L 22

⁵⁶ Tamże.

⁵⁷ Tamże.

małżonków. Duszpasterze jako pomoc otrzymali, opracowane przez bp. W. Plutę, podręczniki do wygłaszania konferencji dla narzeczonych, rodziców i kandydatów do bierzmowania.

1.5. Misje i rekolekcje

Ożywieniu życia religijnego wśród wiernych, zwłaszcza po tak tragicznych przeżyciach wojennych, miały służyć organizowane w parafiach misje i rekolekcje.

W październiku 1945 r. Kuria Administracji Apostolskiej w Gorzowie Wlkp. podała adresy zakonów i zgromadzeń zakonnych, do których należało się zwracać w sprawie misji parafialnych⁵⁸. W 1946 r. wydano instrukcję „Przygotowania misji w parafiach”. Przypomniano w niej, że na mocy kan. 1349 § 1⁵⁹ należy odróżniać misje od rekolekcji i wszelkiego rodzaju ćwiczeń duchownych. Zwrócono także uwagę na dobre przygotowanie parafii do przeżycia misji. Instrukcja zobowiązywała duszpasterzy do wyjaśnienia w kazaniach czym są misje i kto je będzie prowadził⁶⁰.

W 1946 r. proboszczowie parafii dekanatu strzeleckiego zaprosili misjonarzy i rozpoczęli przygotowania do misji. Miesiąc przed rozpoczęciem misji wygłaszano kazania, modlono się w intencji misji i zachęcano wiernych do uczestnictwa w ćwiczeniach misyjnych. Po domach roznoszono ulotki, do pracodawców skierowano listy z prośbą, by zwolnili pracowników z pracy w godzinach wygłaszania nauk. W miejscowościach rozwieszono plakaty, w których podano czas trwania misji, godziny nabożeństw i kazań.

Każdy proboszcz informował Kurię Administracji Apostolskiej w Gorzowie Wlkp. o terminie misji, postarał się o jurysdykcję dla misjonarza oraz o zezwolenie na wystawienie Najświętszego Sakramentu i postawienie poświęconego krzyża misyjnego.

Z relacji ks. Stefana Zagrodzkiego CRL dowiadujemy się, że pierwsze misje w Drezdenku miały miejsce od 21 do 27 października 1946 r. Brali w nich udział prawie wszyscy parafianie, do Komunii św. przystąpiło około 5 tys. wiernych⁶¹.

Program misji w parafiach dekanatu wyglądał podobnie. Głoszone były nauki stanowe dla wszystkich grup społecznych, a więc osobno dla mężczyzn, kobiet, młodzieży i dzieci.

Misje były prowadzone przez księży zakonnych z różnych zakonów i zgromadzeń zakonnych z terenu całej Polski.

⁵⁸ ZAAK,L i PP 1945,s. 24.

⁵⁹ Zob. KPK z 1917, kan. 1349 § 1: „Ordinarii advigilent, ut saltem decimo quoque anno sacram, quam vocant, misionem, ad gregem sibi comissum habendam parochi current.” (Ordynariusze winni czuwać, by proboszczowie organizowali misje przynajmniej co dziesięć lat).

⁶⁰ ZAAK,L i PP 1946, nr 8 (11), s. 26-29.

⁶¹ Tamże, s. 72.

Tabela nr 9 ukazuje lata w jakich były prowadzone misje w poszczególnych parafiach okręgu drezdeneckiego, jak również zakony i zgromadzenia, które je prowadziły.

Tabela nr 9. Misje św. w okręgu drezdeneckim⁶².

Parafia	Rok	Kto prowadził
Drezdenko	1946	Kanonicy Regularni
	1951	OO. Redemptoryści
	1961	OO. Redemptoryści
	1971	OO. Redemptoryści
	1981	OO. Redemptoryści
	1991	Księża Salwatorianie
Niegosław	1946	Kanonicy Regularni
	1951	OO. Redemptoryści
	1961	OO. Redemptoryści
	1971	OO. Redemptoryści
	1991	OO. Kapucyni
Rapin	1946	Kanonicy Regularni
	1951	OO. Redemptoryści
	1961	OO. Redemptoryści
	1971	OO. Redemptoryści
	1991	Księża Salwatorianie
Stare Kurowo	1946	Kanonicy Regularni
	1958	(brak danych)
	1963	OO. Jezuici
	1984	Księża Sercanie
	1991	Księża Salwatorianie
Trzebicz	1990	OO. Kapucyni

W latach 1946 – 1991 w parafiach okręgu drezdeneckiego przeprowadzono 22 misje św. Kaznodziejami byli księża zakonni, zwłaszcza redemptoryści. W 1991 r. misje głosili

⁶² SDZ-G 1995, s. 116-130.

salwatorianie. Miały one przygotować wiernych do nawiedzenia parafii przez kopię obrazu MB Częstochowskiej.

Ponadto każdego roku w parafiach okręgu drezdeneckiego organizowano rekolekcje wielkopostne i adwentowe. W 1963 r. i 1982 r. we wszystkich parafiach głoszone rekolekcje przed nawiedzeniem kopii obrazu Jasnogórskiego.

W wielu parafiach organizowano także trzydniowe dni skupienia przed odpustem parafialnym. Kaznodziejami byli przeważnie kapłani zakonni.

1.6. Nabożeństwa paraliturgiczne

Nabożeństwa te, zgodnie z przepisami, Kościoła należą do pozaliturgicznych. Zalicza się do nich przede wszystkim te, które są odprawiane z polecenia Stolicy Apostolskiej lub biskupa diecezjalnego, stosownie do zwyczajów lub ksiąg prawnie zatwierdzonych; niektóre z nich stanowią specyfikę polskiej religijności i od wieków kształtują jej charakter. Zaleca je Sobór Watykański II⁶³.

Najczęściej odprawiane nabożeństwa pozaliturgiczne: nieszpory niedzielne, nabożeństwa wielkopostne – Gorzkie Żale i Droga Krzyżowa, nabożeństwa majowe, czerwcowe, październikowe, a także tridua i nowenny.

Nieszpory były odprawiane w parafiach okręgu drezdeneckiego w każdą niedzielę i święto nakazane, z wyjątkiem Wielkiego Postu, oraz w maju, czerwcu i październiku, w godzinach popołudniowych lub wieczornych. Na nieszpory, odprawiane w języku polskim, składały się cztery psalmy śpiewane przez wiernych oraz wersety i oracje śpiewane przez kapłana. Kończyły się wystawieniem Najświętszego Sakramentu i odmówieniem jednej z pięciu litanii: o Imieniu Jezusa, do Najświętszego Serca Pana Jezusa, do Najdroższej Krwi Chrystusowej, do Matki Bożej (loretańska), do św. Józefa. Najwięcej wiernych gromadziły nieszpory w Dreźdenku. W parafiach wiejskich, rozległych terytorialnie, frekwencja była znikoma. Praktyka odprawiania nieszporów w latach osiemdziesiątych XX wieku zanikła we wszystkich tutejszych parafiach.

Bardzo chętnie uczęszczanym nabożeństwem w okresie Wielkiego Postu były Gorzkie Żale, odprawiane w każdą niedzielę. W kościołach parafialnych nabożeństwo to odprawiano po południu, w filialnych - przed Mszą św. Wierni tłumnie uczestniczyli w Gorzkich Żalach. Praktyka ta zachowała się do dziś.

---

⁶³ Konstytucja o Liturgii świętej, nr 13; w: Nauczanie Kościoła Katolickiego, Teksty soborowe, CD, Kraków 2003

Droga Krzyżowa odprawiana była w piątki Wielkiego Postu po południu, dla dzieci o godz. 15.00 lub 16.00, dla dorosłych – w Drezdenku zwykle o 17.00, w parafiach wiejskich o 16.30 lub 17.30. W Starym Kurowie w 1992 r. w każdej Drodze Krzyżowej uczestniczyło około 150 wiernych⁶⁴.

Wielką popularnością cieszyły się nabożeństwa majowe i różańcowe. W nabożeństwach majowych uczestniczyło wielu wiernych. W Pławinie, Łącznicy, Rokitnie i Błotnicy (parafia w Starym Kurowie) wierni gromadzili się przy krzyżu śpiewając Litanię Loretańską ku czci Matki Bożej⁶⁵. Mniejsza liczba wiernych uczestniczyła w nabożeństwach czerwcowych ku czci Najświętszego Serca Pana Jezusa. Jednakże i to nabożeństwo było odprawiane w każdej parafii okręgu drezdeneckiego.

W niektórych parafiach żywotne były nowenny ku czci MB Nieustającej Pomocy; w Drezdenku nowennę odprawiano w każdą środę, w Pławinie (gdzie kościół filialny parafii Stare Kurowo nosi tytuł MB Nieustającej Pomocy) – w pierwszą niedzielę miesiąca.

W każdej parafii okręgu drezdeneckiego przed uroczystością Zielonych Świąt była odprawiana nowenna do Ducha Świętego.

W Starym Kurowie wielką popularnością cieszyło się triduum ku czci św. Stanisława Kostki; uczestniczyło prawie 95% dzieci⁶⁶. Triduum odprawiano także we wszystkich parafiach.

Nabożeństwa paraliturgiczne najbardziej były rozbudowane w parafii Przemienienia Pańskiego w Drezdenku; oprócz wyżej wymienionych w każdy wtorek odprawiano nabożeństwo ku czci błogosławionego Stanisława Kaźmierczaka, kapłana należącego do Zakonu Księży Kanoników Regularnych Laterańskich, gospodarzy parafii.

1.7. Odpusty parafialne

Poprotestanckie kościoły przejęte przez katolików wymagały poświęcenia i nadania tytułów. Rządcy parafii, po objęciu urzędów, na prośbę wiernych, którzy nie chcieli zaakceptować tytułów nadanych przez wspólnotę protestancką, zwracali się do Kurii Administracji Apostolskiej w Gorzowie Wlkp. o nadanie nowych tytułów i o indulty odpustowe. Zostały one nadane przez prymasa Polski.

Odpust parafialny i związane z nim duchowe owoce⁶⁷, zawsze były wielkim przeżyciem religijnym dla wiernych mieszkających w parafiach okręgu drezdeneckiego. Do tego

⁶⁴ APSK, KSK, tom III, s. 403.

⁶⁵ Tamże, s. 256.

⁶⁶ Tamże, s. 238.

wydarzenia przygotowywano się duchowo, np. w parafii Stare Kurowo wierni uczestniczyli w trzydniowych rekolekcjach⁶⁸. Zewnętrznym wyrazem obchodów odpustowych było m. in. gruntowne sprzątnięcie i dekorowanie kościoła.

Poniższa tabela przedstawia terminy obchodzenia odpustów w poszczególnych kościołach okręgu drezdeneckiego⁶⁹.

Tabela nr 10. Odpusty parafialne⁷⁰.

Parafia	Miejscowość	Tytuł kościoła	Data odpustu
Drezdenko	Drezdenko	Przem. Pańskiego	6 sierpnia
	Drezdenko	MB Różańcowej	7 października
	Drezdenko	NSPJ	piątek po Oktawie Bożego Ciała
	Lubiewo	MB Szkaplerznej	16 lipca
	Stare Bielice	św. Józefa	19 marca
Niegosław	Niegosław	św. Jana Kantego	20 października
	Chelst	MB Królowej Polski	3 maja
	Karwin	Podwyższenia Krzyża Św.	14 września
Rapin	Rapin	Nawiedzenia NMP	31 maja
	Grotów	MB Królowej Polski	3 maja
	Lubiatów	św. Józefa	19 marca
Stare Kurowo	Stare Kurowo		29 czerwca
	Błotnica	Św. Ap. Piotra i Pawła	29 września
	Głębozec	św. Michała Arch.	4 grudnia
	Łącznica	św. Barbary	8 września
	Nowe Kurowo	Narodzenia NMP	16 lipca

⁶⁷ C.I.C. 1917, kan. 992.

⁶⁸ APSK, KSK, tom III, s. 283.

⁶⁹ SDZ-G 1995, s. 116-130.

⁷⁰ Tamże.

	Pławin	MB Szkaplerznej MB Nieustającej Pomocy	27 czerwca
Trzebicz	Trzebicz Gościń Przynotecko	NSPJ Niep. Poczęcia NMP MB Częstochowskiej	piątek po Oktawie Bożego Ciała 8 grudnia 26 sierpnia

Z analizy tabeli wynika, że w parafiach okręgu drezdeneckiego każdego roku odprawia się 20 odpustów. We wszystkich kościołach parafialnych, oprócz Starego Kurowa, Msza św. odpustowa jest odprawiana w najbliższą niedzielę po terminie odpustu. Również w kościołach filialnych odpust jest przenoszony na najbliższą niedzielę.

1.8. Działalność charytatywno – społeczna

Druga wojna światowa i okupacja spowodowały zubożenie ludności pod względem moralnym i materialnym. Pierwsze lata powojenne ujawniły ogrom potrzeb wszelkiego rodzaju, które nie mogły być zaspokojone, tym bardziej, że wzrosły one niepomiaralnie na skutek ruchów ludności i repatriacji.

Pomoc materialna organizowana w dość szerokim zakresie przez czynniki państwowe, m. in. przez Państwowy Urząd Repatriacyjny i Komitet Opieki Społecznej, była niewystarczająca.

Episkopat Polski na konferencji 26 i 27 czerwca 1945 r. na Jasnej Górze, powołał do życia Krajową Centralę „Caritas”, z siedzibą w Krakowie. Korzystając z ofiarności Polaków zamieszkałych w kraju i na emigracji, przystąpił do niesienia pomocy najbardziej potrzebującym⁷¹.

Dekretem z 15 stycznia 1946 r. Administrator Apostolski ks. E. Nowicki ustanowił na terenie Administracji Związek „Caritas” z siedzibą w Gorzowie Wlkp. Tym samym dekretem powołał oddziały parafialne. Związek „Caritas” Administracji Apostolskiej Kamieńskiej, Lubuskiej i Prałatury Pilskiej oraz jej oddziały parafialne otrzymały statut zatwierdzony przez Administratora Apostolskiego. W myśl Statutu i zgodnie z kan. 100 § 1 i 1489 § 1 KPK Związek był instytucją kościelną i posiadał kanoniczną osobowość prawną. Statut określał

⁷¹ J. Majka, Kościelna działalność dobroczynna w Polsce w XIX i pierwszej połowie XX wieku, w: Miłość miłosierna, Wrocław 1985, s. 270.

cel, zadania, środki, fundusze, prawa i obowiązki. Zgodnie ze Statutem Administrator Apostolski mianował prezesa i dyrektora Związku. W oddziałach parafialnych władze „Caritas” były mianowane przez proboszcza. Dyrektorem Związku „Caritas” został ks. Rafał Markiton CM⁷².

W oparciu o dekret Administratora Apostolskiego w większych parafiach dekanatu strzeleckiego powstały parafialne oddziały „Caritas”. W Drezdenku Oddział „Caritas” został założony w kwietniu 1946 r. Około 110 osób otrzymywało codziennie obiady przygotowywane w caritasowskiej kuchni. Środki pieniężne na przygotowywanie posiłków pochodziły ze składek publicznych oraz z darów przekazywanych ze Związku „Caritas” w Gorzowie Wlkp.⁷³

W styczniu 1950 r. rozpoczyna się zmasowany atak na Centralę Caritas, która wówczas prowadziła 334 sierocińce, 258 domów starców, 38 domów opieki dla dzieci specjalnej troski, 17 domów dla dziewcząt, 18 domów dla samotnych kobiet oraz 364 tanie kuchnie. Natomiast 23 stycznia tego roku milicja zajęła wszystkie agendy Caritas i dokonała przeszukań; wszystkie agendy w trybie natychmiastowym przekazano pod przymusowy zarząd „Paxu”, „księżę patriotów” i ludzi związanych z UB. Protest kardynała Sapięhy i Episkopatu oraz list pasterski do wiernych pozostały bez odpowiedzi władz⁷⁴.

W „Porozumieniu zawartym między przedstawicielami Rządu R. P. i Episkopatu Polskiego” z 14 kwietnia 1950 r. w § 13 zagwarantowano: „Kościół będzie miał prawo i możliwość prowadzić w ramach obowiązujących przepisów akcję charytatywną, dobroczynną i katechetyczną.”⁷⁵. Na mocy tego porozumienia biskupi polscy we „Wskazaniach Episkopatu Polski odnośnie kościelnej akcji miłosierdzia chrześcijańskiego” przypomnieli kapłanom i wiernym o obowiązku prowadzenia akcji dobroczynnej oraz podali jej program⁷⁶.

Na konferencji księży dziekanów Administracji Apostolskiej, która odbyła się w dniach 9-11 maja 1950 r. w Gorzowie, ks. E. Nowicki podkreślił, że obecna sytuacja nie zwalnia duszpasterzy od uczynków miłosierdzia, a pracę charytatywną należy w parafii podjąć natychmiast. Cała akcja charytatywna winna odbywać się w trzech kierunkach: 1) opieka otwarta, czyli pomoc okazywana poza domem, 2) półotwarta, którą stanowią przedszkola

⁷² ZAAK, Li PP 1946, nr 1 (4), s. 1n.

⁷³ Tamże, nr 8 (11), s. 71.

⁷⁴ B. Kumor, Historia Kościoła..., dz. cyt., s. 480 – 481.

⁷⁵ „Porozumienie zawarte między przedstawicielami Rządu R. P. i Episkopatu Polskiego”, w: ZAA 1950, nr 3-4, s. 71n.

⁷⁶ „Wskazania Episkopatu Polski odnośnie kościelnej akcji miłosierdzia chrześcijańskiego”, w: ZAA 1950, nr 9-12, s. 259n.

i stołówki, 3) zakładowa – sierocińce, szpitale i domy starców⁷⁷. Ponownie Administrator Apostolski zaapelował o prowadzenie akcji charytatywnych w czasie III zjazdu kapłanów, który odbył się w lipcu 1950 r., z udziałem ks. Prymasa S. Wyszyńskiego⁷⁸.

Wskazania i apele Administratora Apostolskiego zostały podjęte i były realizowane w parafiach dekanatu strzeleckiego; w utworzonym w 1982 r. dekanacie drezdeneckim kontynuowano dobre tradycje w dziedzinie pomocy charytatywnej, z uwzględnieniem zmieniających się warunków i potrzeb społecznych.

Z zachowanych w archiwum dekanalnym protokołów wizytacji pasterskich i dziekańskich wynika, że akcja charytatywna była prowadzona w parafiach: Drezdenko, Stare Kurowo i Trzebicz⁷⁹. Środki pieniężne pochodziły ze skarbonek: „Skarbonka św. Antoniego” i „Mój złoty dla biednych” oraz z ofiar składanych w Tygodniu Miłosierdzia. W parafii Stare Kurowo stałą pomoc otrzymywało 12 ubogich.

Każdego roku w ramach Tygodnia Miłosierdzia starano się szerzyć i pogłębiać ideę miłości bliźniego. Głoszono specjalne kazania i odprawiano nabożeństwa. Zbierano pieniądze, żywność i odzież. Zebrane dary rozdzielano potrzebującym materialnej pomocy.

W parafii Stare Kurowo organizowano pomoc osobom niezaradnym i niepełnosprawnym. W Kronice parafialnej czytamy: „W Nowym Kurowie u Ficnerów zrobiono generalne pranie, używając do tego pralki przywiezionej przez ks. Proboszcza z plebani. Zrobiono także ogólne sprzątnięcie,...”⁸⁰. Ficnerowie, Piotr i Nina, to niepełnosprawne rodzeństwo, wymagające stałej opieki, którą byli otaczani aż do śmierci. Taką samą pomoc otrzymali staruszkowie, mieszkańcy Błotnicy. Należy zaznaczyć, że w parafii Stare Kurowo nie była to akcja jednorazowa, lecz stała troska oraz pomoc dla ludzi ubogich i starszych wiekiem. Pomoc tę organizował wraz grupą charytatywną ks. proboszcz Janusz Idzik.

Akcją charytatywną byli objęci chorzy i starcy. Każdego roku w parafiach okręgu drezdeneckiego organizowano w Tygodniu Miłosierdzia „Dzień Chorych”. Chorzy, przywiezieni przez uczynnych ludzi, korzystali ze spowiedzi i uczestniczyli w Mszy św., po której brali udział w agapie⁸¹.

Duszpasterze w parafiach okręgu drezdeneckiego oprócz troski o byt materialny, troszczyli się o dobro duchowe ludzi chorych i starszych wiekiem. W dekanacie przyjęła się

⁷⁷ Tamże, nr 5-6, s. 130.

⁷⁸ Tamże, nr 7-8, s. 227.

⁷⁹ Protokół wizytacji pasterskiej 1974, 1980. (Dalej PWP); DSW 1963, 1969, 1977, 1983, 1986.

⁸⁰ APSK, KSK, t. II, s. 144.

⁸¹ W parafii Stare Kurowo Dzień Chorych miał miejsce: 8.04.1981 r. uczestniczyło 26 chorych, 2.04.1982 r. – 30, 14.03.1983 r. – 39, 9.11.1984 r. – 44 ; zob. Księga chorych, w: APSK.

praktyka odwiedzania tych ludzi z posługą sakramentalną w każdy pierwszy piątek miesiąca. W 4000 tysięcznej parafii w Starym Kurowie duszpasterze regularnie odwiedzali chorych, np. w 1987 – 18, 1988 – 21, 1989 – 23, 1992 – 28⁸².

Cnotą chrześcijańskiego miłosierdzia wierni parafii okręgu drezdeneckiego wykazali się w latach osiemdziesiątych. Po ogłoszeniu w Polsce stanu wojennego (13 grudnia 1981 r.) wiele osób zostało aresztowanych, pozbawionych pracy, a ich rodziny pozostały bez środków do życia. Księża pracujący w parafiach okręgu drezdeneckiego ogłaszali zbiórki pieniężne na pomoc dla aresztowanych i ich rodzin. Wierni spontanicznie odpowiedzieli na ten apel.

Sytuacja gospodarczo – ekonomiczna Polski w tym okresie była trudna, dotykała ona bezpośrednio mieszkańców naszego kraju. W sklepach brakowało towarów, na które później wprowadzono kartki. Na kartki sprzedawano zarówno artykuły spożywcze, jak i środki czystości, a także odzież i obuwie.

Z zagranicy zaczęły napływać dary, zbierane przede wszystkim przez parafie katolickie, z pomocą pośpieszyły również inne wyznania chrześcijańskie. Dystrybucją tych darów zajęły się: Komisja Charytatywna Episkopatu Polski, kurie biskupie, dekanaty i parafie. W dekanacie drezdeneckim akcją rozdzielania darów w parafiach koordynował ks. dziekan Feliks Popielewicz. W każdej parafii powstał parafialny Zespół Charytatywny złożony z ludzi świeckich. Ze względu na brak dokumentacji niemożliwe jest przedstawienie wielkości rozdzielanych artykułów spożywczych, chemicznych, lekarstw i odzieży. Z relacji księży proboszczów wynika, że były to duże ilości.

Akcja pomocy objęła przede wszystkim rodziny wielodzietne, rencistów i emerytów, chorych oraz potrzebujących doraźnej pomocy. Nie brano pod uwagę przekonań religijnych i politycznych.

Rozdawnictwo darów miało uczyć wrażliwości społecznej i aktywizować wiernych w niesieniu pomocy; miało również budzić poczucie wdzięczności dla ofiarodawców. Cele te nie zostały osiągnięte w pełnej mierze. Do negatywnych przejawów należy zaliczyć wyzwolenie uczuć zazdrości, rzekomej krzywdy i niesprawiedliwości. Oczekiwanie na dary czasami było połączone z kłótniami i wyzwiskami. Tego rodzaju emocje osiągały duszpasterzy i ich świeckich współpracowników.

We wszystkich parafiach okręgu drezdeneckiego obchodzono Tydzień Miłosierdzia. W Kronice Parafii p. w. św. Apostołów Piotra i Pawła w Starym Kurowie czytamy: „6 października – Parafialny Dzień Chorych. O dowieszenie chorych do kościoła

---

⁸² Tamże.

apelowaliśmy przez trzy niedziele. Apel został dobrze przyjęty. Było wielu chorych, zostali też przywiezieni tacy, którzy nie mogą chodzić. Gospodarzami tego dnia byli kandydaci do bierzmowania. Oni odbierali starszych i chorych z samochodu, wręczali kwiatek i wprowadzali do kościoła. W czasie Mszy św. w kościele śpiewała schola i deklamowano wierszyki. Po Mszy św. udzielano błogosławieństwa lourdzkiego. Na Mszy św. kazanie wygłosił ks. Proboszcz. Uroczystość ta była zorganizowana na rozpoczęcie Tygodnia Miłosierdzia, pod hasłem „Miłosierdzie służbą życiu”⁸³. Spotkania z chorymi w ramach Tygodnia Miłosierdzia odbywały się w następnych latach⁸⁴.

Po odzyskaniu suwerenności w 1989 r., Kościół katolicki w Polsce odzyskał swobodę w pełnieniu swojej duszpasterskiej misji. 10 października 1990 r. Episkopat Polski reaktywował Caritas Polską, instytucja ta powstała również na szczeblu diecezjalnym. Obecnie istnieje 39 Caritas Diecezjalnych i Caritas Ordynariatu Polowego.

26 listopada 1990 r. biskup diecezjalny Józef Michalik wydał dekret ustanawiający Caritas Diecezji Gorzowskiej powołując ją do istnienia z dniem 1 grudnia 1990 r. W treści dekretu powierzył jego działalność opiece Bożego Miłosierdzia oraz Patronki Diecezji, Pani Rokitniańskiej⁸⁵. Pierwszym dyrektorem został ks. bp Edward Dajczak. Po zmianie nazwy diecezji i przeniesieniu jej stolicy do Zielonej Góry, nazwa brzmi: Caritas Diecezji Zielonogórsko – Gorzowskiej. 11 lutego 1993 r. Caritas Diecezji otrzymała zatwierdzony przez biskupa diecezjalnego statut.

W strukturze Caritas Diecezji Zielonogórsko – Gorzowskiej podstawową jednostką organizacyjną jest Parafialny Zespół Caritas (PZC). Zasady jego działalności reguluje statut zatwierdzony 28 października 1998 r. przez biskupa diecezjalnego⁸⁶. Ogniwiem pośrednim w strukturze organizacyjnej Caritas Diecezji Zielonogórsko – Gorzowskiej jest Okręg Caritas; stanowią go parafie przynajmniej dwóch dekanatów.

Na terenie dekanatu drezdeneckiego powstał Parafialny Zespół Caritas w Parafii p.w. Przemienienia Pańskiego w Drezdenku.

W skład Okręgu Caritas wchodzi dwa dekanaty: strzelecki i drezdenecki.

---

⁸³ APSK, KSK, dz. cyt., t. III, s. 201-202.

⁸⁴ Tamże, s.287, 339.

⁸⁵ Okólnik Nr 1/91.

⁸⁶ O Caritas Diecezji Zielonogórsko – Gorzowskiej, Parafialnych Zespołach Caritas i Gronie Wspierających Ubogich, Zielona Góra 2002, s. 2.

1.9. Wizytacje pasterskie

Sobór Trydencki zobowiązywał biskupów diecezjalnych do przeprowadzania wizytacji pasterskich; mieli to czynić osobiście lub przez biskupa koadiutora lub biskupa pomocniczego, ewentualnie przez wikariusza generalnego lub biskupiego albo przez innego prezbitera. Wskazania soboru potwierdził Kodeks Prawa Kanonicznego⁸⁷ i Sobór Watykański II oraz Instrukcje Stolicy Apostolskiej, które akcentują pastoralne cechy odwiedzin duszpasterskich. Dają one sposobność danej wspólnocie gruntowniej przeżyć swoją chrześcijańską jedność i odnaleźć siebie poprzez obecność biskupa w pełnych wymiarach Kościoła. Nie mniej ważnym motywem jest element integrujący społeczność parafialną. Ta pastoralna posługa była szczególnie ważna w latach powojennych, gdy w większości parafie dekanatu tworzyli wierni, którzy przybyli z różnych stron Polski.

W Administracji Apostolskiej Kamieńskiej, Lubuskiej i Prałatury Pilskiej, administrator wizytował osobiście poszczególne parafie co 7 - 8 lat; powodem było rozległe terytorium, obejmujące 1/7 powierzchni Polski.

Z „Instrukcji o wizytacji parafialnej, dokonywanej przez Księży Dziekanów, w myśl § 33 rozporządzenia o prawach i obowiązkach Księży Dziekanów z dnia 8 czerwca 1946 r.” wynika, że obowiązek wizytacji parafii w zastępstwie administratora przeprowadza dziekan dekanatu⁸⁸. Instrukcja zobowiązywała dziekanów, aby wizytacja miała charakter uroczysty i rozpoczynała się w kościele nabożeństwem, w którym winni uczestniczyć wierni. Proboszcz w otoczeniu duchowieństwa i rady parafialnej oczekiwał na wizytującego dziekana przy głównej bramie kościoła. Dziekan, po przybyciu, pokrapiał zgromadzonych wodą święconą, następnie procesjonalnie udawał się do głównego ołtarza; po modlitwie, ubierał się w zakrystii w komżę, stułę i białą kape, a po procesjonalnym wejściu do prezbiterium przewodniczył nabożeństwu i wygłaszał kazanie.

Obowiązkiem wizytującego dziekana było zbadanie stanu, czy zachowane są przepisy prawne, liturgiczne i konserwatorskie odnoszące się do świątyni i jej wyposażenia. W biurze parafialnym sprawdzał, czy znajduje się archiwum parafialne i czy są prowadzone księgi parafialne. Wizytacji podlegały finanse parafii. Do obowiązków wizytatora należała wizytacja stowarzyszeń religijnych, kościelnych i dobroczynnych. W czasie wizytacji dziekan przeprowadzał rozmowę z proboszczem i jego wikariuszami, członkami rady parafialnej oraz

⁸⁷KPK, Kan. 396 § 1: „Biskup jest zobowiązany wizytować każdego roku diecezję, albo całą albo jej część, tak jednak, by przynajmniej raz na pięć lat zwizytować całą diecezję. Obowiązek ten ma wypełniać osobiście, a w wypadku uzasadnionej przeszkody, przez biskupa koadiutora lub pomocniczego, ewentualnie przez wikariusza generalnego lub biskupiego albo przez innego prezbitera”.

⁸⁸ZAAK, L i PP 1946, Nr 5 (8), dz. cyt., s. 16 – 19.

przyjmował parafian. Po zakończeniu wizytacji sporządzał szczegółowe sprawozdanie, które przysyłał do kurii. Z zachowanych Protokołów wizytacji dziekańskich wynika, że wizytacje odbywały się we wszystkich parafiach dekanatu strzeleckiego.

Wizytacja pasterska przeprowadzana przez rządcę diecezji rozpoczynała się po południu uroczystym wprowadzeniem do kościoła zgodnie z przepisami liturgicznymi zawartymi w „Rituale”⁸⁹. Po modlitwie w kościele administrator przeprowadzał wizytacje księży pracujących w parafii oraz inne przewidziane czynności. Następnego dnia w godzinach porannych odprawiał Mszę św. i udzielał sakramentu bierzmowania. W czasie wizytacji odwiedzał kościoły filialne, spotykał się z członkami rady parafialnej. W dalszych latach, po powitaniu, następowało powitanie przez proboszcza oraz przedstawicieli dzieci, młodzieży i rodziców. Po powitaniu biskup odprawiał Mszę św., po której spotykał się na plebani z kapłanami pracującymi w dekanacie.

Wizytację pasterską poprzedzała wizytacja wstępna, którą przeprowadzał delegowany przez biskupa kapłan, pracownik Kurii Biskupiej w Gorzowie Wlkp. W czasie wizytacji wstępnej sprawdzano stan materialny kościołów i plebani, księgi parafialne, finanse parafii oraz uzgadniano plan wizytacji kanonicznej.

W czasie wizytacji biskupi szczególną troską otaczali, chorych, niepełnosprawnych, rodziny wielodzietne, ubogich i najbardziej potrzebujących pomocy. W „Kronice wizytacji”, znajdującej się w Archiwum Dekanatu Drezdenko czytamy, że wizytujący biskupi odwiedzali chorych, niepełnosprawnych i rodziny wielodzietne⁹⁰. Taką samą troską otaczali dzieci i młodzież szkolną oraz ich nauczycieli i wychowawców. Wizytujący biskup spotykał się z uczniami w kościele, a z nauczycielami w salce katechetycznej. Po powrocie katechizacji do szkół spotkanie z uczniami i personelem pedagogicznym odbywało się na terenie szkoły⁹¹. W czasie każdej wizytacji biskup spotykał się także z grupami duszpasterskimi, rodzicami kapłanów i kleryków, pracownikami parafii i młodymi małżonkami, którzy przychodzili wraz z małymi dziećmi⁹²; udzielał sakramentu bierzmowania, wygłaszał kazania i konferencje, spotykał się z kapłanami pracującymi w parafii⁹³.

Pierwszą wizytację pasterską w parafiach dekanatu strzeleckiego, do którego należały parafie obecnego dekanatu drezdeneckiego, przeprowadził Administrator Apostolski ks. dr

---

⁸⁹ Appendix pro Dioecesis Wratislaviensis, Breslau, s. 136.

⁹⁰ ADD, Kronika wizytacji z 1980 r., 1988 r.

⁹¹ Tamże.

⁹² Tamże.

⁹³ Tamże.

Edmund Nowicki wiosną 1947 r. Ostatnią wizytację kanoniczną w okręgu drezdeneckim przeprowadził wiosną 1988 r. biskup diecezjalny Józef Michalik w Starym Kurowie, w pozostałych parafiach bp pomocniczy Paweł Socha⁹⁴.

Ze względu na wielokrotne wizytacje kanoniczne, pomocną będzie tabela, ukazująca wizytatorów i lata, w których dokonywali oni wizytacji w poszczególnych parafiach.

Tabela nr 11. Wizytacje kanoniczne w parafiach okręgu drezdeneckiego⁹⁵.

Parafia	Rok wizytacji	Kto wizytował
Drezdenko	1947	Ks. Edmund Nowicki
	1954	Ks. Zygmunt Szelażek
	1959	Bp Jerzy Stroba
	1967	Bp Ignacy Jeż
	1974	Bp Wilhelm Pluta
	1980	Bp Paweł Socha
	1988	Bp Paweł Socha
Niegosław	1967	Bp Ignacy Jeż
	1974	Bp Wilhelm Pluta
	1980	Bp Paweł Socha
	1988	Bp Paweł Socha
Rapin	1974	Bp Wilhelm Pluta
	1980	Bp Paweł Socha
	1988	Bp Paweł Socha

⁹⁴ Tamże.

⁹⁵ SDZ-G 1995, dz. cyt., s. 116 – 130; Protokoły wizytacji pasterskich 1967, 1974, 1980, 1988, 1993, 1998.

Stare Kurowo	1947	Ks. Edmund Nowicki
	1954	Ks. Zygmunt Szelązek
	1959	Bp Jerzy Stroba
	1967	Bp Ignacy Jeż
	1974	Bp Wilhelm Pluta
	1980	Bp Paweł Socha
	1988	Bp Józef Michalik
Trzebicz	1947	Ks. Edmund Nowicki
	1954	Ks. Zygmunt Szelązek
	1959	Bp Jerzy Stroba
	1967	Bp Ignacy Jeż
	1974	Bp Wilhelm Pluta
	1980	Bp Paweł Socha
	1988	Bp Paweł Socha

Z powyższego zestawienia wynika, że wizytacje w okręgu drezdeneckim ordynariusze diecezji przeprowadzali osobiście czterokrotnie: ks. E. Nowicki (1947), ks. Z. Szelązek (1954), bp W. Pluta (1974), parafię w Starym Kurowie wizytował bp J. Michalik (1988).

Z każdej wizytacji biskupiej sporządzano protokół, który ukazywał życie parafialne na płaszczyźnie duszpasterskiej, religijno – moralnej oraz troski o kościoły i plebanie. Protokoły zawierały zalecenia duszpasterskie i administracyjne⁹⁶.

W rok po zakończeniu wizytacji pasterskiej dziekan dekanatu przeprowadzał wizytację dziekańską; przedmiotem wizytacji była realizacja zaleceń duszpasterskich oraz administracyjnych. Sporządzony „Protokół wizytacji dziekańskiej” przesyłał do Kurii Biskupiej⁹⁷.

⁹⁶ ADD, Protokoły wizytacji parafii Dekanatu Drezdenko.

⁹⁷ ADD, PWD.

2. Tworzenie grup duszpasterskich

Od chwili powrotu katolicyzmu na dawne ziemie niemieckie, w momencie organizowania duszpasterstwa, zaczęły powstawać grupy duszpasterskie. W dekanacie powstały Stowarzyszenia Żywego Różańca, Koła Ministrantów, Bractwo „Straży Honorowej”, Chór kościelny, Schola, Parafialne oddziały „Caritas”.

Ks. Stefan Zagrodzki, proboszcz parafii w Drezdenku, w „Kronice parafii” z 19 listopada 1946 r., zamieszczonej „Zarządzeniach Administracji Apostolskiej Kamińskiej, Lubuskiej i Prałatury Pilskiej”, pisze: „Stowarzyszenie Żywego Różańca liczy 26 róż. Prócz tego istnieje Kółko Ministrantów oraz chór mieszany, który przypomina Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Męskiej i Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Żeńskiej. Podobne stowarzyszenia katolickie i grupy duszpasterskie powstawały we wszystkich parafiach ówczesnego dekanatu strzeleckiego.

Wydany przez władze państwowe w 1949 r. Dekret o wolności sumienia był, zamaskowaną odpowiedzią na dekret Piusa XII, grożący ekskomuniką tym, którzy wstąpili do partii komunistycznej. Następny dekret zobowiązywał wszystkie organizacje katolickie do rejestracji i przedłożenia programu działania oraz podania listy swoich członków. Sprawił on, że biskupi rozwiązali wszystkie organizacje katolickie⁹⁸. 23 stycznia 1950 r., po zmasowanym ataku komunistycznych władz, zostaje rozwiązana Centrala „Caritas”, rozwiązane zostały też parafialne oddziały „Caritas”.

Od 1949 r. życie religijne parafii dekanatu strzeleckiego jest systematycznie ograniczane na skutek restrykcyjnych posunięć władz świeckich. 30 października zostały rozwiązane wszystkie stowarzyszenia kościelne. W parafiach dekanatu pozostały czynne tylko niektóre grupy duszpasterskie, m. in.: Róże Różańcowe, Koło Ministrantów, Bractwo „Straży Honorowej” i chór.

W 1989 r. nastąpił upadek komunistycznej władzy państwowej. Kościół katolicki w Polsce odzyskał swobodę tworzenia stowarzyszeń katolickich. Po 1990 r. w parafiach okręgu drezdeneckiego powstały: Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży (KSM) i Stowarzyszenie Rodzin Katolickich oraz Parafialny Zespół Caritas (PZC).

Poniższa tabela ukazuje istniejące w parafiach okręgu drezdeneckiego stowarzyszenia katolickie i grupy duszpasterskie.

⁹⁸ B. Kumor, Historia Kościoła..., dz. cyt., s. 480.

Tabela nr 12. Grupy duszpasterskie⁹⁹.

Nazwa Grupy	Ilość grup w parafii				
	Drezdenko	Niegosław	Rąpin	Stare Kurowo	Trzebiecz
Apostolat Maryjny	1	1		1	1
Bractwo „Straży Honorowej”				1	
Chór parafialny	1				
KSM	1				
Ministranci	1	1	1	1	1
Odnowa w Duchu Św.	1				
Róże Różańcowe	14	30	3	16	5
Schola	2		1	1	2
Stowarzyszenie Rodzin Katolickich	1				

2.1. Żywy Różaniec

Bractwa Żywego Różańca rozwijały się w Polsce, podobnie jak w całej Europie, w okresie XV – XVIII w. Najliczniejsze powstały w diecezji przemyskiej, chełmińskiej i w Lublinie¹⁰⁰. Na terenie diecezji wrocławskiej najstarsze bractwa różańcowe powstały w Grodkowie i Wrocławiu (1482 r.)¹⁰¹.

Reformacja odrzucając kult świętych, odrzuciła również istnienie bractw, w tym różańcowych. Powrót bractw różańcowych na teren Pomorza Zachodniego, który należał do 1930 r. do diecezji wrocławskiej, a w latach 1930 – 1945 do diecezji berlińskiej, nastąpił po osiedleniu się ludności polskiej.

Pierwszą udokumentowaną wzmiankę o powstaniu bractw różańcowych w dekanacie strzeleckim mamy w „Kronice parafii Drezdenko”¹⁰². W 1946 r. powstało tu 26 róż różańcowych. Następne bractwa różańcowe powstawały w kolejnych parafiach dekanatu, także już w pierwszych latach powojennych.

⁹⁹ AP. Drezdenko, Niegosław, Rąpin, Stare Kurowo, Trzebiecz - Sprawozdania duszpasterskie z lat 1988-2000

¹⁰⁰ W. Bochnak, Religijne stowarzyszenia i bractwa katolików w diecezji wrocławskiej od XVI w. do 1810 roku, Legnica 2000, s. 59.

¹⁰¹ Tamże, s. 77.

¹⁰² ZAAK, L i PP, Nr 8(11) 1946, dz. cyt., s. 71.

W parafiach okręgu drezdeneckiego istniało 68 róż różańcowych. Najwięcej w parafii p. w. św. Jana Kantego w Niegosławiu - 30, najmniej w parafii Rapin – 3¹⁰³.

W 1987 r. Róże Różańcowe diecezji gorzowskiej brały udział w pielgrzymce na Jasną Górę, z dekanatu Drezdenko w pielgrzymce uczestniczyły róże ze wszystkich parafii dekanatu. 30 września bp P. Socha poświęcił różańce, które nawiedzały rodziny katolickie we wszystkich parafiach¹⁰⁴.

Każdego roku, w pierwszą niedzielę miesiąca października, róże różańcowe uczestniczą w diecezjalnej pielgrzymce do Sanktuarium Maryjnego w Rokitnie¹⁰⁵.

2.2. Bractwo „Straży Honorowej” Najświętszego Serca Pana Jezusa

Kult Serca Jezusowego rozwinął się we Francji w XVII w., w związku z objawieniami w Pary le Monial (1676 r.). Do Polski został wprowadzony przez wizytki pod koniec XVII w. Doprowadziło to nie tylko do rozwoju kultu Serca Jezusowego, lecz także do rozwoju Bractwa Serca Jezusowego. Pierwsze takie bractwo powstało w Warszawie ok. 1715 r., później - w Krakowie. Do bractwa należały znane osobistości świeckie i duchowne. Oba bractwa rozwijały kult Serca Jezusowego przez wydawanie książek religijnych oraz specjalne nabożeństwa i modlitwy. Z tych lat pochodzi zwyczaj indywidualnego i zbiorowego poświęcania się Sercu Jezusowemu. Wyrazem czego było umieszczanie w nowych modlitewnikach bractwa litanii do Najświętszego Serca Jezusowego¹⁰⁶.

Na terenie dekanatu strzeleckiego, Dekretem Kurii Administracji Apostolskiej w Gorzowie Wlkp. z dnia 30 kwietnia 1948 r., w parafii p. w. św. Apostołów Piotra i Pawła w Starym Kurowie, erygowano Bractwo „Straży Honorowej” i agregowano go z Arcybractwem w Krakowie. Dyrektorem Bractwa mianowano ks. dziekana Michała Rozlepilę¹⁰⁷.

Z zachowanego w Archiwum Parafii spisu wynika, że w 1980 r. do Bractwa należało 37 członków i w 1992 r. liczyło 29 członków¹⁰⁸.

Bractwo „Straży Honorowej” w parafii p. w. św. Apostołów Piotra i Pawła w Starym Kurowie kultywuje kult Serca Jezusowego. W każdy I piątek miesiąca członkowie gromadzą się w świątyni parafialnej na godzinną adorację Najświętszego Sakramentu, prowadzą wspólne modły, śpiewają pieśni i litanie do Najświętszego Serca Jezusowego; uczestniczą

¹⁰³ AP. Drezdenko, Niegosław, Rapin, Stare Kurowo, Trzebiczy - Sprawozdania duszpasterskie z lat 1988-2000

¹⁰⁴ APSK, KSK, t. III, s. 264; Kronika nawiedzenia rodzin przez Królową Różańca, rkp. APSK.

¹⁰⁵ GWK 1991, nr 11-12, s. 550.

¹⁰⁶ W. Bochnak, Religijne stowarzyszenia..., dz. cyt., s.61.

¹⁰⁷ APSK, Dekret Kurii Administracji Apostolskiej w Gorzowie Wlkp., Gorzów 30.04.1948 r.

¹⁰⁸ Tamże, Spis grup duszpasterskich w parafii Stare Kurowo w latach 1980 – 1992.

w Mszy św., którą zamawiają w swojej intencji: za zbawienie zmarłych członków „Straży Honorowej i błogosławieństwo Boże dla żyjących.

2.3. Apostolat Maryjny

Apostolat Maryjny wywodzi się z dawnego Stowarzyszenia Cudownego Medalika, które w Polsce powstało z inicjatywy ks. Franciszka Domaradzkiego w 1905 r. Zostało ono zatwierdzone przez papieża Piusa X.

W 150. rocznicę objawień Matki Bożej Katarzynie Laboure, w Polsce zrodziła się inicjatywa ożywienia Stowarzyszenia Cudownego Medalika w formie Apostolatu Maryjnego. Prekursorem tej inicjatywy był ks. Teofil Herrmann, wykładowca Pisma św. w Gorzowskim Wyższym Seminarium Duchownym.

W 1986 r. ks. prof. T. Herrmann przybył do parafii p. w. św. Apostołów Piotra i Pawła w Starym Kurowie. Po ogłoszeniu konferencji na temat roli jaką spełnia Apostolat Maryjny, grupa wiernych zaangażowała się w to dzieło. Na terenie parafii, pierwszej w dekanacie, powstał Apostolat Maryjny, który liczył 37 członków zrzeszonych w 6 grupach; asystentem kościelnym został ks. Stanisław Jarosz, wikariusz tutejszej parafii¹⁰⁹. W 2000 r. Apostolat Maryjny w parafii Stare Kurowo liczy 30 członków. Przewodniczącą od początku istnienia Stowarzyszenia jest Halina Gorczyca.

Celem Apostolatu Maryjnego jest: rozwój duchowości członków i działalność apostolska. Pierwszy cel jest realizowany poprzez wspólną modlitwę, czytanie Pisma św., udział w rekolekcjach i dniach skupienia. Drugi cel jest realizowany poprzez troskę o ludzi, którzy zaniedbali własny rozwój duchowy oraz czynną pomoc charytatywną.

2.4. Liturgiczna Służba Ołtarza

Jest ona jedną z najstarszych grup duszpasterskich w Kościele katolickim. Liturgiczna Służba Ołtarza istniała w każdej parafii dekanatu. Swoją postawę chrześcijańską jej członkowie formowali na spotkaniach z duszpasterzem; odbywały się one kilka razy w miesiącu.

Tabela 14 ilustruje liczbę ministrantów w poszczególnych parafiach dekanatu Drezdenko.

---

¹⁰⁹ Tamże, Kronika Apostolatu Maryjnego, s. 1.

Tabela nr 13. Liczba ministrantów w parafiach dekanatu w 1992 r.¹¹⁰

Parafia	Liczba ministrantów
Drezdenko	62
Niegosław	42
Rapin	18
Stare Kurowo	59
Trzebicz	32

Po Soborze Watykańskim II w parafiach dekanatu strzeleckiego powstają w ramach Liturgicznej Służby Ołtarza grupy lektorów i schola parafialna. Lektorzy, promowani przez biskupa, czytają Słowo Boże w czasie Mszy św. i nabożeństw. Grupy te istnieją we wszystkich parafiach dekanatu. Schole, wykonujące śpiewy międzylekcyjne oraz pieśni w czasie Mszy św., tworzą starsze i młodsze dziewczęta; po 2 schole istnieją w parafiach: Drezdenko, Trzebicz i Stare Kurowo.

W parafii p. w. Przemienienia Pańskiego w Drezdenku działa mieszany chór. Uświetnia on liturgię Mszy św. w niedziele i uroczystości. Nie ogranicza się jednak do własnej parafii; ubogaca liturgię podczas uroczystości, np. odpustowe w innych parafiach dekanatu¹¹¹.

2.5. Inne grupy i stowarzyszenia kościelne

Wśród istniejących w dekanacie grup i stowarzyszeń należy ponadto wymienić: Odnowę w Duchu Świętym, Stowarzyszenie Rodzin Katolickich i Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży oraz Parafialne Zespoły Synodalne.

Odnowa w Duchu Świętym

Odnowa Charyzmatyczna, w Polsce częściej zwana Odnową w Duchu Świętym, jest zjawiskiem szeroko rozpowszechnionym w całym świecie chrześcijańskim.

Do powstania Odnowy Charyzmatycznej w Kościele katolickim przyczynił się Sobór Watykański II, który dał potężny impuls ruchowi ekumenicznemu, a także rzucił światło na naukę o charyzmatach.

Odnowa w Duchu Świętym jest, w szerokim znaczeniu, przebudzeniem po II wojnie światowej wiary wśród chrześcijan. Jest ożywieniem osobistej wiary, zwykle dokonywanym

¹¹⁰ AP. Drezdenko, Niegosław, Rapin, Stare Kurowo, Trzebicz – Sprawozdanie duszpasterskie z 1992 r.

¹¹¹ Tamże.

przy pomocy modlitwnej wspólnoty. W języku tradycyjnym jest to osobiste odnowienie obietnic złożonych na chrzcie św. i osobiste przeżycie bierzmowania dokonane we wspólnocie¹¹².

W Kościele katolickim Odnowa w Duchu Świętym została zainicjowana, gdy w 1966 r. grupa młodych studentów z Uniwersytetu Katolickiego w Pittsburgu (USA) zaczęła brać udział w Zielonoświątkowych spotkaniach modlitwowych, przeżywając ogromne ożywienie wiary. Studenci teologii, przygotowani teologicznie, nie opuścili Kościoła katolickiego, lecz zaczęli szerzyć ruch wśród wiernych¹¹³.

W Polsce Odnowa w Duchu Świętym rozwija się od 1975 r. w Poznaniu i Warszawie, a następnie rozszerza się na całą Polskę. W 1984 r. Konferencja Episkopatu mianowała ks. Bronisława Dębowskiego Krajowym Duszpasterzem Ruchu Odnowy w Duchu Świętym¹¹⁴.

W latach dziewięćdziesiątych XX w. Odnowa w Duchu Świętym, jako ruch charyzmatyczny, dociera do parafii p. w. Przemienienia Pańskiego w Drezdenku. Jest to – jak dotąd - jedyna grupa duszpasterska w dekanacie. Animatorką grupy jest Małgorzata Szwerbel¹¹⁵.

Stowarzyszenie Rodzin Katolickich

Dekretem z dnia 13 grudnia 1993 r. biskup diecezjalny Adam Dyczkowski erygował Stowarzyszenie Rodzin Katolickich Diecezji Zielonogórsko – Gorzowskiej¹¹⁶.

W myśl Statutu Stowarzyszenia terenem działania jest Diecezja Zielonogórsko – Gorzowska, siedzibą władz - Gorzów Wlkp. Stowarzyszenie jest organizacją społeczną skupiającą osoby akceptujące społeczną naukę Kościoła Katolickiego, a w szczególności naukę o małżeństwie i rodzinie. Otwarte jest dla wszystkich, którzy jego cele uznają i są gotowi wprowadzać je w życie. Prowadzi działalność w łączności z Kościołem hierarchicznym, dobierając sobie asystenta i duchowych doradców spośród kapłanów pełniących posługę w diecezji, po zatwierdzeniu przez Ordynariusza Diecezji Zielonogórsko – Gorzowskiej¹¹⁷.

Celem Stowarzyszenia jest kształtowanie postaw religijno – moralnych rodzin

¹¹² B. Dębowski, Odnowa w Duchu Świętym – problemem pastoralnym; w: Program duszpasterski na rok 1994/95, Katowice 1994, s. 532-533.

¹¹³ Tamże, s. 534.

¹¹⁴ Tamże, s. 534-535.

¹¹⁵ M. Szwerbel, Odnowa w Duchu Świętym; w: Gazeta Parafialna, Nr 4, Drezdenko 2000.

¹¹⁶ Ecclesiastica 1993, Nr 10 – 12, s. 551.

¹¹⁷ Tamże, Statut Stowarzyszenia Rodzin Katolickich Diecezji Zielonogórsko – Gorzowskiej, s. 552 – 559.

katolickich zgodnie z nauką Kościoła Katolickiego, pogłębianie tradycji chrześcijańskich w rodzinach i propagowanie katolickiej nauki społecznej¹¹⁸.

Członkiem Stowarzyszenia może zostać osoba fizyczna pełnoletnia, mająca zdolność do czynności prawnych, dająca gwarancję realizowania celów i zadań Stowarzyszenia przez właściwą postawę moralną i aktywność prowadzoną zgodnie ze statutem i uchwałami władz Stowarzyszenia. Osoby prawne mogą być jedynie członkami wspierającymi, wykonują one swoje prawa i obowiązki przez przedstawicieli¹¹⁹.

Władzami Stowarzyszenia są: Walne Zgromadzenie, Zarząd Główny, Prezydium Zarządu Głównego, Komisja Rewizyjna i Komisja Pojednawczo – Dyscyplinarna¹²⁰. Zarząd Główny Stowarzyszenia może tworzyć koła dekanalne lub parafialne na podstawie uchwały Zarządu.

Na podstawie Statutu Stowarzyszenia Rodzin Katolickich Diecezji Zielonogórsko – Gorzowskiej w 1994 r. powstało Koło Parafialne w Drezdenku, liczące 40 członków; przewodniczącą została Wanda Franieczek¹²¹.

Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży

W myśl wskazań Soboru Watykańskiego II i Adhortacji Apostolskiej Jana Pawła II „Christifideles Laici” – o powołaniu i misji świeckich w Kościele i świecie, dla umożliwienia i rozwoju działalności apostolskiej młodzieży katolickiej w diecezji, zostało erygowane w 1994 r. Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Diecezji Zielonogórsko – Gorzowskiej¹²².

Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży posiada kościelną osobowość prawną zgodnie z kan. 312 – 313 KPK i działa zgodnie ze statutem, zatwierdzonym przez Konferencję Episkopatu 3 maja 1993 r.

Na terenie dekanatu drezdeneckiego, w parafii Przemienienia Pańskiego w Drezdenku, w 2000 r. powstał oddział parafialny KSM. Liczy on 40 członków, przewodniczącym jest Łukasz Bogdziewicz¹²³.

---

¹¹⁸ Tamże.

¹¹⁹ Tamże.

¹²⁰ Tamże.

¹²¹ Sprawozdanie duszpasterskie..., dz. cyt.

¹²² Ecclesiastica 1994, Nr 1 – 4, s. 113.

¹²³ AP. Drezdenko, Niegosław, Rapin, Stare Kurowo, Trzebiecz - Sprawozdania duszpasterskie z lat 1988-2000

Parafialne Zespoły Synodalne

Dekretem z 21 września 1991 r. biskup diecezjalny J. Michalik powołał Diecezjalną Komisję Synodalną. W myśl tego dekretu do końca października 1991 r. należało utworzyć we wszystkich parafiach Parafialne Zespoły Synodalne¹²⁴.

W parafiach liczących ponad 5 tys. wiernych można było utworzyć więcej zespołów synodalnych. Mogły powstać zespoły do spraw katechizacji i formacji młodzieży, duszpasterstwa rodzin i ludzi pracy. Przewodniczącym Zespołu Parafialnego obligatoryjnie był proboszcz, sesje odbywały się cztery razy w roku¹²⁵.

We wszystkich parafiach dekanatu drezdeneckiego powstały Synodalne Zespoły Parafialne, w Drezdenku i Starym Kurowie powstało kilka zespołów, m. in. do spraw młodzieży¹²⁶.

W parafii p. w. św. Apostołów Piotra i Pawła w Starym Kurowie istniały dwie grupy synodalne, poniższa tabela ukazuje skład osobowy Parafialnego Zespołu Synodalnego.

Tabela nr 14. Parafialny Zespół Synodalny w Starym Kurowie¹²⁷.

Parafialny Zespół Synodalny Dorosłych	Parafialny Zespół Synodalny Młodzieży
ks. Roman Skarżyński – przewodniczący ks. Andrzej Nowak- z-ca przewodniczącego Renata Jarosz – sekretarz członkowie: Emilia Chęcińska, Adam Gębala, Maria Prońko, Barbara Krygiel, Urszula Borkowska, Regina Lasota, Zdzisław Kowalczyk, Michalina Nikonowicz, Kazimierz Tatur, Czesław Oblizajek, Kazimierz Piechocki, Halina Gorczyca, Heinz Rojczyk, Anna Piechocka, Leokadia Sawicka, Mieczysław Ławrynowicz, Kazimierz Ograbek, Wiesław Marek, Józef Zygmunt,	Marzena Korolewicz, Robert Marciniak, Oktawian Kowalczyk, Jacek Nowak, Mariola Korolewicz, Bogusław Michalczuk, Romuald Biliński, Marek Pietrzak, Arnold Timoszek, Hubert Banicki Ewelina Banicka

¹²⁴ GWK 1991, Nr 9–10, s.454 – 456.

¹²⁵ Tamże.

¹²⁶ ADD, Protokoły wizytacji parafii Dekanatu Drezdenko.

¹²⁷ APSK, Wykaz członków Parafialnego Zespołu Synodalnego w parafii p. w. św. Apostołów Piotra i Pawła w Starym Kurowie, msp,

We wszystkich parafiach dekanatu drezdeneckiego w latach 1991 – 1994 odbyły się sesje synodalne, cztery w ciągu roku. W roku duszpasterskim 1991/92 prace synodalne dotyczyły następującej problematyki: wychowanie katolickie we współczesnej sytuacji Kościoła, środki społecznego przekazu w służbie człowieka i Kościoła w Polsce, Kościół w Polsce wobec problemów kultury, dzieło misyjne Kościoła w Polsce; w roku duszpasterskim 1992/93 – rola kapłana i ludzi świeckich w Kościele; w roku duszpasterskim 1993/94 – zadania rodziny w Kościele i chrześcijanin wobec spraw politycznych i gospodarczych w Polsce¹²⁸.

W latach 1991 – 1994 odbyły się trzy Diecezjalne Sesje Synodalne, uczestniczyli w niej delegaci wszystkich parafialnych zespołów synodalnych. Przedmiotem obrad była problematyka omówiona na sesjach Parafialnych Zespołów Synodalnych¹²⁹.

W latach 1991 – 1999 odbył się II Polski Synod Plenarny. Prace Synodu obejmowały problematykę omówioną na diecezjalnych i parafialnych sesjach synodalnych; objęły następujące tematy: nowa ewangelizacja jako podstawowe zadanie Kościoła, parafia w nowej ewangelizacji, rodzina miejscem ewangelizacji i ewangelizacja życia społecznego¹³⁰. Dokumenty synodalne zostały przesłane do Kongregacji ds. Biskupów, która Dekretem z dnia 22 grudnia 2000 r. je promulgowała; weszły w życie decyzją Konferencji Episkopatu z dniem 28 lutego 2001 r., jako obowiązujący program duszpasterski we wszystkich diecezjach polskich¹³¹.

Wraz z zakończeniem prac II Polskiego Synodu Plenarnego przestały istnieć parafialne i diecezjalne zespoły synodalne. Ich członkowie zasilili szeregi różnych stowarzyszeń i grup duszpasterskich istniejących w parafiach dekanatu drezdeneckiego.

---

¹²⁸ADD, Protokoły Parafialnych Zespołów Synodalnych w latach 1991 – 1994.

¹²⁹Ecclesiastica 1993, Nr 4-6, s. 215-224; Nr 10-12, s. 570; tamże 1994, Nr 9-12, s. 329-330.

¹³⁰ Nowa ewangelizacja u progu Trzeciego Tysiąclecia. Program duszpasterski na rok 2000/2001, Katowice 2000, s. 21-407.

¹³¹ Okólnik, Nr 4/2001.

ROZDZIAŁ V**ŻYCIE RELIGIJNE WIERNYCH PARAFII OKRĘGU DREZDENECKIEGO****1. Praktyki religijne**

Jednym z najbardziej eksponowanych elementów w religijności typu tradycyjnego są praktyki religijne. Studia nad praktykami zapoczątkował G. Le Bras¹, francuski prawnik i historyk Kościoła. Według niego wszystkie praktyki religijne jako przejawy religijności dają się uchwycić statystycznie. Stanowią one zewnętrzne kryterium pozwalające określić empirycznie żywotność jednostek i grup społecznych.

Mimo łatwości statystycznego badania praktyk religijnych, istnieje trudność wniknięcia w intensywność i motywacje praktykujących. Bowiem jak twierdzi W. Piwowarski „instytucjonalizacja praktyk religijnych prowadzi często do przeakcentowania ich strony zewnętrznej na niekorzyść motywacji, zaangażowania i powiązania z życiem uczestników”². Wielu katolików uważa za najważniejszy sam fakt spełniania praktyk religijnych, aniżeli intencje, przeżycie i skutek w postaci wewnętrznej przemiany. Powstaje jednak pytanie, o ile z praktyk religijnych można wnioskować o wewnętrznej religijności. Przy traktowaniu praktyk religijnych jako sprawdzianu religijności grup kościelnych, mogą zachodzić dwa niebezpieczeństwa, z których jedno polega na przecenianiu praktyk religijnych, a drugie na ich niedocenianiu³. Przecenia się praktyki religijne, gdy na podstawie na przykład niedzielnej Mszy św. i wielkanocnej Komunii św. wnioskuje się o całokształcie religijności konkretnych grup wiernych. Z drugiej strony nie docenia się praktyk religijnych, gdy się utrzymuje, że katolicy spełniają je wyłącznie na podstawie panującej tradycji, prestiżu społecznego. Dlatego nasuwa się uwaga, że mimo konieczności wnikania w intensywność spełnianych praktyk religijnych, w niniejszym rozdziale uwzględniono głównie ich stronę ilościową. Nie dysponowano odpowiednimi materiałami, pozwalającymi na analizę w aspekcie jakościowym.

Inny problem, który należałoby uwzględnić przy omawianiu stanu praktyk religijnych, to wpływ czynników społeczno – kulturowych na życie lokalnych społeczności. Jak wykazują badania empiryczne na zachodzie, istnieje bezsporny fakt wpływu procesów

---

¹J. Majka, Socjologia religii w ujęciu prof. G. Le Bras a socjologia duszpasterska, Zeszyty Naukowe KUL 3 (1960), nr 1, s. 91-108.

²W. Piwowarski, Religijność miejska w rejonie uprzemysłowionym, Warszawa 1971, s. 259.

³W. Piwowarski, Praktyki religijne w diecezji warmińskiej. Studium socjologiczne, Warszawa 1969, s. 40.

uprzemysłowienia na religijność⁴. W Polsce, wpływ procesów uprzemysłowienia na religijność nie zaznacza się tak silnie jak na Zachodzie, jednakże niedocenywanie tego zjawiska byłoby błędne. W omawianym dekanacie, Drezdenko przeżywało proces uprzemysłowienia, migracje ludności ze wsi, przeobrażenia w strukturze ludności, stosunkach społecznych i politycznych oraz zmiany w systemie wartości. Te procesy miały wpływ na religijność ludności miejskiej i wiejskiej okręgu drezdeneckiego.

Trzymając się podziału praktyk religijnych, ustalonego przez G. Le Bras, należałoby omówić:

1. Poświęcenia, czyli praktyki jednorazowe, zwane też sezonowymi, lub okresowymi, spełniane tylko raz w życiu, jak chrzest, pierwsza komunia św., małżeństwo sakramentalne i pogrzeb katolicki;
2. Regularne i nieregularne obowiązki religijne nakazane przez Kościół, spełniane częściej niż jeden raz w życiu, jak niedzielna Msza św. i wielkanocna komunia św. Zwrócono uwagę na to, jaki procent ogółu wiernych bierze udział we Mszy św. niedzielnej i świątecznej, jaki jest udział dzieci i młodzieży w praktykach religijnych;
3. Ćwiczenia pobożne zalecane przez Kościół, do których należą: codzienna Msza i częsta komunia św., pielgrzymki i procesje, nabożeństwa okresowe oraz powołania kapłańskie i zakonne.

1.1. Praktyki jednorazowe

Praktyki jednorazowe spełniane są przez katolików jeden raz w przełomowych momentach życia biologicznego i społecznego. Należą do nich chrzest dziecka, pierwsza komunia św., bierzmowanie, ślub kościelny i katolicki pogrzeb. Wszystkie te praktyki nie tylko świadczą o lojalności katolika wobec Kościoła, ale także wywołują pewne zmiany w jego życiu społeczno – religijnym. Kościół świadcząc posługi religijne w tym zakresie, traktowany jest niejednokrotnie jako instytucja zaspokajająca potrzeby parafian, tym, niemniej włącza ich w życie religijne parafii, jednocześnie sam partycypując w przejawach życia religijnego jednostek i grup społecznych.

Praktyki jednorazowe socjologowie religii nazwali „rytmami przejścia”⁵. Wiążąc się z naturalnym rytmem życia ludzkiego, zachowują one dużą trwałość, niezależnie od typu i charakteru środowiska społecznego. Udział w nich biorą nie tylko osoby związane

⁴ W. Piwowarski, Problemy duszpasterskie w strefie urbanizacji, *Przegląd Powszechny*, 240 (1982), nr 3, s. 31.

⁵ W. Piwowarski, *Religijność miejska...*, dz. cyt., s. 262.

z Kościołem, ale także te kategorie ludzi, którzy rozluźnili już swój związek z Kościołem, a nawet od niego odeszli. Z praktykami tymi od dawna łączono zewnętrzne uroczystości rodzinne, lokalne i regionalne, nadanie im, szczególnie w Polsce, środowiskowej „oprawy” sprawiło, iż uczestnicy ich kierowali się mieszanymi motywacjami kulturowymi, społecznymi i religijnymi. Wydaje się, że poważną rolę odgrywają tu momenty pozareligijne, jak zwyczaj, prestiż społeczny rodziny, opinia otoczenia itd.

a. Chrzest

Pierwszą z praktyk jednorazowych jest chrzest. Teologia określa bowiem chrzest jako sakrament wiary, a prawo kanoniczne (kan.868 § 1 pkt. 2) przewiduje, że należy go udzielić tym dzieciom, co do których istnieje uzasadniona nadzieja, że dziecko będzie wychowane po katolicku. Nawet gdyby ten kanon był respektowany, to chrzest nie byłby jeszcze wystarczającą wskazówką, że ochrzczony po osiągnięciu pełnoletności będzie żył w duchu wiary. Zobowiązania rodziców do religijnego wychowania dzieci w przyszłości w wielu rodzinach jest traktowane jako czysta formalność. Warto przypomnieć, że wielu niewierzących chrzci swoje dzieci, żeby uniknąć „komplikacji” przy ewentualnym małżeństwie, gdyby przyszły współmałżonek życzył sobie kościelnego ślubu. Niektórzy socjologowie religii uważają, że chrzest nie stanowi znaczącego aktu dla poziomu wiary u ludności i że jako kryterium żywotności tej wiary ma słabą wagę pozytywną⁶.

W badanych parafiach okręgu drezdeneckiego w zasadzie chrzczone były wszystkie dzieci, zarówno małżeństw sakramentalnych, jak i żyjących na kontrakt cywilny. W okresie powojennym liczbę chrztów w parafiach okręgu drezdeneckiego przedstawiono w odstępach co 5 lat⁷.

⁶ L. Dingemans, J. Remy, Kryteria żywotności katolicyzmu, w: Socjologia religii, opracował F. Adamski, Kraków 1983, s. 283-284.

⁷ AP. Drezdenko, Niegosław, Rapin, Stare Kurowo, Trzebiecz – Księgi chrztów z lat 1945 – 2000.

**Tabela nr 1. Liczba chrztów w parafiach okręgu drezdeneckiego
w latach 1945 - 1995⁸.**

Lata	Drezdenko	Niegosław	Rapin	Stare Kurowo	Trzebicz
1945-1950	1936			1529	661
1951-1955	1758			1266	717
1956-1960	1449	43 ⁹		1076	564
1961-1965	840	225	131 ¹⁰	796	347
1966-1970	767	239	125	665	306
1971-1975	990	300	130	624	324
1976-1980	1087	296	123	461	288
1981-1985	1118	285	126	428	257
1986-1990	949	226	121	339	174
1991-1995	755	198	116	280	151

W latach 1945 – 1995 we wszystkich parafiach okręgu drezdeneckiego ochrzczono 25543 osób.

Z zestawienia wynika, że największa ilość chrztów miała miejsce w latach 1945 – 1950, kiedy to ochrzczono 4126 osób. W całym okręgu drezdeneckim wyraźny spadek liczby chrztów zauważa się w latach 1991 – 1995, ogółem we wszystkich parafiach ochrzczono 1500 osób. Chrztzy z lat 1991 – 1995 w stosunku do lat 1945 – 1950 zmniejszyły się o 63,65%. Przyczyną tego stanu rzeczy jest niepokojący spadek przyrostu naturalnego, ze statystyk GUS-u wynika, że przyrost naturalny w ciągu czterdziestu lat obniżył się piętnastokrotnie.

Analizując dane dotyczące dwóch parafii: Drezdenko, będącej największą parafią miejską w okręgu drezdeneckim i Stare Kurowo - największa parafia wiejska. W tych parafiach w latach 1945 – 1950 nie zauważa się zbyt dużej różnicy w ilości chrztów, wynosi ona 21%. Zauważalna różnica występuje w latach następnych: 1976–1980 – 57,6%, 1981–1985 – 61,7%, 1986–1990 – 64,3% i 1991-1995 – 62,1%.

Ze statystyk GUS wynika, że przyrost naturalny wynosił w 1958 r. 22,8%, w 1978 roku 12,00%, w 1995 r. – 2,8%. Równocześnie wzrastała liczba zgonów. W poszczególnych

⁸ Tamże.

⁹ W parafii Niegosław Księga chrztów jest prowadzona od 1960 r. Ochrzczonych z tej parafii zapisywano w księdze parafii Drezdenko.

¹⁰ W parafii Rapin, będącej do 1994 r. samodzielną placówką duszpasterską podlegającą kanonicznie parafii p. w. Przemienienia Pańskiego w Drezdenku, księgi są prowadzone od 1961 r.

parafiach okręgu drezdeneckiego w latach 1945 – 1995 chrztów udzielono 25543, pogrzebów było 8363. W latach 1945 – 1950 chrztów udzielono 4126, pogrzebów było 673, co stanowi 16,3% pogrzebów w stosunku do chrztów. Wynika stąd wniosek, że w tych latach była duża przewaga urodzeń nad zgonami. W latach 1991 – 1995 w całym okręgu drezdeneckim ochrzczono 1500, pogrzebów było 1090, stanowi to 72,7%. W parafii św. Apostołów Piotra i Pawła w latach 1986-1990 chrztów udzielono 339, pogrzebów katolickich było 180; w latach 1991-1995 ochrzczono 280 dzieci, pogrzebów było 204¹¹. Wynika z tej statystyki, że przyrost naturalny miał stałą tendencję do obniżania się. W tej statystyce parafie dekanatu nie odbiegały od reszty kraju.

Udzielano również sakramentu chrztu dla dzieci pochodzących z małżeństw żyjących bez ślubu kościelnego, chrzczono też dzieci panieńskie, liczbę chrztów ukazuje poniższa tabela.

Tabela nr 2. Liczba chrztów dzieci małżeństw niesakramentalnych w parafiach okręgu drezdeneckiego w latach 1945 - 1995.

Lata	Drezdenko	Niegosław	Rapin	Stare Kurowo	Trzebiczy
1945-1950	159			119	52
1951-1955	124			137	54
1956-1960	80			102	54
1961-1965	79	22	9	59	33
1966-1970	99	9	2	68	41
1971-1975	130	13	15	75	29
1976-1980	115	7	7	55	26
1981-1985	139	6	11	50	18
1986-1990	124	11	8	36	9
1991-1995	133	20	9	37	16

Pojawia się również pytanie, czy wszystkie dzieci które się urodziły były chrzczone? Nie można na to pytanie udzielić odpowiedzi, ponieważ na terenie powiatu strzeleckiego (od 1999 strzelecko – drezdeneckiego) dzieci ze wszystkich parafii rodziły się w Szpitalu Powiatowym w Drezdenku, dlatego też dane USC w Drezdenku dotyczą wszystkich

¹¹AP. Drezdenko, Stare Kurowo - Sprawozdania duszpasterskie z lat 1991-1995; Księga chrztów, Księga zgonów.

miejsowości należących do poszczególnych parafii okręgu drezdeneckiego. Z danych zawartych w kartotekach poszczególnych parafii wynika, że były to sporadyczne przypadki, aby rodzice nie chrzcili swoich dzieci¹².

Z omawianym problemem związana jest sprawa chrztu dzieci panieńskich i małżeństw bez ślubu kościelnego. Zauważa się, że w okresie powojennym notowano w księgach chrztu więcej dzieci panieńskich, a mniej po ślubie cywilnym, to obecnie sytuacja przedstawia się odwrotnie: większa część pochodzi z małżeństw cywilnych, w latach dziewięćdziesiątych XX w. zauważa się chrzty dzieci rodzających się w tzw. wolnych związkach, a więc bez ślubu kościelnego i cywilnego.

W parafiach okręgu drezdeneckiego w latach 1945 – 1950 na ogólną liczbę 4126 ochrzczonych dzieci ochrzczono 330 osób żyjących bez ślubu kościelnego, stanowi to 8%. Z upływem lat, wraz z przemianami mentalnymi ludności wzrasta liczba chrztów małżeństw niesakramentalnych w tych parafiach. W latach 1971 – 1975 ochrzczono 2368, w tym udzielono 262 chrztów dla dzieci małżeństw niesakramentalnych, stanowi to 11,1%. W latach 1991 – 1995 na 1500 chrztów ochrzczono 215 dzieci małżeństw bez ślubu kościelnego, co stanowi 14,3%. W latach 1945 – 1995 w całym dekanacie na 25543 chrztów ochrzczono 2401 dzieci z małżeństw niesakramentalnych, stanowi to 9,4% ogółu ochrzczonych. Badania wykazały istniejące różnice w mentalności religijnej i moralnej wiernych mieszkających w mieście i na wsi. W miejskiej parafii (Drezdenko) w latach 1945 – 1950 na 1936 chrztów ochrzczono 159 dzieci nieślubnych, stanowi to 8,21%; w latach 1991 – 1995 na 755 chrztów ochrzczono 133 dzieci małżeństw niesakramentalnych, stanowi to 17,6%. W parafii wiejskiej (Stare Kurowo) w latach 1945 – 1950 na 1529 chrztów ochrzczono 119 dzieci z małżeństw niesakramentalnych, stanowi to 7,78%; w latach 1991 – 1995 na 280 chrztów ochrzczono 37 dzieci nieślubnych, stanowi to 13,2%.

Analizując powyższe dane należy stwierdzić, że proces laicyzacji był większy w parafii miejskiej (8,21%) niż w wiejskiej (7,78%), jednakże różnice w postawach moralnych nie były zbyt duże. Z czasem ten proces nasilał się, w latach 1991 – 1995, biorąc pod uwagę tylko ilość chrztów dzieci nieślubnych, wyniósł dla parafii miejskiej (17,6%), dla parafii wiejskiej (13,2%). Dane te wskazują, że proces laicyzacji życia w mieście wzrósł dość znacznie, na terenach wiejskich jest on nieporównywalnie mniejszy. Statystyka ilości chrztów dzieci nieślubnych w stosunku do chrztów dzieci z małżeństw sakramentalnych w latach 1991 – 1995 wykazuje, że pod tym względem istnieje już duża różnica między miastem

---

¹² AP. Drezdenko, Niegosław, Rapin, Stare Kurowo, Trzebiczyń - Kartoteka parafialna.

a wsią, oczywiście na niekorzyść miasta. Wśród wielu przyczyn należy wymienić m. in. to, że na terenach wiejskich ludzie liczą się z opinią sąsiadów, dlatego też zawierają sakramentalne związki małżeńskie.

b. Pierwsza Komunia św.

Praktyką równie niemal powszechną jak chrzest jest pierwsza komunie św. Jest to praktyka trudniejsza, gdyż wymaga uprzedniego, długotrwałego przygotowania dziecka. Nawet w wypadku kiedy rodzice nie mogą lub nie chcą się tym zająć, znajdzie się zawsze ktoś w rodzinie, lub wśród znajomych, który im w tym pomaga. Wyrazem tego, że do przygotowania do pierwszej komunii św. przywiązuje się wielką wagę jest fakt, znacznie większej frekwencji na katechizacji dzieci klas drugich, w której prowadzi się bezpośrednio przygotowanie. Frekwencja na lekcjach religii przed pierwszą komunią św. kształtowała się w granicach 98 – 100%. Oprócz katechizacji, dzieci spotykały się dodatkowo w kościele. Przygotowanie do pierwszej komunii św. trwa dwa lata, w klasie drugiej, przygotowującej bezpośrednio do pierwszej komunii św., katecheza odbywała się w wymiarze dwóch godzin tygodniowo.

Tylko w parafii św. Apostołów Piotra i Pawła w Starym Kurowie¹³ w latach 1950 – 1967 do pierwszej komunii św. przygotowano 2588 dzieci, w latach 1972 – 1989 pierwszą komunie św. przyjął 1150 dzieci, w latach 1990 – 2000 – 737 osób¹⁴.

Z zachowanych „Ksiąg pierwszej komunii św.” w Drezdenku z lat 1965 – 2000 do pierwszej komunii św. przystąpiło 6533 dzieci¹⁵.

Nie można podać liczby dzieci przyjmujących pierwszą komunie św. w pozostałych parafiach, ponieważ nie zachowały się „Księgi pierwszej komunii św.”.

W okresie panowania realnego socjalizmu (1945-1989) do pierwszej komunii św. przyjmowano dzieci z obcych parafii, powodem były obawy rodziców przed utratą pracy, ponieważ władze PZPR zabraniały rodzicom wychowywania dzieci w wierze katolickiej. Dotyczyło to szczególnie oficerów WP, funkcjonariuszy SB i MO, pracowników aparatu partyjnego i administracyjnego.

Wyrazem przywiązania rodziców do praktyki posyłania dzieci do pierwszej komunii św. był fakt, że w poszczególnych rodzinach uroczyste ją obchodzono. Dotyczy to zarówno przygotowania religijnego (spowiedź i komunie św. wszystkich członków rodziny) jak

¹³ Z powodu braku danych nie jest możliwe podanie liczby osób przyjmujących pierwszą komunie św. w latach 1945-1949 i 1968-1971.

¹⁴ APSK, Księga Pierwszej Komunii św.

¹⁵ AP. Drezdenko, Niegosław, Rapin, Stare Kurowo, Trzebiecz - Księga Pierwszej Komunii św.

i powstanie pewnych towarzysko – obyczajowych form święcenia tej uroczystości (specjalne stroje, przyjęcie dla rodziny, prezenty dla dziecka itp.). W parafiach dekanatu do połowy lat dziewięćdziesiątych chłopcy przystępowali do pierwszej komunii św. w garniturach, dziewczynki w białych sukniach, później przyjęła się praktyka przystępowania dziewczynek jak i chłopców w strojach. We wszystkich parafiach urządzano popołudniowe nabożeństwo majowe, w którym uczestniczyły dzieci wraz z rodzicami. W czasie tego nabożeństwa poświęcano i wręczano pamiątkowe obrazki. Przyjął się również zwyczaj wręczania prezentów, początkowo były to skromne upominki. W latach dziewięćdziesiątych XX w. prezenty te były dość kosztowne, wręczano rowery, kamery wideo, a nawet komputery.¹⁶

c. Bierzmowanie

Przed drugą wojną światową w Polsce, sakramentu bierzmowania poza kościołami katedralnymi udzielano w zasadzie tylko podczas wizytacji kanonicznych, które odbywały się zwykle co dziesięć lat.

W czasie okupacji bierzmowania nie udzielano. Dlatego też w pierwszych latach po wojnie wśród wiernych przystępujących do tego sakramentu przeważali starsi. W tym też czasie zaczęła się przyjmować praktyka udzielania sakramentu bierzmowania poza wizytacjami kanonicznymi.

Po raz pierwszy po zakończeniu II wojny światowej, w 1946 r., sakramentu bierzmowania w Drezdenko udzielił administrator apostolski ks. E. Nowicki. W parafii Stare Kurowo w 1947 r. sakrament bierzmowania przyjęły 1573 osoby¹⁷.

Do 1975 r. do bierzmowania przygotowywano na katechizacji, było to przygotowanie dalsze, tuż przed przyjęciem tego sakramentu, kandydaci uczestniczyli w konferencjach i przystępowali do sakramentu pokuty, było to przygotowanie bezpośrednie. W „Liście pasterskim” z 7 września 1975 r. bp W. Pluta zapowiedział nową formę przygotowania i udzielania sakramentu bierzmowania.

Poniższa tabela ilustruje ilość osób przystępujących do bierzmowania w latach 1947 – 2000 w odstępach dziesięcioletnich.

¹⁶ AP. Drezdenko, Niegosław, Rapin, Stare Kurowo, Trzebiczyń - Kronika parafii.

¹⁷ APSK, Księga bierzmowanych.

**Tabela nr 3. Liczba bierzmowanych w okręgu drezdeneckim w latach
1947 – 2000¹⁸.**

Lata	Drezdenko	Niegosław	Rapin	Stare Kurowo	Trzebicz
1946-1956	3088			2599	588
1957-1966	1554			1422	337
1967-1976	951			866	739
1977-1986	1824			433	318
1987-1996	2573	58		401	510
1997-2000	455			230	50

Z powyższych danych wynika, że największa liczba bierzmowanych była w latach 1946 – 1956, duża, niespotykana, w późniejszych latach liczba przyjmujących sakrament bierzmowania została spowodowana wieloletnią przerwą jego udzielania. Przerwę tą spowodowała II wojna światowa. Po jej zakończeniu i osiedleniu się na Ziemiach Zachodnich duszpasterze rozpoczęli przygotowywanie kandydatów do bierzmowania. Po przybyciu na wizytację parafii administrator apostolski udzielał tego sakramentu. Z Księgi bierzmowanych, jakie znajdują się we wszystkich parafiach, wynika że do bierzmowania przystępowały zarówno dzieci po pierwszej komunii św. jak i osoby dorosłe¹⁹. W powojennym okresie w dekanacie do bierzmowania przystąpiło 8551 osób.

Porównując dane dotyczące ilości chrztów, pierwszych komunii św. i bierzmowania w latach 1945 - 2000 dla dwóch parafii, wiejskiej św. Apostołów Piotra i Pawła w Starym Kurowie otrzymujemy następujące liczby: ochrzczonych zostało 7674 osoby, do pierwszej komunii św. przystąpiło 4475 osób, bierzmowanie przyjęło 5951 osób, oraz miejskiej p.w. Przemienienia Pańskiego w Drezdenku – ochrzczonych zostało 12258 osób., do pierwszej komunii przystąpiło 6533 dzieci, bierzmowanie przyjęło 10445 osób. Statystyka parafialna nie dokumentuje ruchów migracyjnych, stąd zauważa się spadek bierzmowanych w stosunku do chrztów. Duszpasterze z dekanatu stwierdzają, że minimalny procent dorosłych pozostaje bez sakramentu bierzmowania.

Proboszczowie parafii wiejskich w Niegosławiu i Rapinie przygotowywali kandydatów do bierzmowania w swojej parafii, sakramentu bierzmowania udzielano w parafii p. w. Przemienienia Pańskiego w Drezdenku. W parafii p. w. Św. Apostołów Piotra i Pawła

¹⁸ AP. Drezdenko, Niegosław, Rapin, Stare Kurowo, Trzebicz – Księga bierzmowanych z lat 1947 – 2000.

¹⁹ Tamże.

w Starym Kurowie oraz w parafii p. w. Najświętszego Serca Jezusowego w Trzebiczu bierzmowania udzielano w ich kościele parafialnym, do 1998 r. co dwa lata, a od 1999 r. każdego roku.

d. Ślub kościelny

Następną praktyką sezonową jest małżeństwo katolickie. W badanych parafiach ta praktyka jest powszechna, małżeństwo bez ślubu kościelnego stanowił niewielki procent zawieranych ślubów cywilnych. Tabela 4 ukazuje stan liczbowy małżeństw katolickich zawartych w okręgu drezdeneckim w latach 1945 – 1995.

**Tabela nr 4. Małżeństwa katolickie zawarte w latach 1945 - 1995
w okręgu drezdeneckim²⁰.**

Lata	Drezdenko	Niegosław	Rapin	Stare Kurowo	Trzebicz
1945-1950	703			454	185
1951-1955	384			286	159
1956-1960	372	18 ²¹	5	305	153
1961-1965	232	75	40	277	118
1966-1970	331	132	56	266	145
1971-1975	430	154	64	297	188
1976-1980	478	121	50	198	143
1981-1985	409	105	52	176	103
1986-1990	303	79	56	134	76
1991-1995	285	75	43	99	71

W latach 1945 – 1995 w parafiach dekanatu Drezdenko zawarto 8867 sakramentalnych związków małżeńskich.

Początkowo w parafiach ukazanych w tabeli 4 jak na całych Ziemiach Zachodnich wskaźnik zawieranych małżeństw był wysoki, przede wszystkim z powodu napływu na te tereny osób młodych. Po 1950 r. malała liczba zawieranych małżeństw w parafiach okręgu

²⁰ AP. Drezdenko, Niegosław, Rapin, Stare Kurowo, Trzebicz – Księga małżeństw z lat 1945 – 2000.

²¹ W parafii Niegosław Księga małżeństw jest prowadzona od 1960 r., związki małżeńskie zawierane przed tym rokiem są wpisane do Księgi małżeństw w parafii Drezdenko.

drezdeneckiego. Wśród wielu powodów należy wymienić ten, iż parafia w Starym Kurowie została dwukrotnie podzielona, w 1966 r. utworzono parafię w Górkach, w 1975 r. – w Zwierzynie, obie parafie należą do dekanatu strzeleckiego.

Wierni okręgu drezdeneckiego zawierali małżeństwa w kościołach parafialnych narzeczonej. Wymagał tego obowiązujący wówczas Kodeks Prawa Kanonicznego. Po wejściu w życie nowego Kodeksu Prawa Kanonicznego (1983 r.) nieliczne pary zawierały małżeństwo w kościele parafialnym narzeczonego.

Przyjęcie sakramentu małżeństwa poprzedzały trzy nauki przedślubne. W czasie pasterskiej posługi bp W. Pluty zostały wprowadzone kursy przedmałżeńskie i katolickie poradnie rodzinne.

W parafiach okręgu drezdeneckiego przeprowadzano kursy przedmałżeńskie. W Dreddenku co roku, uczestniczyli w nich wierni z Rapina i Niegosławia, w pozostałych parafiach niniejszy kurs odbywał się co dwa lata. Wykładowcami byli kapłani pracujący w dekanacie oraz pracownicy Katolickiej Poradni przy parafii p. w. Przemienienia Pańskiego w Dreddenku.

Charakterystyczne jest, że w mentalności niektórych katolików małżeństwo katolickie traktowane jest jako pewna formalność wskutek czego nie zawsze towarzyszy mu właściwe przeżycie religijne.

W omawianych parafiach obok małżeństw bez ślubu kościelnego istniały tzw. małżeństwa rozbite²². W latach dziewięćdziesiątych XX w. pojawiły się związki nieformalne, żyjące bez ślubu kościelnego i cywilnego, przyczyną tego stanu rzeczy jest m. in. wzgląd materialny, kobieta była traktowana jako samotna matka i z tego tytułu otrzymywała stałą pomoc finansową od państwa. Inną z przyczyn jest: „życie na próbę”, „inni tak robią dlaczego nie ja?”, itp.

d. Pogrzeb kościelny

Ostatnią praktyką jednorazową jest pogrzeb katolicki. Nie zdarzało się prawie, aby umierający lub rodzina wyrażali zastrzeżenia co do pogrzebu chrześcijańskiego. Do wyjątków należały pogrzeby bez udziału księdza i ceremoniału kościelnego. Jeżeli zdarzał się pogrzeb akatolicki, to był to pogrzeb Świadców Jehowy lub funkcjonariusza PZPR lub MO.

Parafia p.w. Przemienienia Pańskiego w Dreddenku nie posiadała własnego cmentarza. Zwłoki zmarłego znajdujące się w kaplicy cmentarnej, odprowadzano do grobu

²² AP. Dreddenko, Niegosław, Rapin, Stare Kurowo, Trzebiczyń – Kartoteka parafialna z lat 1996 – 2000.

zgodnie z rytuałem. W kościele zaś odprawiano tylko Mszę św. pogrzebową, w której uczestniczyła rodzina oraz znajomi osoby zmarłej.

Na terenie parafii Niegosław i Rapin nie ma żadnego cmentarza, zwłoki zmarłego są procesjonalnie przyprowadzane z domu do kościoła, w którym odprawiana jest Msza św. pogrzebowa. Następnie zwłoki osoby zmarłej są przewożone na cmentarz komunalny w Drezdenku, tam następuje pochówek zgodnie z rytuałem.

W parafii p.w. św. Apostołów Piotra i Pawła w Starym Kurowie znajduje się cmentarz komunalny. Do 1991 r. zwłoki osoby zmarłej były przyprowadzane z domu do świątyni i po Mszy św. pogrzebowej odprowadzane na cmentarz. Po 1991 r., na mocy zezwolenia Kurii Diecezjalnej w Gorzowie Wlkp., Msza św. pogrzebowa jest odprawiana w kaplicy cmentarnej.

Statystykę pogrzebów w okręgu drezdeneckim w latach 1945 – 1995 przedstawia poniższa tabela²³.

**Tabela nr 5. Liczba pogrzebów kościelnych w latach 1945-1995
w okręgu drezdeneckim.**

Lata	Drezdenko	Niegosław	Rapin	Stare Kurowo	Trzebicz
1945-1950	515			40 ²⁴	118
1951-1955	489			266	130
1956-1960	400			207	112
1961-1965	279	49	36	206	83
1966-1970	328	76	19	207	103
1971-1975	366	77	36	214	102
1976-1980	425	85	39	182	95
1981-1985	540	114	50	161	99
1986-1990	616	119	57	180	93
1991-1995	598	114	45	204	129

W latach 1945 – 1995 w omawianych parafiach odbyły się 8363 pogrzeby katolickie.

²³ AP. Drezdenko, Niegosław, Rapin, Stare Kurowo, Trzebicz – Księgi zmarłych z lat 1945 – 2000.

²⁴ W latach 1945-1949 nie prowadzono Księgi zmarłych.

Z analizy tabeli wynika, że statystyka pogrzebów na przestrzeni 50 lat nie zmieniła się znacząco.

Z powszechnością praktyki pogrzebu katolickiego wiąże się zaopatrzenie sakramentem chorych. W badanych parafiach wierni na ogół wzywają kapłana do chorego. Zdarzają się jednak przypadki zaniedbania pod tym względem ze strony rodziny lub wprost odmowa przyjęcia sakramentu chorych ze strony umierającego. W parafii w Starym Kurowie w 1991 r. na 47 pogrzeby bez sakramentu zmarły 3 osoby, w 1994 r. – na 33 pogrzeby bez sakramentu zmarły 2 osoby, w 1995 r. – na 43 pogrzeby bez sakramentu zmarło 9 osób. W parafii Niegosław na 728 pogrzebów 85 osób zmarło bez sakramentów. W parafii Rapin na 328 pogrzebów 74 osoby zmarły bez sakramentów. W parafii Trzebicz na 1177 pogrzebów bez sakramentów umarło 179 osób. Wierni otaczają troską zmarłego członka rodziny zwłaszcza w rocznicę śmierci, imienin lub urodzin. Dowodem tego są liczne Msze św. zamawiane za zmarłych we wszystkich parafiach okręgu drezdeneckiego.

Należy stwierdzić, że praktyki jednorazowe pod względem ilościowym przedstawiają bardzo wysoki poziom. Dzięki powiązaniu z tradycją prawie wszyscy katolicy, nie wyłączając obojętnych religijnie lub zaniedbujących życie religijne, starali się je wypełniać. Wątpliwości może budzić motywacja i jakość uczestnictwa w tych praktykach. Biorąc tylko pod uwagę chrzest, z relacji księży proboszczów wynika, że motywem chrztu jest tradycja „mnie ochrzcił i ja chrzczę, bo co pomyślą znajomi, a potem niech sam decyduje jak będzie żył”. Jest to oczywiście motywacja niezgodna z nauką Kościoła, chrzest jest sakramentem inicjacji chrześcijańskiej. Podobna motywacja jest podawana przy przystępowaniu dziecka do pierwszej komunii św. oraz przy zawieraniu małżeństwa i załatwianiu pogrzebu katolickiego. Dla wielu przyjmowany sakrament to tylko formalny, religijny obyczaj.

1.2. Praktyki obowiązkowe powtarzane

Socjologowie religii w podejmowanych badaniach uwzględniają dwie praktyki obowiązkowe: uczestnictwo w niedzielnej i świątecznej Mszy św., oraz przyjmowanie komunii wielkanocnej. Podejmując zagadnienie udziału wiernych we Mszy św. niedzielnej i komunii wielkanocnej socjologowie religii powołują się na G. Le Bras, który napisał „Wspólnota religijna realizuje się konkretnie przez udział we Mszy i Komunii św. Niewątpliwie chrzest włącza do wspólnoty, ale ochrzczony, który nie uczestniczy we Mszy i nie przyjmuje komunii jest martwym członkiem. Nie płynie w nim krew Chrystusa. Tylko

bowiem przez przyjęcie Eucharystii, wierny łączy się z Chrystusem”²⁵. Ta teologiczno – socjologiczna interpretacja wymienionych praktyk rzutuje na znaczenie, jakie przywiązuje się do ich wypełniania. Wypełnianie tych obowiązków jest dowodem jeśli nie wewnętrznej religijności, to przynajmniej uległości katolika wobec nakazów Kościoła.

Przy omawianiu tych zagadnień, posłużymy się wyłącznie danymi zawartymi w sprawozdaniach powizytacyjnych i duszpasterskich. Stąd nie będzie możliwe wniknięcie w motywację wiernych w spełnianiu tych praktyk.

a. Niedzielna Msza św.

Frekwencja na niedzielnej Mszy św. Przedstawiała się różnie w zależności od parafii (miejska, wiejska) i przywiązania do Kościoła²⁶, duszpasterze wpisując dane o liczbie wiernych na Mszy św. niedzielnej posługiwali się najczęściej szacunkiem, stąd podawano udział liczbowy lub procentowy. W diecezji gorzowskiej, a od 1992 r. zielonogórsko - gorzowskiej był zwyczaj liczenia wiernych w trzecią niedzielę Wielkiego Postu i trzecią niedzielę września. Z zachowanych w archiwum sprawozdań dowiadujemy się o stanie uczestnictwa wiernych w niedzielnych mszach św.

Poniższa tabela ukazuje stan „dominantes” w parafiach okręgu drezdeneckiego.

Tabela nr 6. Stan „dominantes” w parafiach okręgu drezdeneckiego w poszczególnych latach²⁷.

Rok	III niedziela	Drezdenko	Niegosław	Rąpin	St. Kurowo	Trzebicz
1961	Wielkiego Postu	4824			5221	
	Września	4611			5200	
1983	Wielkiego Postu	5474		431	1595	983
	Września	4573		580	1335	1051
1988	Wielkiego Postu	4984			1130	
	Września	4450			1050	
1992	Wielkiego Postu	5031			1248	
	Września	4985	947	294	1175	

²⁵ G. Le Bras, *Études de sociologie religieuse*, t. II, Paris 1955-1956, 646.

²⁶ S. Wójtanowicz, *Niedzielna frekwencja wiernych na Mszy św.*, *Homo Dei* 39 (1970), nr 3, s. 179-187.

²⁷ ADD. Sprawozdania z wizytacji biskupich i dziekańskich w latach 1961-1998; AP Drezdenko, Niegosław, Rąpin, Stare Kurowo, Trzebicz - Sprawozdanie duszpasterskie w latach 1994-2000.

Analizując powyższe dane należy stwierdzić, iż uczestnictwo we Mszy św. niedzielnej w latach sześćdziesiątych dla parafii wiejskiej (Stare Kurowo) było bardzo duże, wynosiło w III niedzielę Wielkiego Postu 80%. Niższe było w parafii miejskiej (Drezdenko) i wynosiło 77,41%. Z upływem lat frekwencja wiernych zmniejszała się, w 1983 r. w parafii Stare Kurowo wynosiła 46,66%, w parafii Drezdenko – 59,65%. Na początku lat dziewięćdziesiątych frekwencja w parafii Stare Kurowo – 38,44%, w parafii Drezdenko – 54,93% . W najmniejszej parafii dekanatu – Rapin, uczestnictwo wiernych w niedzielnej Mszy św. kształtowało się następująco: w 1983 r. – 60,6%, w 1992 r. – 31,2%. Ilustruje to poważne zmiany w postawach wiernych, o ile, z posiadanych danych, wynika, że w latach sześćdziesiątych frekwencja wiernych wynosiła ponad 60%, to w latach dziewięćdziesiątych w parafii miejskiej spadła do 54,93%, w parafiach wiejskich poniżej 40%.

Badania socjologiczne wskazują, że w 1992 r. „dominantes” w Polsce wynosił 46,9%, w diecezji zielonogórsko-gorzowskiej – 38,6%²⁸.

Zauważa się również różnice w uczestnictwie wiernych we Mszy św. w okresie Wielkiego Postu i w miesiącu wrześniu. W parafii miejskiej (Drezdenko) w 1992 r. w trzecią niedzielę Wielkiego Postu uczestniczyło 54,93% wiernych, trzecią niedzielę września – 54,43%. W analogicznym okresie jedynie w parafii wiejskiej (Stare Kurowo) zauważono większą różnicę w frekwencji wiernych w niedzielnej Mszy św. pomiędzy trzecią niedzielą Wielkiego Postu (38,44) i miesiąca września (36,19). Poniższa tabela ilustruje frekwencję podaną w procentach dla dwóch największych parafii w dekanacie drezdeneckim, miejskiej – Drezdenko i wiejskiej – Stare Kurowo²⁹.

Tabela nr7. Uczestnictwo wiernych parafii w Drezdenku i w Starym Kurowie w niedzielnej Mszy św. w latach 1961 – 1992 ukazane w %.

Rok	III niedziela	Drezdenko	Stare Kurowo
1961	Wielkiego Postu	77,41%	80%
	Września	73,98%	79,1%
1983	Wielkiego Postu	59,65%	46,66%
	Września	49,84%	39,05%

²⁸ W. Zdaniewicz, S. H. Zaręba, Kościół katolicki na początku trzeciego tysiąclecia w opinii Polaków, Warszawa 2004, s. 263.

²⁹ ADD. Sprawozdania z wizytacji biskupich i dziekańskich w latach 1961-1998; AP Drezdenko, Niegosław, Rapin, Stare Kurowo, Trzebiecz - Sprawozdanie duszpasterskie w latach 1994-2000.

1988	Wielkiego Postu	55,41%	33,61%
	Września	49,47%	31,23%
1992	Wielkiego Postu	54,93%	38,44%
	Września	54,43%	36,19%

Wśród wielu przyczyn, które powodowały malejącą frekwencję, należy na pierwszym miejscu wymienić sekularyzację społeczeństwa. Dotyczy ona zarówno wiernych mieszkających w miastach jak i mieszkających w parafiach wiejskich. Mniejszym stopniu wpływ miała odległość z domu do świątyni.

Nie można dokonać badania frekwencji wiernych w Mszy św. w latach 1945 – 1960, ponieważ nie zachowały się protokoły wizytacji biskupich i dziekańskich, w których podawano statystykę liczby wiernych uczestniczących w niedzielnych Mszach św.

Należy stwierdzić na podstawie informacji zdobytych droga wywiadu, że w pierwszym okresie powojennym ze względu na brak kapłanów nie we wszystkich kościołach odprawiano Mszę św. w każdą niedzielę, np. w parafii Stare Kurowo dwóch kapłanów obsługiwało dziesięć świątyń, podobna sytuacja istniała w parafii Drezdenko.

Opierając się na tych samych informacjach należy podkreślić znaną prawidłowość, iż kobiety stanowiły wyższy procent uczestników niedzielnej Mszy św.

b. Komunia św.

Drugą praktyką obowiązkową, z którą związana jest sankcja grzechu śmiertelnego, to *paschantes*. Wyrażeniem tym określa się tych wszystkich katolików, którzy przystępują do komunii św. wielkanocnej. Znalezienie obiektywnego wskaźnika tej praktyki jest bardzo trudne. Wielu parafian nie korzysta z własnego kościoła, parafie zaś nie prowadzą w tym zakresie obliczeń. Toteż wskaźniki które przedstawia poniższa tabela, zawarte w protokołach wizytacyjnych posiadają charakter szacunkowy. Nie wszystkie protokoły wizytacyjne zachowały się w archiwum dekanalnym lub parafialnym.

Tabela nr 8. Uczestnictwo wiernych w komunii św. wielkanocnej³⁰.

Rok	Drezdenko	Niegosław	Rąpin	Stare Kurowo	Trzebicz
1961	4300				
1974	6000				
1980	5000				
1983				1500	
1986	7017		790		
1988				2470	
1992				1160	

Procentowe uczestnictwo wiernych w komunii św. wielkanocnej w stosunku do zobowiązanych ilustruje poniższa tabela:

Tabela nr 9. Uczestnictwo wiernych w komunii św. wielkanocnej wyrażone w procentach³¹.

Rok	Drezdenko	Niegosław	Rąpin	Stare Kurowo	Trzebicz
1961	88,7%				
1974	83,3%				
1980	62,5%				
1983				75%	
1986	87,8%		100%		
1988				82,3%	
1992				39,3%	

Ustosunkowując się do zapisu w powyższych tabelach zauważamy nieznaczne różnice między parafiami w ilości wiernych przystępujących do komunii św. wielkanocnej. Niestety w protokołach wizytacyjnych przy tych liczbach nie ma żadnego komentarza, stąd jesteśmy

³⁰ ADD, Sprawozdane z wizytacji - Drezdenko z lat 1961-1986; Rąpin z roku 1986; Stare Kurowo z lat 1983-1993.

³¹ Tamże.

zmuszeni szukać rozwiązania w analizie całościowej pracy danej parafii. W parafii p.w. Nawiedzenia NMP w Rapinie w „Sprawozdaniu z wizytacji” z 1986 r. dowiadujemy się, że w komunii wielkanocna przyjęło „liczba zobowiązanych, ilu parafian przyjęło? ok. 790 - raczej wszyscy”³², biorąc pod uwagę, że parafia liczyła w tym czasie 957 wiernych, szacunkowo na podstawie niniejszego sprawozdania, które wykazuje ilość dzieci klas „0” na 24 można stwierdzić, że w parafii było ok. 180 dzieci nie zobowiązanych do przyjmowania komunii wielkanocnej, stąd liczba zobowiązanych wynosiła ok. 780. Socjologia religii podaje, że do uczestnictwa w niedzielnej Mszy św. jest zobowiązanych 82% wiernych, pozostałe 18 to dzieci do lat siedmiu, ludzie starsi, chorzy itp.³³ Możemy więc stwierdzić, że podane liczby odzwierciedlają stan rzeczywisty. Również dane odnośnie liczby osób, które przystąpiły do komunii wielkanocnej wydają się rzeczywiste. Proboszczowie liczyli przyjmujących komunię św. w czasie komunii generalnej z racji rekolekcji wielkopostnych oraz w dniu Wielkanocy i te liczby podawali w „Protokółach wizytacji”.

Udział w komunii św. wielkanocnej był o wiele wyższy od liczby uczestników w niedzielnej Mszy św. Uczęszczający nieregularnie na Mszę św. poczuli się jeszcze do obowiązku komunii św. wielkanocnej. Należy pamiętać, że w Polsce spowiedzi wielkanocne i adwentowe mają swoją tradycję, a ponadto we wszystkich parafiach urządzano rekolekcje wielkopostne, w wielu parafiach głoszone również rekolekcje adwentowe. Ja wynika z tabeli ogólna liczba *paschantes* do 1988 r. wynosiła ponad 80%. Jednakże wraz z laicyzacją społeczeństwa, szczególnie po 1989 r., zaczęła spadać liczba wiernych przyjmujących komunię św. wielkanocną, w parafii p. w. św. Apostołów Piotra i Pawła wyniosła w 1992 r. 39,3%.

1.3. Praktyki religijne nadobowiązkowe

Wyrażenie „praktyki nadobowiązkowe” wskazuje na pewną spontaniczność i dobrowolność w wypełnianiu ich przez wiernych. Kościół zachęca ich do udziału w tych praktykach. Fakt uczestnictwa w nich może być dowodem żywotności religijnej, o ile są one religijnie motywowane i wiążą się z pewną systematycznością. Zanikowi praktyk pobożnych towarzyszy osłabienie praktyk obowiązkowych.

Rodzaj praktyk nadobowiązkowych jest bardzo zróżnicowany – od publicznych do prywatnych, od ogólnokościelnych do regionalnych, od religijnych do zwyczajowo –

³² ADD. Rapin – Sprawozdanie z wizytacji z roku 1986.

³³ W. Zdaniewicz, S. H. Zaręba, Kościół katolicki na początku trzeciego tysiąclecia..., dz. cyt., s. 261.

towarzyskich³⁴. Poniżej zostaną omówione niektóre praktyki ogólnokościelne jak codzienna Msza święta, komunia święta pierwszopiątkowa, praktyka niedzielnych nieszporów z uwzględnieniem nabożeństw okresowych, udział w procesjach i pielgrzymkach.

a. Codzienna Msza św.

Z praktyk ogólnokościelnych na pierwszym miejscu trzeba wymienić częstszy niż raz w tygodniu udział we Mszy św. Na terenie okręgu drezdeneckiego w parafiach wiejskich z zachowanych sprawozdań wizytacyjnych wynika, że w codziennej Mszy św. uczestniczyło od dziesięciu do pięćdziesięciu osób, a w parafii miejsko – wiejskiej (Drezdenko) od pięćdziesięciu do osiemdziesięciu osób³⁵.

Poniższa tabela ukazuje przeciętną liczbę wiernych uczestniczących na Mszach św. w ciągu tygodnia w niektórych latach³⁶.

Tabela nr 10. Uczestnictwo wiernych w codziennej Mszy św.

Rok	Drezdenko	Rapin	Stare Kurowo	Trzebicz
1960	70		50	
1961	70		50	
1963			70	
1965			50	
1969			50	
1974	200			
1977	80			
1980	50	10		
1983			50	30
1986	50			
1988			40	
1992			30	

³⁴ W. Piwowarski, *Religijność wiejska w warunkach urbanizacji*, Warszawa 1971, s. 194; J. Mariański, *Religijność w procesie przemian*, Warszawa 1991, s. 55-57.

³⁵ AP. Drezdenko, Rapin, Stare Kurowo, Trzebicz – Sprawozdanie z wizytacji z lat 1961 – 1993.

³⁶ Tamże.

Analizując powyższe zestawienie stwierdzamy, iż udział w codziennej Mszy św. był zróżnicowany. W parafiach okręgu drezdeneckiego najczęściej wiernych przychodziło do kościoła Przemienienia Pańskiego w Drezdenku. Najwięcej wiernych uczestniczyło w 1974 r. co stanowiło 2,3% ogółu mieszkańców miasta (8600 mieszkańców). W Starym Kurowie największa liczba uczestników codziennej Mszy św. była w 1963 r., stanowiło to 3,7% ogółu mieszkańców (1900). W Rąpinie w 1980 r. uczestniczyło 10 osób, co stanowiło 2,2% ogółu mieszkańców (460). W Trzebiczu w 1983 r. uczestniczyło 30 osób, stanowiło 3,8% ogółu mieszkańców tej miejscowości (790). Należy więc stwierdzić, że frekwencja wiernych w codziennej Mszy św. we wszystkich parafiach okręgu drezdeneckiego nie jest zbyt zróżnicowana. Trzeba również stwierdzić, że w codziennej Mszy św. najczęściej uczestniczyło osób starszych. Osoby te ze względu na wiek nie były czynne zawodowo, dysponowały więc czasem, który poświęcały na aktywne życie religijne.

b. Częsta komunia

Faktem charakterystycznym jest to, że do komunii św. przystępowali wszyscy uczestnicy codziennej Mszy św. Ilustruje to poniższa tabela³⁷.

Tabela nr 11. Liczba wiernych codziennie komunikujących się

Rok	Drezdenko	Rąpin	Stare Kurowo	Trzebicz
1960	70		50	
1961	70		50	
1963			70	
1965			50	
1969			50	
1974	200			
1977	80			
1980	50	10		
1983			50	30
1986	50			
1988			40	
1992			30	

³⁷ Tamże.

Na podniesienie wskaźnika liczby wiernych przystępujących codziennie do komunii św. wydatnie wpływa komunia św. przyjmowana w pierwsze piątki miesiąca, w dużym stopniu praktykowana przez dzieci i młodzież. Ukazuje to poniższa tabela³⁸.

Tabela nr 12. Liczba wiernych komunikujących się św. w pierwsze piątki miesiąca.

Rok	Drezdenko	Rapin	Stare Kurowo	Trzebicz
1960	300			
1961	450		410	
1963			480	
1965			320	
1969			300	
1974	300			
1977	450			
1980	452	70		
1983			500	90
1986	600			
1988	600		250	
1992			270	

Najwięcej przystępujących do komunii św. w pierwsze piątki było w Drezdenku w 1986 r. i 1988 r., stanowiło 5,5% ogółu wiernych tej parafii. W parafii Stare Kurowo w 1983 r. przyjmowało komunię miesięczną 500 wiernych, stanowiło to 12,2% ogółu wiernych tej parafii (4100), w latach następnych (1988 – 1992) liczba wiernych przystępujących do komunii św. pierwszopiątkowej zmniejszyła się o połowę i stanowiła 6,1% ogółu wiernych parafii. W pozostałych parafiach (Niegosław, Rapin i Trzebicz) z powodu braku danych nie możemy dokonać analizy uczestnictwa wiernych w komunii św. miesięcznej.

³⁸ Tamże.

Jak przedstawia się ilość komunii św. rozdanych w ciągu poszczególnych lat ilustruje tabela³⁹.

Tabela nr 13. Ilość komunii św. rozdanych w ciągu roku.

Rok	Drezdenko	Rapin	Stare Kurowo	Trzebiecz
1960			31000	
1961	65000		34000	
1963			39000	
1965			38000	
1969			31000	
1974	70000			
1977	85000			
1980	81270			
1983		4500	56000	30000
1986	10300			
1988	13250		54000	
1992			54000	

Analizując powyższe zestawienie należy stwierdzić, że liczba rozdanych komunii św. w parafiach, które posiadają dane, systematycznie wzrasta. W parafii Drezdenko z 65 tys. w 1961 r. do 13250 w 1988 r., stanowi to dwukrotny wzrost. W parafii Stare Kurowo z 31 tys. w 1960 r. do 54 tys. w 1992 r., ilość rozdanych komunii św. wyniosła 174,2%; jedynie w 1969 r. nastąpił spadek ilości rozdanych komunii św. o 7 tys. Stosunek procentowy rozdanych komunii św. w stosunku do liczby wiernych ukazuje tabela⁴⁰.

³⁹ Tamże.

⁴⁰ Tamże.

Tabela nr 14. . Stosunek procentowy rozdanych komunii św. w stosunku do liczby wiernych w parafii Drezdenko i Stare Kurowo.

Rok	Drezdenko			Stare Kurowo		
	Ilość komunii św.	Liczba wiernych	%	Ilość komunii św	Liczba wiernych	%
1960				31000	7960	74,3
1961	65000	7600	88,3	34000	7960	76,6
1963				39000	7980	79,5
1965				38000	8534	77,5
1969				31000	6245	79,9
1974	70000	12000	82,9			
1977	85000	9800	88,5			
1980	81270	10300	87,3			
1983				56000	4100	92,7
1986	103000	11190	89,1			
1988	132500	11100	91,6	54000	4100	92,4
1992				54000	3900	92,8

Z powyższego zestawienia wynika, że w parafii miejskiej (Drezdenko) duża ilość wiernych bardzo często przyjmuje komunię św., statystyczny wierny w 1961 r. przystąpił 9 razy do komunii św., w 1974 r. – 7, w 1980 r. – 8, w 1988 r. – 12. W wiejskiej parafii (Stare Kurowo) zauważa się znaczny wzrost ilości rozdanych komunii św., mimo iż w latach 1966 – 1975 dwukrotnie dokonano podziału parafii, w 1965 r. parafia liczyła 8534 wiernych, a w 1992 r. – 3900 wiernych. W 1961 r. statystyczny parafianin przystąpił 4 razy do komunii św., w 1969 r. – 5, w 1983 r. i 1988 r. – 14. Przyczyna tego wzrostu nie została skomentowana przez ówczesnych duszpasterzy, należy przypuszczać iż pokora duszpasterzy sprawiła, że nie przypisali sobie żadnych zasług w rozwinięciu życia eucharystycznego wśród wiernych.

Kult Eucharystii przybierał różne formy, najbardziej rozwinięty to adoracja Najświętszego Sakramentu. We wszystkich parafiach okręgu drezdeneckiego rozpowszechniony poprzez 40-godzinne nabożeństwo; w Drezdenku 3-5 sierpnia, w Niegosławiu przed odpustem (20 października), w Rąpinie 28-30 maja, w Starym Kurowie 26-28 czerwca i w Trzebiczu przed odpustem (uroczystość Najświętszego Serca Pana Jezusa).

Drugą, rozpowszechnioną formą, była adoracja Najświętszego Sakramentu w pierwszy piątek miesiąca. W latach osiemdziesiątych XX w. w parafii Stare Kurowo wprowadzono adorację w każdą pierwszą niedzielę miesiąca, w latach dziewięćdziesiątych tę formę adoracji wprowadzono w pozostałych parafiach dekanatu⁴¹.

c. Nabożeństwa paraliturgiczne

Wśród nabożeństw pozaliturgicznych największą popularnością cieszyły się nabożeństwa majowe i październikowe. Nabożeństwa te odprawiane były we wszystkich parafiach okręgu drezdeneckiego⁴². W „Sprawozdaniach z wizytacji biskupich i dziekańskich” nie podano liczby uczestników, jedynie ustnych relacji księży wynika, że w tych nabożeństwach uczestniczyła duża liczba wiernych⁴³.

Dużą frekwencją cieszyły się nabożeństwa wielkopostne: Gorzkie Żale i Droga Krzyżowa. Pierwsze, odprawiano w niedzielę głosząc w czasie tego nabożeństwa kazania pasyjne, w parafii Stare Kurowo nabożeństwo kończyła adoracja relikwii Krzyża św. Drugie nabożeństwo w piątki, w parafii Stare Kurowo również w soboty dla dzieci szkolnych. „Sprawozdania z wizytacji biskupich i dziekańskich” nie podają liczby uczestników, jedynie z ustnych relacji księży wynika, że frekwencja była duża⁴⁴.

Inną, rozpowszechnioną w omawianych parafiach, formą nabożeństwa była Godzina święta i nabożeństwo dla dzieci przy żłóbku, w pierwszym w parafii Drezdenko w 1961 r. uczestniczyło ok. 350 wiernych, w 1974 r. – ok. 200; w tym drugim w 1961 r. – ok. 400, w 1974 r. – ok. 200⁴⁵.

We wszystkich parafiach okręgu drezdeneckiego odprawiano nabożeństwo czerwcowe, frekwencja wiernych była niższa niż na nabożeństwach majowych.

W kościołach filialnych wierni gromadzili się w niedzielę i śpiewali litanie ku czci Matki Bożej i Serca Jezusowego oraz Gorzkie Żale przed Mszą św. W tych miejscowościach gdzie nie było świątyni wierni, szczególnie w miesiącu maju, gromadzili się koło krzyża lub figurki Matki Bożej i śpiewali litanie loretańską.

Nieszpory były odprawiane w okręgu drezdeneckim w każdą niedzielę i święto nakazane, z wyjątkiem Wielkiego Postu, oraz w maju, czerwcu i październiku, w godzinach popołudniowych lub wieczornych. Na nieszpory, odprawiane w języku polskim, składały się

⁴¹ AP. Drezdenko, Niegosław, Rapin, Stare Kurowo, Trzebiczyń – Ogłoszenia parafialne z lat 1981-1999.

⁴² ADD. Drezdenko, Rapin, Stare Kurowo, Trzebiczyń – Sprawozdanie z wizytacji biskupich i dziekańskich z lat 1961 – 1993.

⁴³ Dane z wywiadu przeprowadzonego wśród księży.

⁴⁴ Tamże.

⁴⁵ AP. Drezdenko - Sprawozdanie z wizytacji dziekańskiej z roku 1961 i 1974.

cztery psalmy śpiewane przez wiernych oraz wersety i oracje śpiewane przez kapłana. Kończyły się wystawieniem Najświętszego Sakramentu i odmówieniem jednej z pięciu litanii: o Imieniu Jezusa, do Najświętszego Serca Pana Jezusa, do Najdroższej Krwi Chrystusowej, do Matki Bożej (loretańska), do św. Józefa. Najwięcej wiernych gromadziły nieszpory w Drezdenku. W parafiach wiejskich, rozległych terytorialnie, frekwencja była znikoma. Praktyka odprawiania nieszporów w latach osiemdziesiątych XX wieku zanikła we wszystkich parafiach dekanatu.

W niektórych parafiach żywotne były nowenny ku czci MB Nieustającej Pomocy; w Drezdenku nowennę odprawiano w każdą środę, w Pławinie (gdzie kościół filialny parafii Stare Kurowo nosi tytuł MB Nieustającej Pomocy) – w pierwszą niedzielę miesiąca.

W każdej parafii okręgu drezdeneckiego przed uroczystością Zielonych Świąt odprawiana była nowenna do Ducha Świętego.

Nabożeństwa paraliturgiczne najbardziej były rozbudowane w parafii Przemienienia Pańskiego w Drezdenku; oprócz wyżej wymienionych w każdy wtorek odprawiano nabożeństwo ku czci Sługi Bożego Stanisława Kaźmierczaka, kapłana należącego do Zakonu Księży Kanoników Regularnych Laterańskich, gospodarzy parafii.

Z relacji księży wynika, że uczestnikami nabożeństw były kobiety, słaby był udział mężczyzn, jeszcze mniej uczestniczyło młodzieży⁴⁶.

Kościół starał się rozbudzić pobożność wiernych poprzez różne akcje. Jedną z nich było nawiedzenie rodzin przez obraz Matki Bożej i różaniec. Prawie wszystkie rodziny mieszkające w omawianych parafiach przyjmowały obraz i różaniec. Rodzina gromadziła się na wspólną modlitwę. W parafii Stare Kurowo rodziny wpisywały do kroniki nawiedzenia modlitewne prośby, religijne teksty i wiersze⁴⁷.

d. Pielgrzymki i procesje

Procesje oznaczają publiczne modły, które wierni odprawiają pod przewodnictwem duchowieństwa, idąc z jednego miejsca na drugie, celem spotęgowania w sobie sposobności i przypomnienia otrzymanych łask Bożych oraz podziękowania za nie. Ta forma kultu była szczególnie odpowiednia ze względu na społeczny charakter osoby ludzkiej⁴⁸. W parafiach okręgu drezdeneckiego odprawiano procesje Bożego Ciała i odpustowe. Głęboko

⁴⁶ Dane z wywiadu przeprowadzonego wśród księży.

⁴⁷ APSK, Kronika nawiedzenia obrazu Matki Bożej w latach 1987-1988.

⁴⁸ E. Szafrowski, Prawo kanoniczne w okresie odnowy soborowej, t. 2, Warszawa 1979, s. 432.

zakorzenione w polskiej tradycji narodowej i ludowej obyczajowości jest Boże Ciało, określone językiem liturgicznym jako Uroczystość Najświętszego Ciała i Krwi Chrystusa.

Pierwsze procesje Bożego Ciała w omawianych parafiach miały miejsce w czerwcu 1946 roku. Miały one charakter uroczysty. Rozpoczynały się w kościele parafialnym, po Mszy św. wyruszała procesja do czterech ołtarzy zbudowanych przez wiernych, na czele procesji szli wierni z różnych grup duszpasterskich, stanów i zawodów z chorągwiami i sztandarami, dzieci komunijne i ministranci. Za Najświętszym Sakramentem szli wierni śpiewając pieśni eucharystyczne. W latach 1946 – 1948 władze nie czyniły żadnych trudności, procesje odbywały się w formie bardzo uroczystej we wszystkich parafiach dekanatu. W latach następnych, procesje te miały skromniejszą oprawę liturgiczną, ze względu na to, że władze państwowe nie wyrażały zgody na przejście głównymi ulicami, wydawano urzędową decyzję na przejście bocznymi ulicami, były to zawsze ulice lub drogi o złej nawierzchni, często polne. W „Kronice parafii w Starym Kurowie” czytamy: „21 czerwca Boże Ciało (...) Najpierw udaliśmy się niewygodną i piaszczystą ulicą Daszyńskiego (...)”⁴⁹. Proboszczowie byli zawsze zobowiązani do pisania wniosku o zezwolenie na procesję. Nie zawsze taka zgodę uzyskiwano. W parafii w Starym Kurowie w 1986 r. najpierw zezwolono na procesję głównymi ulicami (Kościelna i Kościuszki), a dwa dni przed uroczystością cofnięto zezwolenie. Mimo delegacji wiernych, którzy udali się do wojewody gorzowskiego zakazu nie cofnięto. Telefonicznie Urząd ds. Wyznań ostrzegł ks. proboszcza J. Idzika, że jeżeli pójdzie „zakazaną” trasą zostanie ukarany. W dniu procesji funkcjonariusze SB i MO obstawili trasę procesji, przeszkadzali w jej prowadzeniu, fotografowali wiernych i nie pozwolili udać się do III i IV ołtarza⁵⁰. Dopiero po przemianach ustrojowych (1989 – 1990) procesję Bożego Ciała można było prowadzić głównymi ulicami miejscowości. Proboszcz zgłaszał jedynie trasę i godzinę, władze informowały Policję Państwową, która zabezpieczała trasę procesji i na czas jej trwania wstrzymywała ruch pojazdów. Wszystkie grupy społeczne i zawodowe, zakłady pracy i instytucje, angażowały się w przygotowanie i przebieg procesji. W parafii Stare Kurowo strażacy z Ochotniczej Straży Pożarnej nieśli baldachim, prowadzili księdza niosącego Najświętszy Sakrament i budowali pierwszy ołtarz, harcerze budowali drugi ołtarz na terenie Szkoły Podstawowej⁵¹. Kościół procesje eucharystyczne rozciąga na oktawę Bożego Ciała, w parafiach okręgu drezdeneckiego odbywały się one wokół kościoła.

⁴⁹ KSK, t. 2, s. 121.

⁵⁰ Tamże, t. 3, s. 222 – 225.

⁵¹ Tamże, s. 465.

Do tradycyjnych, corocznych, należy procesja rezurekcyjna, odbywały się one we wszystkich kościołach parafialnych oraz w niektórych kościołach filialnych, np. w Nowym Kurowie (parafia Stare Kurowo).

Na terenie okręgu drezdeneckiego odbywały się również procesje eucharystyczne wokół kościoła z racji odpustu parafialnego.

Jedną z bardzo dawnych i żywych form kultu religijnego były i są pielgrzymki, czyli pobożne nawiedzanie miejsc świętych. Jednym z zasadniczych motywów pielgrzymowania jest poczucie winy z jednej strony i potrzeba jej odpuszczenia z drugiej. Stąd rodzi się w człowieku pragnienie pokuty, poniesienia dla Boga trudu i niewygody, celem uzyskania przebaczenia oraz za cenę tych umartwień wyproszenia sobie i innym łask duchowych i doczesnych⁵².

Najliczniejsze i najczęstsze pielgrzymki parafii z okręgu drezdeneckiego miały miejsce na Jasną Górę, do Lichenia i do Rokitna – diecezjalnego sanktuarium maryjnego. Poszczególne stany i grupy społeczne licznie pielgrzymowały do tych sanktuariów, każda z nich miała swój termin, ukazuje to poniższa tabela.

Tabela nr 15. Pielgrzymki wiernych do sanktuariów maryjnych.

Termin pielgrzymki	Rokitno	Paradyż	Jasna Góra	Licheń
Kwiecień	Stowarzyszenie Rodzin Katolickich		Młodzież maturalna	
Maj	Mężczyźni i strażacy	„Przyjaciele Paradyża”, ministranci		Koło Gospodyń Wiejskich
Czerwiec	Duszpasterstwo osób odpowiedzialnych za sprawy społeczne			

⁵² S. Nawrocki, Teologia pielgrzymek, Homo Dei 3 (1960), s. 401-408.

Lipiec			Piesza pielgrzymka rolników	
Sierpień	Rolnicy		Piesza pielgrzymka	
Wrzesień	Służba zdrowia, ministranci i lektorzy, nauczyciele i katecheci			
Październik	Róże Różańca św.			

Z powyższego zestawienia wynika, że najwięcej pielgrzymek udawało się do diecezjalnego sanktuarium maryjnego w Rokitnie. W tych pielgrzymkach uczestniczyły niemal wszystkie grupy zawodowe i stany. Drugim miejscem, do którego najczęściej pielgrzymowali wierni była Jasna Góra. Z parafii Drezdenko każdego roku we wrześniu udawała się zorganizowana grupa wiernych (ponad 100 osób) do sanktuarium maryjnego w Gietrzwałdzie. Wielu wiernych prywatnie udawało się z pielgrzymką do różnych sanktuariów, jednakże z powodu braku danych nie można podać ani liczby uczestników, ani miejsc pielgrzymkowych.

2. Nadzwyczajne akcje duszpasterskie

2.1. Nawiedzenie obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej

Peregrynacja była szczególną, bardzo istotną i głęboką akcją duszpasterską. Parafie okręgu drezdeneckiego przeżywały dwukrotnie peregrynację kopii Cudownego Obrazu Matki Bożej Częstochowskiej. Pierwszy raz obraz Matki Bożej w parafiach ówczesnego dekanatu strzeleckiego przebywał od 20.07. do 8.08. 1962 r.⁵³ Nawiedzenie było ściśle związane z zakończeniem pierwszego i rozpoczęciem drugiego Tysiąclecia Chrztu Polski. Zasadniczym i głównym celem Nawiedzenia było gruntowne i powszechne religijno – moralne odrodzenie narodu, polegające na pracy nad wewnętrzną przemianą w oparciu

⁵³ GWK 1962, nr 2, dz. cyt., s. 52.

o łaskę Bożą. W wymiarze zaś społecznym walkę z narodowymi wadami, wyrobienie takich cnót jak: oszczędność, pracowitość, duch pokoju, braterska i sąsiedzka miłość. Drugi raz peregrynacja obrazu Matki Bożej w parafiach okręgu drezdeneckiego miała miejsce od 21.09. do 29.09. 1991 r oraz w parafii Stare Kurowo, wówczas należącej do dekanatu strzeleckiego, w dniach 4-5.10. 1991 r.⁵⁴ W liście pasterskim poświęconym Nawiedzeniu diecezji ks. bp J. Michalik napisał: „Wiara to największa wartość i trzeba jej poświęcić wiele, a nawet życie całe. Kto ją znalazł, posiadał skarb, ale Chrystus zabrania go zakopywać, nakazuje go pomnażać przez dzielenie się z innymi. Dzielenie się wiarą jest już apostołstwem.”⁵⁵. Cele duszpasterskie Nawiedzenia wyraża hasło: „O wiarę żywą i odważną”.

Przygotowanie do peregrynacji odbyło się zgodnie z wytycznymi władzy kościelnej i objęło dziedzinę wewnętrzną i zewnętrzną. Przed rozpoczęciem peregrynacji Obrazu w diecezji gorzowskiej, 8 października 1961 r. we wszystkich kościołach diecezji został odczytany list pasterski ks. bp W. Pluty⁵⁶. Wydana została także „Instrukcja dotycząca peregrynacji kopii Obrazu MB Częstochowskiej w Diecezji Gorzowskiej”⁵⁷, zawierała ona rozporządzenie ordynariusza odnośnie przygotowania i przebiegu nawiedzenia. Bezpośrednio przed przyjazdem Obrazu w parafiach dekanatu odbyły się rekolekcje. W parafii p. w. św. Apostołów Piotra i Pawła w Starym Kurowie, rekolekcje prowadzili OO. Redemptoryści: oo. Stanisław Golec i Jan Pulchny z Wrocławia oraz o. August Dudek z Bardo Śląskiego. Nauki rekolekcyjne były głoszone przez pięć dni, codziennie o godz. 6.00, 7.00, 8.00, 9.00, 16.00 (dla dzieci) i o 19.00⁵⁸.

Rekolekcjoniści dołożyli starań, aby przygotować wiernych do uroczystości Nawiedzenia. Efektem tego była bardzo duża liczba wiernych witających i żegnających Obraz. Niestety kroniki parafialne nie podają liczb, podają jedynie, że „pełno ludzi”⁵⁹. Istotny był wymiar wewnętrzny, w parafii św. Apostołów Piotra i Pawła w Starym Kurowie przez dwa dni spowiadało dziewięciu kapłanów⁶⁰. Rezultatem wysiłków duchowieństwa było bardzo liczne przystąpienie wiernych poszczególnych parafii do komunii św.

Jeśli chodzi o wymiar zewnętrzny Nawiedzenia to należy wspomnieć, że wielu wiernych czynnie zaangażowało się w przystrajanie świątyń, trasy przejazdu i swoich domów.

⁵⁴ Tamże, 1991, nr 4-5, s. 153.

⁵⁵ List pasterski z 13 grudnia 1990 r., w: tamże, s. 132-136.

⁵⁶ List pasterski z 7 października 1961 r., w: tamże, 1961, nr 8, s.276-280.

⁵⁷ Instrukcja dotycząca peregrynacji kopii Obrazu MB Częstochowskiej w Diecezji Gorzowskiej, w: tamże, s. 280-285.

⁵⁸ KPSK, t. 1, s. 15.

⁵⁹ Tamże.

⁶⁰ Tamże.

Wierni angażowali się w oprawę liturgiczną uroczystości, poszczególne stany i grupy zawodowe czynnie wzięły udział w uroczystości Nawiedzenia.

Obraz przybywał do parafii odprowadzany przez wiernych parafii, która go żegnała. Samochód – kaplicę poprzedzała kolumna motocykli. Po przybyciu w pobliże świątyni Obraz zostawał wnoszony procesjonalnie przez poszczególne stany i grupy zawodowe do świątyni. Tam następowało powitanie przez proboszcza parafii, następnie przez dzieci, młodzież i dorosłych. Po powitaniu została odprawiona Msza św. z kazaniem maryjnym. Uroczystości Nawiedzenia trwały całą dobę. Składały się na nią: adoracja nocna i Msze św. w ciągu dnia dla poszczególnych stanów. Po pożegnaniu Obrazu wierni odprowadzali go do następnej miejscowości, były to często kościoły filialne parafii Nawiedzenia, np. w parafii Stare Kurowo – Górki Not. i Zwierzyn.

Ówczesne lokalne władze komunistyczne, zgodnie z poleceniem władz centralnych, utrudniały przebieg uroczystości. Zatrzymywano kolumnę przewożącą Obraz, wypisywano mandaty, wzywano proboszczów i wiernych na komendy policji, urządzano różnego rodzaju imprezy, aby odciągnąć dzieci i młodzież od udziału w uroczystości Nawiedzenia⁶¹.

Po raz drugi omawiane parafie przeżywały Nawiedzenie od 21 do 29 września 1991 r., parafia p.w. św. Apostołów Piotra i Pawła w Starym Kurowie, należącej wówczas do dekanatu strzeleckiego, Peregrynacja miała miejsce w dniach 4 i 5 października⁶².

Cel peregrynacji określił w „Liście Pasterskim” z 13.12.1990 r. Biskup Gorzowski, czytamy w nim: „Na spotkanie z Maryją musimy wymodlić odwagę nawrócenia dla odpadłych i wątpiących. Musimy naszymi modlitwami wołać i „krzyczeć” o przyjście Ducha Świętego, aby nie ustawał w swym jakże delikatnym, ale jedynie skutecznym szepcie do tyłu serc naszych młodych i starszych braci i sióstr, którzy stoją poza Bogiem i Kościołem. (...) To prawda, że nasz naród znalazł się w trudnej sytuacji; to prawda, że ludzie bardzo obrażają Boga grzechami nieuczciwości i pijaństwa, nieczystości i opuszczaniem niedzielnej Mszy św., a nawet zabijaniem poczętych dzieci, ale jako naród przecież nie wyparliśmy się Chrystusa. Niesiemy do chrztu nasze dzieci, zawiesiliśmy krzyże w większości naszych szkół, modlimy się kolędowym śpiewem do Jezusa i Jego Matki. To prawda, żeśmy słabi, ale czy Chrystus przyszedł umrzeć za doskonałych, czy tylko doskonałych powołał do grona swoich Apostołów? Nie, On kocha każdego człowieka. (...) Moi Drodzy Diecezjanie, Kocham Was nade wszystko i dlatego nie ustane przypominać, prosić i przynaglać moich kapłanów i Was wszystkich do stałego pogłębiania wiary, a więc do nawracania się i do głoszenia doznanego

⁶¹ Tamże, s. 23; Wywiad ustny z Stanisławem Bałdyką.

⁶² GWK 1991, nr 4-5, s. 153.

Bożego Miłosierdzia innym.”⁶³ Jeszcze dobitniej cel Nawiedzenia określiło hasło „Z Maryją o wiarę odważną i żywą”.

Przygotowanie do Nawiedzenia objęło dziedzinę duchową i organizacyjną. W „Liście Pasterskim” z 30.04.1991 r. ks. bp J. Michalik napisał: „Tegoroczny miesiąc maj przeżywamy jako okres szczególnego przygotowania do roku misji maryjnych, które rozpoczną się przejściem Królowej Polski przez nasze parafie, poczynając od 1 września. (...) Proszę przeto Czcigodnych Księży, Katechetów, Członków Rad i Grup modlitewnych o podjęcie koniecznych prac dla uporządkowania kościołów i placów przykościelnych. (...) Wieczorny apel i Majowe nabożeństwo powinno gromadzić większa niż zwykle ilość ludzi. Uwielbiamy razem z Maryją Pana Jezusa zawieszono na przydrożnych Krzyżach, bądź też Żywego w Sakramencie Eucharystii.”⁶⁴

W myśl „Instrukcji duszpasterskiej w sprawie przygotowań do Nawiedzenia Kopii Cudownego Obrazu Matki Bożej Częstochowskiej w Diecezji Gorzowskiej” przygotowanie obejmowało dalszy i bliższy etap. Przygotowanie dalsze obejmowało: odczytanie Listu Pasterskiego, nowennę w dniach od 13 do 21 stycznia 1991 r., codzienną modlitwę różańcową odmawianą od 2 lutego po wieczornej Mszy św., apelu jasnogórskiego poczynszy od drugiej niedzieli po Wielkanocy (7 kwietnia) i nabożeństw majowych z czytankami. Przygotowanie bliższe polegało na przeprowadzeniu Misji św.⁶⁵

W przygotowaniu zewnętrznym również Instrukcja mówi o przygotowaniu dalszym i bliższym. Przygotowanie dalsze polegało na powołaniu Komitetu Przygotowawczego, w jego skład wchodził kapłan, katecheci, animatorzy grup parafialnych, przedstawiciele zakładów pracy i grup zawodowych. Przygotowanie dalsze obejmowało prace porządkowe wewnątrz kościołów i placów przykościelnych⁶⁶. Przygotowanie bliższe polegało na przygotowaniu miejsca celebry, budowy ołtarza polowego, tronu dla Kopii Cudownego Obrazu, dekoracji kościołów, domów wiernych, ulic i trasy przejazdu samochodu – kaplicy, przygotowania delegacji do powitania Obrazu Matki Bożej⁶⁷.

Przygotowania do Nawiedzenia we wszystkich parafiach okręgu drezdeneckiego rozpoczęły się w terminie określonym przez Kurię Diecezjalną w Gorzowie Wlkp. We wszystkich parafiach odczytano 26 grudnia 1990 r. List Pasterski Biskupa Diecezjalnego. Od 13 do 21 stycznia 1991 r. odprawiono nowennę. Poczynszy od 7 kwietnia w każdą niedzielę o

⁶³ List Pasterski z 13 grudnia 1990 r., w: tamże, s. 135-136.

⁶⁴ List Pasterski z 30 kwietnia 1991 r., w: tamże, s. 149-150.

⁶⁵ APSK, Instrukcja duszpasterska w sprawie przygotowań do Nawiedzenia Kopii Cudownego Obrazu Matki Bożej Częstochowskiej w Diecezji Gorzowskiej.

⁶⁶ Tamże.

⁶⁷ Tamże.

godz. 21.00 odprawiano w kościołach parafialnych apel jasnogórski, jak wynika z relacji księży w parafiach wiejskich udział wiernych był nieliczny, jedynie w miastach świątynia parafialna wypełniała się wiernymi. Licniejszy udział wiernych był w nabożeństwach majowych, w czasie których czytano czytanki o tematyce maryjnej.

Przygotowanie bliższe, polegające na uczestnictwie wiernych w Misjach św., rozpoczęło się dziewięć dni przed Nawiedzeniem. W Niegosławiu od 16 do 23 września (OO. Kapucyni), w Rapinie – 17–25.09., w Trzebiczu – 18–26.09. (OO. Kapucyni), w Drezdenku – 19–27.09. (OO. Kapucyni), w Starym Kurowie – 29.09.–2.10. (Salwatorianie). Udział wiernych w misjach był bardzo liczny. Ze względów organizacyjnych wiernych spowiadali kapłani dwóch dekanatów: strzeleckiego i drezdeneckiego, liczba penitentów była duża, niespotykana w czasie rekolekcji wielkopostnych.

Zgodnie z instrukcją proboszczowie omawianych parafii powołali Komitet Przygotowawczy. Od wiosny 1991 r. rozpoczęto prace porządkowe, wymalowano świątynie, uporządkowano teren wokół kościołów i plebani, postawiono nowe krzyże misyjne i wymieniono zniszczone. Przed Nawiedzeniem przygotowano miejsca celebry, zbudowano ołtarz polowy, udekorowano świątynie, domy, ulice i trasę przejazdu samochodu – kaplicy. W te prace włączyli się wierni. Również władze lokalne świadczyły dużą pomoc, np. w Starym Kurowie pracownicy Urzędu Gminy pod kierunkiem wójta zbudowali ołtarz polowy, uczniowie klas ósmych Szkoły Podstawowej w Starym Kurowie udekorowali trasę przejazdu (2 km trasy poza miejscowością), pracownicy „Meprozetu” i Tartaku postawili dwa trony, jeden przy ołtarzu polowym i drugi w kościele parafialnym, prace organizacyjne związane z bezpieczeństwem uroczystości wykonali miejscowi strażacy i Komenda Policji w Drezdenku⁶⁸.

„Instrukcja o Nawiedzeniu Kopii Cudownego Obrazu” podała porządek nawiedzenia, w myśl Instrukcji wierni parafii żegnającej Obraz odprowadzali go do następnej parafii, na czele kolumny pojazdów jechał wóz policyjny, kolumnę pojazdów zamykał wóz straży pożarnej. Po przybyciu Obrazu delegacje poszczególnych stanów i zawodów procesyjnie przynosili go do ołtarza polowego. Po odśpiewaniu perykopy ewangelicznej i odczytaniu telegramu Ojca Świętego Jana Pawła II, proboszcz parafii żegnającej Obraz wraz z delegacją parafian składał wiązanki kwiatów. Obraz witali: proboszcz parafian, delegacje dzieci, młodzieży i rodziców. Po powitaniu ks. biskup celebrował polową Mszę św. i wygłaszał kazanie. Po Mszy św. Obraz procesjonalnie wnoszono do kościoła parafialnego.

---

⁶⁸ KPSK, s. 345.

Rozpoczynała się całodobowe czuwanie modlitewne, kończyło się ono Mszą św., pożegnaniem Obrazu przez proboszcza i wiernych, następnie Obraz odprowadzano do następnej parafii⁶⁹.

We wszystkich parafiach program uroczystości był podobny. Z ustnych relacji duszpasterzy wynika, że udział wiernych w uroczystości Nawiedzenia był bardzo duży, niespotykany w czasie innych uroczystości, np. w Starym Kurowie na 4000 wiernych w uroczystości uczestniczyło prawie 3000 ludzi, wśród uczestników dało się zauważyć wielu pielgrzymów z sąsiednich parafii⁷⁰.

Z relacji proboszczów wynika, że zaangażowanie wiernych, władz lokalnych, służb publicznych (Policja i Straż Pożarna), zakładów pracy i poszczególnych grup zawodowych i społecznych był bardzo duży, dało się zauważyć wielką życzliwość i pomoc.

W wymiarze wewnętrznym oba Nawiedzenia przyniosły pożądane owoce duchowe. Wierni bardzo licznie uczestniczyli w rekolekcjach (1962) i w Misjach św. (1991). Misjonarze dołożyli wiele starań, aby przygotować wiernych do Nawiedzenia, ks. Michał Biliński napisał: „Wspaniałe kazania. Ludziom bardzo się podobało. Jeszcze u nas takiego kaznodziei nie było”.⁷¹ W 1991 r. ks. proboszcz napisał: „Udział wiernych w naukach bardzo

---

⁶⁹ Instrukcja o Nawiedzeniu Kopii Cudownego Obrazu; W Kronice parafii p. w. św. Apostołów Piotra i Pawła znajduje się program Nawiedzenia:

04 października 1991 r.

16.00 Nabożeństwo oczekiwania w Kościele

17.00 Przyjazd Obrazu

Uroczystość powitania

Msza św.

21.00 Apel Jasnogórski młodzieży od kl. VII

21.30 Czuwanie dla kobiet

22.00 Czuwanie dla mężczyzn

23.00 Różaniec za zmarłych

24.00 Pasterka Maryjna

05 października 1991 r.

2.00 – 3.00 Róże różańcowe

3.00 – 4.00 Apostolat Maryjny i młodzież

4.00 – 5.00 Straż Honorowa

6.00 Msza św.

8.00 – 9.00 Wierni z Łącznicy, Pławina i Błotnicy

9.00 Msza św. dla dzieci i wiernych jw.

10.00 -11.00 Wierni z Łęgowa, Górzysk i Modropola

11.00 Msza św. dla chorych i wiernych jw.

12.00 –13.00 Modlitwa indywidualna

13.00 –14.00 Wierni z Głębocka, Rokitna i Kawek

14.00 Różaniec

15.30 Msza św. i pożegnanie Obrazu Matki Bożej, KPSK, s. 386.

⁷⁰ Tamże, s. 345-389.

⁷¹ Tamże, s. 15.

duży. To zasługa misjonarzy⁷². Zarówno w Nawiedzeniu Kopii Cudownego Obrazu Jasnogórskiego w 1962 r. jak i w 1991 r. uczestniczyła ogromna liczba wiernych.

Jeżeli chodzi o wymiar zewnętrzny Nawiedzenia to wspomnieć trzeba o odnowionych świątyniach, jak choćby w 1991 r. w Pławinie, gdzie wierni wyremontowali wnętrze kościoła, a jeden przedsiębiorców, mieszkaniec tej miejscowości, za własne pieniądze wykonał nową elewację. W czasie Mszy św. wszystkie grupy społeczne i zawodowe złożyły dary na rzecz parafii, wśród ofiarowanych darów były kielichy, puszki, pateny oraz księgi i szaty liturgiczne. Wśród ofiarodawców były też rodziny i osoby indywidualne⁷³.

2.2. Milenium chrztu Polski

Zainspirowana, uwięzionego w Komańczy, prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego Wielka Nowenna przed Milenium Chrztu Polski, rozpoczęła się 26 sierpnia 1956 r. aktem Ślubów Jasnogórskich złożonych przez Episkopat Polski i rzesze pielgrzymów. Kolejnym aktem było ponowienie tych ślubowań w parafiach całej Polski w niedzielę 5 maja 1957 r. Biskupi opracowali program Wielkiej Nowenny, którego celem było ożywienie życia religijnego wiernych, wzmożenie wysiłków duchowieństwa i Ludu Bożego, aby realizacja zamierzeń przyniosła owoc wiary. Każdy Rok Nowenny trwał od 3 maja do 3 maja następnego roku i poświęcony był realizacji głównych myśli rotacji ślubowania: Rok I 1957-58 – Przyrzekamy wierność Bogu, Krzyżowi i Ewangelii, Kościołowi i Jego Pasterzom; Rok II 1958-59 – Przyrzekamy żyć w łasce uświęcającej bez grzechu ciężkiego; Rok III 1959-60 – Przyrzekamy stać na straży budzącego się życia; Rok IV 1960-61 – Przyrzekamy wierność małżeńską; Rok V 1961-62 – Przyrzekamy świętość ogniska domowego; Rok VI 1962-63 – Przyrzekamy wychować młode pokolenie w wierności Bogu i Kościołowi; Rok VII 1963-64 – Przyrzekamy pielęgnować sprawiedliwość i miłość społeczną; Rok VIII 1964-65 – Przyrzekamy walczyć z wadami narodowymi – zdobywać cnoty; Rok IX 1965-66 – Przyrzekamy szerzyć cześć i nabożeństwo do Matki Bożej⁷⁴.

Kuria Biskupia w „Instrukcji w sprawie przygotowania wiernych do odnowienia ślubowań Jasnogórskich w parafiach, w niedzielę 5 maja 1957 r. „podała cel i program uroczystości. Celem ponowienia ślubowań Jasnogórskich było: „przynieść polskiemu chrześcijaństwu pogłębienie i uświęcającą skuteczność⁷⁵. W Rozporządzeniu z kwietnia

⁷² Tamże, s. 342.

⁷³ Tamże, s. 373.

⁷⁴ GWK 1957, nr 2, s. 65-67.

⁷⁵ Tamże.

1957 r. podano porządek przygotowania dalszego i dalszego oraz porządek uroczystości w parafiach Diecezji Gorzowskiej na niedzielę 5 maja⁷⁶.

Duszpasterze parafii dekanatu strzeleckiego z gorliwością wypływającą z wiary stanęli do pracy duszpasterskiej nad realizacją programu Nowenny. Mamy tego dowody w sprawozdaniach wizytacyjnych, w których stwierdza się, że nauczanie wiernych dokonuje się zgodnie z programem Nowenny (katechizacja, kazania, rekolekcje, misje głoszone pod tym kątem)⁷⁷.

Punktem kulminacyjnym był rok 1966. W Liście Pasterskim Episkopatu Polski, odczytanym we wszystkich polskich kościołach, zapowiadającym uroczystości Milenium chrztu Polski, czytamy: „Biskupi zwiastują Wam radosną wieść! Rozpoczynamy Rok Jubileuszowy Tysiąclecia Chrztu Polski (...) W roku bowiem Pańskim 966, za pontyfikatu Jana XIII, pierwszy historyczny władca Polski Mieszko przyjął Chrztost św. za sprawą swej małżonki Dąbrówki, księżniczki czeskiej. Jak pouczają historycy miało to miejsce w wigilię Wielkanocy, która wtedy wypadła 14 kwietnia. Dlatego uczymy tę chwilę w liturgiczną rocznicę Chrztu Polski, w Wielką Sobotę, 9 kwietnia, przez odnowienie obietnic, złożonych na chrzcie św. Historyczną zaś rocznicę uczymy 14 kwietnia, w czwartek wielkanocny, przez uroczyste „TE DEUM” we wszystkich parafiach naszej Ojczyzny.”⁷⁸

W myśl Listu Pasterskiego Episkopatu, we wszystkich parafiach dekanatu strzeleckiego, 9 kwietnia 1966 r. rozpoczął się Tydzień Tysiąclecia. Nabożeństwo Tysiąclecia z poświęceniem wody chrzcielnej i odnowieniem obietnic chrztu św. odprawiono w Wielką Sobotę 9.04.1966 r., w czwartek wielkanocny 14 kwietnia odśpiewano uroczyste „Te Deum”⁷⁹.

Uroczystości ogólnopolskie rozpoczęły się 14 kwietnia 1966 r. w Gnieźnie z udziałem całego Episkopatu Polski. Biskupi zgromadzili się na Wzgórzu Lecha na uroczystej Mszy św., w czasie której odśpiewali uroczyste „Te Deum” i złożyli akt wdzięczności Bogu za dar Chrztu Polski. Od 14 do 16 kwietnia odbyła się uroczysta Sesja Episkopatu Polski. 17 kwietnia Uroczystości Tysiąclecia z udziałem całego Episkopatu Polski i wiernych odbyły się w Poznaniu, pierwszej stolicy Polski⁸⁰.

Główne uroczystości Milenium Chrztu Polski odbyły się na Jasnej Górze 3 maja 1966 roku. Na te uroczystości został zaproszony papież Paweł VI i biskupi z wielu krajów, w tym z Niemiec. Komunistyczne władze PRL nie wpuściły Pawła VI na uroczystości milenijne.

⁷⁶ Tamże, nr 4, s. 226-235.

⁷⁷ AP. Drezdenko, Rapin, Stare Kurowo, Trzebiczy – Sprawozdanie z wizytacji z lat 1961 – 1966.

⁷⁸ List Pasterski Pasterski Episkopatu Polski na Tysiąclecie Chrztu Polski, w: GWK 1966, nr 3, s. 53.

⁷⁹ AP. Drezdenko, Stare Kurowo, Trzebiczy – Kronika parafialna.

⁸⁰ GWK 1966, nr 6, s. 142.

Uroczystości spotkały się z wrogą reakcją ówczesnych władz. Władze urządziły konkurencyjne uroczystości Tysiąclecia Państwa Polskiego, w Gnieźnie 14 kwietnia urządziły centralne uroczystości z defiladą wojskową. Przeszkadzały w uroczystościach kościelnych, m. in. organizując imprezy sportowe, wstrzymując urlopy dla pracowników, zabraniając wynajmowania autokarów, robiąc kontrole udających się wiernych na uroczystości. Pretekstem tych szykan stał się List Biskupów Polskich do Biskupów Niemieckich „Przebaczamy i prosimy o przebaczenie”⁸¹. List został skierowany na zakończenie Soboru Watykańskiego II, jego celem było pojednanie w duchu chrześcijańskiej miłości, władze komunistyczne, nie umiejące na drodze politycznej ułożyć stosunki z Niemcami Zachodnimi, niesłusznie odczytały ten list jako polityczny gest, sprzeczny z polską racją stanu⁸².

Uroczystości Milenium Chrztu Polski odbyły się we wszystkich ówczesnych diecezjach polskich, w Diecezji Gorzowskiej miały one miejsce 5-6 listopada 1966 r. Uroczystości diecezjalne rozpoczęły się 5 listopada równoległe w Gorzowie Wlkp. – stolicy ordynariatu, w Szczecinie – największym mieście ordynariatu i Międzyrzeczu – mieście męczeńskiej śmierci Pięciu Braci. Następnego dnia, 6 listopada, główne uroczystości odbyły się w stolicy ordynariatu. O godz. 8.00 4 tys. wiernych powitało prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego. Uroczysta Msza św. została odprawiona o godz. 11.00, głównym celebransem był bp Wilhelm Pluta, ordynariusz gorzowski; kazanie wygłosił ks. prymas Stefan Wyszyński. Po Mszy św. ponowiono akt oddania diecezji w opiekę Najświętszej Maryi Panny. W uroczystościach milenijnych, wg szacunków władz kościelnych⁸³, uczestniczyło od 60 do 80 tys. wiernych⁸⁴.

Uroczystości milenijne w Ordynariacie Gorzowskim spotkały się, podobnie jak w całej Polsce, z wrogością lokalnych władz. 1 października 1966 r. zorganizowano w Szczecinie spotkanie przedstawicieli trzech województw wchodzących w skład ordynariatu (koszalińskiego, szczecińskiego i zielonogórskiego). Udział w naradzie wzięli także przedstawiciele województwa wrocławskiego i poznańskiego. Omówiono wówczas ogólne założenia pracy propagandowej i organizacyjnej ustalając jednocześnie zakres koordynacji działań. Tak przygotowane plany stały się następnie przedmiotem obrad wojewódzkich

⁸¹ J. Sikorski, Milenium kontra Tysiąclecie, w: Ziemia Gorzowska, 2 (2002), s. 16-19.

⁸² W grudniu 1970 r. kanclerz RFN podpisał układ z władzami PRL, w którym uznał granice na Odrze i Nysie, jako granice z Niemcami. Na bankiecie, wznosząc toast, powiedział, że ten układ nie byłby możliwy bez Listu Biskupów Polskich do Biskupów Niemieckich, ten List otworzył drogę do normalizacji stosunków między Polską a RFN.

⁸³ J. Sikorski, Msza przy katedrze, w: Ziemia Gorzowska, 3 (2002), s. 18-19.

⁸⁴ Zob. tamże. Inne były szacunki władz. Podawane były różne cyfry w zależności od tego, dla kogo były sporządzane – w sprawozdaniu do władz centralnych podano liczbę 18 tys., nieoficjalnie (na własny użytek) oceniono na 50 tys.

zespołów do spraw kleru. Tu ustalono już konkretne zadania. Kolejnym etapem przygotowań była narada, na której przedstawiono plany władz i zamierzenia Kościoła. W naradzie wzięli udział I sekretarze komitetów powiatowych, przewodniczący prezydiów powiatowych rad narodowych, komendanci powiatowi MO oraz ich zastępcy do spraw bezpieczeństwa. Akcja przeciwdziałania uroczystościom kościelnym miała się rozegrać na dwóch płaszczyznach: propagandowej i organizacyjnej⁸⁵.

Władze wojewódzkie nakazały placówkom służby zdrowia, aby w niedzielę 6 listopada, w dniu uroczystości milenijnych w Gorzowie, pracowały jak w każdy dzień roboczy. W tym dniu w Gorzowie zorganizowały uroczystości związane z 49 rocznicą Rewolucji Październikowej. Dla młodzieży zorganizowano mecz żużlowy i występy popularnych w tym czasie młodzieżowych zespołów muzycznych. Nakazano szkołom i placówkom kulturalnym zorganizowanie imprez, które miały na celu odciążenie ludzi od udziału w uroczystościach⁸⁶.

Mimo usilnych starań władzom nie udało się storpedować uroczystości milenijnych. Ludzie, mimo czynionych trudności, tłumnie uczestniczyli w uroczystościach. Władze zaś przyznały, że najliczniejszą frekwencję zanotowano w Gorzowie, Zielonej Górze, Krośnie Odrzańskim, Żaganiu, Wschowie, Głogowie, Przemkowie i Strzelcach Kraj.⁸⁷

W uroczystościach na Jasnej Górze uczestniczyło 325 osób z Ziemi Lubuskiej oraz trzech biskupów, osiemnastu księży i dwie siostry zakonne⁸⁸.

3. Powołania kapłańskie i zakonne

Na osobne omówienie zasługuje zagadnienie powołań kapłańskich i zakonnych w parafiach okręgu drezdeneckiego, bowiem powołanie religijne jest znakiem żywotności religijnej parafii i diecezji. Liczba i jakość powołań związane są z religijnością społeczeństwa.

W okresie powojennym odczuwano brak powołań w Administracji Apostolskiej. Administrator Apostolski ks. dr E. Nowicki pisał: „Na całym obszarze Ziemi Lubuskiej i Pomorza Zachodniego zastano tylko jednego kapłana polskiego, blisko osiemdziesięcioletniego starca. (...) Tymczasem zewsząd rozlegało się wołanie ludności – wpierw tęskne, potem gwałtowniejsze – za kapłanem polskim. (...) Nieraz z powodu braku księdza na miejscu ludność opuszczała wyznaczone sobie osiedla i wędrowała dziesiątki

⁸⁵ J. Sikorski, Msza przy katedrze, dz. cyt., s. 18-19.

⁸⁶ Tamże.

⁸⁷ J. Sikorski, Milenium kontra Trysiąclecie, dz. cyt., s. 16-19.

⁸⁸ Tamże.

kilometrów dalej do miejscowości, w której już pracował kapłan polski lub przynajmniej w pobliżu jego rezydencji. Ponieważ wypadki te powtarzały się i udaremniały planowaną pracę przesiedleńczą, władze państwowe nalegały usilnie na szybkie dostarczanie księży.”⁸⁹

Brak polskich księży przede wszystkim uniemożliwiał normalną pracę duszpasterską, wiele placówek nie było obsadzonych.

W 1945 r. ks. E. Nowicki wydał „Rozporządzenie o powołaniach kapłańskich”, w którym napisał: „Maturzyści gimnazjum klasycznego lub humanistycznego, pragnący wstąpić do Seminarium Duchownego, powinni zgłosić się osobiście u mnie.”⁹⁰ W uroczystość Trójcy Świętej 1946 r. z ambon wszystkich kościołów Administracji odczytano komunikat ogłaszający przyjmowanie kandydatów do stanu duchownego. Komunikat ten zachęcał młodzież do wstępowania do niższego lub wyższego seminarium duchownego⁹¹. Kandydaci, którzy ukończyli szkołę średnią, zostali umieszczeni w Arcybiskupim Seminarium Duchownym w Poznaniu. Kilka miesięcy później, we wrześniu, zostało otwarte Niższe Seminarium Duchowne w Gorzowie Wlkp. oraz Konwikt Biskupi dla młodzieży męskiej we Wschowie, które później zostało przekształcone w Niższe Seminarium Duchowne. Jesienią 1947 r. Administrator Apostolski powołał do istnienia Niższe Seminarium Duchowne w Słupsku⁹².

W „Orędziu arcypasterskim” z 27 sierpnia 1947 r.⁹³ Administrator Apostolski poinformował kapłanów i wiernych o decyzji otwarcia w październiku Wyższego Seminarium Duchownego w Gorzowie Wlkp.⁹⁴

Uroczystego poświęcenia budynku Wyższego Seminarium Duchownego p.w. Chrystusa Króla w Gorzowie Wlkp. przy ul. Warszawskiej dokonał 26 października 1947 r. prymas Polski kard. August Hlond. W tym też dniu odbyła się inauguracja roku akademickiego⁹⁵.

Powołania kapłańskie były ustawiczną troską wszystkich rządców Administracji Apostolskiej, później Diecezji Gorzowskiej. Biskupi często zwracali się do wiernych z apelem o modlitwę w intencji licznych i dobrych powołań kapłańskich i zakonnych.

⁸⁹ E. Nowicki, Zagadnienia organizacyjne Kościoła Katolickiego na Ziemiach Odzyskanych, GWK 1970, nr 7, s. 201

⁹⁰ ZAAKLiPP 1945, nr 2, s. 27.

⁹¹ Tamże, 1946, nr 5, s. 32.

⁹² Archiwum Diecezji Zielonogórsko-Gorzowskiej (dalej ADZ-G). Teczka Niższego Seminarium Duchownego w Słupsku.

⁹³ ZAAKLiPP 1947, nr 6, s. 39.

⁹⁴ Diecezjalne Wyższe Seminarium Duchowne. Gorzów Wlkp. – Paradyż 1947-1997. Księga Jubileuszowa, Paradyż 1997, s. 72-73.

⁹⁵ Tamże.

Apel biskupów nie pozostał bez odzewu, w parafiach dekanatu strzeleckiego często modlono się o powołania kapłańskie i zakonne. Każdego roku organizowano Dzień Powołań, często w tym dniu goszczono alumnów Seminarium. Wysyłano również młodzież męską na Niedzielę Powołań do Wyższego Seminarium Duchownego w Paradyżu⁹⁶. Owoce tych starań były powołania kapłańskie i zakonne wywodzące się z parafii dekanatu, co przedstawia poniższa tabela⁹⁷.

**Tabela nr 16. Powołania kapłańskie i zakonne w okręgu
drezdeneckim w latach 1945 –1992.**

Parafia	Kapłani Diecezjalni	zakonni	Siostry zakonne
Drezdenko	Ks. Cyprian Stochaj	Ks. Marian Dudzik Ks. Henryk Walczak Ks. Marian Krygier Ks. Jan Jacko Ks. Leszek Andrzejczak Ks. Jan Leder o. Sylwester Ratkiewicz	s. Urszula Kadler s. Bronisława Regina Czyszko
Niegosław		Ks. Aleksander Szymborski	s. Janina Jancy
Stare Kurowo	Ks. Jerzy Szakiel		s. Małgorzata Sawicka
Trzebicz	Ks. Eugeniusz Kurzawa Ks. Józef Kowalczyk Ks. Roman Prosnowski Ks. Ryszard Rutkiewicz		

⁹⁶ W 1952 r. Wydział Filozoficzny przeniesiono do Paradyża (pow. świebodziński), a po odebraniu budynku Wydziału Teologicznego w Gorzowie Wlkp. w 1961 r., oba Wydziały mieściły się w Paradyżu.

⁹⁷ SDZ-G 1995, s. 116-130.

W sumie w latach 1945 – 1992 z okręgu drezdeneckiego zostało zrealizowanych 14 powołań kapłańskich, 6 diecezjalnych i 8 zakonnych. Spośród zakonnych powołań kapłańskich, najwięcej (7), było do Zakonu Księży Kanoników Regularnych Laterańskich (CRL), jedno (o. Sylwester Ratkiewicz), do Zakonu Eremitów Kamedulskich Kongregacji Góry Koronnej. Liczne powołania kapłańskie do Zakonu Księży Kanoników Regularnych Laterańskich wynikają stąd, że od 1945 r. Zakon ten obsługuje parafię p.w. Przemienienia Pańskiego w Drezdenku.

Największą liczbę powołań w dekanacie miała parafia p.w. Przemienienia Pańskiego – 7, najmniej Niegosław i Stare Kurowo – po jednym. W Rapinie nie było powołań⁹⁸. Najwięcej kapłanów diecezjalnych pochodzi z parafii Trzebicz – 4, jeden kapłan pochodzi z parafii Stare Kurowo.

Jeśli chodzi o pochodzenie społeczne to uzależnione jest ono od miejsca zamieszkania i wskazuje na pochodzenie chłopskie lub robotnicze.

W parafiach dekanatu zauważa się mało powołań żeńskich, bo tylko 4. Najwięcej powołań ma parafia w Drezdenku – 2, po jednym – Niegosław i Stare Kurowo. W ogóle nie było powołań w Rapinie i Trzebiczu. Trzy powołania - Zgromadzenie Sióstr Pasterek od Opatrzności Bożej, jedno do zgromadzenia bezhabitowego.

4. Moralność religijna (próba charakterystyki)

Moralność religijna stanowi najmniej dostępną dziedzinę dla badań empirycznych⁹⁹. potocznie można się zetknąć z poglądem że moralność nie ma żadnego związku z religijnością, bo w praktyce spotyka się ludzi etycznych, a jednocześnie obojętnych pod względem religijnym i odwrotnie, wierzących i religijnych, a jednocześnie „nieetycznych”. W tradycyjnej religijności religia stanowiła podstawę dla moralności wiernych. W katolicyzmie ludowym wierni mieli ugruntowane przekonanie o zależności postaw moralnych od postaw religijnych. Moralność jako szczególna forma reglamentacji społecznej, zakładająca rozróżnienie dobra i zła, pozostawał pod przemożnym wpływem religii. Moralny wymiar religii docierał do katolika poprzez prawa i przepisy Kościoła. Wiele nakazów

⁹⁸ Rapin był samodzielną placówką duszpasterską parafii p. w. Przemienienia Pańskiego w Drezdenku.

⁹⁹ W. Piwowarski. Moralność jako sprawdzian żywotności religijnej katolików południowe Warmii, *Studia Warmińskie* 3 (1966), s. 85-183; tenże, Z badań nad percepcją ideologii katolickiej na południu Warmii, *Studia Warmińskie*, 2 (1965), s. 113-169; M. Ossowska, *Socjologia moralności. Zarys zagadnień*, Warszawa 1963; A. Stanowski, Moralność jako wskaźnik religijności, *Roczniki Filozoficzne* 14 (1966), nr 2, s. 99-114.

rytualno-obrzędowych Kościoła, jak uczestniczenie we Mszy niedzielnej, przystępowanie do spowiedzi wielkanocnej, nie jedzenie mięsa w piątek, nabierało charakteru moralnego¹⁰⁰.

Badania socjologiczne, a zwłaszcza z socjologii religii wskazują na kryzys moralny w społeczeństwie polskim. Kościół w Polsce w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych XX w. będąc w sytuacji defensywnej kładł rzeczywiście duży nacisk na religijność „rytualną” w masach, nie troszcząc się dostatecznie silnie o rozwój świadomości moralnej wiernych¹⁰¹. Słabość oddziaływań duszpasterskich Kościoła, jest niewątpliwie jedną z przyczyn tego faktu, że moralność stanowi najslabszy element polskiej religijności. Dość jednoznaczne podważanie zasad moralności chrześcijańskiej przez wychowanie socjalistyczne - przy niedostatecznym wpływie Kościoła - powodowała znaczne wylomy w strukturze moralnej społeczeństwa. Praca Kościoła nad odnowieniem moralnym człowieka była przez czynniki świeckie podważana, choćby w zakresie katolickiej etyki seksualnej, trwałości małżeństwa i rodziny, miłości bliźniego¹⁰². Dualizm ideologiczny stanowił jedną z głównych przyczyn erozji sumień Polaków.

W społeczeństwie współczesnym ulegają zakwestionowaniu jednoznaczne związki przyczynowo-skutkowe między postawą religijną i moralną. Wielu ludzi, którzy odeszli od wiary religijnej postępuje w sposób godny aprobaty moralnej. Odrzucenie Boga nie staje się automatycznie przyczyną niemoralnego życia, podobnie zresztą jak wiara w Boga nie gwarantuje postępowania moralnie dobrego.

W zakres moralności religijnej wchodzi dość szeroki wachlarz norm. Należą do niej zarówno przykazania zawarte w Dekalogu, jak i normy ewangeliczne, a nawet czysto kościelne. Istotne znaczenie ma w niej nie tyle charakter normy, ile raczej uzasadnienie sankcji i motywacje stojące za normą zinternalizowaną lub tylko uznawaną¹⁰³. Zespół tych norm, ujęty w system, tworzy model moralności obowiązujący w określonej instytucji i społeczności religijnej.

Za punkt wyjścia w badaniach nad moralnością religijną przyjmuje się fakt przynależności do grupy religijnej. Jeśli badane osoby lub zbiorowości społeczne deklarują swoją przynależność do Kościoła Katolickiego, to tym samym pozostają w jakimś stosunku do głoszonego przezeń modelu religijności, w skład którego wchodzi moralność jako jeden

¹⁰⁰ J. Mariański, Przemiany religijności ludowej w środowisku wiejskim, w: Religijność ludowa. Ciągłość i zmiana, Wrocław 1983, s. 257; tenże, Moralność w procesie przemian, Szkice Socjologiczne, Warszawa 1990, s. 45nn.

¹⁰¹ J. Mariański, Moralność w procesie przemian..., dz. cyt., s. 412. 124.

¹⁰² Tamże.

¹⁰³ W. Piwowarski, Religijność miejska..., dz. cyt., s. 212.

z istotnych elementów, a zarazem pozostają także w jakimś stosunku do moralności postulowanej przez Kościół¹⁰⁴.

Podstawowy problem w analizie zachowań moralnych sprowadza się do pytania - czy i o ile postępowania katolików są zgodne z obowiązującym modelem moralności. Doświadczenie potoczne wykazuje, że spośród licznych wskaźników zachowań moralnych łatwiej jest ustalić wskaźniki negatywne niż pozytywne. Według Le Bras istnieją pewne możliwości ustalenia liczby wskaźników tzw. żywotność moralności¹⁰⁵. Do pozytywnych sprawdzianów życia moralnego autor zalicza: liczbę urodzeń, stabilność małżeństw, wzajemny szacunek i miłość w rodzinie, ducha wzajemnej pomocy, sprawiedliwość i miłość w życiu społecznym, hojność dla ofiar jakiegoś nieszczęścia oraz uczciwość w zawieraniu i dotrzymywaniu umów. Spośród zaś negatywnych sprawdzianów życia moralnego autor wymienia: ilość konkubinatów, rozwodów, urodzenia nieślubne, kłótnie, awantury, gniewy oraz występki dominujące w jakiejś grupie¹⁰⁶.

Według M. Ossowskiej w badaniach nad moralnością można posłużyć się zarówno metodą wywiadu, ankiety, pośredniego sondowania opinii, a przede wszystkim powodzenie daje systematyczna i długotrwała obserwacja¹⁰⁷.

W niniejszym paragrafie zostaną uwzględnione sprawozdania wizytacji biskupich i dziekańskich, sprawozdania z konferencji dekanalnych. Oprócz tego wiadomości zebrane z wywiadów z księżmi proboszczami, bowiem dla duszpasterza okazją do poznania religijności i moralności wiernych są coroczne odwiedziny duszpasterskie, lub też spotkania z wiernymi w kancelarii parafialnej.

4.1. Znajomość norm i ocen moralnych

Wiedzę religijną katolików można badać bezpośrednio lub pośrednio. W pierwszym przypadku pytamy za pomocą wywiadu wprost o znajomość obowiązujących z punktu widzenia modelu norm i ocen moralnych. W drugim zaś gromadzimy różne informacje na temat zainteresowań środkami kształcenia religijnego.

W Polsce, w do 1980 r., podstawowymi środkami przekazywania religijnej informacji była katecheza i kazanie. Po 1980 r. rozpoczęto transmitowanie niedzielnej Mszy św. poprzez fale radiowe, możliwa więc była katecheza dla chorych i starszych, była ona jednak

¹⁰⁴ W. Piwowarski, *Religijność wiejska...*, dz. cyt., s. 214.

¹⁰⁵ G. Le Bras, *Badanie żywotności katolicyzmu francuskiego*, w: *Socjologia religii...*, dz. cyt. s. 302-308.

¹⁰⁶ W. Piwowarski, *Moralność jako sprawdzian żywotności religijnej katolików południowej Warmii*, dz. cyt., s. 103-104; J. Mariański, *Moralność w procesie przemian...*, dz. cyt. s. 154-168.

¹⁰⁷ M. Ossowska, *Socjologia moralności. Zarys zagadnień...*, dz. cyt. s. 119.

ograniczona, gdy chodzi o czas antenowy dany Kościołowi. Po 1989 r., wraz z przemianami polityczno – społecznymi, katecheza stała się bogata co do formy i treści.

Gdy chodzi o katechezę, przed 1989 r., przez dłuższy okres czasu po wojnie z różnych przyczyn nie prowadzono jej systematycznie. zdarzało się, nieraz nawet przez wiele lat, że albo nie miał kto jej prowadzić, albo nie było gdzie jej odbywać¹⁰⁸.

W miarę upływu lat sytuacja w tej dziedzinie zmieniała się na korzyść katechezy, w 1978 r. w Starym Kurowie wybudowano przy plebani salę katechetyczną, również w innych parafiach dekanatu pobudowano sale katechetyczne lub na ten cel zaadoptowano pomieszczenia przy kościołach¹⁰⁹. Każde dziecko miało możliwości uczestnictwa w katechezie. Ale pojawia się inny problem; czy i w jakim stopniu katolicy korzystają z tej formy przekazu wiedzy religijnej. Dawniej, gdy religia była wykładana w szkole, rodzice przyzwyczajeni byli do tego, że dziecko niejako spontanicznie korzystało z lekcji religii. Po roku 1961, gdy nauczanie religii odbywało się wyłącznie w punktach katechetycznych, sytuacja nieco się zmieniła. Zaistniała konieczność innego niż dawniej ustosunkowania się rodziców do nauczania religii, mianowicie większego zainteresowania się postępiami swoich dzieci. Według opinii księży proboszczów, rodzice interesują się kształceniem religijnym dzieci w zasadzie do czasu Pierwszej Komunii św. Później spada ono ustawicznie co uwidaczniało się w opuszczaniu lekcji religii przez dzieci, zwłaszcza przez młodzież. Kończąc szkołę podstawową, a nawet średnią, młodzież nie wynosi odpowiedniej do swego poziomu intelektualnego wiedzy religijnej. Zdarzało się tak, iż w czasie rozmów przy spisywaniu protokołu przedmałżeńskiego wielu nie znało podstawowych prawd wiary¹¹⁰. Sytuacja uległa zmianie po powrocie katechizacji do szkół (1990 r.), frekwencja wynosiła blisko 100%, tylko nieliczni uczniowie, pochodzący z rodzin akatolickich (Świadkowie Jehowy), nie korzystali z katechizacji¹¹¹.

Podobnie było z kazaniem. Na Ziemi Lubuskiej, podobnie jak na Ziemiach Zachodnich, po wojnie odczuwano brak kapłanów, wskutek czego nie wszystkie kościoły mogły być zawsze obsłużone¹¹². Trudno więc było katolikowi systematycznie wysłuchać jakiegoś cyklu kazań. Braki w zakresie kształcenia religijnego mogły być uzupełniane przez uczestnictwo w kazaniach stanowiących wykład podstawowych prawd wiary i moralności

¹⁰⁸ W parafiach dekanatu brakowało kapłanów i sióstr zakonnych, parafie terytorialnie były rozległe, np. Stare Kurowo 10 kościołów, świeccy w obawie przed represjami nie byli chętni do podjęcia pracy jako katecheci. Po usunięciu religii ze szkół brakowało sal katechetycznych, a władze nie zezwalały na ich budowę.

¹⁰⁹ AP. Drezdenko, Niegosław, Rapin, Stare Kurowo, Trzebicz – Kronika parafialna.

¹¹⁰ Z wywiadu z ks. proboszczami parafii Dekanatu Drezdenko.

¹¹¹ ADD. Sprawozdania katechetyczne z lat 1990 – 2000.

¹¹² Np. W parafii Stare Kurowo w pierwszych latach powojennych pracowało dwóch kapłanów obsługując 10 kościołów.

katechetycznej. Najczęściej wygłaszano kazania katechizmowe. Z zachowanej Księgi kazań z parafii w Starym Kurowie wynika, że wygłaszano kazania na temat rodziny i wychowania w czystości, eschatologiczne, chrystologiczne i apologetyczne, przedmiotem kazań była też sakramentologia i moralność chrześcijańska. W 1962 r. wierni przygotowywali się do nawiedzenia Kopii Obrazu MB Częstochowskiej, stąd tematyka kazań była maryjna. W czasie obrad Soboru Watykańskiego II kaznodzieje wygłaszali kazania o tematyce dogmatycznej¹¹³. Tematyka kazań wskazuje, że wiernych nauczano systematycznie prawd wiary; przekazywano je zgodnie z programem duszpasterskim, obowiązującym w Kościele lokalnym. Kazania niedzielne i świąteczne były miejscem troski duszpasterskiej o czystość wiary i o chrześcijańskie obyczaje wiernych, o dobro polskiej rodziny i należyte wychowanie młodego pokolenia.

Wyżej wymienione kazania o były wygłaszane we wszystkich kościołach parafialnych i filialnych.

Innym sposobem przekazu wiedzy religijnej było czytelnictwo książek i czasopism religijnych. Oczywiście stan czytelnictwa był uwarunkowany nie tylko zainteresowaniem religijnym katolików, ale także możliwością dostępu do wymienionych źródeł. Katolicy okręgu drezdeneckiego mieli do 1980 r. ograniczone możliwości zaopatrzenia się w środki kształcenia religijnego. Dopiero po 1980 r. wierni mogli nabywać czasopisma o tematyce religijnej, m. in. „Gościa Niedzielnego” i „Przewodnika katolickiego”, były one rozprowadzane w kościołach parafii okręgu drezdeneckiego. Po 1990 r. rozprowadzano w kościołach tygodnik „Niedziela” oraz czasopisma dla młodzieży¹¹⁴.

We wszystkich parafiach okręgu drezdeneckiego były prowadzone katechezy dla dorosły, głoszone nauki przed chrztem dla rodziców i chrestnych, konferencje dla rodziców dzieci komunijnych i kandydatów do bierzmowania, kursy przedmałżeńskie i nauki przedślubne¹¹⁵.

Innym sposobem przekazu wiedzy religijnej było czytelnictwo książek religijnych. Oczywiście stan czytelnictwa był uwarunkowany nie tylko zainteresowaniem religijnym katolików, ale także możliwością dostępu do wymienionych źródeł. Katolicy mieli pewne możliwości zaopatrzenia się w środki kształcenia religijnego. Przy parafii św. Apostołów

---

¹¹³ APSK, Księga kazań.

¹¹⁴ AP. Drezdenko, Niegosław, Rapin, Stare Kurowo, Trzebiczy – Kronika parafialna.

¹¹⁵ Tamże.

Piotra i Pawła w Starym Kurowie i przy parafii Przemienienia Pańskiego funkcjonowała od 1980 r. biblioteka dysponująca książkami religijnymi¹¹⁶.

Jak można sądzić w oparciu o fragmentaryczne dane zawarte w sprawozdaniach, a zwłaszcza o relacje księży proboszczów, religijność mieszkańców okręgu drezdeneckiego ukształtowana jest tradycyjnie. Oznacza to, że parametr intelektualny stanowi słabą jej stronę. Jedynie pewna grupa wiernych posiada względnie wystarczającą wiedzę religijną na "ogólnym" poziomie. Wzrastające procesy specjalizacji, racjonalizacji i desakralizacji rodzą różne problemy, na które katolicy poszukują odpowiedzi m.in. w religii. Jeśli nie znajdą oni pomocy w religii, mogą dojść do wniosku, że jest ona niepotrzebna.

4.2. Zachowania moralne

Zachowania moralne stanowią ważną dziedzinę żywotności katolicyzmu, ale są zarazem trudno dostępne dla badań empirycznych. Chodzi w nich przede wszystkim o ustalenie - czy i o ile postępowanie katolików jest zgodne z obowiązującym modelem moralności. Socjologowie religii podjęli w tym zakresie trud ustalenia pewnych wskaźników, zaznaczając jednocześnie, że łatwiej jest znaleźć wskaźniki negatywne niż wskaźniki pozytywne¹¹⁷.

Sytuacja społeczna na Ziemi Lubuskiej, podobnie jak na Ziemiach Zachodnich i Północnych, była odmienna niż na terenach Polski centralnej i wschodniej. Na te ziemie przesiedlono ludność z dawnych Kresów, osiedlili się tu też mieszkańcy z innych regionów Polski. Ludność, którą przywieziono na Ziemię Zachodnie była przekonana, że te tereny powrócą do Niemiec¹¹⁸. Na tych terenach osiedlono ludność pochodzącą z różnych stron dawnego terytorium RP. Ludność nie odczuwała więzi („korzeni”) z tą ziemią. Nie było wspólnoty, jaką rodzi tradycja, charakterystyczna dla danego regionu, będąca równocześnie „spoiwem” więzi międzyludzkich.

Innym czynnikiem wpływającym negatywnie na postawy moralne Polaków było eksperyment socjalistyczny, który stał się epizodem w historii kraju pogłębiającym dysproporcje rozwojowe między Polską i innymi krajami bloku sowieckiego a resztą świata. Charakteryzował się poddaniem się nowej formie zależności, która doprowadziła do asymetryczności i nierównoprawności stosunków między państwami. Ta asymetryczność uwzględnia nie tylko wymianę natury ekonomiczno-gospodarczej ale również ideologiczną,

¹¹⁶ AP. Drezdenko, Stare Kurowo – Kronika parafialna.

¹¹⁷ J. Majka, Socjologia parafii. Zarys problematyki, Lublin 1971, s. 142; J. Mariański, Industrializacja a postawy religijne, w: Socjologia religii, opr. F. Mariański, Kraków 1984, s. 238-239.

¹¹⁸ Z wywiadu przeprowadzonego wśród żyjących repatriantów.

kulturową, doktrynalną, czy aksjologiczną. Wyznając wobec powyższego i lansując wartości, styl życia oraz dążenia i aspiracje zapożyczone, a właściwie narzucone przez ZSRR¹¹⁹.

Kryzys ów dotyczy także zjawisk politycznych i społecznych. Ich konsekwencje objawiają się w zaburzeniu społecznego odbioru i interioryzacji struktur aksjonoramytywnych, odwrotu od dotychczas uznawanych ogniw integracji społecznej. Następuje jednocześnie masowy rozpad więzi międzyludzkich prowadzący do daleko idącej atomizacji życia społecznego, pojawiania się grup zagubionych w poszukiwaniu (odnajdywaniu) konstituowaniu nowych norm i wartości, które z reguły są sprzeczne lub obce dotychczas uznawanemu systemowi wartości¹²⁰.

Próba diagnozy stanu świadomości społecznej w Polsce w drugiej połowie lat osiemdziesiątych dokonana przez S. Nowaka¹²¹ jest adekwatna także dla obrazu naszego społeczeństwa w roku 1996. Wskazane przez autora czynniki jednoczące i różnicujące nasze społeczeństwo są nieustannie te same. Włączyć do nich możemy: systemy wartości, aspiracje, pragnienia, dążenia w sferze życia publicznego jak i osobistego. To także stosunek do religii (dziś konkordat, aborcja) stosunek do związku z Unią Europejską, NATO, czy też poglądy dotyczące szybkości i kierunku zmian ekonomiczno-gospodarczych (prywatyzacji, komercjalizacji, reprivatyzacji). Wraz z tymi poszukiwaniami pojawiają się frustracje i lęki zrodzone na bazie wyraźnego i pogłębiającego się ubóstwa części społeczeństwa. Aspiracje dotyczące warunków życia, rozbudziły w społeczeństwie chęć życia na wyższym poziomie materialnym, nie mogąc go osiągnąć środkami moralnie dozwolonymi, zaczęto to czynić w sposób niezgodny z nauką Kościoła. Pojawiły się napady i kradzieże, młodzież masowo udawała się do Niemiec i innych krajów Zachodniej Europy, celem tych wyjazdów były kradzieże, to zjawisko otrzymało nazwę „juma”¹²².

Współczesne pokolenia Polaków żyją w czasach skumulowanego kryzysu. Współwystępują w nim nakładające się na siebie problemy ekonomiczne, związane między innymi ze znalezieniem pracy, zabezpieczeniem podstawowych potrzeb materialnych, ciągłym uszczuplaniem budżetów domowych i tzw. „koszyka socjalnego”¹²³.

W toku przeprowadzonych badań uwzględniono tylko te zachowania moralne, regulowane zespołem norm, ocen i dyrektyw instytucjonalno-środowiskowych, co do których łatwiej można było uzyskać konieczne informacje. Z akt parafialnych, z wywiadów

¹¹⁹ J. Kurzępa, *Młodzież pogranicza – juma*, Zielona Góra 1998, s. 122.

¹²⁰ Tamże, s. 18.

¹²¹ S. Nowak, *Spoleczeństwo polskie drugiej potowy lat 80*, w: *Studia Socjologiczne* 1988, nr 1, s. 23-57.

¹²² J. Kurzępa, *Młodzież pogranicza – juma*, dz. cyt., s. 18.

¹²³ Tamże, s. 17.

z duszpasterzami udało się zebrać informacje co do następujących przejawów życia moralnego: małżeństwa nieuporządkowane, dzietność w rodzinie, urodzenia nieślubne, pijaństwo, wzajemne współżycie między ludźmi, jak widać wymienione wskaźniki dotyczą wszystkich wątków moralności religijnej; przeważają jednak przejawy negatywne nad przejawami pozytywnymi.

Jednym z tych wskaźników, świadczącym o żywotności katolicyzmu, jest dzietność rodziny. Liczba rodzin wielodzietnych jest wskaźnikiem żywotności moralnej¹²⁴. Świadczy bowiem o przestrzeganiu prawa naturalnego w pożyciu małżeńskim. Tymczasem w parafiach okręgu drezdeneckiego rodzin wielodzietnych było niewiele. Jeszcze bezpośrednio po wojnie rodzin z trojgiem, lub czworgiem dzieci spotykało się więcej, zwłaszcza w parafiach wiejskich. W Polsce, wśród młodych małżeństw rozpowszechniony był model rodziny z jednym lub dwojgiem dzieci. Taki wzór rodziny lansowany był zwłaszcza w latach siedemdziesiątych¹²⁵. W roku 1970 zaledwie jedna rodzina na 9-10 rodzin posiadała czworo lub więcej dzieci¹²⁶. W latach pięćdziesiątych zaczął się upowszechniać model rodziny z jednym dzieckiem¹²⁷. Jednego z powodów takiego stanu należy szukać w szeroko lansowanym laickim poglądzie, który traktuje małżeństwo jako związek rozerwalny. Coraz częściej spotyka się małżonków, nawet bliskich Kościołowi, wśród których praktykuje się jednocześnie z wyznawaniem religii chrześcijańskiej, ograniczanie rodziny spowodowane skąpstwem, egoizmem, brakiem ufności¹²⁸. Ten pogląd nie był też obcy mieszkańcom omawianych parafii okręgu drezdeneckiego.

Analizując dzietność rodzin w omawianych parafiach daje się zauważyć spadek liczby urodzin. Porównując niektóre dane, otrzymujemy następujący obraz. W latach 1945-1950 ochrzczono 4126 dzieci, zaś w latach 1956-1960 chrztów było 3285, w latach 1981 – 1985 liczba chrztów wzrosła do 3332, spadek liczby chrztów nastąpił w latach pięćdziesiątych: w latach 1991 – 1995 wyniósł 1500. Przy znacznym wzroście ludności (zamieszkujący okręg drezdenecki 1959 r. - 15666, 1983 r. – 21103, 1995 r. – 20758)¹²⁹.

Wynika z tego, że antyrodzinna, antyprokreacyjna propaganda ateistyczna mocno zakorzeniła się także w świadomości katolików.

¹²⁴ J. Turowski, Przemiany współczesnej rodziny, Zeszyty naukowe KUL 2 (1959), nr 4, s. 23-24.

¹²⁵ F. Adamski, Socjologia małżeństwa i rodziny. Wprowadzenie, Warszawa 1984, s. 281-282. W Polsce upowszechnił się wzór rodziny z jednym lub dwojgiem dzieci (64% w mieście i 51% ogółu rodzin na wsi).

¹²⁶ Tamże, s. 282.

¹²⁷ Relacje księży proboszczów.

¹²⁸ G. Le Bras, Żywotność religijna Kościoła we Francji, w: Ludzie – Wiara – Kościół. Analizy socjologiczne, Warszawa 1966, s. 162.

¹²⁹ Obliczenia na podstawie Księgi chrztów z lat 1945 – 2000; AP. Drezdenko, Niegosław, Rapin, Stare Kurowo, Trzebicz.

Z kolei przyjrzyjmy się liczbie urodzeń nieślubnych. Chodzi tutaj o dzieci panieńskie i z małżeństw bez ślubu kościelnego. Problem ten różnie wyglądał, w zależności od parafii. Poniższa tabela przedstawia dane z parafii dekanatu w latach 1945 – 1995.

Tabela nr 17 . Urodzenia nieślubne¹³⁰.

Lata	Drezdenko	Niegosław	Rapin	Stare Kurowo	Trzebicz
1945-1950	159			119	52
1951-1955	124			137	54
1956-1960	80			102	54
1961-1965	79	22	9	59	33
1966-1970	99	9	2	68	41
1971-1975	130	13	15	75	29
1976-1980	115	7	7	55	26
1981-1985	139	6	11	50	18
1986-1990	124	11	8	36	9
1991-1995	133	20	9	37	16

Tabela nr 17 ilustruje zjawisko wzrostu liczby dzieci urodzonych z małżeństw nieślubnych lub panieńskich. W latach 1945 – 1950 stanowi to 8%. Z upływem lat, wraz z przemianami mentalnymi ludności wzrasta liczba chrztów dzieci nieślubnych. W latach 1971 – 1975 - 11,1%, w latach 1991 – 1995 - 14,3%. W latach 1945 – 1995 w całym dekanacie na 25543 ochrzczono 2401 dzieci z małżeństw niesakramentalnych, stanowi to 9,9% ogółu ochrzczonych. Badania wykazały istniejące różnice w mentalności religijnej i moralnej wiernych mieszkających w mieście i na wsi. W miejskiej parafii (Drezdenko) w latach 1945 – 1950 na 1936 chrztów ochrzczono 159 dzieci nieślubnych, stanowi to 8,21%; w latach 1991 – 1995 na 755 chrztów ochrzczono 133 dzieci małżeństw niesakramentalnych, stanowi to 17,6%. W parafii wiejskiej (Stare Kurowo) w latach 1945 – 1950 na 1529 chrztów ochrzczono 119 dzieci z małżeństw niesakramentalnych, stanowi to 7,78%; w latach 1991 – 1995 na 280 chrztów ochrzczono 37 dzieci nieślubnych, stanowi to 13,2%.

W drugiej połowie lat pięćdziesiątych podjęta została w Polsce akcja świadomego macierzyństwa, połączona z propagowaniem środków antykoncepcyjnych oraz

¹³⁰ Tamże.

zalegalizowaniem aborcji. Nie są dostępne w tej chwili dane, które jednoznacznie mogłyby pozwolić, aby ustalić jaki to miało wpływ na spadek urodzeń dzieci panińskich.

Rozpatrując z kolei trwałość małżeństw w okręgu drezdeneckim trzeba stwierdzić, że zdecydowana większość małżeństw opiera swoje współzycie na zasadach nauki Kościoła Katolickiego, a więc na nierozzerwalności i jedności. Oczywiście były też małżeństwa nieuporządkowane, rozbite, bez ślubu kościelnego. Bezpośrednio po wojnie zaistniały warunki sprzyjające bezładowi na tym odcinku.

Zachowane sprawozdania powizytacyjne podają liczbę małżeństw, które żyły bez ślubu kościelnego, w parafii Stare Kurowo w 1965 r było ich 50, w 1983 r. – 23, w 1988 r. – 55, 1992 r. – 61; w parafii Drezdenko w 1980 r. 125 związków niesakramentalnych, w 1986 r.- 130, w 1988 r. – 150; w parafii Rapin w 1980 r. było 13 małżeństw niesakramentalnych; w parafii Trzebiecz w 1983 r. żyło bez ślubu kościelnego 30 par¹³¹. Duszpasterze określali je jako „związki małżeńskie bez Sakramentu małżeństwa”. Niektóre Protokoły wizytacji podają liczbę związków, które można uregulować, czyli zawrzeć związek kanoniczny. W parafii Stare Kurowo w 1965 r. – 8, w 1983 r. - 6, w 1992 r. – 3; w parafii Rapin w 1980 r. – 9; w parafii Drezdenko w 1980 r. - 25, w 1986 r. – 20; w parafii Trzebiecz w 1983 r – 6¹³². Niektóre małżeństwa zostały uregulowane, choć były to przypadki nieliczne¹³³. Dostępne źródła nie podają kiedy to nastąpiło, należy przypuszczać, że w czasie Misji św.

W parafii Drezdenko w 1980 r. mieszkało 2415 rodzin, w tym 125 niesakramentalnych, stanowi to 5,17%; w 1986 r - 2723 związków sakramentalnych i 130 bez ślubu kościelnego, stanowi to 4,77%; w 1988 r na 2720 małżeństw sakramentalnych żyło bez ślubu kościelnego 150 par, stanowi to 5,51%. W parafii Stare Kurowo w 1983 r. mieszkało 1035 małżeństw mających ślub kościelny, w tym 23 niesakramentalnych, stanowi to 2,22%; w 1988 r. mieszkały 953 małżeństwa sakramentalne i 55 bez ślubu kościelnego, co stanowi 5,77; 1993 r. na 950 małżeństw kanonicznych było 61 związków niesakramentalnych, stanowi to 6,42%. Analizując powyższe dane należy stwierdzić, że w parafii wiejskiej (Stare Kurowo) w latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych nastąpiły dość gwałtowny wzrost związków niesakramentalnych, z 2,22% w 1983 r. do 6,42% w 1992 r., jest prawie trzykrotny wzrost małżeństw niesakramentalnych w stosunku do małżeństw sakramentalnych. W parafii Drezdenko najpierw nastąpił spadek małżeństw żyjących bez ślubu kościelnego, z 5,17% w 1980 r. do 4,77% w 1986 r., po dwóch latach (1988 r.) nastąpił wzrost do 5,51%.

¹³¹ ADD. Sprawozdania z wizytacji biskupiej z lat 1961-1998.

¹³² Tamże.

¹³³ Zapis o uregulowaniu kanonicznym związku małżeńskiego odnotowywano w Księdze chrztu.

Z powyższych danych wynika, że nie istniały w tamtym okresie zbyt duże różnice w mentalności wiernych żyjących zarówno w mieście jak i na wsi, laicyzacja życia wpływała w jednakowym stopniu na mieszkańców miasta i wsi położonych na terenie okręgu drezdeneckiego.

Wśród małżeństw bez ślubu kościelnego występowały na obszarze dekanatu małżeństwa rozbite, to jest takie, które uprzednio były związane ważnym węzłem małżeńskim, później rozeszły się nie zawiązując nowego związku małżeńskiego. Jednakże w tym względzie trudno jest podać jakiegokolwiek dane, bowiem nie ma ich w kwestionariuszach wizytacyjnych. Proboszczowie parafii dekanatu podawali w Protokółach wizytacyjnych liczbę małżeństw żyjących bez ślubu kościelnego, zawarli w tym stwierdzeniu również liczbę małżeństw rozbitych¹³⁴.

Jednakże małżeństwa cywilne, w zasadzie z przeszkodami kanonicznymi, były przez duszpasterzy również otaczane opieką duszpasterską. Niejednokrotnie osoby takie prowadziły aktywne życie religijne.

Smutnym następstwem lat okupacyjnych było wzmożenie się alkoholizmu w społeczeństwie, dlatego też duszpasterstwo musiało użyć wiele sił moralnego autorytetu, aby tej klęsce w pewnej mierze przeciwdziałać. Alkoholizm w sposób zasadniczy wpływał na rozkład życia małżeńskiego, rodzinnego i społecznego. Już w pierwszych latach po wojnie duszpasterze okręgu drezdeneckiego zwracali uwagę na ten problem. Proboszcz z Drezdenka ks. Stefan Zagrodzki i ze Starego Kurowa ks. Michał Rozlepilo poprzez głoszenie kazań ukazywali jakie są skutki picia alkoholu¹³⁵.

Akcję antyalkoholową prowadził owocnie w parafiach dekanatu Apostolat Trzeźwości. Wynikiem tego było zaprowadzenie Złotej Księgi Trzeźwości. Wielu wiernych złożyło przyrzeczenie wstrzemięźliwości od spożywania alkoholu. Takie przyrzeczenia składały też dzieci pierwszokomunijne¹³⁶.

W czasie Nawiedzenia Kopii Obrazu Matki Bożej, w wielu parafiach odbywały się nabożeństwa ekspiacyjne z powodu pijaństwa. Takie nabożeństwa odbywały się też w czasie Misji św.¹³⁷, niestety w zachowanych dokumentach nie znajdujemy odnotowanej liczby uczestników.

W lat siedemdziesiątych duszpasterze zaczęli kłaść nacisk, aby uroczystość I komunii św. odbywała się bez alkoholu. Na rodziców wywierano różne naciski, jak choćby przez list

¹³⁴ ADD. Sprawozdania z wizytacji biskupiej z lat 1961-1998.

¹³⁵ AP. Drezdenko, Stare Kurowo – Księga kazań.

¹³⁶ AP. Drezdenko, Stare Kurowo, Trzebic – Złota księga trzeźwości.

¹³⁷ AP. Drezdenko, Stare Kurowo, Trzebic – Kronika parafialna.

dziecka do rodziców, aby w tym dniu nie częstowano alkoholem. Apele duszpasterzy odnosiły pozytywne skutki. W przeważającej liczbie rodzin, w których dzieci przystępowały do I komunii św. nie podawano alkoholu¹³⁸. W Diecezji Gorzowskiej zwracano uwagę, aby duszpasterze propagowali wesela bezalkoholowe, w Protokółach wizytacyjnych znajdujemy informacje, że takie wesela były urządzone¹³⁹. Również w tym okresie Episkopat Polski ogłosił miesiąc sierpień miesiącem trzeźwości. Wielu katolików z omawianego dekanatu respektuje apel biskupów¹⁴⁰.

Z punktu widzenia zmian w dziedzinie moralności interesujące są formy wzajemnego współżycia między ludźmi. Niewątpliwie zmiany te związane są z jednej strony z rozkładem tradycyjnych stosunków sąsiedzkich opartych na więzi lokalnej, z drugiej, zwłaszcza w miastach, z napływem imigrantów i procesem ich adaptacji do środowiska miejskiego. W miastach widoczny jest brak większych kontaktów w obrębie bloku, czy osiedla. Kontakty te, na ogół ograniczają się do kilku rodzin czy do kilku osób. Kontakty oparte na bliskości przestrzennej dokonują się w ramach wzajemnej pomocy sąsiedzkiej, jak korzystanie z telefonu, pilnowanie dzieci, naprawy urządzeń domowych. Kontakty oparte na bliskości społecznej mają bardziej problemowy charakter, jak szukanie rady w sprawach domowych i życiowych, wymiana poglądów, dyskusje na różne tematy itd. Ten rodzaj kontaktów najczęściej utrzymują ludzie młodzi, którzy bardziej są skłonni do nawiązywania stosunków koleżeńskich i przyjacielskich¹⁴¹.

W parafiach wiejskich pewne formy współżycia i współdziałania pomiędzy ludźmi wynikły z wzajemnych powiązań i zależności opartych na płaszczyźnie wspólnych potrzeb i interesów. Niektóre wsie, a nawet parafie, jakby w całości były przeniesione ze wschodnich obszarów Polski np. Stare Kurowo i okoliczne wioski zasiedlili mieszkańcy Zabłotowa, Mikaszewicz i Doliny. Wytworzyła się między nimi silna więź wspólnotowa, wyrażająca się w sąsiedzkiej pomocy¹⁴². W sąsiedniej parafii, w Drezdenku, gdzie ludność była z różnych obszarów, można było zauważyć wśród wad brak poczucia wspólnoty i brak solidarności międzyludzkiej¹⁴³.

Analizując rubrykę „zalety parafian” w sprawozdaniach wizytacyjnych, jak i na podstawie opinii księży proboszczów, możemy stwierdzić, że ludność okręgu drezdeneckiego była zdalna do pomocy sąsiedzkiej i to w różnych formach. Ich chrześcijaństwo

¹³⁸ Tamże.

¹³⁹ ADD. Sprawozdania z wizytacji biskupiej z lat 1961-1998.

¹⁴⁰ Dane pochodzące z wywiadu z ks. proboszczami.

¹⁴¹ W. Piwowarski, Religijność miejska..., dz. cyt., s. 247.

¹⁴² AP. Stare Kurowo, Kronika parafialna.

¹⁴³ AP. Drezdenko, Kronika parafialna.

niejednokrotnie sprawdzało się choćby w chwilach zagrożeń. Otóż w 1997 r. miejscowości położone nad Odrą nawiedziła wielka powódź. Mieszkańcy okręgu drezdeneckiego pośpieszyli z pomocą powodzianom, zbierali i zawozili żywność, odzież i wodę mineralną. W kościołach zbierano pieniądze na pomoc dla powodzian, w parafii Stare Kurowo zebrano 5500 zł tylko w jedną niedzielę¹⁴⁴. O ofiarności ludzi świadczy to, że przeciętna taca wynosiła ok. 500 zł¹⁴⁵. Po ogłoszeniu w dniu 13 grudnia 1981 r. stanu wojennego w Polsce i internowaniu wielu działaczy „Solidarności”, bardzo wielu odpowiedziało pozytywnie na apel księży o zbieranie żywności, lekarstw, odzieży, dla internowanych i ich rodzin¹⁴⁶. Był to na pewno odruch ludzkiej solidarności i realizacji czynnej miłości bliźniego.

W konkluzji trzeba stwierdzić, że życie religijne pozostaje w ścisłym związku z moralnością. Religia nadaje wartościom moralnym, normom i sankcjom najwyższe i ostateczne uzasadnienie, implikuje postulaty moralne. Moralność i religia funkcjonują jako dopełniające się w pewnym stopniu struktury światopoglądowe. Bóg, będący przedmiotem wiary i punktem odniesienia kultowych aktów uwielbienia, jest podstawą i źródłem moralności, zobowiązuje do przestrzegania określonych norm moralnych.

W tym paragrafie chodziło jedynie o ogólne spojrzenie na duszpasterskie zmagania duchowieństwa w kwestii uformowania modelu moralności religijnej w oparciu o przykazania Boże i naukę Kościoła. Zauważa się, że w parafiach okręgu drezdeneckiego mimo procesów industrializacji, laicyzacji, dezintegracji, występuje nadal model religijności tradycyjnej, który charakteryzuje się silnym przywiązaniem do wiary przodków, rytualizmem religijnym i słabym powiązaniem religijności wiernych z moralnością. Praktyki religijne, które należą do pozytywnych wskaźników moralności religijnej, a zwłaszcza praktyki jednorazowe, spełniane są przez wszystkich katolików. Jednocześnie zauważa się spadek udziału wiernych w praktykach obowiązkowych (niedzielną Mszą św., komunią wielkanocną), oraz w nabożeństwach paraliturgicznych. Samo spełnianie praktyk religijnych nie wywiera zasadniczego wpływu na postępowanie moralne katolików. Można by powiedzieć, że przejawia się pewnego rodzaju rytualizm, polegający na traktowaniu praktyk religijnych jako środków służących do zapewnienia uczestnikom dóbr doczesnych i wiecznych, jednak bez większego powiązania ich z wewnętrzną odnową moralną.

---

¹⁴⁴ AP. Stare Kurowo, Ogłoszenia parafialne.

¹⁴⁵ AP. Stare Kurowo, Księga finansowa.

¹⁴⁶ AP. Drezdenko, Niegosław, Rapin, Stare Kurowo, Trzebiczyń – Kronika parafialna.

ZAKOŃCZENIE

Zamierzeniem niniejszego opracowania była próba ukazania struktur organizacyjnych Kościoła i życie religijne wiernych parafii dekanatu Drezdenko w latach 1945-1992. Rok 1945 był przełomowym dla Kościoła katolickiego na ziemi strzelecko - drezdeneckiej. Istniejące tu parafie w wyniku reformacji protestanckiej przestały istnieć. Katolicy byli znikomą częścią społeczeństwa. Przed drugą wojną światową stanowili 10% ogółu mieszkańców. Stanowili więc diasporę. W 1945 r. rozpoczął się nowy etap rozwoju Kościoła na Ziemiach Zachodnich i Północnych. Ludność niemiecka, w 90 % protestancka, opuściła te tereny, czy to w ostatniej fazie wojny, uciekając przed Armią Czerwoną, bądź też po wojnie została wysiedlona decyzją zwyciężskich mocarstw. Wraz z ludnością polską przybywali na te tereny polscy księża katolicy, którzy od podstaw rozpoczęli tworzenie nowych struktur Kościoła katolickiego. Sięgając do zachowanych dokumentów z tamtych lat starano się odtworzyć proces kształtowania się dekanatu strzeleckiego, do którego należały wówczas parafie okręgu drezdeneckiego, od 1982 r. tworzą one dekanat drezdenecki; powstawanie parafii, pracę duszpasterską kapłanów oraz praktyki religijne wiernych. Źródła archiwalne potwierdzają wielką gorliwość zarówno duszpasterzy, jak i wiernych w odbudowie struktur kościelnych i życia religijnego. Przybywający tu po II wojnie Polacy osiedlali się w pierwszym rzędzie tam, gdzie był kościół i gdzie był kapłan. Ludność spontanicznie przejmowała świątynie poprotestanckie i dostosowywała do sprawowania kultu katolickiego. Wydaje się, że we wszystkich przypadkach nieistotne było dla tej ludności, że był to kościół protestancki, ważne, że był. Stąd księża, zgodnie z sugestiami Administratora Apostolskiego ks. Edmunda Nowickiego, po uroczystych benedykcjach kościołów odprawiali w nich nabożeństwa. W rękach ewangelików nie pozostał żaden kościół. Władze państwowe nie przekazały kościołów w Kosinie, w Starych Bielicach i w Pełczy, oraz kaplicy w Modrympolu. Kościoły w tych miejscowościach zostały rozebrane w latach 1945-1950, kaplicę w Modrympolu zamieniono po 1950 r. na sklep. Przejęte przez katolików kościoły były w miarę potrzeb remontowane i dostosowywane do potrzeb liturgii katolickiej. W 1971 roku zostały one przekazane Kościołowi katolickiemu na własność, bo wcześniej były własnością państwową, traktowaną jako mienie poniemieckie.

W połowie 1945 r. na ziemi strzelecko – drezdeneckiej istniały następujące parafie: św. Franciszka z Asyżu w Strzelcach Kraj. i Matki Bożej Różańcowej w Drezdenku oraz samodzielne placówki duszpasterskie w Starym Kurowie i Trzebiczu. Rozległy teren dekanatu, niewystarczająca liczba kapłanów, powodowały, że jeden kapłan obsługiwał kilka,

niekiedy kilkanaście kościołów, np. ks. Teofil Widełka był proboszczem dwóch parafii: Drezdenko i Trzebiecz, obsługiwał 13 kościołów; ks. dziekan Michał Rozlepilo obsługiwał 10 kościołów. Wzrastająca liczba ludności, zwiększająca się liczba księży, zgoda władz, to czynniki wpływające na erygowanie nowych parafii. W rezultacie, po dwóch reorganizacjach granic dekanatu Strzelce Kraj. w 1972 r. dwie parafie: Breń i Bierzwnik zostają włączone do diecezji szczecińsko – kamieńskiej, w 1982 r. powstaje dekanat Drezdenko, który również w 1992 r. przechodzi reorganizację, do diecezji koszalińsko – kołobrzeskiej zostają włączone parafie w Krzyżu Wlkp., Dzierżążnie, Wieleniu Płn. i Żelichowie, do dekanatu zostaje włączona parafia w Starym Kurowie, dekanat Drezdenko liczył 5 parafii.

Niezwykle ważną rolę w odbudowie struktur kościelnych i w przywracaniu tych ziem Polsce odegrali księża pionierzy. Najwcześniej, bo 29 czerwca 1945 r. przybywa do Strzelec Kraj. ks. Zygmunt Siekierko, który zostaje mianowany proboszczem parafii p.w. św. Franciszka, od 20 września do 1 grudnia obsługuje samodzielny wikariat w Starym Kurowie; 31 lipca przybywa do Drezdenka ks. Teofil Widełka CRL, kapłan z Zakonu Księży Kanoników Regularnych Laterańskich, zostaje mianowany proboszczem parafii p. w. MB Różańcowej w Drezdenku. 1 grudnia do Starego Kurowa wraz z wiernymi przybywa ks. Michał Rozlepilo, w 1946 r. zostaje mianowany dziekanem rozległego terytorialnie dekanatu strzeleckiego. Podobnie do innych miejscowości przybywali wierni oraz duszpasterze: do Górek Not. ks. kanonik Franciszek Sobolewski, do Trzebiecza ks. Jan Wujek MSF. Ogromnie ważną rolę w posłudze duszpasterskiej odegrali kapłani z Zakonu Kanoników Regularnych Laterańskich i Zakonu OO. Bazylianów oraz siostry zakonne ze Zgromadzenia SS. Służebnic NMP Niepokalanie Poczętej. Księża rozpoczęli pracę duszpasterską w nowej rzeczywistości. Nie zaniedbując obowiązków duszpasterskich, katechizowali po 30 godzin i więcej, organizowali życie religijne, pomoc charytatywną, remontowali kościoły i plebanie. Po usunięciu religii ze szkół musieli zatroszczyć się o zorganizowanie punktów katechetycznych, budowanie salek katechetycznych, co przysparzało im problemów ze strony władz komunistycznych. Niejednokrotnie kapłani za swoją działalność duszpasterską byli szykanowani przez Służbę Bezpieczeństwa (ks. Stanisław Stępień, ks. Michał Biliński, ks. Władysław Kasprzak, ks. Janusz Idzik). Komunistyczne władze regularnie nasyłały swoich funkcjonariuszy Wydziału ds. Wyznań w celu nagrywania kazań. W latach 1945 – 1992 w okręgu drezdeneckim pracowało 84 kapłanów diecezjalnych i zakonnych. Swoją misję wypełniało 12 sióstr zakonnych.

Przy omawianiu praktyk religijnych zauważa się, że stanowią one główny element religijności katolików. Prawie 100% katolików chrzci swoje dzieci. Obserwuje się jednak, we

wszystkich parafiach, spadek udziału wiernych w praktykach obowiązkowych (np. niedzielna Msza św.) oraz zanik nabożeństw paraliturgicznych. Pozytywnym przejawem, w stosunku do tradycyjnego modelu religijności, był ustawiczny wzrost liczby rozdanych Komunii św. wielkanocnych i w ciągu roku. Samo spełnianie praktyk religijnych nie wywiera jednak zasadniczego wpływu na postępowanie katolików.

Wspomnieć należy o integracyjnej roli religii i Kościoła na Ziemiach Zachodnich i Północnych. Cała pozytywna działalność duszpasterska i kulturalno – społeczna Kościoła zmierzała do tego, aby na tych ziemiach ukształtować nowe społeczeństwo i nowy obraz kultury religijnej i narodowej. Na pierwszym miejscu należy wymienić ogromny wysiłek organizacyjny, zmierzający do stworzenia na tych terenach sieci parafii i innych instytucji religijno – społecznych, mających stanowić podstawę i narzędzie działalności religijno – społecznej Kościoła. Żywy i aktywny ośrodek parafialny na terenach osiedleńczych, kościół parafialny nie tylko skupiał świadomość wszystkich parafian, ale stanowił miejsce, w którym wszyscy ci ludzie wzajemnie się spotykali, wykonywali wspólne akty kultu, śpiewali te same pieśni, słuchali tych samych kazań. Drugim ważnym elementem integracji było nauczanie. Nie tylko nauczanie religii w szkole, a potem poza szkołą, ale także, a może przede wszystkim nauczanie poprzez listy pasterskie, kazania niedzielne i świąteczne, przez działalność misyjną i rekolekcyjną. Dalszy czynnik to ujednoczenie i wzbogacenie form pracy duszpasterskiej, wielką zasługę w tej dziedzinie położył Sługa Boży bp Wilhelm Pluta. W pracy tej wykorzystano dorobek wszystkich grup ludności, jak również dyrektywy i plany ogólnopolskie i diecezjalne. Należy tylko ubolewać, że publikacje historyków do 1989 r. dotyczące tych czasów o tej roli Kościoła całkowicie milczą.

Zadania zatem, jakie stały przed Kościołem na tych terenach, były ogromne i jego wkład w ich wypełnienie był, pomimo wielkich trudności, na jakie w swej misji napotykał, bardzo wielki. Wartość oddziaływania Kościoła a także jego skutki mierzy się nie tylko wielkością nakładów materialnych, a nawet konkretnie wykonanej pracy, ale także, a może przede wszystkim wielkością ponoszonych ofiar i poświęceń. Ofiary te, to jeszcze jeden bardzo ważny czynnik integracji kulturowej i społecznej tych ziem.

Przypuszczalnie niniejsze opracowanie nie wyczerpuje całości zagadnień związanych z historią parafii okręgu drezdeneckiego, ludzi świeckich i duchownych tworzących wspólnotę ludu Bożego. Wydaje się, że interesujące byłyby relacje ludzi sprawujących wówczas kierownicze stanowiska, którzy niejednokrotnie przeżywali dramat ukrywania swojej wiary, a praktyki religijne spełniali w innych parafiach. Dopiero po 1989 r. wielu z nich przestało ukrywać przekonania, a praktyki religijne zaczęli spełniać w swojej parafii.

Na stosunki Kościoła na ziemi strzelecko – drezdeneckiej z władzami państwowymi wiele światła mogą rzucić archiwa Wydziału ds. Wyznań. Jeżeli jednak, w oparciu o dostępne źródła, udało się odtworzyć proces tworzenia się Kościoła w okręgu drezdeneckim, przedstawić wysiłek duchowieństwa i wiernych w trwaniu przy Kościele poprzez spełnianie praktyk religijnych, to autor jest przekonany, że cel został zrealizowany.

INDEKS GEOGRAFICZNY

A

Alt Karbe 51
Arrovais 148
Azja Mniejsza 154

B

Babimost 56, 61, 87, 92
Bagniewo 101, 105, 106, 123
Bałtyk 30, 87
Banie Mazurskie 159
Barlinek 32, 83
Bergen 58
Berlin 55, 58, 59, 83
Biała 56
Białogard 159
Biały Bór 159
Białoruś 70, 128
Bierzwnik 96, 97, 98, 102, 103, 104, 105, 109, 164, 165
Bilanka 156
Biłka Szlachecka 133
Błotnica 51, 52, 53, 101, 104, 115, 118, 122, 158, 162, 163, 164, 166, 168, 183, 184
Błotno 101, 105
Bobowicko 41
Borek Fałęcki 149
Bobrówko 62, 65, 72, 74, 75, 77, 94, 96, 97, 98, 99, 101, 102, 103, 104, 109, 113, 163, 164,
165, 173
Boczów 88
Bojadła 133
Bóbr 36
Brand 46
Brandenburgia 29, 30, 32, 37, 41, 44, 45, 54, 55, 62
Brankenhofswalde 51
Breitenwerder 54

Breń 94, 96, 97, 98, 101, 102, 103, 104, 105, 109, 161, 163, 164, 165

Bronowice 101, 102, 105, 166

Brójce 56

Brzegi 100, 102, 103, 162, 163, 164, 165, 166

Brzezinka 101, 104, 105

Brzęczkowice 87

Brzoza 72, 101, 102, 105, 111, 173

Bug 70

Bukowie 102, 103

Buszów 101, 102, 173

Bytom 58

Bytów 61, 87

C

Carbe 51

Carow 51

Carwe 51

Cedynia 31, 32

Cieszynem 100

Chełmsk 36

Chełst 48, 65, 100, 104, 105, 115, 118, 122, 162, 163, 164, 166, 167, 172, 174, 177, 184

Chocim 65

Chociszewo 56

Chojna 31, 40

Chojnice 83

Chomętowo 65, 100, 104, 162, 163, 164, 165, 172

Choszczno 31, 32, 46, 98, 107

Chrapów 100, 104

Chrzanów 159

Chrzastawa 61

Chynów 130, 134

Chyzy 45

Curow 51

Czaplinek 29,32
Czarna 59, 61
Czarnków 32
Czarnowo 100, 104, 105, 122
Czebyszewo 54
Czechy 34, 37
Czerwińsk 148
Człuchów 56, 87
Czyżewo 101, 102, 105

D

Dachau 87
Danków 102, 165
Dąbrówka 56, 59, 61
Derkacze 100
Dębno Wałeckie 58
Dębogóra 100, 102, 103, 104, 166
Dębowa Góra 101
Dirczen 45
Długie 101, 105
Długoszyn 102
Dobiegiew 32, 62, 65, 69, 70, 72, 74, 75, 76, 78, 81, 83, 84, 85, 94, 96, 97, 98, 99, 100, 101,
102, 103, 104, 105, 109, 111, 113, 127, 128, 141, 162, 163, 164, 165, 172
Dolina 253
Dolny Śląsk 63, 69
Drawa 29, 31, 32, 33, 69
Drawiny 100, 102, 103, 162, 163, 164, 165
Drawski Łukacz 100, 103
Drawsko 31,
Drawsko Pomorskie 107
Drdzen 44
Drecent 44
Drezdenko 29, 30, 33, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 51, 52, 53, 54, 55, 62, 65, 68, 69, 70, 72,

74, 75, 76, 78, 81, 83, 84, 85, 93, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 102, 103, 104, 106, 107, 108, 109, 110, 112, 114, 117, 118, 120, 121, 122, 124, 127, 128, 129, 130, 131, 134, 135, 136, 138, 141, 146, 149, 150, 152, 153, 158, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 171, 172, 174, 177, 180, 181, 183, 184, 186, 189, 191, 192, 194, 195, 196, 198, 199, 200, 201, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 216, 217, 218, 219, 221, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 230, 234, 241, 242, 246, 247, 249, 250, 251, 252

Drzen 44

Drzeń 32, 33

Drzewno 44

Drezno 44

Driesen 44

Drzum 44

Dzierżążno Małe 101, 102, 103, 104, 162, 163, 164, 165, 166

Dzierżążno PGR, 104

Dzierżążno Wielkie 96, 97, 98, 99, 101, 102, 103, 104, 106, 109, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167

E

Elk 131, 149

Eschbruch 48, 49, 50

Europa 33, 40

F

Folsztyn 101, 102, 103, 162, 163, 165, 166

Francja 196

Frankfurt nad Odrą 40, 51, 62

Franztahl 53

Friedeberg 44

Fürstenwalde 40

G

Galicja 154, 156

Garbow 51

Gardzko 51, 53, 101, 102, 105, 162, 163, 165, 166, 173
Gdańsk 83, 87
Generalna Gubernia 154
Gierczynek 102, 103, 104, 165, 166
Gietrzwałd 131, 149, 152
Gilów 101, 102, 104
Głębocek 52, 53, 101, 104, 116, 118, 122, 158, 162, 163, 164, 166, 168, 172, 174, 184
Głogów 36, 40, 4, 42, 93, 130, 239
Głubczyn 61
Gniezno 34, 40, 58, 87, 91, 237, 238
Gorzów Wielkopolski 40, 42, 43, 44, 45, 46, 51, 54, 56, 62, 63, 67, 72, 73, 81, 83, 86, 87, 88,
89, 92, 93, 94, 96, 99, 107, 111, 113, 126, 127, 133, 134, 143, 145,
149, 150, 158, 171, 174, 176, 179, 180, 183, 185, 191, 196, 199, 214,
233, 238, 239, 240
Goszczanowo 65
Gościm 55, 73, 74, 75, 77, 83, 101, 105, 106, 116, 118, 123, 124, 162, 163, 165, 166, 168,
173, 177, 185
Gościmiec 41, 82, 101, 105, 109, 162, 163, 165, 166, 173
Górecko 101, 104, 105, 109, 158, 162, 163, 164, 165, 166, 172, 174
Górczyna 101, 104, 105
Górki Noteckie 43, 62, 65, 68, 83, 97, 99, 100, 101, 104, 105, 109, 113, 158, 162, 163, 164,
165, 166, 172, 174, 232
Górzno 102, 103, 164
Górzycza nad Odrą 41, 42
Górzyska 101, 104, 122
Grabowo 102, 103
Grotów 49, 50, 100, 104, 106, 115, 118, 122, 152, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 172, 174,
177, 184
Grudziądz 52
Gryfice 159
Gubin 40, 42, 93
Gusen/Mauthausen 87
Gwda 29, 31, 32

H

Haferwiese 53

Hammer 47

Herburtowo 101, 102, 103, 162, 163, 165, 166

Hermanowo 133

Hippona 147

Holandia 41, 52

Huta Szklana 100, 102, 103, 162, 163, 164, 165, 166

Hüls 58

I

Ińsko 157

J

Jaglisko 102, 103

Jałta 63

Jarosław 159

Jasna Góra 185, 196, 229, 237, 239

Jezierzany 102, 103

K

Kalisz 148 Kaładek 101, 102, 103

Kamienna 100

Kamień k/ Krakowa 149

Kamień Pomorski 32, 44, 55

Karbe 51

Kargowa 56, 61

Karwin 47, 100, 104, 105, 115, 118, 122, 162, 163, 164, 166, 167, 184

Katowice 91, 152

Kawczyn 100, 104, 105, 121, 172, 174, 177

Kawczyn Duży 122

Kawczyn Mały 122

Kawki 101, 104, 122

Kępa 100, 104

Kępno 133

Kęszyca 58

Kijów 34

Klasztorne 102, 163, 164

Klesno 100, 104, 106, 122

Kłodawa 148

Kocień Wielki 102, 103, 104, 164, 165, 166

Koczała 61

Kolsk 102, 103

Kolsko 61, 164

Kołecko 102, 103

Kołobrzeg 30, 31, 32, 157, 159

Konin k/ Częstochowy 152

Kosin 46, 100, 104, 106, 117, 122, 172

Kosieczyn 56

Kostrzyn nad Odrą 41, 42, 92

Koszalin 134

Koźminek 56

Koźuchów 93

Krajenka 61

Kraków 39, 87, 128, 130, 133, 135, 145, 146, 147, 148, 150, 152, 171, 196

Krosno 36, 40, 42, 92, 239

Kruklanki 159

Krystynopol 155

Krzepice 148

Krzyż Wlkp. 56, 96, 97, 98, 99, 100, 102, 103, 104, 106, 109, 129, 161, 162, 163, 164, 165,
166, 167, 171, 174

Kuńkowa 156

Kuźnica Czarnkowska 56, 61

Kuźnica Żelichowska 100, 102, 162, 163, 165, 166

Kuźniczka 101, 102, 102, 103, 162, 163, 165, 166

L

Leszno 37

Lębork 87

Lgiń 61

Leszczyny 156

Licheń (pow. strzelecki) 101, 102, 105, 166, 173

Licheń diecezja włocławska 229

Linia Curzona 86

Lipie Góry 101, 102, 105, 166, 173

Lipinka 102 Lipki 41

Lipno 100, 104, 105, 121, 122

Lipno – Tuczępy, 122

Litwa 30, 70

Louvain 149

Lubcz Mały 100, 102, 103, 162, 163, 164, 165, 166

Lubcz Wielki 100, 102, 103

Lubiath 50

Lubiatów 50, 101, 105, 106, 115, 118, 122, 152, 162, 163, 165, 166, 167, 173, 184

Lubicz 65, 102, 163, 164, 165, 173

Lubiewko 100, 104, 162

Lubiewo 46, 104, 106, 114, 118, 122, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 184

Lublin 146

Lubniewice 33

Lubraniec 148 Lubsko 40, 42, 92

Lubusz 33, 36, 40

Lwów 133, 145

Ł

Łąck 130.

Łagów Lubuski 130, 134

Łasko – Stara Huta 102, 163, 164

Łącznica 41, 53, 101, 104, 116, 118, 121, 122, 158, 162, 163, 164, 166, 168, 172, 174, 183,
184

Łąki 101, 105

Łęczyn 100, 105

Łęgowo 41, 51, 52, 53, 101, 104, 122

Łęknica 93

Łobez 32, 130

Ługi 72, 100, 104, 111, 172

Ługi PGR 104

Łukacz 102

Łukacz Mały 100, 102, 103

M

Machary 102

Małopolska 149

Marchia Brandenburska 29

Marianowo 101, 102, 103

Marienthal 50

Marszałki 133

Marzenin 49, 50, 104, 105, 121

Marzęcin 100, 122, 172

Męka k/ Kalisza 148

Międzychód 48, 49

Międzyrzecz 29, 35, 36, 37, 41, 42, 56, 58, 59, 87, 111, 133, 238

Mierzęcin 65, 100, 104, 162, 163, 164, 165, 172

Mierzęcin Wyb. 104

Mikaszewicze 253

Milicz 101, 105

Miłki 159

Mniszek 101, 102, 103

Moczydła 100, 104, 105, 121, 122

Modderwiese 50

Modropole 101, 104, 117, 123, 172, 175

Mstów 128, 148, 152

Muchelow 52

München 58

Münster 58

Myhowa Wola 156

Myślubórz 31, 32

N

Nakło 32, 33

Neu Dessau 46

Neu Ulm 46

Niegosław 47, 65, 73, 74, 75, 77, 82, 97, 99, 100, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 115, 117,
118, 120, 121, 122, 124, 131, 135, 137, 138, 141, 152, 153, 162, 163, 164, 165,
166, 167, 172, 174, 177, 181, 184, 192, 195, 196, 198, 205, 206, 207, 208, 209,
210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 219, 223, 225, 226, 234, 241, 242, 246,
249, 250, 254

Niemcy 33, 39, 40, 42, 56, 57, 58, 59, 60, 247, 248

Nieszawa 52

Noteć 29, 31, 32, 33, 36, 40, 41, 44, 51, 53, 54, 56, 69, 82

Nowa Łącznica 53

Nowa Marchia 30, 32, 39, 40, 41, 44, 54

Nowe Bielice 101, 102, 103

Nowe Drezdenko 46, 65, 73, 74, 75, 77, 114, 162, 163, 164, 165, 172, 174

Nowe Dwory 101, 103, 162, 163, 165, 166

Nowe Kramsko 56, 59

Nowe Kurowo 52, 101, 104, 116, 118, 123, 158, 162, 163, 164, 166, 168, 172, 174, 176, 177,
184

Nysa Łużycka 69, 87

Nysa Zachodnia 86

O

Oborniki 45

Obra 29

Odra 31, 36, 40, 56, 62, 69, 86, 87, 93, 112, 148

Ogardy 62, 65, 73, 74, 75, 77, 97, 99, 101, 102, 104, 109, 113, 162, 163, 165, 166, 173

Oleśno 148

Olsztyn 87, 149, 157

Ołobok 61

Opole 87

Osiecko 111

Osiek 100, 104

Osieczno 100, 162, 163, 164

Ostrowiec 100, 104, 172

Osów 46, 100, 104, 105, 172, 174

Ostrowiec 65

Ośno 40, 41, 42

Owczarki 105

P

Paradyż 143, 144, 146, 229, 241

Pary le Monial 196

Pelplin 59

Pełczyna 100

Pełcza 104, 105, 117, 122

Pestkowice 101, 102, 103

Piastowo 101, 102, 105

Pielice 101, 102, 104, 166

Piła 41, 42, 56, 57, 58, 59, 61, 83, 87, 92, 107

Pittsburg 199

Pławin 54, 82, 101, 104, 116, 118, 123, 158, 162, 163, 164, 166, 168, 172, 174, 183, 185, 227,

236

Płoszkowo 103

Podlesiec 100, 104

Pokrzywnica 56

Polska 30, 31, 32, 33, 35, 38, 40, 52, 56, 59, 60, 63, 66, 69, 70, 126, 147, 148, 149, 151, 154,
155, 156, 157, 160, 167, 174, 176, 180, 189, 197, 199, 202, 204, 205, 247, 248, 254

Połczyn 30

Pomorze 29, 31, 32, 33, 37, 55, 59

Pomorze Gdańskie 30, 31, 38, 68

Pomorze Zachodnie 29, 30, 31, 36, 38, 39, 55, 62, 63, 65

Pomorze Zachodnie i Północne 73, 87

Poznań 34, 37, 54, 58, 68, 83, 87, 199, 237

PRL 125

Prosna 29

Proszkowo 102

Prusy 44

Prusy Królewskie 51, 52, 53

Prusy Wschodnie 63, 68

Prusy Zachodnie 54

Przeborowo 101, 102, 103, 162, 163, 164, 165, 166

Przechlewo 61

Przeczo 102

Przemków 239

Przemysł 83, 91, 155, 157, 159

Przyłęg 101, 102, 104, 162, 163, 165

Przynotecko 52, 53, 54, 82, 101, 105, 106, 117, 118, 123, 162, 163, 165, 166, 168, 173, 177,

185

Przysieka 101, 104, 105

Przysieki 101, 102, 103

Przytoczna 41

Pszczew 36, 59, 92

Przyce 32

R

Radachowo 102

Radęcin 102, 163, 164

Radowo 100, 104, 106, 172

Rapin 48, 49, 50, 97, 99, 100, 104, 106, 107, 108, 110, 115, 118, 120, 121, 122, 124, 139,
152, 153, 165, 166, 167, 172, 174, 177, 181, 184, 192, 195, 196, 198, 205, 206, 207,
208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 219, 221, 221, 222, 223, 224, 225,
226, 234, 242, 246, 249, 250, 251, 254

Recz 32

Rędowa 31

Rokitno (gmina Stare Kurowo) 101, 104, 123, 168, 183

Rokitno Wielkopolskie 58, 144, 196, 229

Rolewice 104

Rosja 154

Rozłazino 61

Rudawa 54

Rudniki 128, 152

Rugia 58

Ruś Kijowska 154

Rzekcin 101, 105

Rzepin 62, 92

Rzym 57, 59, 128, 130, 149, 152, 156, 157

S

Santok 29, 30, 32, 36, 40

Sarbiewo 101, 105, 172, 174

Sarbinowo 100, 104, 172

Sawalin 61

Sidłów 101, 102, 105

Siedlnica 59

Sierosławie 105

Skwierzyna 36, 41, 56, 83, 111

Sława 93

Sławianowo 61

Sławica 100, 104

Sławno 101, 102, 105
Słonów 65, 72, 73, 74, 76, 77, 100, 104, 162, 163, 164, 165, 172
Słowin 163, 164
Słowin – Jagniewo 102
Słowin – Leśniczówki 102
Słowin – Wygon 102
Słońsk 41
Słubice 62, 88
Słupsk 88, 133, 240
Smolarz 101, 105
Sokola Dąbrowa 133
Sokólsko 102, 163, 164, 165, 173
Stany Zjednoczone 152
Stara Łącznica 53
Stare Bielice 46, 65, 100, 104, 106, 117, 118, 122, 165, 166, 167, 172, 174, 177, 184
Stare Drawsko 29
Stare Drzewce 41
Stare Kurowo 42, 51, 53, 54, 62, 65, 69, 70, 73, 74, 75, 77, 78, 83, 84, 85, 94, 96, 97, 98, 99,
100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 113, 116, 117, 118,
120, 121, 122, 124, 127, 129, 130, 131, 132, 134, 137, 138, 141, 144, 157, 158,
159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 171, 172, 173, 174, 175,
176, 177, 181, 183, 184, 185, 187, 188, 192, 193, 195, 196, 197, 198, 201, 205,
206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 221, 221,
222, 223, 224, 225, 226, 228, 231, 232, 234, 235, 241, 242, 246, 247, 249, 250,
251, 252, 254
Stargard 32, 83, 157, 159
Starzyce 102, 103
Stefanowo 101, 102, 103
Stettenhofen 58
Stolica Apostolska 87, 149, 151, 157, 171, 182
Strumienno 102, 103
Strzelce Klasztorne 101, 102, 105
Strzelce Krajeńskie 32, 40, 42, 43, 44, 51, 53, 55, 62, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 72, 74, 76,

77, 78, 79, 81, 83, 84, 85, 87, 92, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104,
105, 106, 107, 109, 111, 112, 113, 129, 130, 141, 145, 159, 161, 162, 163,
165, 166, 167, 171, 173, 239

Strzelce Kraj. Wschód 173

Sulechów 41, 92

Sulęcín 33, 41, 42, 93

Sumino 61

Syberia 155

Szczecin 32, 50, 87, 90, 92, 94, 133, 157, 238

Szczecinek 31, 32

Szlichtyngowa 42

Szprotawa 93

Ś

Śląsk 37, 40

Śląsk Opolski 63

Śmigiel 37, 41

Świdwin 92, 159

Świebodzin 41, 42, 92

Świnoujście 83

T

Tarce 152

Teheran 63, 86

Templewo 133

Toruń 52

Trebitch 54

Trzcianka 41, 56, 61, 93, 98

Trzciel 41, 56

Trzebiatów 159

Trzebeschow 54

Trzebicz 54, 55, 56, 65, 73, 74, 76, 77, 83, 94, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 105, 106,
107, 108, 109, 110, 116, 118, 120, 121, 123, 124, 131, 132, 133, 134, 135, 138, 139,

141, 144, 149, 162, 163, 165, 166, 168, 171, 173, 177, 181, 185, 193, 195, 198, 205,
206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 219, 221, 221, 222, 223,
224, 225, 226, 234, 241, 242, 246, 249, 250, 251, 252, 254

Trzebiecz Krajeński 54

Trzebicki Młyn 101, 105, 106, 123

Trzebiecz Nowy 101, 105, 106, 123, 173

Trzebieszów 54

Trzeboszew 54

Trzeboszowa 54

Trzebyschowo 54

Trzebyszew 54

Trzebyschow 54

Trzebysche 54

Trzemeszno 87, 148

Tuchomyśl 61

Tuczno 56, 57, 58, 133, 173

Tuczno 102 (pow. strzelecki)

U

Ujście 32

Ukraina 70, 72, 154, 155

Uspisko 102, 103, 104

Uznam 32

V

Vorbruch 51

Vordamm 46

W

Wał Pomorski 69

Walcz 29, 31, 37, 56, 59, 159

Warmia 31, 58

Warszawa 87, 91, 134, 146, 154, 155, 156, 157, 158, 175, 196, 199, 203, 227

Warta 29, 31, 32, 33, 36, 40, 41, 56

Watykan 91, 170

Wielmin 101, 102, 104, 173

Węgliniec 155

Węgorzewio 157, 160

Wilanów 101, 102, 105

Wieleń Północny 83, 94, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 105, 106, 109, 129, 162, 163,
165, 166, 167

Wielisławice 101, 102, 105, 162, 163, 165, 166, 173

Wielka Brytania 152

Wielkie Księstwo Litewskie 149

Wielkopolska 29, 30, 31, 33, 36, 37, 38

Wierzbno 56 Winter 51

Wierzchowo 61

Wierzchucino 61

Wisła 31

Witnica 133

Wizany 101, 102, 103

Wolin 31, 32

Wołogoszcz 100

Wrocław 32, 87, 91, 146, 148, 149, 150, 176

Wronki 56

Wschowa 37, 41, 56, 58, 59, 87, 89, 93, 239

Wydminy 159

Z

Zabłotowo 253

Zacisze 101, 102, 103

Zagaje 101, 105

Zagórze 100, 104, 106, 122

Zair 152

Zakrzewo 41, 59, 61

Zamysłów 61

Zielątkowo 101, 123

Zieleniec 41

Zielona Góra 57, 73, 83, 87, 91, 93, 133, 134, 189, 239, 248

Ziemia Lubuska 33, 40, 41, 43, 44, 45, 64, 66, 68, 69, 73, 77, 81, 82, 83, 87, 239, 245, 247,

Ziemie Odzyskane 64, 87

Ziemie Zachodnie i Północne 63, 64, 65, 66, 102, 104, 113, 119, 121, 127, 131, 132, 149,
150, 161, 165, 245, 247

Złocieniec 32

Złotawa 101, 105

Złotów 31, 41, 56, 59, 87

Związek Radziecki 70

ZSRR 111, 156, 248

Zwierzyn 41, 65, 73, 74, 76, 77, 78, 82, 83, 84, 85, 97, 99, 101, 104, 105, 109, 158, 162, 163,
164, 165, 166, 173, 174, 232

Ż

Żabicko 102

Żagań 93, 148, 239

Żary 93

Żelazowo 100, 172

Żelechowo 41

Żelichowo 96, 97, 98, 99, 101, 102, 103, 105, 106, 109, 162, 163, 164, 165, 166, 167

Żółwin 101, 105, 158, 162, 163, 164, 166, 173

Żużelany 159

Żywiec 149

INDEKS OSOBOWY**A**

Abraham W. 35
Albrecht Hohenzollern 39
Albert Niedźwiedź, archidiakon 44
Andrzejczak Leszek CRL, ks. 137
Augusta Wiktoria, królowa 46
Augustyn, św. 147

B

Balcer S. 61
Banicka Ewelina 201
Banicki Hubert 201
Barabasza Rodion OSBM, ks. 156, 157
Bares Mikołaj, bp 62
Barra, ks. 59
Bazyli, św. 154
Bednorz Herbert, bp 91, 152
Behlendorf 49
Bensch Teodor, bp 89, 90, 92, 102, 130, 159
Benges L. 50
Bergehaus 48
Bernard Hiszpan, ks. 32
Bertisch A. 69
Bertram Adolf, kard. 57
Bernacki Basil, ks. 133
Biliński Michał (Melecjusz) OSBM, ks. 111, 132, 133, 135, 137, 138, 145, 157,
158, 174
Biliński Romuald 201
Binder Leon, ks. 59, 61
Bleske J., ks. 61

Brenkenhof Schoeberg 53
Blendorf 49
Błoński K. CRL, ks. 130, 131
Bochnak W. 195, 196
Bogusław V, ks. Pomorski 30
Bohdziewicz Łukasz 200
Bolesław Chrobry, król 31,
Bolesław Krzywousty, ks. 31, 32, 148
Bonin Jan, ks. 61
Borkowska Urszula 201
Brandt Paul 53
Braun, ks. 58
Brenkenhoffa Franz Balthasar 46
Brzozowski Kazimierz CRL, ks. 137, 138
Buhl J., ks. 61
Bruckner A. 35, 36
Bruneberga B. 50

C

Cabaj J. 69
Cenewitz Jakob, pastor 45
Chęcińska Emilia 201
Chańdjuk Józef OSBM, ks. 137
Chojnacki Stanisław CRL, ks. 136, 138
Chronowski Józef CRL, ks. 136
Chmielewski Karol, ks. 88
Ciesielski Jerzy 150
Colovius Thomas, pastor 45
Czarnecki, ks. 60
Czarnecki Jerzy CRL, ks. 136
Czekalla T., ks. 61
Czepil Damiana, s. 160
Czerski Jan 42

D

- Dajczak. Edward, bp 92, 189
- Dalbor E., kard. 56, 58
- Daniel, prorok 47
- Dawid, król 47
- Davies N. 63, 86
- Dąbrówka, ks. 34
- Dec I. 55
- Degler Ferdynand, ks. 61
- Deńko Mykoła, ks. 156
- Dębowski Bronisław, ks. 199
- Dębski Edward CRL, ks. 136
- Dobiegost, ks. 45
- Dobraczyński J. 39
- Domachowski Wiktor, ks. 59, 61
- Domański Bolesław, ks. 59, 60, 61
- Domaradzka Kłymentia, s. 160, 174
- Dominik, bp 59
- Domicke Joachim 52
- Dopierała B. 29, 32
- Dowiat J. 32, 34
- Dratwa B. 32,36, 40, 42, 56, 58, 59, 62
- Drażek Alsander CRL, ks. 136, 137, 138
- Drożdż Urban OFM Cap. , ks. 137, 138
- Drzazga Józef, bp 152
- Dudzik Marian CRL, ks. 145
- Dudziński, ks. 59
- Dyczkowski Adam, bp 91, 92
- Dymaszewska U. 33
- Dworaczek W. 33

E

Erazm, bp 55

Ezechiel, prorok 47

F

Ficner Nina 187

Ficner Piotr 187

Filipkowski Leopold, ks. 130, 132

Franiczek Wanda 200

Frąckowiak Agata 174

Fryderyk II, ks. 44

Friedrich Andreas, pastor 45

Fuglewicz Michał, ks. 137, 138, 141

Furman Ryszard CRL, ks. 137

G

Galisz Feliks, ks. 61

Gall Anonim 32, 44

Gąszczak M.

Genge Walter, ks. 61

Gębala K. 69, 70, 176

Gębala Adam 201

Gierek Edward 91

Gomułka Władysław 91

Gotzke 49

Górka Andrzej 37

Górny Józef CRL, ks. 149

Grabiszewski Franciszek CRL, ks. 151

Grabke L., ks. 61

Gramsicki P.

Gramze, ks. 58

Graś F. 68

Grochocki, ks. 61

Grochowski, ks. 61
Górna Maria 174
Grudzień Stanisław, ks. 130, 132
Grundler Johannes, pastor 50
Grutzmacher Jakob, pastor 45
Grühn Wojciech, ks. 61
Grzeszkiewicz Feliks, ks. 60, 61
Guglielmi Pietro CRL, opat 153

H

Hadrian IV, pap. 148
Hajduga Jerzy CRL, ks. 137
Hajduk Włodzimierz OSBM, ks. 111, 130, 131, 132, 135, 137, 141, 157, 158,
159, 174
Harasim OSBM, ks. 154, 156, 157, 158, 159, 160
Hartz Franciszek, ks. 58
Hassaj Benedykt OSBM, br. 156
Hase, ks. 62
Hatius Daniel 41
Hellwig F., ks. 61
Herrmann Teofil, ks. 197
Henryk II, ces. 31
Henryk Brodaty, ks. 33
Hilchen Henryk, ks. 88
Hinz Jan, ks. 61
Hlond August, kard. 87, 93, 131, 132, 145, 155
Hołowińska Z. 33
Horn Bogumił 48
Hozjusz Stanisław 37
Hundneser P., ks. 61

I

Idzik J., ks. 130, 131, 135, 146

J

Jagiello Józef., ks. 130, 132, 146

Jan Kazimierz, król 41

Jan Paweł II, pap. 91, 117, 167, 170

Janków Teodozjusz OSBM, ks. 157

Janorszko Wilhelm, ks. 61

Janusz, abp 40

Jańczak P. 43, 68, 69, 113

Jarosz Renata 201

Jarosz Stanisław, ks. 135, 137

Jaruzelski Wojciech 91

Jaworski Orest OSBM, ks. 156

Jeż Ignacy, bp 92, 192, 193

Joachim I, ks. 45, 112

Joachim II, ks. 45, 112

Joela, prorok 47

Jop Franciszek bp 152

Jordan, bp 34

K

Kaczor Augustyna, s. 160

Kalabiński Franciszek CRL, ks. 136

Kałużny Stefan, ks. 130, 132, 144

Karasiewicz W. 33

Karewicz G. 117

Karol IV, ces. 29, 30

Kasprzak Władysław, ks. 130, 132, 133, 134, 135, 146

Kaźmierczak Stanisław, bł. 183

Kazimierz Wielki, król 29, 30, 154

Keller Maksymilian, ks. 57, 58

Klemt L., ks. 58, 61, 131, 150, 151, 152
Klepacz Michał, bp 133
Kliche Józef, ks. 59
Klimek Ryszard, ks. 138
Kluck Marcin, ks. 61
Kłoczowski J. 148
Kobyliński, ks. 60
Kokeritz Lorentz 53
Kominek Bolesław, bp 91
Koning Tobias, pastor 47
Konstancja, ks. 33
Kornakiewicz Franciszek, ks. 128
Korolewicz Mariola 201
Korolewicz Marzena 201
Kostrzewski J. 35
Kotula Stefan, ks. 138
Kowalczyk Oktawian 201
Kowalczyk Tatiana, s. 160
Kowalczyk Zdzisław 201
Kozłowski Jan, ks. 138
Körner Alojzy, ks. 61
König M., ks. 61
Kriese 49
Kroczek Andrzej CRL, ks. 137
Krug M., ks. 59, 61
Kulibaba Arsenjusz OSBM, ks. 156, 157, 159
Kuncewicz Jozafat, św. 154
Krupka Bohdan OSBM, ks. 138, 157, 158
Kruschel 49
Kusznir Maria, s. 160
Kuszka Piotr OSBM, ks. 157
Kuśnierz Tadeusz, ks. 127, 128, 141
Kuśpiś Chryzanta, s. 160

Krygowski B. 43, 44, 45, 68, 77, 81, 82, 83

Krygiel Barbara 201

Krygier Marian CRL, ks. 135, 136, 137, 138, 153

Kryszczyszyn Pankratia, s. 160

Krzewicki Jacek CRL, ks. 137, 146, 153

Krzyżanowski M., kasztelan santocki 33

Krüger Jerzy, ks. 58, 61

Kunnermann, ks. 58

Kuhlmann 49

Kumor B. 34, 39, 87, B. Kumor 174, 186, 194

Kurfirst, margrabia 48

Kwiatkowski S. 35

L

Lasota Regina 201

Latałski Mikołaj 41

Latałski Stanisław 41

Laube 49

Lec Zdzisław, ks. 146

Lenz Juliusz, ks. 61

Lepiak Roman, dr 156

Luter Marcin 39, 40

Lutyński K. 89

Ł

Łastowski Kazimierz 174

Łatak Kazimierz CRL, ks. 130, 131, 135, 145, 146, 147, 149

Łatak Stanisław CRL, ks. 130, 131, 135, 136, 141

Ławrynowicz Mieczysław 201

Łomnicki Jeremiasz, o. 159

Łoziński B. 154

Łuczak H. 171

Łuczko Jarosława, s. 160

Łukuć Bogdan CRL, ks. 137, 138

M

Macheloss Jakob 52

Madej Mieczysław CRL, ks. 146

Magura Anatolia, s. 160

Majewski Waław, bp 155

Malczewski L., kasztelan santocki 33

Malicki Albin 156

Markiewicz Wiktor., ks. 130, 132, 133

Marszałek Tadeusz, ks. 137

Martuszeński Wiesław CRL, ks. 137

Masłowski Tadeusz CRL, ks. 136, 138

Matwijowski K. 55

Meisner Karol, ks. 58, 61

Menzel 42

Mersmann A.. ks. 59, 61

Miastkowski A., kasztelan santocki 33

Michalik H., ks. 61

Michalik Józef, bp 91, 92, 134, 146

Michalski Józef ks. dr, 90

Michalski Kazimierz, ks. 88

Mieszko I, ks. 31, 34

Milczanowski Stanisław, ks. 138

Miler Z. 43, 51, 54, 55, 56, 68, 69, 70, 113, 116

Misiło E. 7

Mittestadt 48

Molski., ks. 59

Morach Jerzy 41

Mozol Włodzimiera, s. 160

Münchberg Maksymilian, ks. 61

N

Necek J., ks. dr 133

Nedeler Joachim 52

Nedewacht Mark 52

Nikonowicz Michalina 201

Nitzner 49

Nowak Andrzej, ks. 138, 201

Nowak Jacek 201

Nowak Jan, ks. 61

Nowicki E., ks. 73, 87, 88, 92, 96, 100, 126, 130, 142, 143, 168, 170, 185, 186,
192, 193

Nowosad Josafata, s. 160

O

Oblizajek Czesław 201

Ograbek Kazimierz 201

Olejnik J. 59

Ołęskow Ignacy OSBM, br. 156

Olichwer Antoni, ks. 138

Oracz Stanisław, ks. 138

Osten von, ród 29, 48

Osypanko Tadeusz OSBM, ks. 111, 133, 135, 137, 138, 157, 158

Otton, margrabia brandenburski 29

Otton z Bambergu, bp 32, 33

Otton I, ces. 34

Ozeasz, prorok 47

P

Palus Zdzisław CRL, ks. 130, 131, 136, 146

Pałka P. 123

Papack Józef, ks. 59

Paszki Władysław, ks. 59, 61

Paszylka-Paterczyk I. 32, 43, 44
Patryło Izydor OSBM, ks. 157
Paweł, kasztelan santocki 33
Paweł VI, pap. 91, 97
Pawluk T. 117
Pawłowska 175

Pecuch M. 72, 110, 111
Permetzki 49
Peters Brunon CRL, ks. 150
Pidłypczak Mirosław OSBM, o. 137, 158
Pidłypczak Orest OSBM, ks. 138, 158
Piechocka Anna 201

Piechocki Kazimierz 201

Pietras Ryszard 174
Pietrzak M. 175
Pietrzak Marek 201

Piusa X, pap. 197
Pius XI, pap. 57, 61, Pius IX, 149, 154
Pluta Wilhelm, bp 90, 91, 92, 97, 128, 130, 133, 134, 145, 152, 159, 178, 179,
180, 192, 193
Poetzold Leon, ks. 59
Pohla J., ks. 130, 131, 134, 146
Pokorski, ks. 59
Poleszczuk Mikołaj, ks. 111
Poltke Frantz, diakon⁴⁵
Polzin Ludwik, ks. 58
Popielewicz Feliks CRL, ks. 128, 129, 130, 131, 153
Porossa Stefan CRL, ks. 136, 138, 146
Potocki A. 170, 174, 175

Prandke Klemens, ks. 58, 59
Prądyński, ks. 60
Pressing Konrad, bp 62

Prońko Maria 201

Prostak Roman, ks. 138, 139, 147

Pytka Mieczysław, ks. 129

Przemysław I, ks. 33, 43

Puszkarski Paweł OSBM, ks. 155, 156, 157, 160

R

Radomski Alfons, ks. 61

Rehmann 48

Reiche, ks. 58

Rekowski Styp, ks. 59

Reske J., ks. 61

Rezenkranz E. 36

Ribbeck Johann, pastor 47

Richtsteig Samuel, pastor 47

Riss F., ks. 59, 61

Rochow August 48

Rohlff Karol, ks. 61

Rojczyk Heinez 201

Rojko Antoni, ks. dr 88

Roman Janusz, ks. 138, 147

Romanek (Romanyk) Jozafat OSBM, ks. 133, 135, 137, 157, 158

Ronge Jan 42

Rompalewski Kazimierz CRL, ks. 136

Rosko 49

Rospond Stanisław, bp 150

Rozlepiło Michał, ks. 99, 111, 127, 130, 131, 132, 141, 145, 146, 158

Ryłko Stefan CRL, ks. 136, 147, 174

Rymar D. 63, 64, 65, 66, 67

Rymar E. 44

S

- Sapieha Adam, abp 170
Sawicka Leokadia 201

Schade J., ks. 61
Scheidech 49
Schendel Erhard, pastor 51
Scherer Jan, ks. 61
Schreiber Chrystian , bp 62
Schulz Jerzy 41
Schulz H. ,ks. 61
Schur J., ks. 61
Schütz J., ks. 61
Schwarzenberg, kard. 149
Selecki Cyryl, ks. 159
Seweryn T. 119, 121
Sieg Alfons, ks. 61
Siekierko Zygmunt, ks. 88 ,99, 130, 141, 161
Siuta Zdzisław CRL, ks. 128, 130, 131
Skarżyński R. 68, 89, 129, 130, 131, 135, 146, 201
Skierka, ks. 60
Słowiński, ks. 149
Skorek Zdzisław, ks. 138
Skotnicki Jarosław, abp 40
Skóra Zenon CRL, ks. 135, 136, 138
Sobala Andrzej CRL, ks. 135, 136, 137, 138
Sobierajczyk Alfons, ks. 59, 61
Sobolewski. Franciszek, ks. 60, 99, 100
Socha Paweł, bp 91, 92, 134, 152, 192, 193
Spermann 49
Spors L., ks. 61
Stalin J. 86, 155
Starke Christoph, pastor 46, 47
Starke Johann Georg, pastor 46, 47

Stein Mateusz, ks. 61
Steinke E., ks. 61
Steinke H., ks. 61
Stelter, ks. 58
Stencel Józef, ks. 136, 151, 153
Stępień Stanisław, ks. 129, 141, 144, 145
Strauch E., ks. 61
Stosik Bernard, ks. 61
Stroba Jerzy, bp 92, 192, 193
Sułowski Z. 35
Surma Zygfryd, ks. 137, 146
Szagała Andrzej OSBM, ks. 137, 158
Szczegielniak Gustaw CRL, ks. 135, 136
Szelażek Zygmunt, ks. 133
Szewaha Pasyw OSBM, ks. 156, 157, 158
Szlichtyng Jonasz 41
Szelażek Zygmunt, prałat 89, 192, 193
Sznarbach F. 61
Szota Wiktor CRL, ks. 138, 141
Szyszkowski F., ks. 60, 61
Szwerebel Małgorzata 199

Ś

Śniowski Jan 65, 66

T

Talarczyk S. 44, 51
Tatur Kazimierz 201
Tetzlaff A., ks. 61
Thietmar, kronikarz 34
Timm Bernard, ks. 61
Timoszek Arnold 201
Tokarz Jan CRL, ks. 136
Tomczak Ryszard, ks. 145

Topolski J. 29, 37

Troschke 49

Tutko R. 41, 69, 71, 72, 73, 113

U

Urban VIII, pap. 148

V

Volkman Wilhelm, ks. 58

W

Walczak Henryk CRL, ks. 133, 135, 137, 152, 153

Walczak Piotr CRL, ks. 137, 138

Wąsicki J. 57

Wdowczyk Maksymilian, ks. 59

Weidemann T. 45, 46, 47, 48, 49, 114, 115, 128

Weidemann E. 45, 46, 47, 48, 49, 114, 115, 128

Weiss A. 87

Wejna Marian 174

Wenda Alojzy, ks. 60, 61

Wenk Zdzisław, ks. 127

Werno Tadeusz, bp 134

Weymann Robert, ks. 56, 57, 58

Węgrzyn Jan CRL, ks. 136

Węsierski, ks. 60

Widziałka Teofil CRL, ks. 99, 130, 131, 132, 133, 135, 141, 145, 146, 149, 150,
151, 152, 161

Wilczyński Tadeusz CRL, ks. 137

Winger L., ks. 61

Winke, ks. 58

Witowski M., ks. 61

Wittig Augustyn, ks. 59, 61

Władysław Jagiełło, król 30

Władysław Łokietek, król 40
Władysław Odonicz, ks. 33, 45, 112
Włodzimierz Wielki, św. 154
Wojnicki Marian, ks. 134
Wojtyła Karol, kard. 152
Woźniak Stanisław CRL, ks. 137
Wójcik Stanisław, o. 151, 152
Wujek Jan MSF, ks. 99, 100, 130, 132, 149
Wyszyński Stefan, prymas 89, 90, 94, 111, 151, 152, 155, 156, 157, 163, 174, 187

Z

Zabłocka Helena 169
Zachariasz, prorok 47
Zagrodzki Stefan CRL, ks. 127, 128, 130, 131, 132, 133, 141, 145, 146, 147,
153, 174, 180, 194
Zajchowska S. 43, 44, 68, 77, 81, 82, 83
Zakrzewski N., kasztelan santocki 33
Załuczowski Tadeusz, ks. 89
Zaremba Andrzej, bp 45
Zaręba Jan, ks. 88
Zaręba Olbracht, kasztelan santocki 33
Zastocki Zygfryd CRL, ks. 136
Zawada Czesław CRL, ks. 136, 138
Zięba Antoni, ks. 129
Zych Jan, ks. 138
Zygmunt Józef 201
Zygmunt I Stary, król 36, 39
Zysnarski J. 33, 51, 54, 55, 56, 70, 116